

Normalització i codificació del català: història, balanç i perspectives

JORDI GINEBRA

IVAN SOLIVELLAS

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA (coord.)

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Normalització i codificació
del català: història, balanç
i perspectives

BIBLIOTECA FILOLÒGICA, XCV

Normalització i codificació del català: història, balanç i perspectives

JORDI GINEBRA, IVAN SOLIVELLAS
I MIQUEL ÀNGEL PRADILLA (coord.)

Barcelona, 2025

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Normalització i codificació del català : història, balanç i perspectives. —

Primera edició. — (Biblioteca filològica ; 95)

“L’origen remot del llibre és el VI Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra”, organitzat a Tarragona, els dies 28, 29 i 30 de novembre de 2023,... Després del Col·loqui es va fer una crida als participants i els treballs dels estudiosos que hi van respondre van ser sotmesos a un procés de doble avaluació cega per garantir-ne la qualitat”—Pàgina 4 de la coberta. — Inclou bibliografia. — Texts en català i castellà

ISBN 9788499658117

I. Ginebra, Jordi, 1961— editor literari II. Solivellas, Ivan, 1992— editor literari III. Pradilla, Miquel Àngel, 1960— editor literari IV. Institut d’Estudis Catalans. Secció Filològica, entitat editora V. Col·loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra” (6è : 2023 : Tarragona, Catalunya) VI. Col·lecció: Biblioteca filològica (Institut d’Estudis Catalans) ; 95

1. Fabra, Pompeu, 1868-1948 — Crítica i interpretació. 2. Català — Gramàtica. 3. Català — Lexicografia. 4. Català — Normalització.

811.134.1Fabra, Pompeu

811.134.1’36/’37

811.134.1’26

L’edició d’aquesta obra

ha estat a cura de Miquel Àngel Pradilla Cardona,

membre de l’Institut d’Estudis Catalans

Aquesta publicació compta amb el suport de la Universitat Rovira i Virgili, la Fundació Privada Mútua Catalana i la Fundació “la Caixa”

© dels autors dels textos

© 2025, Institut d’Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2025

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per Ind. Gràf. Gabriel Gibert

Imprès a Ind. Gràf. Gabriel Gibert

ISBN: 978-84-9965-811-7

Dipòsit Legal: B 20099-2025

DOI: 10.2436/10.2500.25.1

Aquesta obra és d’ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l’obra sempre que se’n reconegui l’autoria i l’entitat que la publica i no se’n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d’aquesta llicència a l’adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

LLINDAR	9
PART I. ENCARA SOBRE L'OBRA DE POMPEU FABRA I EL SEU TEMPS	13
Els dialectes catalans en les <i>Converses filològiques</i> de Pompeu Fabra: presència i significació, <i>per Eloi Bellés</i>	15
L'empremta de Pompeu Fabra a <i>Ressorgiment</i> , <i>per Laia Bertran</i>	29
Pompeu Fabra i la RAE 1926-1927, <i>per Albert Gener</i>	39
Pompeu Fabra i la llengua literària segons Domènec Guansé, <i>per Antoni Isarch</i>	51
L'adequació de la primera novel·la de Mercè Rodoreda a la normativa fabriana: una aproximació al model de llengua de <i>Soc una dona honrada?</i> , <i>per Rut Nolla</i>	63
Miquel Ventura i Pompeu Fabra: dues propostes ortogràfiques i un objectiu compartit, <i>per Bernat Vellvé</i>	73
La perífrasi « <i>anar a + infinitiu</i> » abans de la codificació de Fabra: prescripció i contacte de llengües català-castellà, <i>per Andreu Sentí i Mar Garachana</i>	85

PART II. QÜESTIONS DE LA GRAMÀTICA DEL CATALÀ D'AVUI	101
Les construccions psicològiques amb verb lleuger del tipus «A la Laia li fa ràbia la calor»: ¿què ens en diuen les obres normatives de referència?, <i>per Georgina Alvarez-Morera, Jordi Ginebra, Isabel Oltra-Massuet i Carles Royo</i>	103
La concordança de participi en el català de Mallorca: una aproximació a la vitalitat del fenomen, <i>per Elga Cremades i James Ramsburg</i>	115
El català estàndard i les opcions preferibles de la <i>Gramàtica de la llengua catalana</i> de l'Institut d'Estudis Catalans: anàlisi d'una mostra de premsa general, <i>per Ester Fonts</i>	131
«La majoria ho volen celebrar»: la concordança amb noms col·lectius i quantitatius des de Fabra fins a la normativa actual, <i>per Neus Nogué Serrano</i>	149
Ús dels verbs <i>enfadar</i> , <i>estranyar</i> , <i>preocupar</i> i <i>sorprendre</i> . Estudi de corpus en premsa escrita (2012-2016), <i>per Anna Roigé</i>	169
Les oracions amb el verb <i>molestar</i> que expressen sensacions físiques desagradables, <i>per Carles Royo</i>	181
PART III. LEXICOLOGIA, LEXICOGRAFIA I FRASEOLOGIA	195
La fraseologia de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferreter en el DGLC i en el DIEC2, <i>per Maite Domingo i Jordi Ginebra</i>	197
Vocabulari polític al <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> : un enfocament comparatiu, <i>per Gerard Llorens i Janet DeCesaris</i>	213
L'obra de Fabra i la construcció del lèxic contemporani: el cas del verb <i>copsar</i> , <i>per Josep Martines</i>	225

El llegat del <i>Diccionari Aguiló</i> en el <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> i en el <i>Diccionari català-valencià-balear</i> , <i>per M. Pilar Perea</i>	249
--	-----

PART IV. ESTUDIS DEL DISCURS I POLÍTICA LINGÜÍSTICA

El <i>unilinguismo</i> francés, de los cimientos puristas de la normativización, consolidados por la Revolución y la Tercera República, hasta los síntomas de su declive, <i>per Henri Boyer</i>	267
La figura de Pompeu Fabra en l'imaginari blaver i gonella, <i>per Ivan Solivellas</i>	283

Llindar

Oferim en aquest volum unes quantes aportacions a l'estudi de qüestions que tenen un gran interès en la lingüística catalana d'avui. Els estudis de la primera part tracten d'aspectes de la vida i obra de Pompeu Fabra que encara susciten l'atenció dels experts: el paper dels dialectes en la seva tasca de codificació (Eloi Bellés), l'empremta de la seva obra entre els escriptors i els gramàtics del seu temps (Antoni Isarch, Rut Nolla, Bernat Vellvé), l'adhesió social al seu llegat (Laia Bertran), l'episodi relacionat amb la proposta de convertir-lo en membre de la Real Academia Española (Albert Gener) i els límits de la fixació normativa d'un punt específic de sintaxi, la perífrasi «anar a + infinitiu» (Andreu Sentí i Mar Garachana).

La segona part conté treballs que analitzen pràctiques i tendències del català d'avui i la manera com es relacionen amb la normativa gramatical actual, sobretot amb la que es concreta després del 2016. Així, s'estudien les construccions psicològiques amb verb lleuger (Georgina Alvarez-Morera, Jordi Ginebra, Isabel Oltra-Massuet i Carles Royo), la concordança de participi en el català de Mallorca (Elga Cremades i James Ramsburg), la concordança amb noms col·lectius i quantitatius (Neus Nogué Serrano), el règim acusatiu o datiu d'una mostra de verbs (Anna Roigé) i el comportament d'una selecció de trets en relació amb les opcions preferibles establertes en la Gramàtica de la llengua catalana (Ester Fonts).

En la tercera part s'estudien qüestions de lexicologia, lexicografia i fraseologia: el llegat del Diccionari Aguiló en l'obra lexicogràfica de Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover (M. Pilar Perea), el tractament del vocabulari polític al Diccionari general de la llengua catalana (Gerard Llorens i Janet DeCesaris), la presència en els diccionaris normatius de les unitats fraseològiques de l'obra de Joan Puig i Ferreter (Maite Domingo i Jordi Ginebra) i les vicissituds del verb copsar en relació amb l'obra de Fabra i amb la fixació del lèxic contemporani (Josep Martines).

Finalment, la quarta part, més breu, està dedicada a temes relacionats amb els estudis del discurs i la política lingüística. Un dels treballs, el del professor Henri Boyer, analitza l'unilinguisme francès, i l'altre ofereix una radiografia actual de la manera com la figura de Pompeu Fabra es mou en l'imaginari diferencialista blaver i gonella (Ivan Solivellas).

L'origen remot d'aquest llibre és el VI Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra», que va tenir lloc, organitzat pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili amb la col·laboració de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, els dies 28, 29 i 30 de novembre de 2023, a Tarragona. Aquest Col·loqui, que va servir com a plataforma per a la reflexió profunda i plural sobre els diversos aspectes de l'obra de Fabra i sobre l'estat actual de la codificació lingüística, va representar la consolidació d'un projecte d'estudi i debat que s'havia iniciat vint-i-cinc anys abans, quan el Departament de Filologia Catalana va organitzar l'any 1998, coincidint amb el 50è aniversari de la mort del gramàtic, el primer Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra».

El VI Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» va comptar amb una comissió organitzadora formada per Maite Domingo, Jordi Ginebra (president), Anna Montserrat, Sofia de Muller, Pere Navarro, Miquel Àngel Pradilla, Carles Royo (secretari), Ivan Solivellas i Bernat Vellvè. Integraven el comitè científic Anna Bartra (Universitat Autònoma de Barcelona), Daniel Casals (Universitat Autònoma de Barcelona), Llorenç Comajoan (Universitat de Vic), Joan Costa (Universitat Pompeu Fabra), Elga Cremades (Universitat de les Illes Balears), Isabel Crespí (Universitat de les Illes Balears), Maria J. Cuenca (Universitat de València), Kálmán Faluba (Universitat ELTE de Budapest), Francesc Feliu (Universitat de Girona), Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), M. Isabel Guardiola (Universitat d'Alacant), Georg Kremnitz (Universitat de Viena), Joan Llinàs (Universitat de Bucarest), Ares Llop (Universitat de Cambridge), Maria Rosa Lloret (Universitat de Barcelona), Mercè Lorente (Universitat Pompeu Fabra), Joan Martí Castell (Institut d'Estudis Catalans), Henrique Monteagudo (Universitat de Santiago de Compostel·la), Sandra Montserrat (Universitat d'Alacant), Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili), Neus Nogué (Universitat de Barcelona), Isabel Oltra-Massuet (Universitat Rovira i Virgili), Manuel Pérez-Saldanya (Universitat de València), Joan Peytaví (Universitat de Perpinyà), Anna Pineda (Universitat de Barcelona), Miquel Àngel Pradilla (Universitat Rovira i Virgili), Joan Anton Rabella (Institut d'Estudis Catalans), Joan Rafel Ramos (Universitat de València), Gemma Rigau (Institut d'Estudis Catalans), Carles Royo (Universitat Rovira i Virgili), Ramon Sistac (Universitat de Lleida) i Maria del Mar Vanrell (Universitat de les Illes Balears).

El Col·loqui va ser possible també gràcies a l'ajut de la Fundació URV —en especial de Gemma Sánchez i Blanca Domingo— en les tasques de gestió, i al suport econòmic de la Fundació Privada Mútua Catalana, de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català i de la Facultat de Lletres de la URV. Cal esmentar igualment les estudiants Laia Ventura, Maria Casas, Natàlia Barahona i Rut Nolla, que van actuar com a ajudants durant el desenvolupament del Col·loqui, i Oriol Garcia Quera, que ens va cedir un dibuix seu per al logo de l'activitat.

Després del Col·loqui es va fer una crida als participants per contribuir a la redacció del llibre que presentem. Els treballs dels estudiosos que hi van respondre van ser sotmesos a un procés de doble avaluació cega per garantir-ne la qualitat i el rigor científics. El resultat de tot plegat és aquest volum, que pensem que conforma un conjunt d'aportacions acadèmiques de gran interès i que esperem que tingui bona acollida entre estudiosos, professors, tècnics de planificació lingüística i professionals de la llengua.

JORDI GINEBRA
IVAN SOLIVELLAS
MIQUEL ÀNGEL PRADILLA

PART I

Encara sobre l'obra de Pompeu Fabra i el seu temps

Els dialectes catalans en les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra: presència i significació

ELOI BELLÉS

Universitat de les Illes Balears

1. LA RELACIÓ DE POMPEU FABRA AMB ELS DIALECTES

En l'estudi de l'obra de Fabra és habitual seguir la proposta de Murgades (2018 [2000]) i dividir-ne la trajectòria en dues etapes, una dita de contestació —corresponent als anys de joventut, de formació i de la campanya de *L'Avenç*— i una altra dita d'institucionalització —corresponent als anys de tasca normativitzadora des de l'Institut d'Estudis Catalans. En l'endemig, Murgades proposa de situar-hi una etapa de transició en la qual Fabra «comença a tenir dreçat un model per a l'estandardització del qual resulta igualment imprescindible de prendre en compte elements diacrònics i diatòpics altres que els habituals en la Barcelona del moment» (Murgades, 2018 [2000], p. 59).

En les primeres obres de Fabra el pes del català central —i, més explícitament, del barceloní— era absolut. Tanmateix, a partir de l'etapa de transició que deia Murgades, que es pot fixar aproximadament a partir de 1906, comença el viratge del model lingüístic de Fabra. A partir d'aleshores les solucions lingüístiques d'àrees altres que l'oriental són tingudes en compte per elaborar un model de llengua literària «supradialectal» que, «aconsegueix de poder ser reconeguda i assumida fàcilment des de cada un dels grans dialectes» (Ginebra i Solà, 2007, p. 102). Són d'aquest parer, també, Lamuela i Murgades (1984), Murgades (2018 [2000]), Veny (2007) i Ferrando (2018, p. 129-177). És sabut que, d'aquest moment en endavant, quan les solucions de la llengua antiga coincideixin amb les opcions del valencià i del baleàric, la tendència serà de convergència de model lingüístic, oimés quan això permeti bandejar castellanismes lèxics o sintàctics (Dols, 2019). Val la pena recordar, seguint Pradilla (2024), que si bé la norma catalana es va elaborar des de criteris de diasistematicitat i d'historicitat que permeten la integració dels grans dialectes, ha acabat existint una certa «composicionalitat asi-

mètrica» (Pradilla, 2024, p. 167) que ha afavorit les solucions del català oriental. Sense negar la preponderància del català central en l'obra de Fabra, cal recordar que bona part del centralisme del model de llengua que es va establir al llarg del segle xx es deu, sovint, a les lectures restrictives que es van fer de l'obra de Fabra *a posteriori* (Benavent Llinares, 2021).

Assumit el que s'acaba de dir, diversos estudis han indagat en el grau de penetració efectiu de la variació dialectal en l'obra de Fabra, centrant-se en un dialecte o en un aspecte lingüístic concret. A Ginebra i Solà (2007) hi ha un excel·lent estat de la qüestió fins al moment de la publicació d'aquell llibre. Els autors fan notar com, efectivament, Fabra se servia dels dialectes en la seva obra, i els respectava, malgrat que en moltes ocasions continuava considerant superiors les solucions del català central. Després de l'obra de Ginebra i Solà (2007), però, la qüestió ha continuat apareixent de manera recurrent en els estudis dedicats a analitzar críticament l'obra de Fabra. Sense pretendre, de cap manera, l'exhaustivitat, s'apunten alguns dels estudis principals en aquest sentit.

Pel que fa a la relació dels dos grans dialectes, cal destacar els estudis aplegats a Ferrando (2018) i, indirectament, les reflexions de Pradilla (2024) per al valencià, i, més antics, els de Bibiloni i Corbera (1984) o Melià (2000) per al baleàric.

En l'estudi del lèxic, sovint s'han posat de manifest les mancances de mots bàsics valencians i baleàrics al DGLC (Colón i Soberanas, 1991). Casanova (2002) ha lamentat la poca presència de lèxic valencià al DGLC, fet que ha atribuït a l'interès de Fabra de recollir només «el vocabulari oriental i l'avalat pels clàssics i el de tradició literària» (2002, p. 69). Colón (2007) i Veny (2007) han analitzat el grau de penetració de la variació diatòpica en el DGLC, per bé que han arribat a conclusions parcialment divergents. Així, mentre que Colón creu que la presència de variants diatòpiques és molt minsa, Veny creu que és prou important. Per arribar a una conclusió irrefutable caldria, certament, un estudi quantitatiu de tot el lemarí del DGLC, amb criteris que establissin fins a quin punt cada mot és representatiu d'una variant diatòpica o no. Mentrestant, Santamaria (2010) ha estudiat la presència dialectal explícita en aquesta obra, i ha conclòs que només hi ha 67 lemes amb marca dialectal explícita, si bé això era en part previsible pel plantejament general mateix del diccionari de considerar «literaris» tots els mots inclosos, independentment de la seva procedència.

En fonètica, val a dir que hi ha hagut alguns estudis sobre propostes ortoèpiques de Fabra, sobretot a partir de les dades contingudes en les *Converses filològiques*. Així, Castellanos (1990), Riutort (2000) i Creus (2012) han conclòs que el model ortoèpic privilegiat per Fabra és el del català oriental, en contra del model que era vigent fins aleshores, basat en el català occidental, com ha fet notar Ros-sich (2006).

En morfosintaxi, recentment s'ha estudiat l'evolució del model lingüístic en la morfologia verbal, i s'ha constatat com en l'etapa d'institucionalització Fabra és més integrador amb les formes baleàriques i valencianes que corresponen a les de la llengua clàssica (Bellés i Benavent, 2024).

Cap dels estudis precedents estudia monogràficament la presència dialectal al corpus doctrinal de les *Converses filològiques* (1919-1929) (d'ara endavant, CF). Aquest treball, doncs, es proposa d'estudiar i analitzar de manera sistemàtica la presència i la significació dels dialectes en les CF. Per dur-lo a terme s'ha buidat sistemàticament el corpus de les CF establert en l'edició de Joaquim Rafel de les *Obres completes* (Fabra, 2010) segons la metodologia i els resultats que s'indiquen a l'apartat següent. Abans es fa un repàs introductori a les CF, el lloc que ocupen en el corpus fabrià i la significació doctrinal que han tingut més tard. Als apartats 3, 4, 5 i 6 s'exposen sumàriament els resultats del buidatge i s'analitzen segons la funció que fan dins del corpus de les CF.

2. LES CONVERSES FILOLÒGIQUES, UN CORPUS DOCTRINAL FABRIÀ

Les CF són articles que originalment Pompeu Fabra van publicar al periòdic barceloní *La Publicitat* entre 1919 i 1928 (amb algunes interrupcions). Formen part, per tant, de l'etapa d'institucionalització, un moment en què la norma està bàsicament establerta i Fabra ja presta atenció als dialectes. L'objectiu general de les CF es podria resumir en la idea de redreçament del català literari (Rafel, 2010, p. 79). Al llarg de la dècada que Fabra mantingué la secció a la premsa, hi exposà els raonaments d'algunes de les decisions que s'havien pres en l'establiment de la normativa catalana, hi proposà algunes solucions lingüístiques noves, en bandeja d'altres i, de tot plegat, en feu àmplia difusió a través de la premsa escrita barcelonina. L'èxit que tingueren les converses és indubtable i, tot i no tractar-se estrictament d'una obra normativa, les CF van acabar per ser part de la doctrina fabriana que establia la norma (Argenter, 2010; Rafanell, 2020).

El que es troba a les CF són propostes de diferent tipus i que afecten diversos nivells de la llengua, generalment lèxic, gramàtica i pronunciació (Rafanell, 2020, p. 530). Els recursos que Fabra fa servir en les seves propostes són la llengua antiga (coneguda gràcies al *Diccionari Aguiló* i a «Els Nostres Clàssics»), la llengua dialectal (coneguda gràcies a l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera)¹ i a l'ús corrent (Rafanell, 2020, p. 530). La utilitat d'aquests recursos

1 Cal recordar que l'atles de Griera és d'una qualitat i rigors lingüístics molt qüestionables (Gargallo, 1990), per bé que Fabra mateix fou l'informant de Badalona per a aquesta obra, qüestió prou controvertida des d'un punt de vista metodològic.

queda palesa ja en els primers textos. Així, a la CF § 1 Fabra diu que l'objectiu de la sèrie és «donar una idea de com és gran el nombre de castellanismes de la llengua actual i de demostrar així la necessitat de recórrer abundantament a l'arcaisme»², i a la CF § 24 ho matisa dient que «per remeiar els castellanismes no cal recórrer exclusivament a l'arcaisme. Les aportacions dialectals ens forneixen materials preciosos per a refer el lèxic de la llengua literària». Amb tot, l'actitud general és de precaució, i en diversos llocs Fabra indica que cal no abusar ni de l'arcaisme ni del dialectalisme:

Molt deu indubtablement la llengua literària actual a les aportacions dels dialectes, i més encara potser a les de la llengua antiga; però, portats per un afany de depuració ultrançat, no hem pas d'acollir sense examen tots els mots i girs que trobem en aquells i en aquesta; els materials que ens ofereixen han d'ésser sotmesos a una tria. (CF, § 879)

Per elaborar aquest treball he creat un corpus amb totes les CF del període 1919-1928 que contenen referències a la variació dialectal o a algun dialecte en concret. He fet el buidatge de les CF a partir de l'edició crítica de Fabra (2010). Aquesta edició recull 915 articles, 840 CF «originals», i textos de naturalesa anàloga que les complementen. D'aquests darrers textos, només he tingut en compte els articles que, semblantment a les CF, es van publicar a *La Publicitat* entre 1929 i 1930 (CF § 874-889, 891), i dos articles sobre llengua publicats el 1930 a *Mirador* i *El Matí* (CF § 890 i § 892, respectivament). He exclòs, en canvi, els articles publicats a *El Poble Català* entre 1905 i 1908, les esmenes que va presentar al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 i les contribucions de 1913 al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. No he inclòs tampoc les converses —de natura molt diferent— que, de l'exili estant, Fabra va publicar a *La Humanitat* a partir de 1945. Són textos que responen a uns estadis del procés de normativització, a uns objectius i a uns públics diferents dels de les CF originals. Així, doncs, per a aquest treball he tingut en compte 858 textos, que corresponen als § 1-840 i 874-892 de Fabra (2010), i cronològicament comprenen de 1919 a 1930.

Segons els índexs de les *Obres completes*, hi ha 82 CF en què es parla d'algun dialecte, o de fets dialectals. Excloent-ne els articles que he omès, hi ha 73 CF amb referències dialectals. Ara bé, fent un buidatge manual i qualitatiu de cada conversa, i tenint en compte les referències implícites i explícites als dialectes en el subcorpus que he seleccionat, es pot considerar un total de 86 textos amb re-

2 Cito les CF segons Fabra (2010), sense indicar-ne la pàgina i emprant el símbol de paràgraf § per referir-me al número que se li dona a cada conversa.

ferències dialectals. He exclòs de l'anàlisi les CF en què Fabra senzillament parla de «la llengua corrent», «la llengua actual» o fa servir altres sintagmes semblants. 86 textos de 858 pot ser que, quantitativament, no semblin una xifra gaire important, però penso que analitzar-los té un gran interès per entendre els procediments de Fabra a l'hora de prendre decisions en el procés normativitzador.

En l'anàlisi, partint de la idea manifestada per Fabra (CF, § 1, 24) i els estudiosos posteriors (vegeu Argenter, 2010; Rafel, 2010, etc.), he assumit que bona part de les CF tindrien com a objectiu o bé aportar elements lingüístics a la llengua literària o bé rebutjar interferències. Així, he proposat quatre paràmetres per classificar les funcions que els dialectes tenen en les CF:

1. La presència dialectal hi justifica una solució adoptada per Fabra.
2. La presència dialectal suposa una aportació a la llengua literària que permet bandejar un element extern a la llengua.
3. La presència dialectal hi és per condemnar-ne l'ús.
4. La presència dialectal no fa cap aportació a la normativització i té un interès merament descriptiu.

A més a més, en el buidatge també vaig indicar, per a cada CF, el(s) dialecte(s) a què es feia referència, i el nivell de llengua que afectaven (general, pronunciació i ortografia,³ gramàtica, lèxic, segons la classificació de Rafanell, 2020). En l'exposició dels resultats, aquests elements només els destaco si són rellevants.

En la taula 1 es pot veure la classificació de les 86 CF seleccionades en funció dels quatre paràmetres esmentats:

TAULA 1
*CF tingudes en compte en aquest treball, i llur distribució
segons els paràmetres esmentats*

<i>Núm.</i>	<i>Tipus de conversa</i>	<i>Converses filològiques</i>	<i>Total</i>
1.	La presència dialectal hi justifica una aportació defensada per Fabra	24, 36, 43, 45, 46, 86, 95, 175, 176, 191, 225, 231, 238, 239, 349, 363, 396, 458, 490, 690	20

3 A la *pronunciació* hi he afegit *ortografia* perquè, en la majoria dels casos, les qüestions fonètiques tenen implicacions en l'escriptura dels mots, i aquest és, moltes vegades, l'interès principal de Fabra en aquella CF.

<i>Núm.</i>	<i>Tipus de conversa</i>	<i>Converses filològiques</i>	<i>Total</i>
2.	La presència dialectal suposa una aportació a la llengua literària que permet bandejar un element extern a la llengua	488, 549, 563, 678, 693, 798, 826	7
3.	La presència dialectal hi és per condemnar-ne l'ús	92, 166, 171, 198, 224, 254, 262, 285, 299, 330, 331, 336, 340, 366, 386, 387, 437, 454, 462, 497, 538, 708, 710, 715, 743, 744, 769, 772, 776, 777, 817, 874, 875, 881, 889	35
4.	La presència dialectal no fa cap aportació a la normativització i té interès merament descriptiu	66, 87, 91, 99, 150, 202, 220, 223, 230, 388, 399, 573, 601, 614, 615, 624, 663, 765, 770, 778, 790, 805, 877, 879	24
	Total		86

Els elements 1 i 2, que de fet es podrien ajuntar sota un únic epígraf, generalment fan referència al valencià o al baleàric —excepcionalment, al nord-occidental—; els elements de 3, en canvi, fan referències al barceloní o al català central més sovint. No hi ha cap referència a l'alguerès ni al català septentrional, dialectes que Fabra tanmateix coneixia poc o molt (Ginebra i Solà, 2007, p. 114). El resum de les referències a cada dialecte es poden veure a la taula 2; a la taula 3 es poden veure les referències a cada nivell de llengua.

TAULA 2
Referències a cada dialecte a les CF

<i>Dialecte</i>	<i>Núm. referències</i>
Català central	54
<i>Barceloní</i>	20
<i>Tarragoní</i>	3
Català nord-occidental	3
Valencià	10
Baleàric	14
<i>Mallorquí</i>	5
<i>Menorquí</i>	1

TAULA 3
Referències a cada nivell de llengua

Nivell de llengua	Núm. referències
General	5
Pronunciació i ortografia	25
Gramàtica	28
Lèxic	35

En els apartats que segueixen s'analitzen i es discuteixen cada una de les quatre categories.

3. LA PRESENCIA DIALECTAL JUSTIFICA UNA APORTACIÓ DEFENSADA PER FABRA

Com ja s'ha vist, l'atenció a la llengua dialectal és un dels grans recursos de Fabra en la confecció d'una llengua literària unitària, sovint com a element per eliminar castellanismes lèxics (Rafanell, 2020). La diversitat dialectal també era important a l'hora d'assegurar una ortografia composicional i unitària (Ginebra i Solà, 2007, p. 106). Justament, la majoria de CF que serveixen per justificar alguna aportació de Fabra en l'establiment de la normativa tenen a veure amb l'ortografia. Més concretament, tenen a veure amb el criteri de mantenir grafies clàssiques per conservar distincions fonètiques que, en alguns dialectes —generalment, en barceloní— s'han perdut. Així, per exemple, Fabra defensa la distinció de *b* i *v* seguint els criteris de les àrees dialectals on la distinció entre /b/ i /v/ és productiva, com en les CF, § 43, 45 o 176; en aquesta darrera CF deixa clar que el criteri en aquests casos no ha de ser l'etimologia —com, per exemple, fa el castellà— sinó la pronúncia dialectal, de manera que es veu clarament com la voluntat era de bastir un sistema que permetés que tots els parlants s'hi sentissin representats:

Si en lloc de recórrer a l'etimologia, haguéssim tingut en compte la pronúncia d'aquells parlars que no confonen la *b* i la *v*, mai no ens hauria esdevingut d'escriure erròniament amb *b* els mots *cavall*, *governar*, *provar*, etc. (en llatí, *caballus*, *gubernare*, *probare*, etc.). (CF, § 176)

També en l'àmbit ortogràfic, la pronunciació en català occidental i valencià de les *a* i *e* en posició àtona va determinar moltes grafies, entre les quals, no cal dir-ho, els plurals femenins en *-es* (Segarra, 1985; Ginebra i Solà, 2007, p. 106). En les CF encara hi ha articles que fan referència a mots la grafia dels quals havia estat polèmica en aquest punt, com és el cas de *treballar* (i derivats) (i no *travallar*

i derivats) i *enyor* (i derivats) (i no *anyor* i derivats) (CF, § 175) o la proposta d'escrivre *gener* (i no *janer*) (CF, § 95).

En la morfologia verbal, Fabra es mostra primerament partidari de les formes sense desinència de primera persona del present d'indicatiu. A la gramàtica de 1918 les havia considerat prioritàries, i va ser en les successives reedicions de 1930 i 1933 que van perdre protagonisme davant de les formes amb *-o*, pròpies del català occidental i oriental (Bellés i Benavent, 2024). En consonància amb l'evolució que es dona entre la gramàtica de 1918 i les reedicions posteriors, a les CF també s'hi veu una certa vacil·lació. El novembre del 1920, per exemple, es mostra a favor de la desinència zero (§ 220), però pocs dies més tard, a les CF, § 225, 230 hi assaja altres propostes que duren a consolidar la forma amb *-o*.

Quant al lèxic, d'acord amb el que ja havien observat Colón (2007) o Veny (2007), els dialectes serveixen per justificar la reintroducció en el català literari d'algun mot que, en el català medieval, havia gaudit de més ús i extensió geogràfica. És el cas, per exemple, del verb *emprar* per substituir el castellà *emplear*, fet servir en aquest sentit en «moltes contrades» (CF § 86).

4. LA PRESENCIA DIALECTAL SUPOSA UNA APORTACIÓ A LA LLENGUA LITERÀRIA QUE PERMET BANDEJAR UN ELEMENT EXTERN A LA LLENGUA

Des del principi de la sèrie, Fabra adverteix que la llengua dialectal, justament amb la llengua antiga, pot ser un recurs òptim per bandejar castellanismes (CF, § 24). Tanmateix, aquest és el paràmetre dels quatre que s'analitzen en aquest treball en el qual hi ha menys CF. Com s'ha vist, es limita a 7 converses, centrades en el lèxic. Caldria veure si, en canvi, hi ha més CF d'aquesta naturalesa el recurs de les quals fos la llengua medieval. En tot cas, en les 7 CF que ara s'analitzen Fabra proposa d'expandir el sentit d'alguns mots propis de fora de l'àrea de Barcelona per substituir castellanismes habituals del moment. Dos bons exemples són el cas de *ban*, que en molts dialectes catalans significa 'multa', i que permetria substituir el castellà *bando* (CF, § 191, 198), o de *andana*, que de 'llenca de terra sense conrear' passaria a designar els *andenes* de les estacions de ferrocarrils (CF, § 488). Cal dir, però, que Fabra a vegades es mostra escèptic amb l'èxit de les seves pròpies propostes, com ara a la CF, § 678, en la qual creu «molt difícil» que *ventall*, mot que s'usava a Tortosa, Menorca i Mallorca, servís per substituir *abanico* en el català de Barcelona. Igualment, veu poc viable que un mot restringit a l'Empordà com *estintolar* substituïeixi *apoïar* (CF, § 563).

Els altres exemples que surten a les CF i que sí que veu possibles d'implantar en la llengua literària són *lluentó* (per *lentejuelas*, CF, § 549), *reg* (per *riegos*, CF,

§ 678), *escorcollar* (per *registrar*, CF, § 798) i la forma sintàctica *com és de renyida* (per *lo renyida que és*, CF, § 826).

5. LA PRESENCIA DIALECTAL HI ÉS PER CONDEMNAR-NE L'ÚS

Aquest és el paràmetre amb més CF dels quatre que s'han analitzat. Poden distingir-se dues grans preocupacions de Fabra en aquest punt: errors ortoèpics i usos inadmissibles en la llengua literària.

La qüestió de l'ortoèpia ja ha estat abordada per Castellanos (1990), Riutort (2000) i Creus (2012). Em limito, doncs, a recordar les idees generals de Fabra sobre aquest aspecte fent èmfasi en la variació dialectal.

Una de les qüestions de pronunciació que preocupen Fabra és revertir l'apitxament valencià i la tendència a ensordir les africades en barceloní:

En el català de València i sa comarca, trobem els sons de la *s* sonora, *tz* i *tj* (so valencià de la *j*) reemplaçats respectivament per *s* sorda, *ts* i *tx*; *casa*, *dotze*, *jove* hi són pronunciats com si fossin escrits *cassa*, *dotse*, *txove*. A Barcelona, *tj* és pronunciat correntment *tx* (així, *corretxa*, en lloc de *corretja*), encara que existeix ja una forta reacció contra aquesta pronúncia barcelonina dels dígrafs *tj* i *dj*. (CF § 166)

Sens dubte, aquesta qüestió respon a un canvi lingüístic que tenia lloc en barceloní en la dècada de 1920, i Fabra s'hi refereix un parell d'anys més tard, ara a propòsit de la sonorització de les *-s* finals seguides de consonant: «en la pronunciació de Barcelona [...] havem observat que alguns joves pronuncien sordes les fricatives finals que es pronuncien enllaçades amb la vocal inicial del mot següent», i considera convenient «combatre» aquesta tendència (CF, § 330). Encara l'endemà, rebla: «Conservar llurs pronúncies fortes [=sordes] en aquest cas és un defecte avui, afortunadament encara poc estès, però que cal combatre enèrgicament, a fi d'evitar-ne la propagació» (CF, § 331).

Un altre aspecte llargament condemnat per Fabra és la qüestió dels pronoms febles col·loquials en barceloní. La condemna de la forma *els hi* per al datiu i de les reduccions de *-nos* i *-vos* a '*s* en enclisi apareix de forma reiterada en les CF, de vegades com a mer advertiment (p. ex., CF, § 454), de vegades tocant ja la desesperació de Fabra, que considera propi del «baix poble de Barcelona» pronunciar coses com «fixemsi, fixeussi» (CF, § 473). És de remarcar que algunes de les qüestions que apareixen en aquestes converses intersequen qüestions dialectals amb aspectes de caràcter social, com ara la llengua dels joves o del «baix poble».

La majoria de les presències d'usos dialectals condemnats són, però, per deixar clar que no poden formar part de la llengua literària. En general, doncs, Fabra

rebutja variants formals que, essent dialectals però d'àmbit restringit, considera inacceptables en la llengua literària. Es tracta de casos com *punt d'obir* per *punt d'albir* (CF, § 254), *aureneta* per *oreneta* (CF, § 538) o *òrfens* per *orfes* (CF, § 889), o l'ús de l'auxiliar *ésser* en els compostos de verbs transitius (CF, § 285). Algunes d'aquestes idees de Fabra són constants en el temps. Així, per exemple, és sabut que els plurals de mots plans acabats en *-ns* Fabra els considerava «arcaics» tant a la gramàtica de 1918 (i a les successives reedicions, Bellés i Benavent, 2024, p. 89) com al *Diccionari ortogràfic* (Fabra, 1917, s. v.), i que eren formes que no apareixien recollides al DGLC. D'altra banda, l'ús de l'auxiliar *ésser*, tant en verbs transitius com intransitius, havia estat rebutjat de sempre per Fabra, ja des del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, quan Fabra esmenà la comunicació de Mateu Obrador (llegida pel seu fill Bernat), que proposava de recuperar sistemàticament la distinció en els auxiliars entre verbs transitius i intransitius, i la reservava només per als escriptors de les regions on la distinció era viva (que, certament, només devien ser ja les Illes i la Catalunya Nord, pràcticament):

Els escriptors de les regions ont es vivent l'auxiliar *esser* faràn bé d'usarlo sempre que espontaniament els vingui a la ploma; els escriptors de les regions ont s'ha operat la simplificació dels dos auxiliars en un sol (*haver*), poden perfectament prescindir de l'auxiliar *esser* en els temps compostos, evitant així un divorci entre'l llenguatge escrit y el parlat. (Fabra, 2010, p. 878)

6. LA PRESENCIA DIALECTAL NO FA CAP APORTACIÓ A LA NORMATIVITZACIÓ I TÉ UN INTERÈS MERAMENT DESCRIPTIU

Finalment, en una vintena llarga de converses hi ha referències a elements dialectals que, en principi, no fan cap aportació a la normativització de la llengua. Més que l'objecte central d'alguna CF, són observacions marginals. Així, per exemple, Fabra destaca que en alguns dialectes catalans els grups CL-, PL- i FL- llatins palatalitzen (CF, § 150), o remarca que *muscle* «és poc usat a Barcelona, però no així en altres indrets» (CF, § 663).

Altres casos, en canvi, són una descripció de la qual se'n pot inferir una preferència normativa. A vegades aquest fet és evident perquè Fabra inclou marques valoratives en el text, com quan diu que *pertenèixer*, un castellanisme que havia guanyat paper «almenys en català central i en la llengua literària», ara «és evitat en la llengua literària», i que al seu lloc s'empra *pertànyer* (CF, § 202).

Algunes d'aquestes descripcions serveixen per explicar la raó d'alguna decisió normativa. Més que una justificació, però, cal entendre-ho com una il·lustració, com passa per exemple en l'explicació de per què l'accent de *és* és agut, com en

la CF, § 778. En aquesta CF Fabra justifica aquesta opció ortogràfica únicament perquè és la pronunciació pròpia de Barcelona, tot i que adoptar aquesta solució «no vol dir en cap manera que es condemni la pronunciació oberta donada a la *e* d'aquella forma verbal en algunes contrades de Catalunya» (CF, § 778).

7. CONCLUSIONS

En diverses converses Fabra manifesta que el recurs al fet dialectal ha de servir, al costat de l'arcaisme, per redreçar la llengua literària. Ell mateix, però, insisteix en la idea que no cal abusar-ne i adverteix en contra dels qui prefereixen un mot dialectal o arcaic quan, als seus ulls, és innecessari.

Certament, les reserves de Fabra es veuen quantificades en el corpus que s'ha analitzat en aquest treball. Del conjunt de les 858 *Converses filològiques* de la sèrie original més els textos anàlegs que s'han considerat, només hi ha presència de la variació dialectal en 86 textos, és a dir, en un 10 %. A més a més, cal tenir en compte que no pas totes les CF serveixen per enriquir la llengua literària. A vegades la presència dialectal hi és per condemnar algun ús. Aquest darrer cas, de fet, és majoritari: 35 converses, més una bona part de les 24 converses del darrer paràmetre, en contra de les 27 converses que sumen les CF en què algun element dialectal hi justifica una aportació defensada per Fabra i les CF en les quals la presència dialectal permet bandejar un element exogen, com es pot veure resumit en la taula 4, que reelabora parcialment la taula 1.

TAULA 4
Distribució de les CF amb presència dialectal

Tipus de conversa	Núm. de referències	
La presència dialectal hi justifica una aportació defensada per Fabra.	20 (23,25 %)	27 (31,4 %)
La presència dialectal suposa una aportació a la llengua literària que permet bandejar un element extern a la llengua.	7 (8,15 %)	
La presència dialectal hi és per condemnar-ne l'ús.	35 (40,7 %)	
La presència dialectal no fa cap aportació a la normativització i té interès merament descriptiu.	24 (27,9 %)	
Total	86	

En les CF Fabra adopta clarament dues posicions, doncs, davant del fet dialectal. D'una banda, el català central —i, específicament, el barceloní— és la base

de la llengua estàndard, i també de la llengua de la majoria dels lectors immediats de *La Publicitat*. Per això, moltes de les crítiques a usos dialectals són, de fet, usos col·loquials del barceloní que cal proscriure de la llengua literària. D'altra banda, el valencià i el baleàric —i, en menor mesura, altres parlars— serveixen per rebutjar castellanismes en la llengua literària o justificar tries ortogràfiques. En aquests casos, sovint aquests dialectes coincideixen amb la llengua medieval. En canvi, Fabra rebutja les formes dialectals quan només aporten variants formals a formes ja consolidades en la llengua literària, o quan són formes alternatives sense prestigi literari.

Es pot dir, doncs, que Fabra va tenir poc en compte la variació dialectal en les CF. Pot ser en part perquè la majoria de les tries morfosintàctiques que unien llengua antiga i dialectal ja s'havien fet a la *Gramàtica catalana* de 1918 i, per bé que es revisarien en edicions successives, no eren objecte d'anàlisi en les CF. També pot ser que es degui a la naturalesa de les CF: articles breus de premsa que se centren en aspectes que Fabra detectava a la premsa (barcelonina) o que li feien arribar els lectors (majoritàriament barcelonins). En qualsevol cas, s'ha vist com Fabra mostra una actitud de cautela davant de la inclusió d'elements dialectals en la llengua literària. Per a Fabra, eren els escriptors dels grans dialectes —i això vol dir valencians i balears— els responsables d'acostar llurs varietats a la llengua literària codificada. Ho havia manifestat al famós article «La tasca dels escriptors valencians i balears» a *Nostra Parla* el 1918 (Fabra, 2013, p. 263-264), i s'hi referirà constantment les dècades següents.

Així, es pot concloure que la presència dialectal a les CF és un fet menor, si bé significatiu quan hi apareix, perquè explica i il·lustra els rols que per a Fabra havia de tenir cada dialecte en la tasca de normativització del català.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARGENTER, Joan A. (2010). «Les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra i la codificació del català en el context europeu». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 13-76.
- BELLÉS, Eloi; BENAVENT, Laia (2024). «L'evolució del model lingüístic de Pompeu Fabra (1891-1933)». *Caplletra*, núm. 76, p. 67-92.
- BENAVENT LLINARES, Laia (2021). «La transmissió de segones opcions de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918)». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *De llengua i societat. De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 97-107.

- BIBILONI, Gabriel; CORBERA, Jaume (1984). «La llengua normativa a les Illes Balears», A: CABRÉ, M. Teresa; MARTÍ, Joan; PONS, Lúdia; SOLÀ, Joan (ed.). *Problematètica de la llengua normativa. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 147-156.
- CASANOVA, Emili (2002). «El lèxic valencià en el diccionari Fabra de 1932». *Catalan Review*, núm. 16, p. 51-70.
- CASTELLANOS, Josep Anton (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges*, núm. 42, p. 83-91.
- CREUS, Imma (2012). «L'ortoèpia fabriana a partir de les *Converses filològiques*». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 269-278.
- COLÓN, Germà (2007). «Introducció al *Diccionari general de la llengua catalana*». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 5: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona/València /Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 13-76.
- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu J. (1991). *Panorama de la lexicografia catalana*. 2a edició. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DOLS, Nicolau (2019). «Descripció i prescripció en la *Gramàtica catalana* de Fabra (1918) i en la *Gramàtica de la Llengua Catalana* de l'IEC (2016)». *Ítaca. Revista de Filologia*, núm. 10, p. 23-49.
- FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). *Converses filològiques*. RAFEL, Joaquim (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 133-947.
- (2013). «Textos i materials». MURGADES, Josep (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 61-777.
- FERRANDO, Antoni (2018). *Fabra, Moll i Sanchis Guarnier. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- GARGALLO, José Enrique (1990). «Aspectos metodológicos en la elaboración del ALDC (“Atlas Lingüístico del Domini Català”)». Valoración y cotejo con otros atlas previos». *Revista de Filología Románica*, núm. 7, p. 175-190.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.

- MELIÀ, Joan (2000). «La codificació fabriana i les Illes Balears». A: ARGENTER, Joan A. (ed.). *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 183-189.
- MURGADES, Josep (2018 [2000]). «Fabra, entre la contestació i la institucionalització». A: MURGADES, Josep. *Escrits sobre llengua*. Lleida: Pagès Editors, p. 49-94.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2024). *Normativitat, (re)estandardització i glotopolítica. Noves mirades des de la sociolingüística catalana*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- RAFANELL, August (2020). «The Language Reform, the Institut d'Estudis Catalans and the Work of Pompeu Fabra». A: ARGENTER, Joan A.; LÜDTKE, Jens (ed.). *Manual of Catalan Linguistics*. Berlín: De Gruyter, p. 517-543.
- RAFEL, Joaquim (2010). «Introducció a l'edició de les *Converses filològiques*». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7. Barcelona/ València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 77-110.
- RIUTORT, Macià (2000). «L'ortoèpia catalana segons Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ-GIL, Raül; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. 1. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili, p. 69-85.
- ROSSICH, Albert (2006). «El model ortològic del català modern». A: FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel (ed.). *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 125-153.
- SANTAMARIA, Carolina (2010). «Els dialectalismes en el diccionari normatiu (DGLC, DIEC1 i DIEC2)». A: *Espais terminològics 2009. Terminologia i variació lingüística*. Vic/Barcelona: Eumo Editorial / Termcat, p. 105-117.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VENY, Joan (2007). «El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 5. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 41-76

L'empremta de Pompeu Fabra a *Ressorgiment*

LAIA BERTRAN GENOVÈS
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

El present estudi té com a objectiu estudiar la implantació del fabrisme en la col·lectivitat catalana de Buenos Aires a través de la revista *Ressorgiment*. Resseguir l'empremta de Pompeu Fabra en aquesta publicació ens permetrà descobrir algun detall nou de la seva biografia, així com aprofundir en el paper dels catalans de l'Argentina en la divulgació de la seva obra en la premsa.

2. LA REVISTA *RESSORGIMENT*

Ressorgiment (1916-1972) va ser la revista de l'estranger en llengua catalana de més durada. Es va gestar en l'entorn del Casal Català de Buenos Aires i va ser fundada per Pius Arias, Manuel Cairol, Francesc Colomer i Hipòlit Nadal i Mallol, que en va ser el director (Buscató, 2017, p. 47). La publicació va néixer com a resultat del creixent interès dels catalans d'Amèrica per l'activisme catalanista polític i cultural que hi va haver a principis del segle xx. L'esforç col·lectiu, gràcies al sòlid compromís de Nadal, va consolidar-se en la creació d'aquesta revista, que va difondre els ideals catalanistes i va vetllar per la preservació de la cultura catalana i el reconeixement nacional de Catalunya (Lucci, 2013, p. 42-43). Nadal, que va ser periodista, editor i ferm militant catalanista, creia que la premsa tenia un paper extremament rellevant perquè era el «vehículo de expansión de la identidad nacional catalana en América primero y de la difusión de postulados culturales e ideológicos que legitimaran la acción política desde el exterior después» (Lucci, 2017, p. 113).

Seguint aquesta línia ideològica, l'objectiu principal de *Ressorgiment*, tal com es detalla al primer número, era contribuir al progrés i a l'enaltiment de Catalunya divulgant i adaptant les normes lingüístiques de l'Institut d'Estudis Catalans,

difonent els corrents literaris i donant a conèixer les manifestacions artístiques i culturals. En definitiva, la revista no només aspirava a informar les comunitats catalanes d'Amèrica, sinó que també volia promoure l'estudi de la llengua, la literatura i la història catalanes (Nadal, 1916, p. 3).

*Hipòlit Nadal i Mallol. Universitat de Girona.
Càtedra Hipòlit Nadal i Mallol de Periodisme i Revistes en Català.*

Per oferir continguts verços i de qualitat, la revista va comptar amb col·laboradors de luxe, com ara polítics i escriptors de la talla de Francesc Macià, Pompeu Fabra, Mercè Rodoreda, Josep Carner i Maria Gràcia Bassa, entre molts altres. El rigor també es reflectia en les portades, dignes d'estudi, que des de 1917 fins a 1972 van ser encarregades a artistes catalans (Bertran, 2023). Finalment, *Ressorgiment* també va posar a l'abast informació pràctica sobre els punts de venda de

publicacions catalanes (com ara les de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana) o de biblioteques on es podien consultar, fet que facilitava l'accés dels lectors a obres científiques (Lucci, 2013, p. 44-45).

3. POMPEU FABRA A *RESSORGIMENT*

Fidels al seu compromís amb la llengua, *Ressorgiment* va divulgar la figura i l'obra de Pompeu Fabra de diverses maneres. En primer lloc, quant a la seva producció, la revista no només es va adherir a les *Normes ortogràfiques*, sinó que les va publicar tot lloant la metodologia i la gran tasca d'estudi i deliberació que va suposar establir-les: «És indubtable que hi ha en aqueixes normes ortogràfiques un seny que va afirmant-se i consolidant-se per si sol entre mig de la més gran diversitat de formes» (Redacció, 1916, p. 12). Les detallades explicacions que s'inclouen sobre el procediment que es va seguir a l'hora d'elaborar-les tenien la finalitat de deixar-ne palès el rigor i, per tant, de convèncer els lectors del gran progrés que significaven per a la llengua catalana. Alhora, també pretenien animar-los que les apliquessin, que formessin part del projecte de normativització de la llengua catalana: «Posem-nos tots a escriure el català amb la mateixa ortografia, i haurem augmentat en una mida quasi bé incommensurable l'escassa facilitat que avui té el poble per a apropiar-se'n la seva expressió literària» (Redacció, 1916, p. 12).

La revista també va fer un seguiment de l'adhesió de les *Normes*. Així doncs, al juny del 1917 es comenta que «nostre idioma ja es pot dir que ha alcançat la unificació que tant necessitava, i que quasi la totalitat d'escriptors, diaris i revistes han adoptat les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans» (Subirachs i Cunill, 1917, p. 171). L'acceptació d'aquest codi ortogràfic en aquests sectors recau considerablement en dos factors: en Prat de la Riba, que va establir que les *Normes* s'empressin als documents de la Diputació de Barcelona i als de la Mancomunitat de Catalunya, i en l'acció d'intel·lectuals i escriptors com ara Antoni Rovira i Virgili (Ginebra, 2012), que van publicar articles a favor de la normativa fabriana. Aquest suport va ser clau per a la difusió de les *Normes* i per a la marginació de les *Regles ortogràfiques*, que van ser promogudes, principalment, per Francesc Matheu (Ginebra, 2018, p. 11-14). Amb relació a aquesta obra, *Ressorgiment* va expressar amb contundència la seva desaprovació perquè considerava que les normes que proposava eren antiquades i no permetien l'evolució de la llengua. Nadal (1917a, p. 170), així, va declarar que la revista no les aplicaria «perquè violentariem, de faïç greu, el natural curs de la ploma».

Com a mostra de la voluntat de posar-se al dia, al març de 1918 la revista va adaptar el seu nom a la normativa del *Diccionari ortogràfic*, que va suposar la fixació definitiva de l'ortografia catalana. Així, va passar del títol inicial, *Resurgi-*

ment, al de *Ressorgiment*. La fixació ortogràfica del mot *ressorgiment* va ser celebrada pels editors de la revista, atès que fins aleshores hi havia diverses maneres d'escriure'l, cosa que creava inseguretat. De fet, els editors expliquen que, al moment de fundar la revista, per defugir aquesta confusió, van consultar les *Normes*, però, com que no van trobar-hi la paraula, van acudir al diccionari llavors més recent, que era el de Rovira i Virgili (1913), i allí hi van trobar la forma *resurgiment*, que és la que van agafar-la per titular la revista. Ara, però, el *Diccionari ortogràfic* els donava la solució segura. Un diccionari que, a més, consideraven que era un signe de progrés, ja que per fi la població tenia una font rigorosa per resoldre eficaçment els dubtes ortogràfics. D'aquesta manera, mostraven la seva alegria afirmant que «hem arribat per fi a la fixació i unificació de l'idioma», raó per la qual «no hem d'extendre'ns més per a justificar la modificació que fem avui en el títol de la nostra revista, d'acord a la recent i definitiva norma del *Diccionari ortogràfic*» (Redacció, 1918, p. 322).

Una altra manera de fer difusió de l'obra de Fabra, que evidencia l'interès de la revista per la llengua, són els articles de correcció lingüística de diaris i autors. *Ressorgiment* remarca la importància que té la premsa com a mitjà de transmissió d'un model lingüístic que molts lectors prenen com a referència. Així, demanen a les altres publicacions catalanes d'Amèrica que s'esforcin a oferir un contingut lingüísticament polit: «Cal esforçar-s'hi, germans! Que trist l'espectacle actual de les nostres publicacions curulles de faltes d'ortografia!» (Redacció, 1927, p. 2087). Alhora, subratllen que ja no tenen excusa per escriure descuidadament, perquè en aquell moment Fabra, a banda de les *Normes ortogràfiques* i el *Diccionari ortogràfic*, havia publicat obres destacades com la *Gramàtica catalana* i les *Converses filològiques*, entre d'altres. D'altra banda, així com critiquen els mitjans que no segueixen la normativa fabriana, també elogien els que l'apliquen al peu de la lletra. Concretament, manifesten que a Catalunya la qualitat lingüística de la premsa ha millorat notòriament, perquè gairebé no s'han de fer esmenes: «Anys enrera, llevat d'alguna excepció escadussera, feia pena llegir un periòdic o revista comarcals. No solament sota el punt de vista de l'interès general, ans bé mirant-ho pel cantó de les regles gramaticals. [...] D'uns anys ençà, [...] és tot una altra cosa» (Nadal, 1917b, p. 2191).

Pel que fa a la correcció d'autors, són força interessants les ratlles que la revista dedica a l'article que Josep Pla va publicar a *Mirador* (1929-1937), amb el qual criticava durament Joan Puig i Ferrer i la seva novel·la *El cercle màgic*, que va guanyar el premi Crexells el 1929. Pla afirma taxativament que considera absurd que l'escriptor hagi guanyat el premi, perquè mai ha tingut talent per escriure: «Ara es un gran literat que no sap escriure. [...] No sap mai el que vol, ni ha resolt el problema —elemental per un escriptor, essencial!— de dir una cosa amb senci-

llesa i amb claretat» (Pla, 1929, p. 4). Les seves paraules, a més, també traspassen la línia de la vexació, ja que el titlla de ximple i de fals: «Tot allò que pot tenir l'intel·ligència humana de més superior [...] repugna Puig i a la gent de la seva corda. Son gent histerica, verbal i per qualsevol ximpleria falsament transcendental s'estrípen les vestidures indignats» (Pla, 1929, p. 4).¹ Però Pla havia estat poc prudent: aquesta citació, amb errades ortogràfiques i gramaticals, és una mostra del nivell de correcció lingüística de tot l'article. La ironia, doncs, és que Pla, tot pretenent desacreditar Puig i Ferreter, va mostrar involuntàriament que el qui no sabia escriure correctament era ell. *Ressorgiment* no el va perdonar: «I quina ortografia, senyors meus! Allò és un galimaties. Tanmateix l'obra de Pompeu Fabra no s'hi veu per enlloc [...] I aquest és l'escriptor qui acusa un altre escriptor de no saber escriure» (Redacció, 1930, p. 2639).

Uns anys més tard, la revista reprèn aquest tema amb més fermesa afirmant que la premsa catalana no es pot permetre la presència d'errades lingüístiques, que són signe de deixadesa. Així, creuen que les publicacions catalanes, per ser realment considerades catalanes, han de donar suport a tot allò que suposi progrés i benefici per a Catalunya, incloent-hi la normativa fabriana. Vegem-ho:

Una publicació catalana, en l'hora actual, ha d'ésser exponent de catalanitat. No tan sols catalanitat de fons, sinó de forma. Una publicació nostra que estigui plagada de faltes d'ortografia, que estigui escrita amb una sintaxi deplorable i que aparegui enlletgida per castellanismes i americanismes fa un flac servei a la causa de Catalunya. (Mas, 1943, p. 5323)

L'autor del text, per tant, deixa palès que els mitjans de comunicació que no s'hagin adherit a la doctrina fabriana no són fidels als seus ideals, perquè perjudiquen el país embrutant-ne la llengua. A més, qualifica d'esclaus totes les persones que no han estudiat la doctrina fabriana. Esclaus de la mandra, que els ha impedit «retre el culte que l'idioma nadiu exigeix perquè no han volgut sacrificar a l'estudi de la parla pròpia les hores de lleure» (Mas, 1943, p. 5323). Mas (1943, p. 5323) conclou que, a causa de la minorització que pateix el català, és indispensable tenir-ne cura en tots els àmbits, motiu pel qual «si no és possible fer aparèixer un periòdic amb tota pulcritud gramatical, és preferible no editar-lo, perquè, en lloc de donar llum, donarà fum».

1 L'article de Pla s'emmarca en l'agra polèmica que va tenir lloc amb motiu de la concessió del premi Crexells, i era també expressió de l'animadversió que sentia per l'obra i la persona de Puig i Ferreter. Vegeu, per a tota aquesta qüestió, Casacuberta (1995). Aprofito aquesta nota per agrair a Jordi Ginebra el seu guiatge en l'elaboració d'aquest estudi. Els seus consells i ajuda m'han sigut de gran utilitat.

Ressorgiment també publica notícies d'obres sobre Fabra i dels homenatges que se li van fer. El 1928, per exemple, sorgeix, com se sap, la idea d'homenatjar-lo per celebrar-ne el seixantè aniversari i la revista, fidel al gramàtic, decideix prendre part en la iniciativa, tal com expressa Nadal (1928, p. 2409): «Trobem encertadíssima la idea d'homenatjar aquest home extraordinari, treballador infatigable, qui es diu Pompeu Fabra [...]. Hem de dir que ens hi adherim amb tot l'entusiasme de la nostra ànima?». Perquè els lectors hi participessin activament, van sumar-se a la idea que havien impulsat alguns periòdics de Catalunya obrint una llista de subscripció amb la finalitat d'assegurar la vellesa de Fabra (Nadal, 1930, p. 2635). També es comenta que un altre present d'aquesta commemoració era la publicació d'una *Miscel·lània Fabra*, una obra que havia d'agrupar treballs de lingüística d'escriptors, intel·lectuals i filòlegs de les terres catalanes (Nadal, 1928, p. 2409). No obstant això, tot i que el volum estava previst que es publicués el 1937, a causa de la repressió va acabar, com és sabut, sortint el 1943 en una impremta de Buenos Aires, gràcies a la perseverança de Joan Coromines (Badia i Margarit i Bruguera, 2002, p. 221). Així doncs, aquesta obra va acabar sent la manera d'homenatjar Fabra en el seu setanta-cinquè aniversari.

El 1948 es torna a homenatjar Fabra amb motiu dels seus vuitanta anys. Com que la dictadura franquista impedeix que es pugui fer cap mena de celebració als Països Catalans, es fa una crida als catalans exiliats a participar-hi col·laborant en la compra d'una medalla d'or. Novament, la revista s'adhereix a la proposta i crea una llista de subscripció popular que va tenir força èxit. La celebració va tenir lloc a Prada, on es van aplegar personalitats insignes que van pronunciar conferències i discursos enaltint el Mestre i la seva obra de redreçament de la llengua. La revista, gràcies a Jaume Creus, corresponsal del Rosselló, explica amb detall tots els actes que es van fer i els acompanya de fotografies. Un d'aquests actes era la concessió de la medalla d'or costejada per subscripció popular i encarregada a l'escultor reusenc Joan Rebull, que va ser lliurada a Fabra per Josep Irla (Redacció, 1948, p. 6191-6192). La minuciositat en la redacció de la notícia, que conté abundants descripcions de l'esdeveniment, una enumeració de tots els assistents i la transcripció dels discursos de Josep Irla, Ventura Gassol i Antoni Rovira i Virgili, no deixa indiferent ningú. La voluntat de la revista, una vegada més, és presentar Fabra com una figura solemne. El mitjà idoni per a fer-ho, és clar, és un periodisme que ho mostri d'una manera també solemne.

Una altra efemèride a la qual *Ressorgiment* s'adhereix és el centenari del naixement de Fabra, celebrat el 1968. Tots els números d'aquell any se'n fan ressò a la portada, i en total es publiquen més d'una vintena d'articles. De nou, la informació que proporcionen és significativa, ja que comenten tant els esdeveniments celebrats a Catalunya com els d'Amèrica. A més, igual que en altres ocasions,

encoratgen els lectors a sumar-s'hi de dues maneres: aprenent a escriure millor el català, depurant els castellanismes, i participant en les diferents activitats (Redacció, 1968a, p. 9903). Per a propiciar-ho, s'adrecen a les institucions i entitats d'arreu per demanar-los que els facin saber els actes que organitzaran: «Pregariem a totes elles que vulguessin informar-nos al respecte per tal de donar-ne coneixement als nostres lectors i quedin registrats tots els actes que es facin a la gloriosa memòria d'aquell qui ens ha llegat el tresor d'un idioma net de tota impuresa» (Redacció, 1968b, p. 9945). Convé remarcar aquesta voluntat de testimoniatge, ja que és un mecanisme que la revista utilitza per realçar Fabra tot evidenciant la pervivència que té en la memòria col·lectiva dels catalans.

Ressorgiment va fer també un seguiment detallat d'alguns aspectes concrets de la vida de Fabra. Per començar, la revista comenta de manera regular esdeveniments relacionats amb la seva activitat professional, fet que ens ha permès, en un cas, obtenir nous detalls de la seva biografia. Així doncs, gràcies a la revista sabem que tenia previst assistir al XIV Congrés Internacional del PEN Club, que es va celebrar el 1936 a Buenos Aires, tal com s'esmenta en un article de juny de 1935: «Pompeu Fabra, Lluís Nicolau d'Olwer i Josep Maria de Segarra, és a dir tres de les més il·lustres personalitats intel·lectuals catalanes, han manifestat el seu propòsit d'assistir, en representació de la nostra pàtria, al Congrés de Buenos Aires» (Redacció, 1935, p. 3643). A més, també s'apunta que s'havia insinuat que seria el president del grup d'intel·lectuals que faria una ofrena de llibres catalans a la biblioteca de la Facultat de Filosofia i Lletres de Buenos Aires. Fabra, però, segurament a causa de la Guerra Civil, no hi va poder assistir.

Un esdeveniment rellevant al qual es dedica un article prou extens és la celebració de la Setmana d'Estudis Catalans a França, precursora de l'actual Universitat Catalana d'Estiu, on van assistir més d'una cinquantena d'estudiants catalans exiliats: «Ens assabentem que a França, durant la setmana que va del 6 al 13 d'abril propassat, s'ha celebrat a Prada, vila rossellonesa al peu del Canigó, una important manifestació de cultura [...]. Els actes foren presidits pel Mestre Pompeu Fabra» (Redacció, 1947, p. 6025). La revista comenta les conferències i les activitats dutes a terme, destacant el prestigi dels participants, entre els quals figuren Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Frederic Soler i Pau Casals. Finalment, es transcriu el breu però substanciós discurs que Fabra va pronunciar per a l'ocasió, i es lloa la reacció dels estudiants, que van aplaudir-lo enèrgicament: «Els estudiants catalans exiliats en donar mostra de llur patriotisme i llur amor per a l'estudi han donat, ensems, una lliçó als nostres polítics: l'exemple d'una solidaritat patriòtica, autènticament nacional» (Redacció, 1947, p. 6025). A través d'aquestes paraules, *Ressorgiment* enalteix Fabra com una figura patriòtica que s'ha de respectar, raó per la qual considera modèlica l'actitud dels estudiants.

Els diversos articles sobre la mort de Fabra són també un exemple de l'admiració que sentien per ell. D'una banda, a fi d'oferir una informació precisa, s'indica que van comptar amb l'ajuda de Pere Puig, que formava part del Secretariat de la Generalitat de Catalunya a París, i de Jaume Creus, el corresponsal que tenien al Rosselló. No és en va que s'esmentin els seus noms, ja que d'aquesta manera s'evidencia el rigor amb què van cobrir la notícia. A banda d'informar els lectors amb detall sobre com va morir i com va ser la cerimònia d'enterrament, la revista expressa el seu condol i lamenta la defunció: «La mort de Pompeu Fabra és sentida per tots els catalans; constitueix un dol nacional, una pèrdua immensa per Catalunya» (Redacció, 1949, p. 6326). A més, el lloen com a persona, com a patriota i com a treballador apassionat pel bé més preuat del país: la llengua. És per aquesta tasca ingent que creuen que la seva figura ha de perdurar en la memòria dels catalans, que tenen el deure d'honorar-lo com li correspon: «Un dia o altre Catalunya haurà de perpetuar en el marbre o en el bronze el seu nom gloriós» (Redacció, 1949, p. 6326).

4. CONCLUSIONS

Com hem pogut veure, *Ressorgiment* informa de manera continuada sobre Pompeu Fabra durant els cinquanta-sis anys en què es va publicar. Així doncs, mantenint-se fidel al compromís amb la llengua catalana, la revista va contribuir a la difusió del fabrisme, especialment en les comunitats catalanoparlants d'Amèrica. Per a Nadal, la llengua catalana era l'eix central de la identitat nacional, motiu pel qual va impulsar la doctrina fabriana, perquè era la manera de reivindicar que «viure fora de Catalunya no era un defugi per descurar la llengua. Fer-la servir correctament obria el camí a l'estimació per la pròpia cultura, i a reconèixer-la com una propietat col·lectiva, la qual cosa atorgava unitat a la consciència catalana» (Lucci, 2013, p. 48).

En un context més general, cal subratllar que el tractament d'aquesta publicació quant a la figura i l'obra de Fabra és similar al d'altres publicacions del primer terç del segle xx, com mostren els estudis de Barnada (2009), Güell i Llagostera (2012), Rull (2015) i Albiol (2018). Un tractament que prova fins a quin punt l'adhesió a Fabra va significar, per a la societat catalana, l'adhesió a un projecte de reconstrucció nacional. Una diferència important, però, és que *Ressorgiment*, com que es va publicar a l'Argentina, no va patir, a partir de 1939, les limitacions de la dictadura franquista, fet que va permetre que es fes un seguiment més llarg de la vida i la producció de Fabra. Un seguiment constant o, en paraules de Nadal (1937, p. 4087), amb «lleialtat i conseqüència», que compleix amb escriure els objectius que la revista es va proposar.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBIOL, Gemma (2018). «La introducció de les Normes de 1913 a Menorca: *Llum Nova*, la revista capdavantera a difondre l'adhesió». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 213-222.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M.; BRUGUERA, Jordi (2002). «Joan Coromines i Vigneaux». A: *Gran enciclopèdia catalana*. 12a edició. Vol. VIII. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 220-221.
- BARNADA, Clara (2009). «La dimensió nacional de l'obra de Pompeu Fabra a la premsa de l'època: *La Veu de Catalunya* (1910-1917)». *Lo Floc. Revista del Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar*, núm. 189 (juliol-setembre), p. 22-27.
- BERTRAN, Laia (2023). «Retrobant el temps perdut: Maria Gràcia Bassa a la revista *Ressorgiment*». *Sonograma*, núm. 60 (octubre) [en línia]. <https://sonograma.org/2023/10/retrobant-el-temps-perdut-maria-gracia-bassa-a-la-revista-ressorgiment/> [Consulta: 2023].
- BUSCATÓ, Isabel (2017). «*Ressorgiment*, la revista en català de més durada». *Revista de Girona*, núm. 301 (març-abril), p. 46-48.
- CASACUBERTA, Margarida (1995). «Gènesi i primera adjudicació del premi Crexells. Notes sobre cultura i novel·la en el tombant dels anys vint als trenta». *Els Marges*, núm. 55, p. 19-42.
- GINEBRA, Jordi: (2012). «La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 73-83
- (2018). *Pompeu Fabra i la codificació del català*. Barcelona: UOC.
- GÜELL, Sílvia; LLAGOSTERA, Roser (2012): «La difusió del fabrisme a l'Alt Camp i la Conca de Barberà a través de la premsa del primer terç del segle xx». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 85-94.
- LUCCI, Marcela (2013). «La revista *Ressorgiment* i el separatisme d'ultramar: una font indispensable per a l'estudi del catalanisme a Amèrica, 1916-19390». *Recerques*, núm. 66 (gener), p. 33-59.
- (2017): «Identidad, cultura, política. Confluencias y tensiones del catalanismo separatista radical de Buenos Aires a través de la figura de Hipòlit Nadal i Mallol». A: ZAIDENWERG, Cielo; GARZA MERODIO, Gustavo; PIQUERAS CÉS-

- PEDES, Ricardo; DALLA-CORTE CABALLERO, Gabriela (ed.). *Ciencias sociales, humanidades y derecho: cómo pensar el mundo latinoamericano*. Barcelona: Universitat de Barcelona / Universitat Autònoma de Mèxic, p. 109-118.
- MAS, Pere (1943). «Missió històrica dels catalans emigrats». *Ressorgiment*, núm. 327 (octubre), p. 5323-5324.
- NADAL, Hipòlit (1916). «Unes paraules». *Ressorgiment*, núm. 1 (agost), p. 3.
- (1917a). «Varia». *Ressorgiment*, núm. 11 (juny), p. 169-170.
- (1917b). «Premsa comarcal». *Ressorgiment*, núm. 135 (octubre), p. 2191.
- (1928). «Al voltant d'un homenatge». *Ressorgiment*, núm. 149 (desembre), p. 2409.
- (1930). «Homenatge a en Fabra». *Ressorgiment*, núm. 163 (febrer), p. 2635.
- (1937). «Lleialtat i conseqüència». *Ressorgiment*, núm. 253 (agost), p. 4087.
- PLA, Josep (1929). «El veredict del Premi Crexells». *Mirador*, núm. 48 (desembre), p. 4.
- RULL, Xavier (2015). *La defensa de la llengua i la difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta als anys vint i trenta del segle xx mitjançant la premsa local*. Valls: Cossetània.
- REDACCIÓ (1916). «Institut d'Estudis Catalans. Normes ortogràfiques». *Ressorgiment*, núm. 1 (agost), p. 11-12.
- (1918). «La unificació de l'idioma i el nostre títol». *Ressorgiment*, núm. 19 (març), p. 322.
- (1927). «El català a Amèrica». *Ressorgiment*, núm. 129 (abril), p. 2087.
- (1930). «Sense engaltar». *Ressorgiment*, núm. 163 (febrer), p. 2639.
- (1935). «A propòsit d'una iniciativa». *Ressorgiment*, núm. 227 (juny), p. 3643.
- (1947). «Una Setmana d'Estudis Catalans a França». *Ressorgiment*, núm. 351 (juny), p. 6025-6026.
- (1948). «L'homenatge de la Catalunya nacional a Pompeu Fabra». *Ressorgiment*, núm. 381 (abril), p. 6191-6192.
- (1949). «Ha mort Pompeu Fabra». *Ressorgiment*, núm. 390 (gener), p. 6325-6326.
- (1968a). «El millor homenatge». *Ressorgiment*, núm. 618 (gener), p. 9903.
- (1968b). «Notícies». *Ressorgiment*, núm. 620 (març), p. 9945-9946.
- SUBIRACHS I CUNILL, Lluçia (1917). «La ensenyança catalana». *Ressorgiment*, núm. 11 (juny), p. 171.

Pompeu Fabra i la RAE (1926-1927)

ALBERT GENER
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Iniciada quan l'any 1926 s'acabava i potser inacabada en algun moment de 1927, la polèmica de Pompeu Fabra amb la Reial Acadèmia Espanyola constitueix un dels debats centrals que marca la posició del catalanisme, polític i cultural, de principis del segle xx. Contraposant-se a les aspiracions romantitzants vuitcentistes, els intel·lectuals del Nou-cents proven d'institucionalitzar, de donar un cos d'estat, a les aspiracions del catalanisme. Un procés d'institucionalització i de rearmament ideològic possibilitat, de fet, per un canvi ètic (el pas de l'Elegia a la Tasca), un canvi de paradigma polític (el pas del regionalisme al nacionalisme) i per l'eclosió de la premsa de tota l'Europa d'entreguerres. Uns canvis, en definitiva, que van endegar un procés intel·lectualment madur —i caldria afegir-hi, si es vol, intel·lectualment violent— d'institucionalització nacional, amb el propòsit de renovellar no tan sols les formes i les pràctiques literàries sinó el país sencer. Malgrat el cop que va representar des d'un punt de vista institucional la intervenció a Catalunya del directori militar de Primo de Rivera a tot aquest projecte, que prova de desarticular-lo, el món de les idees, de la producció de les idees i del combat esdevé especialment vívid. Tal com assenyala Olívia Gassol (2007), en el molt destacable article intitulat «Carles Riba, un model d'intel·lectual per a una cultura en crisi», justament en aquells anys s'està redefinint a Espanya què significa ser un intel·lectual. Un rol que descriuen els mots de Panyella al pòrtic del volum *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, quan assenyala que, a Catalunya, paradigmàticament

apareix i es desenvolupa en el camp literari, és a dir, estretament lligat a la figura de l'escriptor, una figura que [...] afegeix a la producció literària una imatge de responsabilitat i representació col·lectives, una imatge que anirà

evolucionant amb el temps fins a fer que les dues funcions siguin indes- triables, de manera que la funció «intel·lectual» acaba donant sentit al fet mateix de la creació. (Panyella, 2007, p. 11)

2. EL DESENVOLUPAMENT D'UNA POLÈMICA

En aquest context, doncs, hi irromp una polèmica que té alguna cosa de cen- tral, alguna cosa de crucial en l'evolució del procés d'articulació nacional, cultu- ral, de la Catalunya del segle xx; pel que té de simbòlic, però també pel que té de pragmàtic.

El directori militar de Primo de Rivera promulga el 26 de novembre de 1926 un Reial decret que obre les portes de la RAE a les llengües «regionals». Al cap de tot just una setmana, el 3 de desembre, Gaziol, verbalitzador dels poders fàctics i aleshores ja director de *La Vanguardia*, escriu l'article «Toma de posición. Los académicos por Cataluña», que és l'avantsala de la polèmica estricta. Tot invo- cant, diríem, el fantasma de Prat de la Riba, comença l'article dient, amb tota la intenció del món, que no era necessari «preguntarse qué habría hecho Prat [...] ante el real decreto incorporando el idioma catalán, con sus variantes [...], a la Academia Española». Per ocupar els setials de la RAE el periodista proposa dos noms: Rubió i Lluch, «continuador de una ilustre familia de estudiosos, que hoy ya tiene entre nosotros el valor de una estirpe erudita», «el primero de nues- tros académicos», i Pompeu Fabra, que «es, por sí solo, toda una academia». Uns noms que, de fet, formen part del seu viatge d'ultratomba retòric, perquè «[h]oy Prat de la Riba hubiera pronunciado, sin vacilar ni un momento, los mismos dos nombres que se habrán ocurrido instantáneamente, al leer el R. D., a los catala- nes responsables, conscientes y desinteresados». Tota aquesta «toma de posición», tota l'operació retòrica de Gaziol, desemboca en la proposta d'un clam civil, això és, que es recullin signatures a favor de la candidatura Rubió-Fabra, atès que ells ensenyaran «a la Academia Española y a España entera cuál es el verdadero sentir de los más calificados, heterogéneos y numerosos representantes del espíritu que palpita en esa lengua catalana, que los poderes públicos acaban de juzgar digna de los mayores respetos» (Gaziol, 1926, p. 5).

Sigui com sigui, Fabra refusa la proposta. El gramàtic es malfia del pragma- tisme possibilista de catalanistes i no catalanistes, i decideix de no travessar l'es- cletxa del règim —que podria haver esdevingut una eina per desactivar un perso- natge, Fabra, que comença a ser caracteritzat gairebé hagiogràficament i esdevé, ja aleshores, un emblema, gairebé una mena de sant cultural dels catalans. Rubió i Lluch accepta i el lloc que hom havia pensat per a Fabra es proposa al defenestrat Eugeni d'Ors, aleshores glosador a l'*ABC* i resident a Madrid, que també accepta;

tots dos són elegits el 10 de març de 1927. El substitut de Fabra per ocupar el setial a l'Acadèmia explica alguna cosa de les intencions, de l'objectiu que hi ha darrere de l'operació, i de la perspectiva que es vol sobre Catalunya i la llengua catalana. El cas podria haver-se acabat aquí, però vuit dies després, el 18 de març, apareix a *La Vanguardia* «Entre dos silencios. Cultura y política», un nou article de Gaziell que ressuscita la polèmica.

En aquest nou article, germen d'un debat molt més aferrissat, fa una diatriba molt dura contra el catalanisme, i n'ataca un dels nuclis: la diguem-ne solidaritat entre polítics i intel·lectuals. Gaziell interpreta que el refús de Fabra és a causa «exclusivamente» de «las maniobras derrotistas de nuestra política»; qüestiona profundament les relacions entre el món de la política i el món cultural, subjugat als designis dels capítosts polítics. Una relació gairebé de vassallatge que afebleix l'ambient intel·lectual i també la cosa pública: «nuestra alta cultura civil ha vivido siempre de subvenciones que le concedían las corporaciones públicas y cuando esas corporaciones han dejado de subvencionarla, no tuvo más remedio que refugiarse a la estrechez de la prensa partidista o en la generosidad de los mecenazgos políticos» (Gaziell, 1927, p. 7).

Gaziell presenta la decisió de Fabra com una submissió acrítica i fins temerosa a Cambó, que no és esmentat explícitament, i descriu les malvestats d'aquells que no s'avenen a l'«ortodòxia» dels dirigents. El cas li sembla paradigmàtic de la relació tortuosa entre els polítics i els homes de cultura: «convendrán conmigo en que la política es una de las formas de la cultura de un país, no la cultura un parásito de la política».

Rovira i Virgili, el 30 de març de 1927, es fa ressò a la primera plana de *La Publicitat* de la gran quantitat de plomes que ha mobilitzat el cas Fabra, en totes les seves dimensions. A l'article, «El malentès dels acadèmics», remarca: «Quina polseguera de polèmiques ha alçat l'elecció dels acadèmics de la Reial [Acadèmia] de la Llengua Espanyola [sic]. Articles a l'ABC, a *El Sol*, a *La Gaceta Literaria* i al *Debate*, de Madrid; a *La Vanguardia*, de Barcelona; a *El Luchador*, d'Alacant; al *Diario de Tarragona*, i encara en altres periòdics» (Rovira i Virgili, 1927, p. 1).

A l'article de Gaziell i els articles de fora de Catalunya que segueixen la línia del periodista català s'hi beslluma un cert espant, un cert orgull ferit: que Fabra no accepti la «generositat» del règim sobta i enquimera profundament uns certs sectors de l'Estat, que no han aconseguit desactivar un element que consideren perillós. L'estratègia de la dictadura, com que no és acceptada, queda en entredit: l'element a destruir s'afirma refusant-los. Fabra esdevé, com d'altra banda ja era (i especialment des del principi de la Dictadura), un símbol.

Cal tenir en compte, ahora, les consideracions que fa Miracle sobre aquest fet, examinant un altre dels personatges de la cultura catalana que sí que va ac-

ceptar la proposta de l'Acadèmia: mossèn Riber, representant de Mallorca a la secció catalana, va ser com «un expatriat a Madrid, vivint la vida acadèmica de la capital, però allunyat de totes les seves coses i dels seus treballs habituals [...] no solament no pogué afegir un sol bri de glòria a la modalitat mallorquina del català, sinó que hagué d'esmerçar en la llengua castellana activitats editorials que abans havia dedicat a la llengua catalana» (Miracle, 1998, p. 540).

Miracle conclou que «Fabra s'hauria trobat exactament en el mateix cas. A Madrid, i fent-hi vida acadèmica, no sembla gens probable que hagués pogut resoldre els problemes que normalment s'escatien dins de la Secció Filològica» i li sembla evident que «no hauria pogut acabar la redacció del *Diccionari de la llengua catalana*» (Miracle, 1998, p. 541), que no debades Cambó va començar a finançar aquell mateix any, el 1927.

Agafem-nos a aquest darrer nom, que pesa especialment en el cas Fabra, perquè, siguin les consideracions de Gaziell sobre la cultura catalana parcials o no, el fet és que Cambó —que, com he dit, des d'aquell mateix any comença a finançar el *Diccionari*— és un personatge cabdal per entendre el refús de Fabra. Alavedra, en el seu llibre *Personatges inoblidables*, insisteix en el fet que «alguns amics l'instaven a acceptar sostenint que fer-ho *era més polític*, que sempre era *guanyar una posició*, que *potser més tard...*», però que Fabra va convèncer-se del refús en anar a veure Cambó, que tampoc no confiava en l'estratègia de l'Estat. Alavedra reporta el raonament del polític, aleshores «retirat», i mecenes; un report si es vol dramatitzat, però en tot cas versemblant i que és molt probable que parteixi del testimoni de Fabra mateix: «Si el Govern espanyol [diu Cambó a Fabra, segons Alavedra] s'interessés seriosament per la nostra llengua, subvencionaria una Acadèmia de la Llengua Catalana. Cridar-vos a vós, Fabra, a la Real Academia Española és com si el Sant Pare posés un rabí jueu en el Cos de Cardenals» (Alavedra, 1968, p. 36).

Fabra, obligat per la situació que enceta l'article de Gaziell, i defensant la postura acordada amb Cambó mesos abans, publica finalment a *La Publicitat* «Una declaració»:

Els que coneixen la meua manera de pensar sobre quina ha d'ésser la col·laboració de gramàtics i escriptors en l'obra de depuració i fixació de la llengua literària, ja podien preveure que jo no havia d'aprofitar, si mai se m'oferia, cap ocasió de recolzar la meua autoritat en un suport altre que el consentiment dels nostres escriptors. Aquesta ocasió s'ha presentat, i jo he obrat des del primer moment d'acord amb la meua manera de pensar. Si algú, doncs, vol ara fer creure que la meua actitud d'inhibició m'ha estat imposada, falta senzillament a la veritat. I si vol recolzar la seva afirmació en els fets, no cal dir que els ha de tergiversar. (Fabra, 2013, p. 686)

Hi insistirà el 21 de desembre d'aquell mateix any, en un parlament amb motiu del banquet clausural de l'exposició de llibre català celebrada a Madrid, reportat per la *Gaceta Literaria*: «No pude aceptar [...] el puesto en la Real Academia Española, porque creí que el oficio de depurar la lengua sólo a catalanes, baleáricos y valencianos corresponde. Pero mi gratitud porque alguien pensó en mí es inmensa» (Fabra, 2013, p. 687).

Tanmateix, la influència de Cambó a què es refereix dramatitzadament Alavedra i potser amb voluntat instrumentalitzadora Gaziol és ja recollida per documents privats de l'època, com la carta de Carles Riba a Manuel de Montoliu del 8 d'abril de 1927: «Quan en Cambó (i d'altres) van demostrar que aquest *sacrifici* fora inútil, i contraproductiu, nosaltres vam estar contentíssims, perquè si hi havíem pensat, uns moments, des d'un punt de vista *merament polític*, ens alegrava que un polític coincidís amb la nostra espontània actitud d'inhibició digna» (carta 147, *apud* Guardiola, 1989, p. 313).

Dues intervencions, l'escripta i la parlada, que, sigui dit de passada, contradueixen tant Miracle com Alavedra, que afirmen que Fabra no es va pronunciar fins passats molts anys. Alhora, el parlament fet durant el banquet de l'exposició de llibre català a Madrid aporta algunes clàries sobre l'ambient, sobre l'estat d'opinió que hi havia a Espanya sobre la tasca fabriana, i ajuda a entendre la posició de Fabra i Cambó. Cal parar atenció al fet que el gramàtic, en aquella cita madrilenya, ha de justificar que «en esta obra nunca ha habido deseo de separar arbitrariamente el catalán del castellano» i que en l'esporgament de mots forans «nunca ha habido odio, que sería ridículo», replant que és «sencillamente lo mismo que si os tachase a los castellanos de francófilos porque procuráis suprimir del castellano escrito los galicismos» (Fabra, 2013, p. 687). Així i tot, tal com assenyalen Miracle i altres autors, el rebuig de Fabra «no va acabar de ser entès» i «alguns conspicus catalanistes s'hi desesperaven» (Miracle, 1998, p. 540). Un d'aquests conspicus catalanistes és, de fet, Riba.

3. RIBA I PLA: UNA POLÈMICA *DESENFOCADA*?

Diverses cartes testimonien l'interès de Riba pel cas. De fet, el 2 de desembre (un dia abans que Gaziol publiqui el seu primer article sobre la qüestió, defensat la candidatura Rubió-Fabra), Riba escriu aquests mots a Ricard Permanyer: «Noms que caldrien propugnar? Fabra, Rubió i Lluç, Ruyra, Carner, etc.; sobretot: Fabra i Rubió i Lluç.» Amb tot, ell és perfectament conscient de la «sarcàstica paradoxa que hom vulgui purificar i regir des de lluny una llengua que a casa seva pròpia [...] és cada dia més travada i més perseguida en el seu ús» (carta 145, *apud* Guardiola, 1989, p. 309).

Una altra carta, del 2 de febrer, també a Permanyer, s'hi refereix novament: «Sobre l'afer de l'Acadèmia, res de nou. ¿Qui ens farà mai, en aquest món, saber la veritat de res? Ja em roda el cap.» (carta 146, *apud* Guardiola, 1989, p. 311). Un interès, en definitiva, que agafarà cos, construint una de les polèmiques de més alta volada dins de la polèmica fabriana pròpiament dita, amb la publicació d'un article a *La Publicitat*. Dos dies després de la diatriba de Gaziell i cinc abans de la succinta resposta de Fabra, el 20 de març de 1927 apareix l'aportació ribiana al debat, «Polítics i intel·lectuals», que, segons Olívia Gassol, «resumeix tota una època» (2007, p. 352).

Riba perfila i caracteritza les figures de l'intel·lectual i del polític com a solucions complementàries a través d'un raonament que, sense abandonar l'esforç del mateix Riba en l'ideal, elabora (o reelabora) tot un conjunt d'arguments que necessàriament justifiquen el programa cívic emprès —i que ha d'emprendre's— a Catalunya, basat en la delicada però necessària cooperació entre creadors i polítics, a fi de dur a la pràctica uns objectius nacionals comuns:

l'intel·lectual només podria allargar la mà si a consciència creia que és un moment, o una qüestió, d'obeir com un soldat, sense discutir; així Sòcrates serví en tres campanyes, sense mirar quin partit exercia el poder; però no pot allargar-la per satisfer una llamineria personal, a recer, fonamentant la seva panxeta i el seu dret a una crítica primfilada. (Riba, 1927a, p. 1; 1986, p. 268-269)

L'article és un intent de desenverinar —dit altrament, de problematitzar— l'acusació de Gaziell, postulant que l'intel·lectual a Catalunya si de cas pot con-viure en col·laboració amb el polític però no, com suggeria el director de *La Vanguardia*, fer exercici de connivència per pura ambició personal.

Deia, però, que en la resposta circumstancial a Gaziell, Riba no abandona el seu esforç intempestiu, fundat en l'ideal: és per això que, en el seu raonament, parteix de la noció d'un intel·lectual *pur* en contraposició al polític *pur*, el primer dels quals ha de vetllar el guiatge del polític del segon, essent el tal intel·lectual àrbitre de la Justícia i el Deure, no debades majúsculats. En definitiva, guardià de l'ideal i no artífex de pràctiques. En relació amb això, diu el següent: «Si el polític l'oblida [el cim, l'ideal], si es perd entre els fets, ¿qui haurà de fer-lo gravitar novament cap als principis? ¿El poble, si és que això existeix, amb el seu mer instint, posat que un instint sigui sempre infal·lible? ¿O més aviat l'intel·lectual, que, per definició, ha d'ésser home dels valors eterns en llur jerarquia, de cara a llurs imperatius?» (Riba, 1927a, p. 1; 1986, p. 268).

Sembla que aquest vessant idealista és el que provoca la resposta de Pla, deu dies després, el 30 de març de 1927, el qual, invertint el títol ribià, publica «Intel·

lectuals i polítics». El debat, en aquest moment, ha perdut en aparença el referent immediat, el cas Fabra, com bé li recriminarà Riba quan li respongui («el meu estimat Pla, fa temps, viu lluny de nosaltres. Això explica que hagi llegit el meu article [...] desenfocat») i, sigui cert o no, esdevé tot ell un debat en què els termes —*intel·lectual, polític*— són tractats en ells mateixos, fora del context en què, d'entrada, havien emergit. En síntesi, Pla afirma que Riba «té una idea elevada dels intel·lectuals (dels artistes)» i que la «història, en canvi, en té una idea desfavorable», i problematitza l'exemple socràtic dient el següent:

en fi, suposem que Sòcrates fos un anarquista tan important com diuen. Era el dipositari de la Justícia i del Deure i es va deixar matar. Està molt bé perquè la llei és aquesta. L'única cosa que pot justificar la professió de dipositari, és si convé deixar-se matar. Sòcrates va ésser correcte, impecable [...] però és que hi ha encara una posició superior [...] i és aquesta: la posició de l'home que [...] té la possibilitat d'enfonsar el contrari, de guanyar i d'imposar les idees que ell representa. I aquest és el cas del polític. (Pla, 1927a, p. 1)

Ahora, qüestiona amb més profunditat la pertinència d'un intel·lectual, i es pregunta: «I qui ens defensarà contra els polítics?» I es respon: «Ens defensarà el poble. Ja sé que no hi creieu. El poble, sí és que això existeix... —diu Riba—. Perfectament. Però no heu de fer més que prendre un bitllet per Moscou» i «[v] eureu, per carambola, si el poble existeix o no» (Pla, 1927a, p. 1).

La resposta de Riba no es fa esperar. Arriba al cap de dos dies, el primer d'abril. En aquest segon article, que porta per subtítol «(Aclariments per a Josep Pla)», Riba accepta que la «primera gran dificultat, teòrica, està en això: que ni el polític pur ni l'intel·lectual pur a penes existeixen; i si existeixen mai, sol ésser o catastròfic o tristíssim [...]. Jo vaig imaginar, per la via del mite, l'intel·lectual pur» (Riba, 1927a, p. 1).

Tanmateix, defensa que l'intel·lectual que posseeixi la capacitat de saber-se resoldre entre el món de les idees i la realitat no serà «cap graó més baix que el polític [...] i jugarà tan fort com ell, perquè lluitarà al costat d'ell; si és que ja no conviuen tots dos dins de la mateixa persona» (Riba, 1927a, p. 1).

A través de l'exemple de Lenin, emprat per Pla («no menys mític ja [...] que Sòcrates», li respon Riba), raona les dificultats del pas de la teoria a la pràctica. Alhora, matisa la qüestió del poble dient que ell mateix és el poble, però que alhora

¿Com es defensarà [...] amb els vots a les bones?, amb una revolució a les males? I jo ara insisteixo: ¿quina millor missió per al que no pugui ésser més que un intel·lectual, per a l'home de consciència més clara, que ésser un mandatari del poble en aquesta feina d'il·lustració i de sosteniment

i d'exemple, com el polític ho és en l'obra d'ordenació i de guia? (Riba, 1927a, p. 1)

I conclou que l'obra de pura bellesa o pura especulació produïda per l'intel·lectual «un dia o altre arribarà al poble; per a dir-ho en una expressió gràfica, alguna cosa en lleparà el poble amb el temps.»

La polèmica continua. Hi intervé Carles Soldevila, que surt innecessàriament en defensa de Riba, i Pla li respon amb més força, més contundentment i amb un to encara més mofeta, publicant l'article «L'error dels intel·lectuals», del qual promet una continuació que no arriba mai. Però no cal endinsar-se ara en el laberint de la polèmica i les subpolèmiques i les subsubpolèmiques, sinó que fora en aquesta circumstància igualment estimulants no bellugar-se gaire de l'estricta argumentació i contraargumentació de Riba i Pla. Perquè, ¿la resposta planiana està tan desenfocada com pretén Riba, que, d'altra banda, en fa una lectura que és la lectura que d'habitud se n'ha fet també des de l'acadèmia? Pla era un home al corrent del que passava al país i el combat dialèctic en aparença abstracte podria amagar un debat molt més pràctic i aterrat que no sembla, perfectament emmarcat en el context del cas Fabra: Pla defensa la força del polític (i recordem que el refús de Fabra és, també, responsabilitat de Cambó), que té la possibilitat de vèncer, i resta importància al sacrifici de l'intel·lectual, que considera inútil, cosmètic i tot. Un sacrifici que, amb pretextos socràtics i evangèlics, Riba defensa. Tornem sobre una cita de Pla: «[Sòcrates] era el dipositori de la Justícia i del Deure i es va deixar matar» (Pla, 1927a, p. 1). ¿No podríem llegir-hi, en aquests mateixos articles, la desavinença que seria deixar que Fabra fes de Sòcrates, en definitiva, que Fabra, com a intel·lectual, com a guardià de l'ideal i del deure, es deixés *matar*? A gratcienc o a la insabuda, l'argumentació planiana no sembla tan allunyada de les particularitats del cas Fabra.

4. CONTINUACIÓ, SIGNIFICAT I VALOR DE LA POLÈMICA

En aquest episodi apassionant, del qual aquesta aproximació només arriba a tocar la superfície, hi intervenen altres personatges de primer ordre. Altrament, el refús de Fabra estimula altres polèmiques que polaritzen el debat tant com la decisió del gramàtic, com ara l'elecció d'Eugeni d'Ors, figura molt controvertida en aquells anys. Les polèmiques que envolten el *no* de Fabra no s'han de llegir sinó des de les dificultats de l'encaix entre Catalunya i Espanya, tenint en compte les recances d'uns i altres, les esperances de tots. Personatges de primer ordre hi participen, tant de la cultura catalana com de la castellana, però també institucions i mitjans que projecten sobre la polèmica alguna cosa més que la polèmica.

D'entre tots aquests agents cal destacar la intervenció de *La Gaceta Literaria*, les accions de la qual representen una de les operacions de cooptació de la cultura catalana més interessants de les que es van fer en aquells anys des de Madrid. Si-gui com sigui, aquesta lleu reconstrucció de la polèmica, amb la bibliografia que hi ha a l'abast (des de testimonis d'època a biògrafs, des d'articles de premsa a la compilació de les importantíssimes *Obres completes* de Pompeu Fabra) i el res-seguiment d'una de les converses a la premsa més importants que s'hi generen a l'entorn, deixen entreveure, encara que sigui tímidament, la importància d'aquest episodi, d'altra banda tractat en la bibliografia especialitzada esparsament.

Caldria examinar, compilar i posar a l'abast ordenadament els textos públics i privats estimulats per la proposta del règim i el refús de Fabra, que ajudarien a entendre especialment el context intel·lectual d'Espanya pel que fa a la qüestió cata-lana, els moviments polítics del règim, i encara amb més força el món cultural de Catalunya, col·locat sobtadament en una cruïlla difícil en un moment decisiu de la seva història. Carner afirmà en una conferència de 1913 que la història, que la cultura, és una «selecció d'homes i de moments». El cas de Fabra i la RAE és això mateix. L'episodi, fonamental per a la cultura catalana, hauria de ser considerat també fonamental per entendre la construcció i la projecció no només del Fabra gramàtic i de la seva tasca de redreçament de la llengua sinó del Fabra símbol.

No debades és parlant del refús a la proposta de la RAE que Fabra fa una de les reflexions —recollida per Miracle— que més han citat erudits i llecs, i que potser conté el nucli de la ideologia que articula el país durant l'aventura tortuosa del segle xx, el nucli d'una ideologia i potser també d'una hagiografia: «Si a mi se'm considerava una mena de símbol de la llengua catalana, em va semblar molt clar que, si jo fallava, fallaria la llengua. I m'era evident que si fallava la llengua, fallava tot» (Miracle, 1998, p. 540).

5. CRONOLOGIA DE FETS I ARTICLES

1926	
26 de novembre	Es publica el Reial decret que obre les portes de la RAE a les llengües «regionals».
3 de desembre	Gaziel publica a <i>La Vanguardia</i> «Toma de posición. Los académicos por Cataluña».
1927	
10 de març	Juntament amb el representant mallorquí, Llorenç Riber, i el representant valencià, Lluís Fullana, són elegits per a la secció catalana en representació de Catalunya Eugeni d'Ors i Antoni Rubió i Lluch.

1927	
18 de març	Gaziel publica a <i>La Vanguardia</i> «Entre dos silencios. Cultura y política».
20 de març	Carles Riba publica a <i>La Publicitat</i> «Polítics i intel·lectuals», i Antoni Rovira i Virgili publica, al mateix diari, «El malentès dels acadèmics».
25 de març	Pompeu Fabra publica a <i>La Publicitat</i> «Una declaració».
30 de març	Josep Pla publica a <i>La Publicitat</i> «Intel·lectuals i polítics».
31 de març	Carles Soldevila publica a <i>La Publicitat</i> «Alerta, amic Pla!»
1 d'abril	Carles Riba publica a <i>La Publicitat</i> «Polítics i intel·lectuals», amb el subtítol «Aclariments per a Josep Pla».
9 d'abril	Josep Pla publica a <i>La Publicitat</i> «L'error dels intel·lectuals».
21 de desembre	Apareix a <i>La Gaceta Literaria</i> el parlament de Pompeu Fabra amb motiu del banquet clausural de l'exposició de llibre català celebrada a Madrid.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALAVEDRA, Joan (1968). *Homes inoblidables*. Barcelona: Selecta.
- CALVET, Agustí [Gaziel] (1926). «Toma de posición. Los académicos por Cataluña». *La Vanguardia*, 3 desembre 1926, p. 5.
- (1927). «Entre dos silencios. Cultura y política». *La Vanguardia*, 18 de març 1927, p. 7.
- CARNER, Josep (1913). «La dignitat literària». *La Veu de Catalunya*, 7 juliol 1913, p. 3.
- FABRA, Pompeu (2013). «Textos i materials». MURGADES, Josep (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 61-777.
- Gaceta de Madrid* [= *Boletín Oficial del Estado*], núm. 331 (27 novembre 1927), p. 1107.
- GASSOL, Olívia (2007). «Carles Riba, un model d'intel·lectual per a una cultura en crisi. Els anys 50», A: PANYELLA, Ramon (coord.). *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*. Lleida: Punctum & GELCC, p. 351-364.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- GUARDIOLA, Jordi (ed.) (1989). *Cartes de Carles Riba*. Vol. I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / La Magrana.
- MIRACLE, Josep (1998 [1968]): *Pompeu Fabra*. Barcelona: Proa.

- PANYELLA, Ramon (2007). «Presentació». A: PANYELLA, Ramon (coord.). *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*. Lleida: Punctum & GELCC, p. 11-13.
- PLA, Josep (1927a). «Intel·lectuals i polítics». *La Publicitat*, 30 març 1927, p. 1.
- (1927b): «L'error dels intel·lectuals». *La Publicitat*, 9 abril 1927, p. 1.
- RIBA, Carles (1927a): «Polítics i intel·lectuals. Aclariments per a Josep Pla». *La Publicitat*, 1 abril 1927, p. 1.
- (1927b): «Polítics i intel·lectuals. Aclariments per a Josep Pla». *La Publicitat*, 1 abril 1927, p. 1.
- (1986): *Obres completes*. Edició a cura d'Enric Sullà. Vol. iv. Barcelona: Edicions 62.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1927). «El malentès dels acadèmics». *La Publicitat*, 20 març 1927, p. 1.
- SOLDEVILA, Carles (1927). «Alerta, amic Pla!». *La Publicitat*, 30 març 1927, p. 1.

Pompeu Fabra i la llengua literària segons Domènec Guansé

ANTONI ISARCH
Universitat de Barcelona

1. POMPEU FABRA I LA LLENGUA LITERÀRIA

El mes de maig de 1911 Pompeu Fabra passa a formar part de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest fet, juntament amb la presa de possessió de la Càtedra de Llengua Catalana creada per la Diputació a la Universitat de Barcelona el 1912, i amb la publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana*, assenyalen un punt d'inflexió en el procés de codificació de la llengua que ell mateix havia impulsat des de *L'Avenç*, amb la coneguda campanya lingüística desplegada entre 1890 i 1892. Es tracta, ni més ni menys, d'allò que Josep Murgades ha definit com el pas de l'etapa de «contestació» a l'etapa d'«institucionalització» (Murgades, 2018, p. 49-93). L'aixopluc d'un ens acadèmic i l'aquiescència dels poders polítics, que no dubten a fer una crida des de la premsa «per la unitat de l'idioma» (Prat de la Riba, 1913), impliquen una legitimació institucional en tota regla. Però, sobretot, asseguren la continuïtat de l'esmentat procés, que ben aviat ofereix fruits tangibles: la promulgació de les *Normes ortogràfiques* el 1913 constitueix el primer gran assoliment en la difusió d'un model de llengua normativa i, a partir de 1914, la Mancomunitat en sanciona l'ús per a tota documentació administrativa que n'emani.

Sense un aval social que en facilités l'extensió, però, l'objectiu normativitzador de Fabra estava condemnat al fracàs o a l'ostracisme, per molt que les institucions n'haguessin fet causa pròpia (Lamuela i Murgades, 1984, p. 13-32; Kremnitz i Vallverdú, 2013, p. 37-43). Una llengua que es volgués nacional, amb totes les connotacions polítiques i ideològiques que fan al cas, havia de conquerir els usos formals fins llavors ocupats en exclusiva pel castellà. D'una manera preferent, Fabra assenyalà dos d'aquests àmbits d'ús. Un era l'escolar i educatiu, impres-

cindible en la transmissió d'un model idiomàtic genuí i depurat d'interferències per mitjà dels mestres, els quals, competents coneixedors de la norma, havien de garantir-ne l'ensenyament (Segarra, 1998, p. 187-195). L'altre era el cultural, en què l'ús de la llengua per part d'intel·lectuals, periodistes, escriptors o traductors transcendia la mera funcionalitat i esdevenia model de referència per a usuaris en general.

Fora inexacte definir la situació lingüística durant el segle XIX com d'una «literatura sense llengua»; més aviat caldria parlar d'una llengua literària «institucionalitzada» (Ginebra, 2023). Tanmateix, el model vigent fins a la Renaixença era un conglomerat de formes vacil·lants, sovint concurrents i sotmeses a l'atzarosa competència expressiva de cada escriptor; allò que Fabra definia com «una llengua empobrida, deformada, malmesa per innumbrables castellanismes» (Fabra, 2013, p. 250). És així que es pot documentar, ja des de 1907, la clara voluntat de Fabra per «construir un discurs legitimador de la llengua literària» (Bernal, 2012, p. 35). Amb pragmatisme, el gramàtic apostava per conformar un model funcional i apte per a totes les manifestacions de l'esperit, però sobretot que preservés la proximitat de les modalitats escrita i parlada, sempre amb la intenció que la llengua no esdevingués la «d'un grup d'homes de lletres, sinó la llengua de què s'han de servir tots els catalans» (Fabra, 2013, p. 291). Des de primera hora, les propostes fabrianes van tenir contestació, quan no oposició frontal, de sectors refractaris, essencialment els «epígons de la Renaixença» (Murgades, 2022, p. 483; Sunyer, 2012); val a dir, però, que tots aquells que conformaven les «generacions indisciplinades» (Fabra, 2013, p. 252), no constituïen prou força de xoc contra la difusió de la doctrina gramatical fabriana, que, en canvi, sí que va gaudir d'un acollida majoritàriament entusiasta dins el món lletrat. Els escriptors foren essencials en la configuració del model de llengua literària i, sobretot, en la propagació de la gramàtica. Així, per a Fabra, era «funesta» la creença «que els escriptors podien i fins devien prescindir de l'obra dels gramàtics» (Fabra, 2013, p. 250), per tal com «l'escriptor que menysprea o ignora la tasca del gramàtic és un mal escriptor i un mal patriota» (Fabra, 2013, p. 257). Entrevistat el 1926 per Tomàs Garcés a la *Revista de Catalunya*, Fabra desconfia dels literats «que davant d'una construcció o un mot que els sembla una millora de la llengua no s'aturen a considerar si és o no viable, si cau o no en el corrent tradicional de l'idioma». En canvi, proclama la màxima confiança en els autors «ponderats, creadors i rectificadors, que no obliden mai la responsabilitat pròpia. A aquests escriptors encomano, tàcitament, la prova del que jo voldria que fos norma» (Fabra, 2013, p. 650).

Entre 1911 i 1936, al llarg de diversos contextos culturals en què la llengua no deixa mai d'assumir un component d'operativitat simbòlica, els comentaris referits a la necessitat de fixar-ne la norma sovintegen per part d'homes de lletres

com Joaquim Ruyra, Josep Farran i Mayoral, C. A. Jordana, Carles Soldevila o Antoni Rovira i Virgili, sens dubte un dels més actius difusors del fabrisme (Rovira i Virgili, 2018; Ginebra, 2000, 2006, 2012). D'entre aquests, el crític, periodista i escriptor tarragoní Domènec Guansé (1894-1978) apareix com un dels més decidits fabristes al llarg de la seva diversificada activitat cultural, no ja només per l'assumpció particular de la prescripció gramatical, sinó per la identificació dels trets lingüístics i estilístics dels escriptors coetanis amb vista a difondre'n models pràctics extensibles a l'ús general. Per això, resseguir la ideologia lingüística de Guansé a través de la seva abundosa producció crítica i periodística ens permet perfilar la recepció coetània de la doctrina de Fabra i, alhora, quantificar-ne i valorar-ne la presència i el sentit.

2. DOMÈNEC GUANSÉ DAVANT LA REFORMA FABRIANA

Entre 1918 i 1922, la trajectòria professional de Domènec Guansé s'articula al voltant del periodisme d'actualitat, i no aporta cap referència directa al gramàtic, per bé que en la seva evolució ideològica, progressivament acostada al catalanisme, conceptua l'idioma com un dels elements conformadors del caràcter diferencial d'un poble (Isarch, 2021, p. 27-65). No és fins que es trasllada a viure a Barcelona, al setembre de 1922, que les al·lusions a Fabra es fan presents, sobretot a *La Publicitat* i la *Revista de Catalunya*, dos mitjans de gran importància per entendre el canvi cultural que es produeix al país a partir de 1922 (Castellanos, 2005).

A partir d'aquest moment, exercint responsabilitats culturals en totes dues capçaleres, el tarragoní assumeix el rol discriminador inherent a l'exercici de la crítica literària, i la seva militància per l'*auctoritas* fabriana és ja inequívoca. A mitjan 1925 Guansé dedica dos textos de to laudatori al volum *Ortografia catalana*, editat a la Col·lecció Popular Barcino. El de la *Revista de Catalunya*, breu i panoràmic, conclou recordant que «la seva santa persistència, la passió que, púdicament amagada, posa en el seu treball, enlairen el filòleg a categoria d'apòstol» (Guansé, 1925b); mentre que el del diari *Tarragona* rebutja els «hombres apresurados» que troben la gramàtica del Mestre «demasiado compleja» i les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, «demasiado esquemáticas», i no dubta a qualificar d'excel·lent el volum per la claredat didàctica, la pertinència dels exemples i la precisió idiomàtica. Al desembre, encara, hi torna des del mateix diari amb un text encomiàstic del manual divulgatiu *Les principals faltes de gramàtica* (1925), lloat per idèntiques virtuts profilàctiques que l'anterior (Guansé, 1925a; 1925f).

Per a Guansé, no hi ha altra garantia per atènyer un idioma versàtil en l'àmbit de la literatura que l'acatament de la normativa de l'Institut. Des de *La Nau*, posa

en dubte que es pugui destriar fàcilment entre un català «vulgar» i un de «literari», i sentència que «si l'escriptor té una ment clara i ordenada, de tot aquest bullit en traurà unes normes: unes normes que no es diferenciarien gaire de les de Pompeu Fabra. Fet i fet, en la seva ment, s'haurà acomplert amb més rapidesa el procés de fusió i selecció que ens han dut a l'actual català literari» (Guansé, 1929a). En efecte, ara són «moments de disciplina»: els escriptors que, amb el subterfugi de l'espontaneïtat, ignoren les beceroles de la gramàtica, no dominaran la llengua com aquells altres que amb esperit militant filtren el seu estil amb el sedàs de la norma:

Potser algú dirà que una prosa escrita amb el diccionari a la vista ha d'ésser per força una prosa encarcerada i freda. És per evitar aquest encarcament que molts no emprem el diccionari fins el moment de corregir. Mètode excel·lent sense cap dubte! És fàcil, però, d'observar que el català literari té més vivacitat cada dia. I es pot afirmar gairebé que és més viu en mans dels escriptors correctes, sotmesos a les normes, que en mans d'aquells que encara escriuen d'esma. I és que en realitat no hi ha res que faci escriure d'una manera tan encarcerada; res que llevi a l'escriptor tanta agilitat de moviments, com la ignorància de l'idioma en què s'expressa. La ignorància és el pitjor enemic de la vivacitat, de la precisió i de la gràcia: les tres qualitats més adorables d'una prosa. (Guansé, 1929b)

L'activitat pública i científica de Pompeu Fabra durant els anys trenta no fa sinó acréixer-ne l'aurèola. A banda del seu «activisme conferenciant», que s'intensifica amb el canvi de dècada (Murgades, 2018, p. 259-267), el 1932 és nomenat catedràtic de la Universitat de Barcelona, i el mes de novembre del mateix any es publica a la Llibreria Catalònia el *Diccionari general de la llengua catalana*. L'editor Antoni López Llausàs encarrega llavors a Domènec Guansé l'aplec d'un florilegi de comentaris sobre l'obra, que veuen la llum en el fascicle publicitari *Opinions autògrafes* (Corretger i Ginebra, 2018, p. 91-92). L'aparició del *Diccionari* motiva dos nous articles periodístics de Guansé al mes de desembre. Des de *La Rambla*, no dubta a esgrimir el diccionari com a desmentiment «contra tots aquells que sostenen que els catalans ens hem volgut fer un idioma literari absolutament artificial» (Guansé, 1932a). Pocs dies més tard, des de *La Publicitat*, Guansé en posa de relleu les virtuts lexicogràfiques, com ara la tasca abnegada de documentació, la justesa en les definicions, l'amplitud de criteri en l'acceptació de termes o el rigor metodològic; tot plegat per oferir una obra perdurable guiada per l'afany d'adequar-se «a les necessitats del moment» (Guansé, 1932b).

Bon coneixedor com és de la vida i obra del Mestre, no ha d'estranyar que a mitjan 1935 acabi convertint-se'n en el primer biògraf, en publicar a la col·lecció Quaderns Blaus la semblança *Pompeu Fabra*. Els tres articles guansenians dedi-

cats a Fabra apareguts al llarg de 1934 es reaprofiten, modificats, per engruixir la biografia, cosa que indica que l'encàrrec, plausiblement de Carles Soldevila —director de la col·lecció—, devia produir-se durant 1934 (Corretger i Ginebra, 2018, p. 95-98; Isarch, 2023, p. 122-124). Dos d'aquests havien vist la llum a *La Rambla* al maig («La batalla de la llengua. Pompeu Fabra als Jocs Florals») i al desembre («Els nostres prestigis. L'obra de Pompeu Fabra»), mentre que el tercer, «La vocació de Pompeu Fabra», formava part del volum d'homenatge que l'Associació de la Premsa de Badalona, pel seixantè aniversari de Fabra, havia editat el 1934 amb el títol *Homenatge a Pompeu Fabra*. L'acte, que es dugué a terme el 28 de gener, va suposar la designació de Fabra com a fill adoptiu de Badalona i el lliurament de la Medalla de la ciutat.

3. LA LLENGUA COM A FACTOR VALORATIU

Durant l'etapa 1924-1925 no són infreqüents les amonestacions de Guansé a les provatures, expressions gratuïtes o solucions espúries de certs escriptors, per tal com «la vitalitat del nostre idioma no pot respectar ja les caduques grafies vacil·lants» (Guansé, 1925*d*). Des de la talaia crítica de la *Revista de Catalunya*, Guansé propaga una nova sensibilitat estètica, lligada a la narrativa com a gènere procliu a la consolidació d'una llengua literària apta per a tots els usos. D'aquí ve l'interès a recensionar prosistes com Alexandre Plana, Eusebi Isern i Dalmau o Josep Lleonart, que assagen una via creativa equidistant del llenguatge en brut dels vells autors modernistes i de l'«enfarfec retòric» noucentista (Guansé, 1925*e*). D'Alexandre Plana, Guansé n'elogia el model lingüístic i la modernitat dels textos que formen *El mirall imaginari* (1925). La ressenya, de fet, centra l'atenció en les capacitats estilístiques de Plana. A l'inici, Guansé metaforitza l'evolució del llenguatge literari des del segle XIX fins a l'actualitat:

Esguardant l'evolució del nostre llenguatge, des dels temps de la renaixença fins a avui, hom no pot per menys de pensar en aquest misteri de les crisàlides que, de tan bell, sembla un mite antic. De primer l'idioma que havia esdevingut un verm inactiu i camperol, comença de teixir-se un vestit de seda. Són els grans temps del romanticisme. Les vestidures de seda que teixeix el verm, són tan sumptuoses, que meravellen a tots. Competeixen amb les de les millors manufactures estrangeres. Porten els noms enlluernadors de Verdaguer i Guimerà. Però el verm segueix la seva tasca. El teixit va fent-se espès i compacte. El verm es reclou dintre la seva poncella, per fer més pur el seu treball. Sembla, però, que es teixeixi la seva mortalla. El gran públic es va desinteressant d'aquesta tasca lenta i invisible. Però, sobtadament, davant dels ulls meravellats de tothom, la poncella s'esberla i, en lloc del cadàver d'un verm, apareix el geni de l'idioma transformat en

una papallona que obre al sol les seves ales, on brillen les colors de l'iris i la llum dels estels. (Guansé, 1925c)

Per a Guansé, la consigna és clara: forjar un model de prestigi, assumit per la comunitat, mal·leable i alhora resistent contra les interferències i vacil·lacions que n'amenacen la genuïnitat. Dit altrament, atènyer l'«estabilitat flexible entre la norma i l'ús» (Lamuela i Murgades, 1984, p. 37).

Erigit en àrbitre de la crítica, el tarragoní no dubta a sotmetre a judici noms investits d'un prestigi gairebé intocable, com Josep Pla. La bona acollida que havia concedit a *Coses vistes* (1925) es capgira del tot quan apareix *Llanterna màgica* (1926). El llenguatge poc polit i la gratuïtat d'alguns excessos verbals no són tolerables: a despit d'un estil «vibrant, nerviós, de vegades líric [...], vari, ric, sense afectació i sense norma», la seva prosa esdevé molt sovint «incorrecta i deixada» (Guansé, 1926a).

Pel que fa a Víctor Català, les reserves que Guansé confessa envers la novel·la *Un film* (1926) són sobretot a causa de la impuresa lingüística:

No podem, tanmateix, deixar de fer alguns retrets a la seva prosa.

Amb una mica de poliment seria tan bella! Però les faltes gramaticals s'hi amunteguen. Els castellanismes involuntaris alternen amb els castellanismes voluntaris, subratllats, com una gràcia estilística, que no fa cap gràcia. Tot el treball de depuració de la llengua, del noucents ençà, ha estat treball perdut per a aquest escriptor! I que no se'ns digui que tots aquests defectes són imputables als escriptors del temps de Víctor Català. Pensi's només en el cas exemplar de Joaquim Ruyra. I, com Ruyra, Víctor Català, amb el seu instint idiomàtic, si es disciplinés, podria esdevenir un dels nostres clàssics. (Guansé, 1926b)

I un cas semblant és el de Josep Carner. Si *Les bonhomies* (1925) constitueixen «un dels moments en què la prosa catalana ha florit amb més bellesa», l'origen periodístic dels textos de *Tres estels i un ròssec* (1927) en condiciona l'estil i la prosa «s'enfarfega inútilment»:

Hi ha massa esforç, diríem, per dir coses que podrien dir-se amb tota simplicitat. El llenguatge és poc del carrer, poc de l'abast de tothom. Hi ha, sobretot, massa paraules mortes, dissecades bellament, amb tots els seus colors però la beutat mortuòria de les quals s'adiu poc amb la vivacitat periodística. I, encara, la necessitat de dir coses, que no han d'entendre més que uns quants iniciats, li fa complicar més volgutament el lèxic. (Guansé, 1927a).

No hi ha cap dubte de l'argument que relliga bona part de l'ideari lingüístic guansení: el model idiomàtic versàtil i funcional que reclama Pompeu Fabra no pot consolidar-se lluny del carrer. Així ho havia expressat al gener de 1927 en recordar que, si el català «ha d'ésser emprat per tothom i en tota ocasió, hom ha d'anar amb un compte especial que no perdi el contacte amb la llengua parlada, sospesant bé la viabilitat de cada innovació i espaïant àdhuc, oportunament, la introducció de les innovacions viables» (Fabra, 2013, p. 291). I així ho reitera Guansé des de *La Nau* al novembre a «El català de luxe». Després d'afirmar que «cada dia hi ha menys persones [...] que ignorin o vulguin ignorar el nostre català literari», Guansé detecta, d'una banda, que «moltes paraules i construccions oblidades, han passat dels llibres a la gent del carrer i han tornat a popularitzar-se», i que, en paral·lel,

els escriptors que sota la influència de l'Ors, s'expressaven en un català convencional, d'una fredor de marbre, procuren ara esquitllar curiosament les paraules mortes, l'arcaisme inútil i el neologisme innecessari, per trobar la paraula càlida encara de l'alè del poble. [...] Si aquest esforç continua, cada dia serà més petita la diferència entre el català parlat i la llengua escrita. El nostre llenguatge del carrer esdevindrà un dels llenguatges més purs, i el llenguatge dels llibres una de les expressions literàries més populars, més vives. (Guansé, 1927b)

El 1928 coincideixen dues reedicions d'autors del segle XIX a les llibreries del país: les obres completes de Narcís Oller a l'editorial de Gustau Gili, i les de Jacint Verdaguer a la Llibreria Catalònia. Guansé, sempre amatent a l'actualitat bibliogràfica, se'n fa ressò. A la darrereria de 1927, Guansé ha entrevistat Oller a *La Publicitat* amb motiu de la nova edició amb l'ortografia regularitzada i corregida per Emili Guanyavents. El novel·lista, contemporitzador, accepta «les normes i els avenços lingüístics actuals» a condició que els seus llibres no perdin «el sabor del temps». Guansé li dona la raó, no sense apuntar que aquesta adaptació «és prou per assegurar a la vostra obra una major durada. És fer-la, sobretot, més llegidora a les generacions venidores» (Guansé, 1927c). En el cas de les obres de Verdaguer, la recepció fou menys plàcida (Pinyol i Torrents, 2018). La polèmica suscitada a propòsit de l'actualització ortogràfica aplicada per López Llausàs va fer intervenir Guansé des de *La Nau*, posicionant-se inequívocament al costat de l'editor, que per al crític havia aplicat «la bona doctrina» (Guansé, 1928).

Finalment, dins el radi d'incidència pública de Guansé a través de la seva activitat crítica, les traduccions que es publiquen en català entre 1924 i 1936, amb comptagotes primer i més sovint a partir de 1928, també són motiu d'interès. Pompeu Fabra recordava a Tomàs Garcés el 1926 que «les traduccions sempre su-

posen un enriquiment del lèxic, enriquiment que és més necessari que mai quan una depuració severa l'ha empobrit» (Fabra, 2013, p. 651). La recepció d'obres estrangeres és especialment sensible al condicionant lingüístic, atès l'enriquiment per a la llengua d'arribada en termes d'absorció lèxica i estilística, que és la via més eficaç per naturalitzar solucions innovadores i alhora funcionals. Si Guansé havia afirmat pocs anys abans «que la tasca dels escriptors actuals ja no ha d'ésser la de fer exercicis literaris» perquè «l'idioma ha deixat d'ésser una finalitat per a esdevenir, com a tot arreu, un instrument» (Guansé, 1930), no hi ha dubte que els traductors, en tant que dominadors d'aquest «instrument», poden emprendre un guiatge fructífer entre els narradors catalans. Aquesta convicció explica les lloances a autors com Carles Riba, Josep Carner o Joaquim Ruyra, veritablement modèlics per la llengua de les seves traduccions. Valgui com a exemple el cas de Ruyra. El gener de 1934, amb motiu de la seva adaptació de *L'escola dels marits*, Guansé assenyala:

Així Joaquim Ruyra, en traduir Molière, ha escrit unes pàgines de català literari i familiar alhora, que són una pura delícia. Molts dels nostres comediògrafs, i precisament aquells que escriuen o volen escriure obres de caient popular, farien bé de llegir-lo i d'imitar-lo. Si en català tenim ja grans models d'expressió poètica, no abunden en canvi els d'expressió familiar. En català, en català literari, diríem que és més fàcil de dir —i no és paradoxa— les coses difícils i elevades que les familiars i vulgars. (Guansé, 1934)

4. CONCLUSIONS

La tasca depuradora de Pompeu Fabra té en Domènec Guansé un valedor entusiasta i convençut. Resseguir la presència directa i indirecta del gramàtic en la producció crítica i periodística guanseniana al llarg de les dècades dels anys vint i trenta permet copsar el sentit d'aquesta recepció. Guansé es fa ressò explícit de l'activitat científica i divulgadora de Fabra, fins al punt de convertir-se'n en el primer biògraf. A més, aplica els principis fabrians sobre la llengua literària en el judici crític envers els escriptors coetanis de què s'ocupa, en un context de represa cultural que fixa en les formes prosístiques, i en els gèneres narratius de manera específica, el pes de la normalització literària i editorial. Tot plegat fa de Domènec Guansé un dels màxims difusors de l'obra de Pompeu Fabra en l'etapa de preguerra.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERNAL, Josep M. (2012). «Fabra i la tradició de la llengua comuna: la construcció d'un discurs». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 33-39.
- CASTELLANOS, Jordi (2000). *Escriure amb el ritme de la sang. La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CORRETGER, Montserrat; GINEBRA, Jordi (2018). «Domènec Guansé, primer biògraf de Pompeu Fabra». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 91-100.
- FABRA, Pompeu (2013). «Textos i materials». MURGADES, Josep (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 61-777.
- GINEBRA, Jordi (2000). «Antoni Rovira i Virgili i la llengua catalana». A: ROIG, Josep M. (ed.). *Rovira i Virgili. 50 anys després*. Valls: Cossetània, p. 49-68.
- (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona/Tarragona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Diputació de Tarragona.
- (2012). «La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 73-83.
- (2023). «Institucionalització de la literatura i institucionalització de la llengua literària». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 36, p. 5-32.
- GUANSÉ, Domènec (1925a). «Ortografia». *Tarragona*, 17 juliol, p. 1.
- (1925b). «Altres llibres». *Revista de Catalunya*, vol. III, núm. 14 (agost), p. 193.
- (1925c). «El mirall imaginari, d'Alexandre Plana». *Revista de Catalunya*, vol. III, núm. 14 (agost), p. 191.
- (1925d). «Altres llibres». *Revista de Catalunya*, vol. III, núm. 15 (setembre), p. 314.
- (1925e). «El meravellós desembarc dels grecs a Empúries, de M. Brunet». *Revista de Catalunya*, vol. III, núm. 17 (novembre), p. 519.
- (1925f). «Sintaxis». *Tarragona*, 5 desembre, p. 1.
- (1926a). «Llanterna màgica, de Josep Pla». *Revista de Catalunya*, vol. v, núm. 27 (setembre), p. 311-313.
- (1926b). «Un film, de Víctor Català». *Revista de Catalunya*, vol. v, núm. 30 (desembre), p. 654-656.

- (1927a). «Tres estels i un ròssec, de Bellafila». *Revista de Catalunya*, vol. VI, núm. 35 (maig), p. 525.
- (1927b). «El català de luxe». *La Nau*, 9 novembre, p. 1.
- (1927c). «Com prepara Narcís Oller l'edició de les obres completes.- La seva adaptació a les normes de l'Institut.- Una escenificació de *La papallona*». *La Publicitat*, 15 desembre, p. 1.
- (1928). «Comentaris tendenciosos». *La Nau*, 27 abril, p. 1.
- (1929a). «Català vulgar? Català literari?». *La Nau*, 9 febrer, p. 1.
- (1929b). «Moments de disciplina». *La Nau*, 20 maig, p. 1.
- (1930). «La conquesta del públic». *La Rambla*, 26 maig, p. 14.
- (1932a). «El diccionari de Pompeu Fabra». *La Rambla*, 24 desembre, p. 4.
- (1932b). «*Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra». *La Publicitat*, 29 desembre, p. 3.
- (1934). «Un llibre excepcional. De Molière a Joaquim Ruyra». *La Publicitat*, 14 gener, p. 2.
- ISARCH, Antoni (2021). *El batec de l'època. Domènec Guansé i el periodisme (1918-1936)*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- (2023). «Els “personatges de carn i ossos”. Domènec Guansé i els gèneres biogràfics». *Caplletra*, núm. 75 (tardor), p. 109-128.
- KREMnitz, Georg; VALLVERDÚ, Josep (2013). «Introducció general al pensament (socio)lingüístic de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 17-58.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MURGADES, Josep (2018). *Escrits sobre Pompeu Fabra*. Lleida: Pagès Editors.
- (2022). *Escrits sobre Noucentisme*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- PINYOL I TORRENTS, Ramon (2018). «De les dificultats d'editar Verdaguer normativament en el segle XX: el cas de les obres completes de la Llibreria Catalònia (1928-1936)». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 171-179.
- PRAT DE LA RIBA, Enric (1913). «Per la llengua catalana». *La Veu de Catalunya*, 31 gener, p. 3.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (2018). *La victòria de Pompeu Fabra*. Edició de Jordi Ginebra i Marina Mallafrè. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- SUNYER, Magí (2012). «Una reflexió sobre el primer antinormisme». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 169-176.

L'adequació de la primera novel·la de Mercè Rodoreda a la normativa fabriana: una aproximació al model de llengua de *Soc una dona honrada?*

RUT NOLLA BERTRAN
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Les novel·les de Mercè Rodoreda són, sens dubte, la producció literària més coneguda de l'escriptora. Les publicades després de la Guerra Civil, amb què es convertí en autora de ressò, han enlluernat els seus orígens com a novel·lista, que altrament ella mateixa s'encarregà de desdibuixar quan va rebutjar incloure en les seves *Obres completes*, de 1976, les novel·les anteriors a *Aloma*; text que sí que decidí reescriure (Cortés, 1997, p. 7, 21).

Aquestes obres, tanmateix, són cabdals per a il·lustrar el model de llengua de la narrativa rodorediana primerenca. Més enllà de l'estil i els arguments que presenten, és el factor lingüístic el que diferencia la resta de la seva producció de les «primeres novel·les»; etiqueta amb què, d'acord amb la tradició acadèmica, es coneixen les cinc que l'autora va escriure als anys trenta: *Soc una dona honrada?* (1932),¹ *Del que hom no pot fugir* (1934), *Un dia de la vida d'un home* (1934), *Crim* (1936) i *Aloma* (1938).

Totes cinc són una eina fonamental per a analitzar la influència de Pompeu Fabra en els escrits de Rodoreda perquè, tot i que ja ha estat estudiada a través

1 En la bibliografia sobre Mercè Rodoreda hi ha dues tesis que defensen anys diferents de publicació de *Soc una dona honrada?*. Segons Neus Real, hauria vist la llum el 1932 —any tradicionalment acceptat pels estudiosos—, però segons Roser Porta la primera novel·la hauria sortit el 1933. Real s'ateny a factors contextuals —com ara els errors de datació de llibres en l'època—, mentre que Porta reivindica que la crítica de la dècada sempre la cités amb el 1933 com a any de publicació (Escudero, 2021, p. 37).

de mètodes històrics i biogràfics, encara no s'ha comprovat l'impacte inicial de l'obra fabriana en la llengua de l'escriptora.² Per això ens hem proposat fer una anàlisi ortogràfica, morfosintàctica i lèxica de *Soc una dona hornada?*³ partint de les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) (1932), i amb el suport de les *Converses filològiques* (CF).⁴ Cal remarcar que la novel·la, finançada amb diners de la butxaca de Rodoreda, es publicà, en principi, sense la intervenció d'una segona mirada, que no s'esmenta enlloc.

L'estudi pretén comprovar, només en termes qualitatius, la hipòtesi que la primera novel·la de Rodoreda s'adequa als preceptes fabrians, si més no ortogràfics i gramaticals. Els focus de l'anàlisi, duta a terme manualment perquè l'obra no està digitalitzada, s'han establert seguint estudis similars sobre el model de llengua de Joan Puig i Ferreter i la seva adequació a les normes de Fabra (Domingo i Ginebra, 2008, p. 91-110; 2012, p. 61-71).

2. L'ADEQUACIÓ ORTOGRÀFICA DE LA NOVEL·LA

Abans de l'esclat de la Guerra Civil, els escriptors catalans van adoptar postures ben diverses —i de vegades fins i tot també canviants— en relació amb la normativa fabriana. Mercè Rodoreda, d'acord amb la recerca feta fins avui dia, fou dels autors generalment fidels als postulats de Fabra durant la seva joventut. No és d'estranyar si tenim present «la preocupació lingüística i expressiva de l'autora» (Real, 2005, p. 109), així com el lligam que tenia amb el Mestre en l'àmbit intel·lectual però també personal, que en bona part explicaria que el model de llengua de les novel·les que va escriure durant el franquisme continués sent fidel a la normativa (Escudero, 2018, p. 150-154).

Quan es publicà *Soc una dona honrada?*, feia ja anys que havien aparegut les *Normes ortogràfiques* i la *Gramàtica catalana*, i el *Diccionari general de la llengua*

2 Entre aquests estudis cal destacar, principalment, la tesi doctoral de Carles Cortés (1997).

3 Per a l'anàlisi, hem consultat la primera edició de la novel·la, citada en la bibliografia i sense data de publicació impresa. Quan n'indiquem exemples, farem referència directament al número de pàgina. La novel·la es publicà amb el títol *Sóc una dona honrada?*, al verb del qual, atenint-nos a la normativa vigent, hem suprimit sistemàticament el diacrític, igual que fan per regla general estudiosos i institucions de referència amb casos paral·lels com *Feliçment, jo soc una dona*, de Maria Aurèlia Capmany.

4 Hem partit de l'edició de les *Converses filològiques* publicada el 2010, dins les *Obres completes* de Pompeu Fabra. Hem citat l'edició en les referències bibliogràfiques, però, en les explicacions, a més d'aportar-ne la pàgina, darrere l'abreviació CF indiquem també el número de la conversa d'acord amb aquesta darrera edició, per a facilitar-ne la identificació.

catalana tot just veia la llum. En contra de la hipòtesi plantejada, però, Rodoreda es desmarcà dels preceptes fabrians, també en l'ortografia i la morfosintaxi, i en alguns dels aspectes més destacats en les CF, que sovint eren el contacte més directe que tenien amb la normativa tant el públic com els escriptors.

Pel que fa a l'accentuació, en la novel·la hi ha errades de tota mena: des de paraules a les quals manquen o sobren accents fins a d'altres en què se n'utilitzen d'aguts quan haurien de ser greus, i viceversa. En les CF s'advertí en diverses ocasions de la problemàtica accentual: «l'ortografia dels accents no exigeix sinó la coneixença d'unes quantes regles generals simplíssimes i d'una curta llista de paraules» (205). Encara més, Fabra dedicà unes quantes ratlles a aconsellar els lectors perquè evitessin confusions amb els tipus d'accents, on els recomanava integrar màximes com «que la *e* i la *o* porten l'accent agut en totes les terminacions verbals» que els permetessin, i que podien, en tant que barcelonins, «fàcilment accentuar qualsevol mot sense haver de recórrer a la pronunciació» (CF 690).

A *Soc una dona hornada?*, però, hi manquen accents en paraules com ara *luxuria* (p. 50), *pero* (p. 67) o *l'Àfrica* (p. 89); en sobren a *métge* (p. 24), a *fóres* (p. 154) i a *Tant de bò!* (p. 159), o no són els adequats a *de debó* (p. 123) o *estòmac* (p. 131), entre d'altres casos. Així mateix, sovint s'hi fan palesos errors ortogràfics derivats de la neutralització de les vocals palatals semioberta [ɛ] i semitancada [e] i de la medial oberta [a] en posició àtona, com és sabut característica —entre d'altres dialectes orientals— del parlar barceloní de l'escriptora. De l'articulació d'aquestes tres vocals com a palatal semitancada [ə], se'n deriven errors com ara *erbequina* (p. 7), *encarquerat* (p. 19), *matelàs* (p. 29), *llemínadures* (p. 50) o *pol-saguera* (p. 186), entre molts; al marge d'*enrrera* (p. 14, 16, 64, 106, 184), *darrera* (p. 55, 56, 90, 156), *recó* (p. 23, 30, 34, 80, 89, 92) o similars, que a l'inici dels anys trenta sí que seguien les regles d'ortografia aleshores vigents i apareixien així en el DGLC (Fabra, 1932, p. 1435).

D'altra banda, hi ha altres escriptures errònies relacionades amb el consonantisme, com ara *moxaines* (p. 32), que en certa manera podrien veure's també com a condicionades pel parlar de Rodoreda: si en casos com aquest se segregués la *iod* en el parlar barceloní, probablement l'obra no tindria aquest tipus d'errades, que les *Normes ortogràfiques* ja rebutjaven: «El sò de *x* palatal, es representarà per *x* en general i per *ix* darrera de *a*, *e*, *o* o *u* que no formi part d'un diftong» (Fabra, 2007 [1913], p. 198).

L'ortografia també es veu afectada, en menor mesura, per la influència de la d'altres llengües: trobem paraules mal escrites com *chalets* (p. 16) o *cualsevol* (p. 16). Del primer cas, Fabra en parlà expressament en les CF: «Quan avui, prenem al francès un mot amb *ch*, cal que donem a aquest dígraf la valor de *x*» (301). Sobre el segon, les mateixes *Normes ortogràfiques* estableixen que «[s]usarà *q* i no *c*

davant de *u* asil·làbica, la qual s'escriurà amb dièresi (*ü*) davant de *e* i de *i*, i sense davant de *a* i de *o*», si bé Rodoreda no seguí sempre aquesta consigna (Fabra, 2007 [1913], p. 196).

Ara bé, sobretot s'hi presenta una confusió de les grafies *ç*, *s* i *ss*, en l'ús de les quals vacil·lava l'autora: per exemple, a *cançada* (p. 9, 22), *trapaceres* (p. 44), *assistir* (p. 84) o *precissió* (p. 93). De manera puntual aquests errors tenen alhora, en determinades oracions, repercussions fòniques i, per tant, poden conduir a canvis semàntics en la lectura, com observem en el següent passatge, en què no es diferencia la tercera persona del plural del present d'indicatiu de *pressentir* de la de *presentar*: «diguin el que diguin les receptes ell les manega com vol. Això, com és natural, no ho sap gairebé ningú; només cal creure que els malalts ho presenten i en el poble n'hi ha pocs» (p. 12).

Tampoc no es compleixen les *Normes* en escriure *fàstigs* (p. 114), *temoreg* (p. 130) o semblants (Fabra, 2007 [1913], p. 199-200), ni quan, en el cas de l'apostrofació, hi ha fragmentacions d'un únic mot del tipus *d'esesperança* (p. 41) o *d'alta-baix* (p. 133), o errors en determinades construccions pronominals com «No m'en parli» (p. 28), encara que en siguin ben pocs.

Les analogies i les confusions de formes diferents juguen un paper important entre els casos d'inadequació de *Soc una dona honrada?* a la normativa. Algun cop Rodoreda no distingia la conjunció adversativa *sinó* de la conjunció condicional *si* seguida de l'adverbi de negació *no* —«Sort que ella va fugir *sinó* no sé pas com ens haurien enxampat» (p. 184)— o, en més ocasions, l'adverbi *enlloc* amb la locució preposicional *en lloc de* —«enlloc de desplaure'ns ens plauen»— (p. 72). En especial confongué, en tota la novel·la, l'ús de la conjunció *que* amb el pronom interrogatiu o adverbi exclamatiu *què*, en contextos com «Després d'una estona, no sabent que dir» (p. 132) o «Què bonica la neu» (p. 57). En alguna ocasió, a banda, tampoc accentuava el pronom relatiu darrere de preposició: «No sé perquè, però hi ha instants en que t'és igual la veritat com la mentida» (p. 180). Fabra exposà aquesta mena d'errades, vinculades evidentment a qüestions morfosintàctiques, al final de tot de la *Gramàtica catalana*: «Convé de no confondre *perquè* (en un sol mot), conjunció causal o final, i *per què* (en dos mots), combinació de la preposició *per* amb el pronom relatiu o interrogatiu *què*» (Fabra, 1995 [1918], p. 135).

Tal com observem en aquest darrer exemple, en repetides ocasions no escriu separat el *per què* de les interrogatives indirectes, encara que el Mestre hi insistís en les CF (381). Això no vol dir que, malgrat tot, en alguna ocasió Rodoreda sí que s'adeqüés totalment o parcial a la normativa: «¿És que pot hom deixar descreure per què hi ha qui no creu en res?» (p. 88) o «Què gemat i bonic i escabellat és aquest pi, i que blau el cel» (p. 176).

Aquests serien els principals desacords de l'ortografia de la novel·la respecte a la normativa, si no tenim en compte la manca d'accents en majúscules ni tampoc errors evidents de picatge, ni la grafia d'estrangerismes, antropònims o topònims, que no es discutia en la normativa.

3. L'ADEQUACIÓ GRAMATICAL DE LA NOVEL·LA

En l'ajustament de la morfosintaxi als preceptes de Fabra, *Soc una dona honrada?* presenta una àmplia casuística: des d'aspectes en què Rodoreda va seguir tant les normes com les recomanacions del gramàtic fil per randa fins a d'altres en què feu el contrari o, com a mínim, vacil·là en l'escriptura. Hi destaca l'ús reiterat del verb *caldre* o de la perífrasi verbal modal d'obligació *haver de* seguida d'infinitiu: «Per què calen quan s'és bonic?» (p. 65) o «On té tot el que ha de tenir?» (p. 96).⁵ Sembla, doncs, que Mercè Rodoreda era conscient de la por de Pompeu Fabra que «la perífrasi verbal *haver-hi que*» estigués «amenaçant de mort el verb *caldre*» i, al seu torn, el castellanisme *tenir que* estigués «estenent-se en perjudici de *haver de*» (CF 515).

En ocasions més comptades recorregué també, com defensava Fabra, al futur d'indicatiu en les subordinades adverbials introduïdes pel relatiu *quan*, en comptes del present de subjuntiu, usat en castellà (CF 108). N'és un exemple «Només es tancaran quan vostè voldrà» (p. 110).

Són força els casos en què l'autora vacil·là i la novel·la no s'adequà a la norma. Per contrast amb el que afirmava Fabra en la *Gramàtica catalana* sobre «evitar curosament el defecte, no rar en la llengua parlada, consistent a usar *amb* en lloc de *en* o de *a*» (Fabra, 1995 [1918], p. 115), l'intercanvi de les preposicions *en* i *amb* és freqüent en l'obra, tot i que Rodoreda no sempre cometés aquest error. Tant s'hi troben oracions de l'estil «Penso només amb el que veig» (p. 158) com d'altres de normatives del tipus «Pensin en la mort» (p. 92). Tal com s'observa en aquests exemples, la vacil·lació principal la trobem en complements regits pel verb *pensar*; amb tot, hi ha errades puntuals acompanyant altres verbs: «Digui'm, doncs: si no llegeix novel·les, en què passa el temps?» (p. 76).

Hi ha, a més, contradiccions en els usos de *per* i *per a* davant d'infinitiu. El més habitual és trobar-hi escrit *per a* en aquells casos en què l'infinitiu representa el fi i alhora el motiu de «l'acció expressada per un verb anterior», al contrari del criteri de Fabra, que preferia «la preposició simple *per* a la composta *per a*» en

5 Els signes de puntuació sovint apareixen espaiats en l'edició de referència. Els normalitzem d'acord amb els usos vigents. Altres errades o incongruències ortotipogràfiques i ortogràfiques de les oracions han d'atribuir-se a l'original.

aquests contextos (Fabra, 1995 [1918], p. 121). D'aquesta manera, a *Soc una dona honrada?* apareixen oracions com «Els Reis d'Orient fugen, per a no veure'ls mai més» (p. 41), però també com «He anat per cridar-los» (p. 178).

Aquest darrer exemple ens serveix per a constatar un problema transversal en tota la novel·la en els usos pronominals: en algun capítol sobta la manca de determinats pronoms necessaris en l'oració, malgrat que la qüestió més destacable d'aquests usos sigui l'alternança entre *li ho* i *l'hi* en tota l'obra. La recurrència de la combinació *l'hi* podria entendre's com un intent d'acostar el diàleg dels personatges a la parla espontània de la vida real, per exemple a «Ell: —Jo no dic mentides. Ella: —Qui l'hi prohibeix?» (p. 76). No obstant, la paradoxal proximitat amb l'oralitat, assolida amb una llengua del tot normativa, era encara ben lluny d'arribar al nivell de *l'escriptura parlada* de les obres rodoredianes de postguerra (Arnau, 1979, p. 112).

L'ús de *li ho*, però, és més habitual a *Soc una dona honrada?*: «Demà li ho pregaré» (p. 139), «Tinc interès a dir-li-ho» (p. 141), entre d'altres. Rodoreda s'adequà, generalment, al que postulava Fabra en les CF, on defensava «l'admissió de *li ho* i el manteniment de *la* (sense elisió de la seva *a*) davant *hi*» per tal que «les formes *l'hi*, *la hi* i *li ho*» no es confonguessin «totes tres en una sola forma, *l'hi*» (129).

A part, l'autora també va escriure la combinació *l'hi* per a substituir un únic element; un error sobre el qual Fabra ja havia advertit expressament: «Si [...] denotem un sol complement, havem d'escriure *li*; si denotem amb ella dos complements, havem d'escriure *l'hi*» (CF 125). Cal subratllar que Rodoreda només va fer aquesta errada en oracions amb verbs psicològics estatius, tal com observem en «L'hi ha sabut greu; ho he comprès» (p. 71) i «No l'hi dolgui: jo no faig més que el que vostè vol» (p. 145).

Una altra vacil·lació de l'escriptora la trobem en la concordança del participi, sobretot en els masculins plurals: escriví oracions com «Jo n'havia menjada d'herba» (p. 45) o «Si bonament han vingut als meus braços jo els he tancats, i si no, paciència» (p. 67), encara que també «Què diria si sabés que els llavis que ell besa [...] un altre home els ha besat?» (p. 148). La tendència més freqüent de *Soc una dona honrada?* és, malgrat tot, la de fer la concordança. L'ús s'adequava a les preferències fabrianes, que contrastaven amb la predilecció general dels escriptors catalans, que feien «cada dia menys la concordança» i que el Mestre criticà en diverses ocasions, també després de la publicació de la novel·la (CF 909).

Paradoxalment, en un intent d'allargar les oracions i d'encadenar el discurs potser ja aleshores per a buscar-hi un caire oral, l'escriptora va provocar l'efecte contrari al desitjat fent ús també de gerundis de posterioritat, que Fabra rebutjà —encara que no emprant aquest terme en concret— (CF 597). D'entre aquests llargs passatges se'n pot fer ressaltar, a tall d'exemple, el següent: «unes mitges

llargues que em feien picor a les cames i que les lligacames, com uns tentacles de pop, feien aguantar tivants, convertint-me en un ninot de cartó sense joc ni moviment» (p. 53).

Per acabar amb les vacil·lacions més notables, irregularment es compleix la caiguda de preposició davant d'un *que* completiu, assenyalada en la *Gramàtica catalana* i defensada davant la penetració de les estructures sintàctiques castellanes a les CF. Fabra constata que «[n]o és correcte d'anteposar cap de les preposicions *a*, *de* i *en* a la conjunció *que*, encara que la proposició completiva introduïda amb aquesta conjunció correspongui a un complement introduït amb alguna d'aquelles preposicions» (1995 [1918], p. 130). Rodoreda, per contra, va escriure, entre d'altres: «Tan necessitada em creu de què algú em digui a tot "amén"?» (p. 77). Tot i així, a la novel·la hi apareixen més sovint oracions normatives: «Això em fa adonar que no sóc bona» (p. 146).

Ara bé, Rodoreda sí que segueix Fabra sistemàticament en una sèrie de qüestions. En la novel·la es fa un ús constant del possessiu *llur*, destacable perquè contrasta amb les intencions de naturalitzar el text i acostar-lo al llenguatge espontani, que marcaren el conjunt de la producció rodorediana. De tota manera, l'autora l'utilitza sempre segons la norma, o sigui, fent referència a més d'un posseïdor i sense cap article que el precedís (CF 71) (Fabra, 1995 [1918], p. 57): «Només hi ha un amor constant: el de les mares per llurs fills» (p. 179).

Per sobre de tot plegat destaca que recorregué a una possibilitat que Fabra no plantejà, i sobre la qual només Moll reflexionaria més tard, en les seves gramàtiques de 1937 i 1968: «*Llur* no sol anar precedit d'article quan el possessiu precedeix el nom, però sí quan el possessiu es col·loca darrere el nom: *he vist llur mare* o bé *he vist la mare llur*» (Coba, 1999, p. 203). I Rodoreda escrivia: «El metge li ha dit que amb els ingredients que hi ha posat és impossible que sigui eficaç; i tots dos s'han esgratinyat una mica, demostrant-li la ciència llur» (p. 80).

Fabra especifica, a part, que, davant una oració d'infinitiu amb funció de circumstancial, al verb no personal tant el pot introduir la preposició *a* com la preposició *en*, però que «és d'aconsellar que els escriptors es decantin decididament a favor de la segona» (1995 [1918], p. 119); és així com ho feu l'autora barcelonina durant tota la novel·la, per exemple a «Té raó en dir que el que no saben els altres no existeix?» (p. 115).

4. EL LÈXIC DE LA NOVEL·LA

Per a una anàlisi lingüística completa, cal caracteritzar el lèxic de *Soc una dona honrada?*, si bé la presència o absència de determinats mots en el DGLC no és equiparable a les inadequacions normatives vistes en l'anàlisi ortogràfica

i gramatical. La proporció de paraules que no hi apareixen respecte al total de la novel·la és ben petita. Podem partir, però, d'alguns exemples per a il·lustrar la varietat de motius pels quals no són al *Diccionari*, que Rodoreda consultà de ben segur al cap de poc temps que sortís (Escudero, 2018, p. 151).

Hi va escriure paraules com *trapacer* (p. 5), que ni tan sols com a forma normativa amb *-ss-* no apareixia al *Diccionari* de 1932. En canvi, sí que apareixia ja abans al *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, de Pere Labèrnia (1839-1840, s. v. *trapacer*), i al DCVB, amb remissió a l'entrada de *trapasser* (DCVB, s. v.). L'autora també va recórrer a *trapaceria* (p. 5) —o *trapasseria*—, terme que no apareix al DCVB i que encara avui dia només consta al Labèrnia (1839-1840, s. v.). Fora bo d'aprofundir en un futur en la relació de l'autora amb aquest diccionari de referència del segle XIX i, amb edicions diverses, de començaments del segle XX.

Així, el lèxic no recollit al *Diccionari* també compta amb formes probablement vives en el moment, com ara *xisclaner* (p. 169), o si més no formades a partir dels recursos de creació lèxica de la llengua com *ensarronaire* (p. 92), *sexualisme* (p. 157) o *manyagement* —aquest darrer, en tant que adverbí, present al DCVB (s. v.). L'autora utilitzà formes analògiques populars com *omplenar*, mot resultant de l'encreuament entre *emplenar* i *omplir* (DCVB, s. v.), la formació del qual Fabra mateix va explicar en les CF (634). Hi apareixen, a més, col·loquialismes com *encostipat* (p. 131, 133) o *gènit* (p. 142).

Les formes populars contrasten amb usos marcadament literaris o cultes, com ara *pesombre* (p. 18), sinònim de *malson*, recollit tan sols al DCVB (s. v.), *qualsevulga* (p. 128) o *a l'ensem* (p. 149), expressió cultista popularitzada en l'època, incorrecta, utilitzada com a equivalent de l'adverbí *ensem*. El lèxic també reflecteix, per tant, el caràcter contradictori del model de llengua de l'obra: la tensió entre l'intent d'oralitat ficcionada i la fidelitat volguda a la norma sovint desencadena un resultat incoherent. Volent-se cenyir a la normativa en excés, Rodoreda de vegades caigué en usos arcaïtzants que l'allunyaven de l'anelhada —i, després de la guerra, assolida— escriptura parlada.

Finalment, destaca la presència d'estrangerismes en la novel·la —per contrast amb la producció de després de l'exili—, com els gal·licismes *afrós* —d'*affreux*— (p. 53) i *liason* (p. 128), o l'anglicisme *smoking* (p. 99). Per influència del castellà, l'autora emprà alhora termes inadequadament: per exemple, *medi* en lloc de *mitjà* (p. 81, 82); una interferència que Fabra condemnà (CF 772).

5. CONCLUSIONS

Soc una dona honrada? és, segons l'anàlisi que acabem de detallar, una novel·la de contradiccions. A les inseguretats estilístiques de Mercè Rodoreda, més que lògiques si recordem que tot just s'introduïa en el món de la novel·la, les acompanyaven també les vacil·lacions en els usos lingüístics. En el cas de l'ortografia, s'hi observen força errades tot i haver-se publicat l'obra una vintena d'anys després de les *Normes ortogràfiques*; errades que, a més a més, Fabra intentà combatre en molts dels seus escrits.

Pel que fa a l'estudi gramatical, destaca la varietat de la casuística que presenta la novel·la, en què el seguiment de les recomanacions i preceptes fabrians és generalment inconstant i, sovint, incoherent. En el lèxic de l'obra s'hi emmiralla un estil en construcció, amb incongruències de registre i també, bastant puntualment, influències del castellà o altres llengües foranes. En definitiva, *a Soc una dona honrada?* Rodoreda és encara lluny de trobar l'equilibri entre normativa i oralitat, que definí la seva producció de postguerra i que l'ha caracteritzada com a escriptora fins a l'actualitat. En contra de la hipòtesi formulada a l'inici, l'estudi demostra que no s'adequà sistemàticament a la norma de Fabra en la seva *opera prima* novel·lística.

De cara a futures investigacions, convindria repetir aquesta anàlisi en les altres *primeres novel·les* posteriors —sobretot en les tres següents, que com se sap han gaudit d'un interès lingüístic menor que *Aloma*—; anàlisi que, a banda, podria dur-se a terme en clau quantitativa si s'apostés per la digitalització de les quatre primeres obres. La relació entre Mercè Rodoreda i Pompeu Fabra ha despertat, des de fa dècades, molt d'interès en la cultura catalana. En l'estudi de la relació entre les obres d'ambdós referents, però, queden encara molts camins per explorar.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARNAU, Carme (1979). «Les tècniques». A: ARNAU, Carme. *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda: el mite de la infantesa*. Barcelona: Edicions 62, p. 109-115.
- COBA, Joan (1999). «Els adjectius possessius: teoria i problemes d'ús». Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.
- CORTÉS, Carles (1997). «Les primeres novel·les de Mercè Rodoreda (1932-1936)». Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma: Moll.

- DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi (2008): «La llengua de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferreter. Reflexions i comentaris». A: GRAELLS, Guillem-Jordi; JULIÀ, Lluïsa; ESCANDELL, Dari; DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi, BARGALLÓ, Josep; BAIXERAS, Josep A. *Puig i Ferreter. Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola Editors, p. 91-110.
- (2012). «El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferreter». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-71.
- ESCUDERO, Trinidad (2018). «Els autors i la normativa fabriana: el cas concret de Mercè Rodoreda». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 151-157.
- (2021). «La recepció i la divulgació de l'obra de Mercè Rodoreda: de les primeres novel·les a *Mirall trencat*». Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (1995 [1918]). *Gramàtica catalana*. Facsímil de la 7a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2007 [1913]). *Normes ortogràfiques*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. iv. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 187-206.
- (2010): *Converses filològiques*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. vii. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 133-947.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. 2 vol. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla.
- REAL, Neus (2005). *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RODOREDA, Mercè (1932). *Sóc una dona honrada?* Barcelona: Llibreria Catalònia.

Miquel Ventura i Pompeu Fabra: dues propostes ortogràfiques i un objectiu compartit

BERNAT VELLVÈ
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

La recerca que presento troba les deus, en part, en el treball de final de màster inèdit «Edició de la “Historical Catalan Phonetics” (1909). Aproximació a la vida i a l’obra de Miquel Ventura Balanyà». En aquella ocasió vaig entrar tangencialment en contacte amb el sistema ortogràfic que Miquel Ventura, filòleg i erudit reusenc, va voler posar en circulació començant pel seu cenacle més proper, el grup modernista de Reus i la revista refundada *La Nova Cathalunya* —que, alhora, va actuar de plataforma de sortida per donar-se a conèixer amb més empenta que impacte a l’avantguarda lingüística i a la societat a cavall dels segles XIX i XX. Ara em proposo de comparar les seves propostes ortogràfiques amb les de Pompeu Fabra, especialment amb les de *L’Avenç*.

Com veurem més endavant, en general les tendències de Ventura han estat considerades, tant històricament com acadèmicament, fantasioses, no gaire serioses i poc dignes de ser estudiades, especialment per una característica que cridava l’atenció per sobre de qualsevol altra: les hacs. Tot i així, com a mínim en un principi, les preferències *miquelianes* no disten tant de les *fabrianes* i segueixen una mateixa línia de pensament pel que fa a la fixació del codi escrit de la llengua, a pesar que, a mesura que avancen els anys, Ventura desenvolupa un antifabrisme creixent. Amb aquest pretext, per tant, pretenc demostrar que les propostes de Ventura no eren tan estrafolàries ni tan diferents de les de Fabra, tal com la premsa del moment i els estudis posteriors sembla que han fet creure (per bé que no totes les opinions segueixen aquesta direcció).

2. FONTS I CORPUS ORTOGRÀFICS PER A LA COMPARACIÓ

El corpus de textos i tractats ortogràfics que he tingut en compte per extreure les propostes de Ventura està encapçalat per les intervencions que durant la primera meitat de l'any 1898 va anar publicant a la revista *La Nova Cathalunya* sota l'epígraf «Les nostres reformes orthographiques» (Ventura, 1898a, 1898b, 1898c, 1898d, 1898f). És el conjunt d'intervencions més ric i amb més profusió d'informació que constitueix una mostra significativa de l'ortografia *miqueliana*, sobretot perquè és el que més s'assimila a un tractat ortogràfic i, per tant, és el que és més explícit, per bé que mai no va arribar a concretar-les ni unificar-les sota un mateix títol (ni sota una mateixa praxi).

A banda, també he tingut en compte altres textos que Ventura va editar i publicar i que, en menor mesura, també aporten informació de les tendències ortogràfiques que proposava i seguia amb més o menys fidelitat i coherència. He considerat quatre intervencions més. La primera és la comunicació presentada al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1906, «Transcripció etymològica dels signes grecs χ, φ, ρ, θ i υ».

La segona és la seva tesi doctoral, «Historical Catalan Phonetics», defensada als Estats Units, a la Universitat Cornell, el 1909.¹ En bona part es tracta de tot un corpus lèxic en català que Ventura posa en relació amb el celta, el basc, el grec, l'àrab, l'hebreu, el persa, el germànic, l'espanyol, el francès, el provençal, l'anglès i el turc, i també amb elements de les llengües hongaresa, polonesa, russa, portuguesa, hindú, xinesa, caribenyes, africanes, oceàniques i americanes (com a elements que han actuat de manlleus o adaptacions lèxiques).

La tercera i la quarta són la primera i la segona edicions de l'*Studi etymològic dels noms Cathalunya e Cathalá (història, incidents e continuatió d'una polèmica)*, totes dues del 1930, en què agrupa unes quantes intervencions al voltant del debat de l'ortografia d'aquests dos substantius sota el pseudònim d'Eufèmia Llorente (nom que pren de la seva dona). En la segona edició recull, fins i tot, les intervencions d'un debat periodístic amb Pompeu Fabra que havia tingut lloc recentment a la premsa barcelonina a propòsit dels noms *manguito* i *maniguet*. Les solucions ortogràfiques que adopta no sempre són regulars, sistemàtiques ni coherents amb els postulats que plantejava, segurament perquè, d'una banda, es tracta d'uns textos processats molt avançats en el temps i en el procés de normativització de la llengua, i, de l'altra, perquè combina diversos estils ortogràfics,

1 A falta de publicar-se l'edició de la tesi (està en fase de preparació), la referència del manuscrit, custodiat a la Biblioteca de la Universitat Cornell, té com a número de registre el T 1909 709. Per a la qüestió de la tesi doctoral de Ventura, vegeu Ginebra (1998).

sobretot perquè hi ha aportacions (tal com aclareix) que havien passat pel filtre d'altres revistes, com *La Publicitat*, que havien adoptat les *Normes ortogràfiques* (Llorente, 1930a, 1930b).

Pel que fa a Fabra, els textos que principalment he tingut en compte han estat els de la campanya lingüística que, junt amb Joaquim Casas-Carbó, va publicar a *L'Avenç* entre 1890 i 1893 (per bé que Fabra no hi intervé explícitament fins al 1891). Aquests textos són la base sobre la qual Ventura articula, uns quants anys després, les seves propostes a *La Nova Cathalunya*. Per al reusenc és la gènesi de la seva dèria lingüística i la primera referència d'un principi seriós de regularització ortogràfica.

A banda, també he tingut en compte les *Normes ortogràfiques* del 1913, però en menor mesura, ja que són més tardanes i d'autoria múltiple, consensuades i considerades col·lectivament. A pesar d'això, és interessant fixar-se en l'evolució, si és el cas, d'algunes de les propostes originalment fabrianes que ja trobem a les seccions de «La reforma lingüística» de *L'Avenç*.

3. TRACTAMENT HISTÒRIC I ACADÈMIC DE «LES NOSTRES REFORMES ORTHOGRAPHIQUES»

Tant des d'un punt de vista històric —és a dir, contemporani de Ventura— com des d'un punt de vista acadèmic —o sigui, dels estudis moderns—, les propostes ortogràfiques de Ventura, generalment, s'han considerat satíricament, s'han bandejat o, senzillament, no s'han considerat de cap manera. Ja en temps de Ventura, fins i tot abans que es publicués el primer número de la refundada *La Nova Cathalunya*, hi va haver veus crítiques que suscitaven tota mena de comentaris, burles i escarnis, especialment per la característica més notòria a primer cop d'ull, les hacs. Heus ací alguns d'aquests exemples:

Hem rebut... uns prospectes anunciant l'aparició d'una revista quinzenal que's titularà *Nova Cathalunya*. Prometen moltes coses y lo que crida més l'atenció es l'ortografia, que deixarà molt endarrera á la de *L'Avenç*. Per depromte ja comensan á no estar segurs ab si escriuran Catalunya ab la h ó sense.

D'aixó es de lo que dubtem:
si tindrà o no tindrà *latxa*;
que després ray ja... veurém
si's despatxa ó no's despatxa. (Anònim, 1898a, p. 7)

O aquest altre, que emmarca el moment en què es va haver de deixar de publicar la revista dels jóvens modernistes i, novament, s'encarregava de recalcar la

gran profusió d'hacs: «La Nova Cathalunya ha mort. Son pare en Cosme, son padrí en Michel y demás familia li pregunen assisteixi á son enterro. No cal portar-se l'acha perquè'l mort n'ha deixat de sobres per a tots» (Anònim, 1898b, p. [4]).

Ventura, com a agent que volia formar part de la nòmina de lingüistes que havien aportat el seu granet d'arena en el procés de reflexió lingüística i regularització de l'ortografia, també va participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb la intenció de convèncer l'audiència de l'ús de les grafies *ch*, *ph*, *rh*, *th* i *y*, com a mínim per als cultismes. És molt probable que la resposta de Fabra arran d'aquesta proposta ortogràfica marqués un punt d'inflexió en la seva relació, més professional que personal i més distant que propera:

I recentment, [...] veiem sortir nous reformadors que, ben diferents dels de pertot arreu, preocupats d'introduir en l'escriptura dels llurs idiomes totes les simplificacions possibles, proposen no res menys que l'adopció dels símbols d'etimologia grega *ph*, *th*, *ch*, *rh* y *y*! [...] Mentre això [els intents de simplificació] s'esdevé a Portugal i a Fransa, i pertot arreu la tendència es de simplificar tot lo possible les ortografies heredades, a Catalunya hi ha qui proposa que adoptem aquesta ortografia etimologica! Sols això ns faltaria: quin cau de raons sense solta, quina brotada d'etimologies fantàstiques i quina collita de faltes d'ortografia! [...] Que l català modern no emplea ls símbols *h*, *th*, etc. degut a l'influència de l'ortografia castellana i que si'l castellà hagués conservat aquells signes, segurament els emprariem ara nosaltres? Tan se val: la supressió d'aquells símbols es una simplificació utilíssima. (Fabra, 1908, p. 189)

Aquestes paraules van provocar una radicalització en l'actitud de Ventura vers les qüestions de codificació ortogràfica, i si fins ara les propostes d'un i altre havien traçat unes línies prou paral·leles amb certs punts sinuosos durant les etapes de *L'Avenç* i *La Nova Cathalunya* (com veurem més endavant), en aquest moment les idees es distancien cada cop més per part de Ventura i les propostes particularistes s'accentuen amb més contundència.

Modernament, havent mort Ventura i havent-ne perdut la pista en ple segle xx, els estudis acadèmics que han pouat en «Les nostres reformes orthographiques» són més aviat escassos. N'han parlat superficialment i accentuant la peculiar i notòria quantitat d'hacs Josep Miracle a *Història anecdòtica de l'ortografia catalana* (1976), Teresa Cabré i Monné a «Les afeccions lingüístiques dels modernistes reusencs» (1983) i Magí Sunyer a *Els marginats socials en la literatura modernista de Reus* (1984). Curiosament, no n'aporta cap mena de dada Mila Segarra a la seva *Història de l'ortografia catalana* (1985). Els que hi han dedicat una atenció més profunda i pausada han estat Joaquim Santasusagna a *Reus i els*

reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900 (1982) i, sobretot i principalment, Jordi Ginebra a *El grup modernista de Reus i la llengua catalana* (1994), que és el primer que s'hi fixa amb una voluntat expressa de descriure com eren i en quin context es van desenvolupar les propostes d'ortografia de base etimològica que Ventura va fer adoptar als membres de la colla de ca l'Aladern.

4. POSTULATS DE *L'AVENÇ* I POSTULATS DE *LA NOVA CATHALUNYA*

Els paral·lelismes entre les propostes dels hòmens de *L'Avenç* —bàsicament Pompeu Fabra i Joaquim Casas-Carbó— i la colla de *La Nova Cathalunya* —principalment Miquel Ventura— són notoris, especialment en els postulats que defineixen a l'hora d'establir la seva línia ideològica i editorial sobre l'ortografia. Una primera semblança evident són els títols, identificadors tot dos, que van atorgar a les respectives campanyes lingüístiques. Els primers la van encapçalar amb l'epígraf «La reforma lingüística» i els segons amb «Les nostres reformes orthographiques». Ventura, de fet, tampoc no se n'amaga quan afirma que «seguirem el camí començat per *L'Avenç*» parlant «de scriure en cathalá oriental perquè entre altres raons de consideració és el mes oposat al hespanyol» —una idea compartida amb el Fabra i el Casas-Carbó de *L'Avenç* (1891, p. 380)—, tot i que, amb certa condescendència, matisa que «tractarem d'agermanar-lo tant com se pugui amb el dialecte occidental» (Ventura, 1898a, p. 6).

Unes altres línies paral·leles són les sorgides de la pregunta «quinas consideracions hà de tenir la nostra llengua?» que es plantejava Casas-Carbó (1891, p. 379). Respon que calia modernitzar l'ortografia catalana, evitar que la grafia dificultés la pronúncia, crear un sistema ortogràfic operatiu, apartar l'ortografia catalana de la castellana i respectar l'etimologia en la manera d'escriure. Així, Ventura aposta per «la complerta descasteylanisatió de l'orthographia cathalana» partint de la base d'una elaboració rigorosa, seriosa i etimològica. Tot i així, conscient que calia tindre-ho en compte, «no despreciem per això la derivatió ni la fonètica. I fem força cas de la tradició en tot aylò que stigui bé, però també trencarem am força coratge les formes antigues que stiguin malament» (Ventura, 1898a, p. 6). Aquesta convicció també deu estar alimentada pel fet d'atorgar a la tasca de traçar una ortografia per a la llengua catalana una importància i una consideració d'abast nacional. De la mateixa manera que Jaume Massó i Torrents justifica per què *L'Avenç* s'ha decidit a engegar la campanya lingüística considerant que la llengua és «l'element més necessari per un poble que vulgui tenir personalitat propia y la primera arma per defensar les seves aspiracions y els seus ideals» (1891, p. 375), Ventura també apel·la a un patriotisme que fiscalitzi les de-

cisions que prenguin des de *La Nova Cathalunya* per arribar a confeccionar una ortografia òptima i pragmàtica:

Voldriem que la qüestió orthographica se discutís fortament, que s'ens estudies atentament el systema de reformes qu'anirem exposant durant l'any i algunes de les quals ja appliquem desd'ara, que les estudiessint fredament i sense cap mira ni passió de schola i no mes portats pel patriotisme de posar terme en hachesta confusió que tant de mal està fent a la nostra renaixença i tant dolent efecte produeix a la gent de fora que s'ocupa del nostre moviment literari. (Ventura, 1898a, p. 5)

Ara bé, el punt discordant entre totes dues propostes i pel qual hi pot haver més discrepàncies formals és l'etimologia i el pes que ha de tindre en tot aquest procés. Dit d'una altra manera, Ventura fonamenta, en bona part, les seves propostes ortogràfiques sobre l'etimologia i Fabra les fonamenta, en gran mesura, sobre la fonologia. Cap dels dos lingüistes fa escarafalls a l'hora d'admetre que aquestes propostes no es poden compartimentar sense tindre en compte l'altre model lingüístic, tot i que un predomina de manera clara per sobre de l'altre, tal com, prou vehementment, sentència Ventura:

Fonamentem el nou systema en una cosa fixa i inalterable: l'etimologia. Etymologica [sic] és l'orthographia de la majoria de llengües europees. Etymologica fou l'orthographia cathalana d'altre temps meylors. I etymologica és la de la llengua llatina i essent la llengua cathalana la germana grand de les nove-llatines, la que conserva am mes puritat les raelles llatines, li correspon també un vestit que li dongui l'aspecte i la physonomia de sa mare llatina. (Ventura, 1898a, p. 6)

Establertes les motivacions comunes d'un i altre cenacles, acararé tres trets que són rellevants per la reflexió que van comportar en aquell moment, per la freqüència en què apareixen a l'hora d'escriure en català i per la celeritat i la precocitat que mostren els lingüistes per abordar-los.

5. EL TRACTAMENT ORTOGRÀFIC DE TRES TRES LINGÜÍSTICS: LA HAC, ELS PLURALS FEMENINS I L'ALTERNANÇA Y/I

A part dels trets ortogràfics que tot seguit examinarem, entre les propostes ortogràfiques que Ventura tenia al seu programa n'hi ha unes quantes que em sembla que val la pena esmentar, encara que, per raons d'espai, no les podré tractar, com ara la duplicació de consonants, amb especial atenció als mots amb prefixos grecs i llatins (*appelar*, *sufficient*, etc.) (1898c, p. 7) i el tractament de

les líquides palatals (*l* i *yl*, segons el context) (1898*d*, p. 11); l'alternança (i poca sistematització) entre *am* i *amb* (transversal als seus textos); la grafia de mots manllevats amb *s* líquida inicial (*sport*, *stat*, *sphera*, etc.) (1898*f*, p. 3), o certes concessions a tendències més pròpies d'opcions foneticistes (com ara «DUBITUM > *dupte* (*dubte*)» sota l'epígraf «The group B'T > *pt* (written also *bt*)» (1909, p. 78).

5.1. *La hac*

Miquel Ventura considerava que «els antics vant fer un veritable abús d'hac-hesta lletra» (Ventura, 1898*b*, p. 5), de la mateixa manera que Fabra advocava per la depuració d'una grafia que no tenia correspondència fònica. Tots dos convenen, doncs, que hi ha un excés d'hacs que cal regular d'alguna manera o altra. La solució proposada per Fabra es basa en la premissa «rompem d'una vegada motllos invisibles» i aposta per la supressió de la hac inicial, medial i final (*ch*), perquè «no seria una simplificació la supressió de l'*h* final, completament inútil?» (1892, p. 28). Inicialment, Casas-Carbó, a les primeres èpoques de *L'Avenç*, defensava una alternança gràfica entre *c* i *ch* finals (Segarra, 1985, p. 266-267), per bé que Fabra modifica notablement aquesta tendència amb les seves primeres intervencions a *L'Avenç*. Els únics casos, coneguts de tothom, en què mantindria la hac foren els derivats del verb «aver», *hi*, *he*, *has*, *ha*, *hem*, *heu*, *han*; els pronoms *hi*, *ho*; els verbs *benehir* i *malehir* per marcar el hiat, i les interjeccions (Anònim, 1892, p. 92).

Ventura, seguint la tendència de depurar l'ús de les hacs, aposta per conservar només les que fossin etimològiques —i d'aquí venen, precisament, moltes de les crítiques i escarnis que se li feien—, perquè, volent-les restringir, acaba obrint la porta a molts contextos en què o bé quedava prou clar que la posició havia de ser de simplificació o bé acabava proposant hacs fins i tot on, segons els seus plantejaments, no n'hi havia d'haver, perquè «així ho fant la majoria de llengües europees» i, a més a més, «per la lectura no ofereixen cap dificultat» (Ventura, 1898*b*, p. 6). Així, creia que s'havia d'explicitar en els mots procedents de paraules gregues amb aspiració (*ph*, *ch*, *th* i *rh*), amb mots grecs d'esperit aspre (*harmonia*, *Hespanya*) i en mots procedents d'altres llengües que també tinguessin aspiració (com ara *Mohamed* o *Allah*) (Ventura, 1898*b*, p. 5).

5.2. *Els plurals femenins*

Un tret característic que enclou la mirada necessària cap als dialectes occidentals dels quals, en un primer moment, renegaven tant l'un com l'altre és el tractament dels plurals femenins catalans derivats dels plurals femenins llatins acabats en *A* + *s*. No és fins que adopten una mirada més calidoscòpica que es

pot albirar que, per trencar l'ambigüitat de les pronúncies orientals, l'opció més productiva —i més allunyada del castellà— és la d'apostar per la *e*, resultat compartit per tot el bloc occidental. En aquesta ocasió és Joaquim Casas-Carbó qui intervé directament per confirmar que «adoptem, d'aquí en endavant, el signe *e* per a representar la que nosaltres nomenem vocal neutra catalana [...] perquè pels orientals lo meteix té escriure *e* que *a* fòra de sílaba dominant o tònica»; en canvi, «l'adopció del signe *e* a preferència al signe *a* en les àtones seguides de *s* y *n* finals fa entrar dintre del nostre sistema ortogràfic el dialecte occidental, en el qual l'àtona en qüestió és una *e* més o menys pura, però jamay una *a*» (1892, p. 59).

En aquest sentit, Ventura s'emmiralla directament en els hòmens de *L'Avenç* i aposta per la desinència *-es* des de bon començament. Per tant, és doblement coherent amb els postulats inicials de *La Nova Cathalunya*, ja que segueix els plantejaments de *L'Avenç*, que inclou el de tindre com a base el català oriental, però alhora el de virar cap a l'occidental excepcionalment per «agermanar [...] la veu litteraria de la nostra Nació» (Ventura, 1898a, p. 6) i pouar en solucions que, només fixant-se en el català oriental, foren de difícil conjunció. En cap moment no hi ha un epígraf dedicat a descriure formalment el tractament d'aquests plurals femenins, tot i que implícitament Ventura adopta aquest criteri des de la seva primera intervenció a la revista *La Nova Cathalunya*, a la nota editorial de la redacció intitulada «Nostre 'Déu-vos-guard': *esperances, cathalanes, fundades*, etc. (1898a, p. 2); però també en altres intervencions de la revista: *tombes, capeyles, coses*, etc. (1898e, p. 1), en altres publicacions: *gregues, citades, acompanyades*, etc. (1908, p. 436). Només he trobat un cas en què no és coherent, i és a la mateixa primera intervenció a *La Nova Cathalunya: estupidesas* (1898a, p. 2).

5.3 *La y i la i*

En aquest cas també es pot veure una clara voluntat, tant per part de l'un com de l'altre, de restringir l'ús abusiu de la *y*, tot i que decideixen abordar plans diferents des de talaies diferents. Fabra (en aquest cas a *L'Avenç* potser per veu de Casas-Carbó, perquè la intervenció no va signada) proposa la «supressió de l'*y*, qu'és substituïda per l'*i*» en els contextos que fan referència a «si la vocal *i* forma o no diptong amb la vocal immediata precedent» i a la conjunció copulativa: *aire, boira, mai, duia*, etc. (Anònim, 1892, p. 92), i aïlla, en primera instància, l'ús de *y* al dígraf palatal *ny*. Ventura, en canvi, basa la seva tria plenament en l'etimologia i la derivació; així, creu que caldria escriure *y* en totes les paraules que provenen del grec i tinguin la lletra «hypsilon». Per tant, aposta per una reorganització seguint estrictament l'etimologia («la tradició») amb voluntat, a més a més, de diferenciar-se de les solucions convencionals del castellà:

En francès, portuguès, alemany, anglès, rus, llatí i altres llengües, se scriu *y* en totes les paraules que venent del grec i en hacheixa llengua portent *v* passant al llatí amb *y*; en això nosaltros com els casteylans, anem separats de la majoria de llengües europees, i henchara que la tradició ho affirmi, scrivim *i* llatina a ont per etymologia hi pertoca *y* (grega) mentres usem hachesta lletra en casos tant irracionals com en l'*i* conjunció (amb tot i vindre del llatí *et*.) com tant malament fant els casteylans, i els catalans henchara pitjor en seguir-los. (Ventura, 1898*d*, p. 12).

Amb aquesta premissa, reivindica la *i* per a la conjunció copulativa i aposta per no escriure *y* a principi de mot (**y*lla, **h*ystoria, **y*stme) ni en els diftongs **ay*, **ey*, **oy*, **uy*, «que scriurem com ho feu *L'Avenç*: ai, ei, oi, ui, i farem ús del signe dièresis per a desfer-los» (Ventura, 1898*d*, p. 12). Això origina, doncs, un corpus desmesurat de mots que caldria escriure amb *y* —i que en molts casos corresponen a cultismes— (*abysme*, *baryton*, *cycle*, *dynamita*, *etymologia*, *gyrar*, *hyena*, *idylli*, *larynge*, *martyri*, *oxygen*, *physica*, *symmetria*, *tympá*, *xypré*, etc.) i que amb la publicació de les *Normes ortogràfiques*, seguint la proposta anterior, queda clarament resolt en favor de Fabra.

6. CONCLUSIONS

És probable que el trencament definitiu entre Ventura i Fabra fos en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1906, quan el barceloní dedica una crítica forta i directa al reusenc, moment en què l'antifabrisme de Ventura comença a ser manifestament creixent i les posicions inicials del XIX a *La Nova Cathalunya* es van allunyant i particularitzant més del panorama general que deriva de la Ponència Ortogràfica que va desembocar en les *Normes ortogràfiques*.

Més enllà d'aquest possible punt d'inflexió, les propostes que plantejaven en un començament des de l'altaveu de les seves revistes és evident que es fonamenten en discrepàncies lògiques pel fet de descansar en idees foneticistes i en idees etimològiques, però el cert és que hi ha punts en comú que ultrapassen el tractament —que en el cas de Ventura va ser fins i tot objecte de comentaris satírics— de les *h*. Els postulats intel·lectuals i la idiosincràsia de les revistes i, en última instància, dels lingüistes tenen un mateix punt de partida, en part perquè Ventura s'emmiralla en els hòmens de *L'Avenç*, però perquè també comparteixen un mateix marc ideològic que és catalanista, anticastellà, modern i europeu. D'una manera o altra això reflecteix les intencions lingüístiques que tenien previstes per a la consecució d'una ortografia que s'ajustés a aquestes línies ideològiques. A banda, coincideixen en algunes de les solucions gràfiques que ofereixen, com ara el tractament de la conjunció *i*, part de les opcions gràfiques de la preposició

amb, els plurals femenins i, tot i que no hi hagi pogut dedicar atenció en aquesta ocasió, part de la representació de les líquides palatals o, fins i tot, el tractament que havien de rebre alguns cultismes (Ventura, 1909). En qualsevol cas, és evident que un model no pot prescindir de l'altre en cap cas; més encara: no es pot bastir un constructe ortogràfic basant-se exclusivament en un sol model. Fora senzillament impossible i poc sincer amb l'estudi de la llengua.

És possible que la diferència més important no es trobi en les propostes ortogràfiques, com a mínim per explicar per què un programa sí que va ser efectiu i per què l'altre no (simpaties i antipaties a banda). L'aspecte innovador de la majoria de les solucions fabrianes no es va limitar al camp ortogràfic, com sí que va acabar passant amb les propostes *miquelianes*: la seva dèria era poder confeccionar una ortografia i amb això va descuidar els altres nivells lingüístics que ultrapassaven la representació gràfica. (D'això també en són testimonis els títols de les seccions lingüístiques de les revistes.) Fabra es va cuidar de considerar l'espectre lingüístic des d'un punt de vista calidoscòpic que havia de comprendre molts altres nivells lingüístics per desenvolupar un model ortogràfic solvent i composicional. En canvi, Ventura va treballar (tant amb els tractats gramaticals d'altres llengües com amb la seva tesi doctoral o les intervencions periòdiques que anava publicant sempre que podia, fos on fos) per justificar unes propostes que cada cop més van tendir a la particularització i a la identificació personal i, per tant, a una mena de massa gràfica considerada ja, en temps de Ventura, estraforària.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANÒNIM (1892). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, 2a època, any IV, núm. 3 (març), p. 92.
- ANÒNIM (1898a). «Culleradas». *L'Olla*, any II, núm. 7 (3 febrer), p. 7.
- ANÒNIM (1898b). «Miss Pimentón. Dispuesta a no casarse con nadie». *Miss Pimentón*, any I, núm. 1 (28 juny), p. [4].
- CABRÉ I MONNÉ, Teresa (1984). «Les afeccions lingüístiques dels modernistes reusencs». A: *Seminari Modernisme a Catalunya*. Reus: Edicions Tascó, p. 22-27.
- CASAS-CARBÓ, Joaquim (1891). «Campanya lingüística de *L'Avenç*. Quin ha de ser el modern català literari». *L'Avenç*, 2a època, any III, núm. 12 (desembre), p. 378-381.
- (1892). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, 2a època, any IV, núm. 2 (febrer), p. 59.
- FABRA, Pompeu (1892). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, 2a època, any IV, núm. 1 (gener), p. 28-29.

- (1908). «Qüestions d'ortografia catalana». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, p. 188-221.
- GINEBRA, Jordi (1994). *El grup modernista de Reus i la llengua catalana*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- (1998): «Notícia d'una tesi doctoral de lingüística catalana llegida als Estats Units el 1909». *Els Marges*, núm. 61 (setembre), p. 100-103.
- LLORENTE, Eufèmia [Miquel Ventura] (1930a). *Studi etymològic dels noms Cathalunya e Cathalá (història, incidents e continuatió d'una polèmica)*. Primera edició amb el retrat de l'auctora. Madrid: Imprenta de Ricardo Medina.
- (1930b). *Studi etymològic dels noms Cathalunya e Cathalá (història, incidents e continuatió d'una polèmica)*. Segona edició corregida e augmentada amb les lletres del «maniguet». Madrid: Imprenta de Ricardo Medina.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume (1891). «Campanya lingüística de L'Avenç. Com és que L'Avenç s'ha llençat a la reforma lingüística». *L'Avenç*, 2a època, any III, núm. 12 (desembre), p. 375-378.
- MIRACLE, Josep (1976). *Història anecdòtica de l'ortografia catalana*. Barcelona: Edicions la Paraula Viva.
- SANTASUSAGNA, Joaquim (1982). *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- SUNYER, Magí (1984). *Els marginats socials en la literatura del grup modernista de Reus*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- VENTURA, Miquel (1898a). «Les nostres reformes orthographiques». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 1 (11 febrer), p. 5-6.²
- . «Les nostres reformes orthographiques». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 2 (26 febrer), p. 5-8.
- (1898c). «Les nostres reformes orthographiques». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 4 (26 març), p. 7-8.
- (1898d). «Les nostres reformes orthographiques». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 5 (23 abril), p. 11-14.
- (1898e). «Symbol». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 5 (23 abril), p. 1-2.

2 Especifico aquí la referència dels altres dos números de *La Nova Cathalunya* en què hi ha la secció de la campanya lingüística de «Les nostres reformes orthographiques» i que no apareixen en aquesta llista de referències bibliogràfiques: núm. 3 (12 de març del 1898), p. 5-6; núm. 7 (28 de maig del 1898), p. 7-8. Encara hi ha un altre número, que és doble, el 8/9 (18 de juny del 1898), l'últim que va aparèixer de *La Nova Cathalunya*, tot i que ja no conté la secció en qüestió.

- (1898f). «Les nostres reformes orthographiques». *La Nova Cathalunya*, any III, època III, núm. 6 (7 maig), p. 3-4.
- (1908). «Transcripció etimològica dels signes grecs χ, φ, ρ, θ i υ». A: *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, p. 436-444.
- (1909). «Historical Catalan Phonetics». Tesi doctoral. Cornell University.

La perífrasi «*anar a* + infinitiu» abans de la codificació de Fabra: prescripció i contacte de llengües català-castellà

ANDREU SENTÍ
Universitat de Barcelona
MAR GARACHANA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ¹

La perífrasi catalana «*anar a* + infinitiu» amb valor prospectiu no forma part, en general, de la llengua normativa.² Això es justifica perquè el català ja té una altra perífrasi amb el verb *anar*, el passat perifràstic (1). La presència en la llengua espontània d'aquesta perífrasi ha estat explicada per la interferència del castellà. Per això, sols s'ha considerat legítim l'ús del valor incoatiu en passat i en conat (2) (GIEC, § 24.8.5.2f), que no pot confondre's amb el passat perifràstic.

- (1) Ahir el Joan *va anar* a Dénia.
- (2) *Anava a eixir* de casa quan va arribar.

1 Aquest article forma part dels projectes *Marginalia en el centro de la investigación diacrónica. Verbos en serie y perífrasis en cadena* (ref. PID2022-138259NB-I00) i *La interacción entre la fonología y los componentes fonético y morfosintáctico: retos actuales para el estudio de la variación lingüística* (ref. PID2023-150846NB-C31) i l'ajut Ramón y Cajal (Ref. RYC2022-036624-I), finançats pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats i l'Agència Estatal d'Investigació, com també del projecte DialTecCat (Ajuda per a accions especials d'investigació 2022, Universitat de València, ref. UV-INV_AE-2653948) i l'Ajuda per a la requalificació del sistema universitari espanyol (Ministeri d'Universitats, amb finançament de la Unió Europea NextGeneration EU, ref.: UV-EXPSOL-P2U-1801406).

2 Cal distingir la perífrasi prospectiva d'altres construccions com ara una perífrasi culminativa (Sentí, 2024). En aquest treball ens referirem a «*anar a* + infinitiu» únicament com a la perífrasi prospectiva.

En canvi, les llengües de l'entorn del català, tant iberoromàniques com gal·loromàniques, han desenvolupat una perífrasi equivalent amb un valor aspectual d'imminència i, fins i tot, amb valor temporal de futur (Squartini, 1998, p. 30). Aquesta forma de futur perifràstic (FP) ha esdevingut una competidora del temps verbal del futur simple o futur morfològic (FM) i, fins i tot, en algunes varietats, com el portuguès brasiler o l'espanyol d'Amèrica, és la forma de futur majoritària o única (Bertinetto i Squartini, 2016, p. 952; Sedano, 1994; Osborne, 2008; Orozco, 2015; Sobczak, 2020).

En català no estàndard, la perífrasi amb valor d'imminència també és ben viva. Almenys des del segle XIX té una vitalitat important (Sentí, 2024), que continua en la llengua oral dialectal tradicional (Sentí i Herbeck, en premsa). De fet, la bibliografia apunta que aquesta construcció és especialment present en valencià central. En aquest sentit, cal tenir en compte que aquest dialecte que no ha consolidat l'extensió del passat perifràstic —conserva el passat simple— i, per tant, la perífrasi amb *anar a* té espai per a configurar-se com una perífrasi de futur (Beltran i Segura-Llopes, 2017). Tot i aquests indicis, encara no tenim dades empíriques sobre l'ús de la perífrasi d'imminència ni la distribució en les formes per a expressar el futur en català (ni en altres varietats de la Península) —com adverteixen Enrique-Arias i Méndez (2020) i Garachana (2021). Segurament, el fet que la perífrasi haja estat considerada aliena a la llengua, així com també certes ideologies puristes, ha provocat que no haja estat objecte d'estudi de la catalanística. Tot i algunes aportacions teòriques, com les de Radatz (2003) i Segura-Llopes (2004), tenim un buit de coneixement important.

Aquest article s'emmarca en una investigació més àmplia sobre la perífrasi «*anar a* + infinitiu» en la història del català i sobre el contacte amb l'espanyol i l'equivalent «*ir a* + infinitiu». La principal pregunta de recerca a respondre és en quin grau de gramaticalització i expansió estaven les construccions catalana i castellana equivalents al segle XIX i inicis del XX als territoris de llengua catalana i quin paper va jugar el contacte de llengües en l'expansió o no d'aquestes formes. Concretament, en aquest article ens acostem a la història de la prescripció de la perífrasi i la confrontem amb els usos que tenia la construcció en el català i el castellà anterior a l'inici de la codificació de Fabra. Per a fer-ho, analitzem un corpus epistolar amb correspondència provenint del català central en contrast amb un corpus amb correspondència castellana d'escriptors de Barcelona.

L'article continua amb un estat de la qüestió sobre la formació i desenvolupament de les construccions castellana i catalana i sobre el que sabem del contacte de llengües actual i en el període estudiat (1833-1913) (§ 2). Tot seguit, presentem l'estudi de corpus epistolar contrastiu (§ 3), analitzem les obres prescriptives (§

4) i posem en comú la visió descriptiva i la prescriptiva a la discussió (§ 5). Finalment, les conclusions tanquen l'article (§ 6).

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La primera documentació de la perífrasi «*ir a + infinitiu*» en castellà es troba en una traducció d'un fragment de la *Vulgata* contingut en un text del segle XIII (*General Estoria*, d'Alfons X el savi), on la forma romànica tradueix una perífrasi prospectiva llatina (Garachana, 2019, p. 124). Fins a arribar al segle XIX, «*ir a + infinitiu*» té una baixa freqüència d'aparició (Aaron, 2007, p. 257), fet que possiblement s'explique pel caràcter marginal de la construcció, que podia haver estat considerada poc elegant. El segle XX es caracteritzà per l'extensió del futur perifràstic, molt més marcada en l'espanyol d'Amèrica que en el peninsular. En zones catalanoparlants, la situació va ser diferent i per a la llengua actual s'assenyala una freqüència d'ús menor que a la de les regions monolingües.

L'origen de la perífrasi catalana no ha estat estudiat amb profunditat. Amb tot, té un origen molt més tardà que en castellà, ja que documentem els primers casos a partir del XVI (Sentí, 2024). De ben segur que tenia un ús molt reduït en aquesta època, però devia anar desenvolupant-se durant l'edat moderna, perquè a partir del període del català contemporani (1833) ja era una perífrasi corrent. Efectivament, en un treball recent (Sentí, 2024), s'ha vist que la perífrasi amb valor d'imminència ja estava assentada al segle XIX i que estava en una fase de consolidació i expansió, ja que té una freqüència normalitzada considerable: 209 ocurrences per milió de mots (en el període 1833-1913). Tot i que la freqüència és molt major en valencià (526) que en la resta de dialectes —com el català central (162) per exemple—, també s'ha conclòs que aquesta distància es pot deure a un biaix del corpus (CTILC) i que caldrà més investigació per afinar el coneixement. Quant als valors que desplega la perífrasi, la majoria d'exemples expressen imminència, tant en present (3a) com en passat (3b). És remarcable que la perífrasi no té valors pragmàtics modals o discursius gaire desenvolupats, a diferència dels usos que «*ir a + infinitiu*» té en espanyol (4a) (vegeu taula 1). Amb tot hi ha alguna excepció, com a (4b), en què trobem *anar a* en lloc del futur morfològic o la perífrasi «*haver de + infinitiu*», que serien les formes més naturals.

- (3) a. Porque llunt d'eixos luseros pareix qu'em *vacha á morir*. (CTILC)
- b. la campana anunciá qu' *anava á tancar* se la pista. (CTILC)
- (4) a. pero, ¿qué le *voy á hacer*? (Gradia_Cartes)
- b. ¿qué li *aném á fer*! (CTILC)

Tot i la difusió d'aquesta perífrasi al segle XIX, cal fer notar que no ha estat estudiada la variació entre les diverses formes d'expressar la imminència i, per tant, no sabem del cert en quin grau «*anar a* + infinitiu» ocupava aquest espai. En aquest sentit, la informació dialectal de l'ALPI (1931-1935) és rellevant perquè a la pregunta sobre l'expressió de *os vais a caer* mostra que la immensa majoria dels informants del domini català van respondre amb l'ús del futur morfològic o de la perífrasi «*poder* + infinitiu».

Finalment, sobre el contacte lingüístic català-castellà, disposem d'informació rellevant de partida. Diversos estudis han observat que el català ha actuat com un fre del desenvolupament del FP (Blas Arroyo, 2004, 2007, 2008; Enrique-Arias i Méndez, 2020). A diferència de les àrees monolingües de parla castellana de la península Ibèrica, el FM del castellà a les àrees catalanoparlants no ha decaïgut tant en l'ús, almenys pel que fa a Castelló i Palma. A Castelló, els parlants bilingües que són dominants en català usen més el FM, mentre que els parlants bilingües que són dominants en castellà usen més el FP (Blas Arroyo, 2008). En l'estudi comparatiu del castellà dels parlants bilingües (català-castellà) de Palma i els parlants monolingües de castellà d'Alcalá (Madrid) es conclou que els primers usen el FM el doble que els segons, tot i que en les generacions més joves mallorquines s'observa un augment en l'ús de la perífrasi (Enrique-Arias i Méndez, 2020).

Amb una perspectiva històrica, Garachana (2021) contrasta els usos del FP en textos en castellà d'àrees monolingües d'Espanya amb textos en castellà de parlants bilingües (catalanoparlants) de Barcelona a finals del segle XIX i inicis del XX. La conclusió que extreu és que, en els textos escrits, no hi ha una diferència entre la freqüència d'ús del FP entre els grups. Per tant, sembla que la inhibició al canvi (FM > FP) pel contacte català-castellà en el castellà dels països de parla catalana és posterior, tal com han vist els estudis sociolingüístics a què ens hem referit. Tanmateix, també cal destacar que, qualitativament, els valors que desplega el FP de l'àrea monolingüe inclouen casos de futur amb una «distància màxima», així com col·locats lèxics propis d'un estadi més avançat de gramaticalització (com ara verbs estatius); en canvi, en el cas dels escriptors catalans el FP del castellà dels seus textos quasi sempre expressa un valor d'imminència.

En definitiva, tot sembla apuntar que la perífrasi castellana ha estat més desenvolupada que la catalana i, per tant, el castellà hauria pogut induir el català a desenvolupar-la i, alhora, que el català podria frenar el desenvolupament de la perífrasi castellana en territori catalanoparlant. Amb aquest article volem contrastar amb dades aquestes intuïcions i conèixer quin era el grau de gramaticalització de la perífrasi al segle XIX i inicis del XX en totes dues varietats per tal d'entendre el fenomen de contacte de llengües i, concretament, i) l'afectació en català abans

que la pressió normativa pogués ser un factor, i *ii*) la inhibició que el català pot haver provocat en el castellà de Catalunya.

3. ESTUDI CONTRASTIU CATALÀ CENTRAL - CASTELLÀ DE BARCELONA. TEXTOS EPISTOLARS

En aquest apartat, presentarem els resultats obtinguts de la comparació de la presència del futur perifràstic en català i en l'espanyol de Barcelona en dos corpus epistolars. Aquesta comparació permetrà determinar la profunditat històrica de l'ús d'aquesta forma verbal en català i establir si el seu ús a les acaballes del segle XIX es podria atribuir a la influència de la llengua en contacte (que era minoritària en aquell moment, si bé dotada de prestigi) o si, al contrari, era fruit d'una evolució pròpia del català.

3.1. Aspectes metodològics

El corpus seleccionat està conformat per un conjunt de textos epistolars. Pel que fa al castellà, es tracta de la correspondència que va mantenir l'escriptor Joan Maragall amb la seua dona, Clara Noble, que forma part del corpus GRADIA (Garachana *et al.*, 2024a; 2024b). Aquesta correspondència forma un corpus de 195.205 mots, que conté cartes escrites en espanyol per un autor bilingüe de llengua inicial catalana i per una dona andalusa, de llengua inicial castellana i anglesa, que va arribar a Barcelona als tretze anys. D'aquesta manera, el corpus de Clara Noble esdevé un corpus de control, per mesurar el contacte entre llengües, atès que, pel que se sap, no va fer una muda lingüística, en el sentit de Pujolar i González (2013), sinó que va mantenir el castellà com a llengua vehicular —per exemple, amb els seus fills es comunicava en aquesta llengua. Per tant, la presència d'indícis del contacte lingüístic en els seus textos esdevé una prova fefaent de la penetració del català en la gramàtica de l'espanyol barceloní de l'època.

Com que l'objectiu és contrastar els usos de català i castellà de l'àrea pròxima a Barcelona, el corpus català ha estat format exclusivament amb dues fonts provinents del català central. D'una banda, s'hi incorporen tots els textos epistolars del català central que formen part del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC). Com que representa un corpus molt petit (32.564 mots), hem completat aquesta font amb una altra. Així, hem creat un corpus informatitzat de l'epistolari de Pompeu Fabra, que hem anomenat CFabra. Concretament, hem seleccionat les cartes de Fabra publicades a les *Obres completes* (Fabra, 2011) —i que no formen part del CTILC— entre el període objecte d'estudi (1832-1913; amb 37.783 mots). En conjunt, doncs, el corpus català estudiat està format per 70.347

mots i és menor que el castellà. Caldrà tenir en compte, doncs, aquesta diferència i, en la mesura del possible, ampliar el corpus català epistolar en futurs estudis.

3.2. Anàlisi dels resultats

El corpus epistolar de l'espanyol de Barcelona conté 424 exemples de la construcció «*ir a* + infinitiu», dels quals 70 conformen una construcció gramatical amb sentit prospectiu o discursiu. El total d'exemples representa una freqüència normalitzada de 379,1 casos per cada milió de paraules. Si ens concentrem en els valors temporals i seguim la gradació de Blas Arroyo (2008), que distingeix entre distància immediata, intermèdia, màxima i indefinida, observem que la perífrasi està encara molt lligada als seus valors inicials. D'acord amb les dades de la taula 1, l'ús majoritari dels exemples expressen futur immediat (65,7%), és a dir, accions que tenen lloc en les 24 hores següents al moment de l'enunciació (5a). El 2,9% dels casos indiquen un futur intermedi (fets succeïts fins a una setmana després del moment de l'enunciació) (5b) i el 7,1% futur indefinit (no s'identifica el temps en què tindrà lloc l'acció) (5c). Tanmateix, es detecta ja un avenç important en l'evolució del futur perifràstic, atès que un 15,7% dels seus usos es fan servir per a l'expressió d'un temps futur que s'estén fins un mes després (futur de distància màxima) (5d). A més, com hem vist al § 2, en el corpus que hem fet servir també es documenta «*ir a* + infinitiu» amb valors discursius (6).

TAULA 1
*Distribució dels valors del futur perifràstic en el corpus epistolar
de l'espanyol de Barcelona*

<i>Tipus de futur</i>	<i>n</i>
Futur immediat	64,9% (48/74)
Futur intermedi	2,7% (2/74)
Futur de distància màxima	14,9% (11/74)
Futur indefinit	9,4% (7/74)
Usos discursius	8,1% (6/74)

- (5) a. y ahora voy á cerrar esta carta y á mirar un poco tu retrato antes de salir.
(Gradia_Cartes)
- b. Creo que la tieta Anita va á escribirles una postal contestando a Elena.
(Gradia_Cartes)

- c. Las duchas empiezan á hacer su efecto pues me parece que *voy á tener* reuma. (Gradia_Cartes)
 - d. Ya te escriben las tres niñas, que creelo nos *van á arruinar*, cada dia dos ó tres cartas. (Gradia_Cartes)
- (6) ¡que lindos son tus labios! no te enfades á mi me parecen *así ¿que vamos á hacerle?* (Gradia_Cartes)

Del corpus català hem obtingut 32 exemples de la seqüència «*anar a + infinitiu*», dels quals 21 són casos de la perífrasi prospectiva. Això representa una freqüència normalitzada de 298,5 per milió de mots. Aquesta freqüència és menor a la del corpus castellà (379,1) i mostra una distribució entre variables (llengua catalana, llengua castellana) estadísticament significativa ($\chi^2 = 9,440$; $df = 1$; $p = 0,002$), però no gaire allunyada.

Si seguim la gradació de Blas Arroyo (2008) entre el moment de l'enunciació i el temps expressat per la perífrasi, observem que la majoria d'usos del corpus epistolar expressa un futur immediat (80% dels casos), tal com indica la taula 2, amb exemples com (7a). En canvi, el futur de distància màxima o el futur indefinit, que són propis d'una perífrasi que ja ha consolidat els usos de futur, són inexistents, en el primer cas, o testimonials, en el segon, com mostra l'exemple (7b). A diferència del corpus de l'espanyol, en el català no trobem usos discursius. De fet, sí que trobem l'ús del futur morfològic per a expressar altres valors pragmàtics (8).

TAULA 2
Distribució dels valors del futur perifràstic en el corpus epistolar
del català central

Tipus de futur	n
Futur immediat	80,9% (17/21)
Futur intermedi	4,8% (1/21)
Futur de distància màxima	0% (0/21)
Futur indefinit	14,3% (3/21)

- (7) a. No s'espanti! No es que vulgui veure noves proves; unicament desitjo que vostè 'm fassi, en les proves remeses, les correccions que li *vaig a indicar*. (CFabra)

- b. Quina llastima que per mor de no ésser amb vosaltres, l'Avenç no hagi encara emprès la publicació d'un diccionari! *Us van a homenatjar?* Bé-u mereixeu! (CFabra)
- (8) pensar a tornar a Catalunya es cosa deixada córrer fa llarg temps. Què-i *farem* ... (CFabra)

4. PRESCRIPCIÓ DE LA PERÍFRASI CATALANA: ABANS I DESPRÉS DE FABRA

Les gramàtiques prefabrianes del segle XIX i inicis del segle XX no tracten la perífrasi «*anar a* + infinitiu» (cf. Ballot, Petit i Aguilar, Estorch, Bofarull, Nebot, Nonell, Fullana). En canvi, els diccionaris d'aquesta època coincideixen a referir-se a la construcció amb un valor d'intenció o d'imminència que parafrasegen amb «disposar-se per a l'acció» (cf. BDLex, Labèrnia, Figuera, Amengual, Tarongí i Cortès, Martí i Gadea). Sovint els exemples que donen poden tenir una interpretació en què el moviment encara és d'alguna manera present, com ara *Anar a jugar*, que el diccionari de Tarongí i Cortès tradueix al castellà per «Ir, preparar-se». El tractament al DCVB (s. v. *anar*) és molt semblant.

Pompeu Fabra no tracta el tema que ens ocupa a la *Gramàtica* del 1918/1933. En canvi, en parla en les *Converses filològiques* (núm. 218 i 219): considera la construcció amb valor de futur «una combinació emmanllevada». De fet, el lingüista considera que tenint la perífrasi de passat «es comprèn que repugni una perífrasi com *vaig a escarmentar-me* amb el valor d'un futur: *m'escarmentaré*». El lingüista posa el focus en la forma en present d'*anar*, que és la que es pot confondre amb el passat perifràstic, com «un mer auxiliar de temps». Però deixa clar que cal distingir aquest cas del valor ple del verb, de moviment físic o metafòric, amb frases, correctes, com:

- (9) a. *Vaig a cercar* aigua a la font.
b. Resolt el primer problema, *anem a resoldre* el segon.

En la *Gramàtica catalana* de 1956 Fabra matisa les paraules de les *Converses* i diu: «En una llengua com el català, en què s'usa *va escoltar* amb el valor d'un pretèrit, s'ha d'anar molt amb compte en el maneig d'una perífrasi com *va a escoltar* amb un valor de futur» (Fabra, 2010 [1956], § 97). A més, reconeix el valor de futur immediat de la perífrasi i posa l'exemple següent:

- (10) El concert *va a començar*: els músics i el director ja són a l'escenari.

Per tant, en la *Gramàtica* no hi ha una prescripció tan nítida com ho ha estat en la tradició normativa catalana contemporània. Ara bé, al DGLC, hi apareix la perífrasi amb valor d'imminència amb un exemple en passat, la qual cosa indica quin és l'ús acceptable:

- (11) El cotxe *anava a caure*.

Badia (1962, § 194; 1994, p. 615) considera la construcció *castellanitzant*³ i sols accepta l'ús de conat (12a) o l'exemple (12b) —tot i que no indica que es tracta d'un altre tipus de construcció, una locució. És interessant, però, que indique que la perífrasi de futur immediat amb *anar* té un «to subjectiu» que la converteixen en una construcció «defendible», com (12c). Amb tot, la rebutja a favor de «solucions veritablement genuïnes», com (12d). Quan no hi ha la subjectivitat referida, l'ús de la perífrasi és del tot rebutjable, com (12e-f), així com també condemna la «fórmula» *anem a veure*.

- (12) a. jo *anava a dir* això mateix, però no ho he dit
 b. *ves a saber* si és veritat
 c. **vaig a ensenyar-vos* el secret del joc
 d. us *ensenyaré* el secret del joc
 e. **va a ploure*
 f. *la funció *va a començar*

Així doncs, sembla que la norma vigent i l'acceptació exclusiva de la perífrasi en passat i ús de conat s'ha consolidat a partir de les recomanacions de Badia, que concreten el que havia dit Fabra.⁴ De fet, la *Gramàtica del català contemporani* (Gavarró i Laca, 2002, § 23.3.2.1) es fan ressò de la norma vigent i les recomanacions de Badia (1994).

A aquest estat de coses, Gavarró i Laca (1994) afigen que «molts parlants» rebutgen també la perífrasi en imperfet o subjuntiu si no és clarament imminent i no incorpora la intencionalitat del subjecte (13). Reclamen que la norma hauria d'aclarir aquests usos i apunten que caldria considerar-los lícits perquè no fan competència al futur.

3 Altres autors també s'hi han referit, com ara Jordana (1968, p. 27).

4 Aquesta interpretació més restrictiva de la norma fabriana per les obres de gramàtics posteriors ha estat observada en el cas d'altres fenòmens (Sentí, 2019) i és una tendència general (Benavent, 2018).

- (13) *a.* el fet que *anava a produir-se* al cap de poques hores...
b. Semblava que tot el barri *anés a emplenar-se* de dol.

4.1. La norma actual

Segons la norma actual, la perífrasi «*anar a + infinitiu*» té un valor aspectual d'imminència i mai de futur (GBU, 2019, p. 394). A més, «s'usa sobretot en contextos de passat per a designar situacions que estaven a punt d'esdevenir-se, però que finament no van passar» (GIEC, 2016, p. 955). Ara bé, admet també usos en present sempre que siga «referit a la intenció del subjecte agent a realitzar una acció en el mateix moment que es posa a executar-la o es prepara per a fer-ho». Aquesta certa obertura de la norma, però, es matisa amb l'ús d'una qualificació de «menys usualment» (GIEC, 2016, p. 955). Per tant, la GIEC rebutja usos amb el subjecte no agentiu, casos en què es recomana l'ús del futur o de «*estar a punt de + infinitiu*».

La GEIEC i la GBU, com és d'esperar per la seua orientació divulgativa, concreten una mica més aquesta prescripció amb exemples. Així, mentre que no s'accepta la perífrasi amb subjectes inanimats (14*a*) i es recomana una alternativa (14*b*), sí que s'accepta la perífrasi si hi ha una intenció (14*c*):

- (14) *a.* *La sessió *va a començar*.
b. La sessió *està a punt de començar*.
c. Us *vaig a dir* una cosa: he presentat la dimissió.

Aquest darrer exemple, però, entra en contradicció amb un altre que no es considera correcte (15*a*) i es contrasta amb una opció vàlida en present i una expressió temporal (15*b*):

- (15) *a.* *T'ho *vaig a explicar*. (GBU, 2019, p. 394; GEIEC, §29.3.2*b*)
b. Ara t'ho explico.

Per tant, sembla que aquest problema prové de la prescripció de la perífrasi quan la GIEC diu que «admetria un valor perifràstic referit a la intenció del subjecte agent a realitzar una acció en el mateix moment que es posa a executar-la o es prepara per a fer-ho», ja que la situació descrita mai no pot ser simultània al moment de l'enunciació, sempre és anterior. No queda del tot clar, doncs, si la norma pretén obrir l'ús a la imminència expressada en present o si, encara, el rebutja.⁵

5 En algunes ocasions, la GEIEC i GBU són més restrictives que la GIEC (Nogué, 2019). En aquest cas, trobem una contradicció en els exemples de la GEIEC/GBU, però també una certa restricció de l'ús d'imminència de la perífrasi quan es considera inacceptable l'oració «T'ho vaig a explicar».

Aquest punt contrasta amb la GNV, que és més restrictiva, ja que posa un exemple similar a (14c) i el considera incorrecte:

- (16) Ara vos *diré* el que em va passar ahir. (i no *vos vaig a dir*). (GNV, 2006, § 31.4)

Els diccionaris prescriptius segueixen el diccionari de Fabra i recullen l'ús d'imminència, però sempre amb la perífrasi en passat (DIEC1, DIEC2, DEIEC, GDLC i DNV). De fet, el DIEC2 (s. v. *anar*), ho incorpora a la definició.⁶

En definitiva, la norma pretén frenar els usos de futur i també els usos d'imminència, especialment si estan desproveïts d'intenció o no estan en passat. Tanmateix, s'enfronta a la dificultat de prescriure sobre una perífrasi en expansió que té una varietat d'usos que és complexa.

5. DISCUSSIÓ

La comparació dels corpus epistolars del català i de l'espanyol de Barcelona permet mesurar la possible transferència gramatical d'una llengua sobre l'altra. Per al català, s'ha presentat l'espanyol com a l'element activador de l'ús de la construcció «*anar a + infinitiu*» amb sentit prospectiu. Per a l'espanyol de regions catalanoparlants, ha estat el català el que s'ha assenyalat com a element que ha inhibit l'expansió del futur perifràstic (vegeu § 2). Ara bé, totes dues afirmacions s'han vist matisades en aquest treball.

Pel que fa al català, s'han trobat exemples amb sentit prospectiu en un moment en què l'espanyol era encara una varietat minoritària,⁷ tot i que prestigiada. La freqüència d'ús de la perífrasi catalana és significativament menor que l'espanyola, però és ja molt elevada en aquest moment (298,5 / milió de mots). És cert que el corpus usat és petit, la qual cosa podria esbiaixar-ne els resultats, però si mirem les dades d'un altre estudi de la perífrasi catalana amb un corpus molt més robust (2.483.976 mots), observem que efectivament té una gran vitalitat, tot i que la freqüència és menor (209 / milió de mots) (Sentí, 2024). Cal tenir en compte que aquesta dada de la freqüència d'ús prové de textos de tipologies textuais molt variades. En canvi, en aquest article hem estudiat un corpus epistolar català-cas-

6 La definició del DIEC2 és la següent: «Davant d'infinitiu introduït per la preposició *a* o *per* i en imperfet, denota que l'acció indicada per aquell infinitiu estava a punt d'esdevenir-se. *El cotxe anava a caure.*»

7 Segons López-Gay (2014), en el 1877, que marca un moment àlgid en la presència de població forana a Barcelona al llarg del segle XIX, el 75 % era originària de la ciutat.

tellà que permet un contrast més comparable. I la freqüència mostrada per cada corpus no és tan allunyada en ambdues llengües. En definitiva, el castellà hauria pogut induir el desenvolupament de «*anar a + infinitiu*» en català, però en aquest moment ja era una perífrasi freqüent en ambdues varietats. A la vista de les dades quantitatives sembla més adequat pensar en un cas de desenvolupament del futur perifràstic en català independent de l'espanyol, almenys en aquest moment. Caldrà observar la formació de la perífrasi al llarg de l'edat moderna i el possible contacte amb l'espanyol en aquest estadi anterior.

Pel que fa a l'espanyol, la diferència que s'obté si comparem l'ús del futur perifràstic en les cartes de Joan Maragall amb el que fa la seua dona, Clara Noble, el resultat no mostra una diferència rellevant, ni quant a freqüència ni desenvolupament semàntic. Tot i que es tracta d'un exemple particular, cal aprofundir en aquesta línia de recerca, per si pogués ser indicativa del fet que en el segle XIX el contacte lingüístic amb el català no havia suposat encara una inhibició de l'ús del futur perifràstic.

Un altre element de contrast és l'anàlisi semàntica. En aquest moment en espanyol encara és majoritari l'ús de la construcció amb un valor aspectual d'imminència, tot i que, de nou, es mostra una mica més desenvolupat que en català amb alguns exemples de distància màxima, futur indefinit i valors pragmàtics nous, que encara són escassos en català. Hem de tenir molt en compte que el desenvolupament d'aquesta perífrasi al segle XIX distava del que té en la llengua contemporània, la qual cosa també limita l'influx que l'espanyol pogué tenir sobre el català en el vuit-cents.

Si posem en relació la tradició gramatical catalana, la prescripció i els usos textuais analitzats observem que al segle XIX la perífrasi «*anar a + infinitiu*» ja s'havia format i tenia un valor aspectual vinculat a la disposició i la imminència; i així ho recullen les obres lexicogràfiques. Fabra és el primer a titllar la construcció d'il·legítima, segurament per una visió de la gramàtica en què una forma s'ha d'associar a una única funció. En qualsevol cas, la prescripció fabriana pretenia desanimar l'ús de la construcció però sense rebutjar-la plenament. D'acord amb les dades del corpus del XIX i inicis del XX, l'estat de desenvolupament de la perífrasi no era gaire accentuat, però tampoc ho era en el castellà present a Catalunya, i, per tant, encara no era una forma competidora del futur morfològic. La contundència en el rebuig de la perífrasi per part dels gramàtics de la segona meitat del segle XX i la dificultat en la prescripció de la norma actual es podria deure a un augment del contacte lingüístic amb el castellà que tingué com a resultat un avanç en aquest procés de canvi lingüístic, ara sí, induït pel contacte lingüístic a partir d'aquest moment.

6. CONCLUSIONS

L'estudi de corpus epistolar contrastiu del català-castellà de l'àrea de Barcelona ha mostrat una perífrasi «*ir a* + infinitiu» lleument més freqüent i més desenvolupada que «*anar a* + infinitiu», especialment pel que fa al sorgiment de valors de futurs més clar i usos discursius derivats. Tanmateix, al segle XIX la perífrasi de l'espanyol encara no té l'expansió que tindrà al segle XX. El comportament de «*anar a* + infinitiu» no és tan distant del que hem vist per al castellà d'aquest període. Per tant, hem conclòs que al vuit-cents el català encara no funciona com un inhibidor en el desenvolupament de «*ir a* + infinitiu» i que, alhora, «*anar a* + infinitiu» pot ser el resultat d'un procés de gramaticalització intern. En futurs estudis caldrà analitzar el període anterior i posterior per tenir una perspectiva completa del fenomen.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AARON, Jessica Elana (2006). «Variation and change in Spanish future temporal expression: Rates, constraints, and grammaticalization». Tesi doctoral. University of New Mexico.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1962). *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.
- (1994). *Gramàtica catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BDLex = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Base de dades lexicogràfica* [en línia]. <<https://bdlex.iec.cat>>.
- BELTRAN, Vicent; SEGURA-LLOPES, Carles (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BENAVENT, Laia (2018). «La transmissió de les segones opcions de la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra (1918)». Treball final de màster. Universitat de Barcelona.
- BERTINETTO, Pier Marco; SQUARTINI, Mario (2016). «Tense and aspect». A: LEDGEWAY, Adam; MAIDEN, Martin (ed.). *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press, p. 939-953.
- BLAS-ARROYO, José Luis (2004). «El español actual en las comunidades del ámbito lingüístico catalán». A: CANO-AGUILAR, Rafael (ed.). *Historia de la lengua española*. Vol. 2. Barcelona: Ariel, p. 1065-1086.
- (2007). «El contacto de lenguas como factor de retención en procesos de variación y cambio lingüístico. Datos sobre el español en una comunidad bilingüe peninsular». *Spanish in Context*, núm. 4 (2), p. 263-29.

- (2008). «The variable expression of future tense in Peninsular Spanish: The present (and future) of inflectional forms in the Spanish spoken in a bilingual region». *Language Variation and Change*, núm. 20 (1), p. 85-126.
- CFabra = FABRA, Pompeu (2011). «Epistolari». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Obres completes*. Vol. VIII. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62, p. 83-777.
- CTILC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* [en línia]. <<https://ctilc.iec.cat/>>.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Catalònia.
- DNV = ACADEMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2014). *Diccionari normatiu valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- ENRIQUE-ARIAS, Andrés; MÉNDEZ GUERRERO, Beatriz (2020). «On the effects of Catalan contact in the variable expression of Spanish future tense. A contrastive study of Alcalá de Henares, Madrid and Mala, Majorca». A: ORTIZ, Luis A.; GUZZARDO, Rosa E.; GONZÁLEZ-RIVERA, Melvin (ed.). *Hispanic contact linguistics: Theoretical, methodological and empirical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, p. 316-334.
- FABRA, Pompeu (1918/1933). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010 [1954]): *Converses filològiques*. RAFEL, Joaquim (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 133-947.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- GARACHANA, Mar (2019). «De cuando *ir a* + infinitivo no se dirige al futuro. Construcciones gramaticales de pasado, sentido completivo y focalizador. Una aproximación desde la Gramática de Construcciones». *Revista Española de Lingüística*, núm. 49 (1), p. 119-146.
- GARACHANA, Mar; ARTIGAS, Esther; CABRÉ, Laura; BASTARDAS, Reina (2021). «La evolución de *ir a* + inf en zonas de contacto lingüístico: El caso del español de Barcelona». A: PALACIOS, Azucena; SÁNCHEZ PARAÍSO, María (ed.). *Dinámicas lingüísticas de las situaciones de contacto*. Berlín/Boston: De Gruyter, p. 321-344.
- GARACHANA, Mar; ARTIGAS, Esther; CABRÉ, Laura; BASTARDAS, Reina (ed.) (2024a). *Joan Maragall - Clara Noble. Correspondencia*. Düren: Shaker Verlag.
- (ed.) (2024b). *Clara Noble - Joan Maragall. Correspondencia*. Düren: Shaker Verlag.

- GAVARRÓ, Anna; LACA, Brenda (2002). «Les perífrasis temporals, aspectuals i modals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 3. Barcelona: Empúries, p. 2663-2726.
- GBU = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2019). *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://geiec.iec.cat>>.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- JORDANA, Cèsar August (1968 [1932]). *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Barcino.
- LÓPEZ-GAY, Antonio (2014). «175 años de series demográficas en la ciudad de Barcelona. La migración como componente explicativo de la evolución de la población». *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. XIX, núm. 1098. Disponible en línia a: <<http://www.ub.es/geocrit/b3w-1098.htm>>.
- NOGUÉ, Neus (2019). «La Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana: ressenya». *Blog de la Revista de Llengua i Dret*, 31 octubre [en línia]. <<https://eapc-rld.blog.gencat.cat/2019/10/31/la-gramatica-basica-i-dus-de-la-llengua-catalana-ressenya-neus-nogue-serrano/>>.
- OROZCO, Rafael (2015). «Castilian in New York City: What can we learn from the future?». A: SESSAREGO, Sandro; GONZÁLEZ-RIVERA, Melvis (ed.). *New perspectives on Hispanic contact linguistics in the America*. Frankfurt del Main / Madrid: Vervuert.
- OSBORNE, Samantha D. (2008). «Variable future tense expression in Andalusian Spanish». Tesi de màster. University of Georgia.
- PUJOLAR, Joan; GONZÀLEZ, Isaac (2013). «Linguistic 'mudes' and the de-ethnization of language choice in Catalonia». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, núm. 16 (2), p. 138-152.
- RADATZ, Hans-Ingo (2003). «La perífrasis <VADO + infinitivo> en castellano, francés y catalán: por la misma senda —pero a paso distinto». A: PUSCH, Claus D.; WESCH, Andreas (ed.). *Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen*. Hamburg: Helmut Buske, p. 61-75.
- SEDANO, Mercedes (1994). «El futuro morfológico y la expresión *ir a* + infinitivo en el espanyol hablado de Venezuela». *Verba*, núm. 21, p. 225-240.

- SEGURA-LLOPES, Carles (2004). «La perífrasis de conato y otros usos de la construcción *anar a* + infinitivo en catalán. Una visión desde la lingüística cognitiva». A: VILLAYANDRE LLAMAZARES, Milka (coord.). *Actas del V Congreso de Lingüística General*. Vol. 3. Madrid: Arco Libros, p. 2595-2607.
- SENTÍ, Andreu (2019): «Les perífrasis modals catalanes: prescripció i descripció». A: ESCARTÍ, Vicent J. (ed.). *Nunc dimittis. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 525-561.
- (2024). «Una perífrasi (no tan) marginal en català: “*anar a* + infinitiu” al segle XIX». *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana*, núm. 43, p. 47-67.
- SENTÍ, Andreu; HERBECK, Peter (en premsa). «A periphrastic future in spoken Catalan?». A: GARACHANA, Mar; ENGHELS, Renata; SANSIÑENA, María Sol (ed.). *Periphrastic constructions in Romance: Insights from synchronic and diachronic studies*.
- SOBCZAK, Witold (2020). *Las formas verbales con vector de posterioridad en el espanyol peninsular y en su variedad mexicana*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- SQUARTINI, Mario (1998). *Verbal Periphrases in Romance: Aspect, Actionality, and Grammaticalization*. Berlín/Boston: De Gruyter / Mouton.

PART II

Qüestions de la gramàtica del català d'avui

Les construccions psicològiques amb verb lleuger del tipus *A la Laia li fa ràbia la calor*: ¿què ens en diuen les obres normatives de referència?

GEORGINA ALVAREZ-MORERA

Universitat Rovira i Virgili

JORDI GINEBRA SERRABOU

Universitat Rovira i Virgili

ISABEL OLTRA-MASSUET

Universitat Rovira i Virgili

CARLES ROYO BIETO

Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ¹

En català hi ha estructures psicològiques amb verb lleuger, com la que il·lustra la frase *A la Laia li fa ràbia la calor*, que presenten les característiques següents:

1. Es construeixen amb el verb *fer*.
2. Presenten un nom psicològic escarrit en posició d'objecte.²
3. Es construeixen amb un sintagma datiu que designa l'experimentador.
4. Presenten, amb funció de subjecte, un constituent que expressa l'estímul.

1 La recerca que subjau a aquesta contribució s'ha realitzat a l'èmpara del grup de recerca ROLLING (2021 SGR 01217) i en el marc del projecte de recerca d'I+D+i PID2022-136610NB-I00, finançat per MCIN AEI/10.13039/501100011033 i «FEDER Una manera de hacer Europa».

2 Fem servir l'etiqueta *nom psicològic* per referir-nos als noms factivoemotius —vegeu a Royo (2017, p. 19-32) una caracterització semàntica dels corresponents verbs—, i deixem fora del grup els noms de coneixement i operacions intel·lectuals (*judici, opinió*), els noms desideratius i volitius (*desig, anhel*), de creença (*sospita*), d'inferència (*deducció*), de suposició (*somni, suposició*), de dubte i negació (*dubte, negació, refutació*), de sensacions físiques (*gana, fred, son, cansament, abaltiment, mareig*) i d'actituds mentals o vitals (*egoisme, catalanofòbia, misogínia*).

5. El sintagma datiu ocupa la posició inicial de la construcció i es duplica per mitjà d'un clític.
6. El subjecte ocupa la posició final de l'estructura.
7. Tenen caràcter estatiu.

Altres mostres d'aquesta estructura són les següents:

- (1) a. A la Laia li fa il·lusió que vingui la Mila.
b. Al Jordi li fa molta mandra preparar la maleta.
c. A la Marta li fa vergonya parlar en públic.

És important destacar la setena de les característiques indicades: els predicats als quals ens referim són estatius. Fixem-nos que en una frase com *A la Laia li fa il·lusió que vingui la Mila* l'esdeveniment que fa que la Laia estigui il·lusionada no és la realització concreta de la vinguda de la Mila, sinó el coneixement que té la Laia del fet que la Mila vindrà. Igualment, la frase *Al Jordi li fa molta mandra preparar la maleta* no indica que la mandra sorgeixi quan es prepara la maleta, sinó que es genera pel fet de pensar en la possibilitat de preparar la maleta.

Aquestes construccions presenten interès teòric i pràctic per diverses raons, entre les quals podem assenyalar les següents:

- a) El verb lleuger que seleccionen, *fer*, és un verb, a priori, típicament dinàmic (i no estatiu, doncs).
- b) El nombre de noms psicològics que hi podem trobar sembla que és limitat. Així, si podem afirmar que les frases d'(1) són gramaticals en català, resulta que són agramaticals (o de gramaticalitat problemàtica) les frases de (2).

- (2) a. **A la Montse li fa admiració la teva calma.*
b. **A la Júlia li fa fúria la impuntualitat.*
c. **A la Laia li fa ira sentir parlar d'aquella història.*

- c) En el català oral espontani d'avui (almenys en el de certs sectors socials) el verb *fer* alterna amb *donar*. Aquest fet s'atribueix a la interferència del castellà, que recorre al verb *dar* en les construccions paral·leles.³
- d) La construcció té límits semàntics potser no del tot precisos amb altres estructures psicològiques que seleccionen el verb *donar* (aquestes genuïnes

3 L'alternança *fer/donar* també apareix en estructures d'una altra mena, com la que representen *fer un petó / donar una besada* (Alvarez-Morera, 2023, p. 9, 27, 31), però són estructures que queden fora de l'abast del nostre estudi.

sense cap mena de dubte), com ara la que representa l'oració *No pots pensar-te l'alegria que em dones amb aquesta nova* (DIEC2, s. v. *alegria*) o la que representa l'oració *Donar-se vergonya d'haver comès una falta* (DIEC2, s. v. *vergonya*).

- e) La construcció té uns límits sintàctics i semàntics potser no del tot precisos amb una estructura dinàmica paral·lela, formalment igual, que exemplifiquem més endavant (§ 4) (Viñas-de-Puig, 2009, 2014).⁴
- f) Amb el mateix valor, la construcció alterna amb *tenir*, però no pas en tots els casos. En català són habituals predicats com *tenir ràbia*, *tenir por* i *tenir vergonya*, però no ho són tant (o no ho són gens) predicats com *tenir fàstic*.

L'objectiu d'aquesta comunicació és analitzar quina és la informació que proporcionen els recursos normatius de l'estàndard català sobre aquesta estructura i sobre els límits d'aquesta estructura, tant des del punt de vista de l'explicació gramatical com des del punt de vista del guiatge pràctic per als usuaris de la llengua. A l'apartat 2 presentem la manera com les gramàtiques i els diccionaris de l'IEC descriuen la construcció. A l'apartat 3 valorem si aquesta descripció prediu el caràcter eminentment estatiu de l'estructura. A l'apartat 4 avaluem si, a més, hi ha referències al caràcter —que sembla excepcional— del valor dinàmic de la construcció. A l'apartat 5 fem notar el que sembla que és el caràcter idiosincràtic dels noms psicològics, una propietat a la qual no es refereixen les gramàtiques de l'IEC. A l'apartat 6 examinem, pel que fa al verb lleuger concret, el tractament lexicogràfic, en el DIEC, d'una petita mostra de noms psicològics. Finalment, en l'apartat 7 presentem unes conclusions.

No ens proposem en aquest punt de l'estudi —la previsió és fer-ho més endavant— indagar en la caracterització d'aquesta construcció des de l'òptica de la sintaxi teòrica. Convé tenir present que la correspondència espanyola d'aquestes estructures ha estat objecte de debat en els darrers temps. Així, mentre Cuervo (2010) considera que una frase com *Al técnico le dan rabia las propuestas* presenta una estructura estativa inacusativa, Acedo-Matellán i Mateu (2015) defensen que un predicat com aquest, encara que estatiu, és inergatiu —vegeu també Royo (2017, p. 394 i s.) per a una anàlisi de les dues posicions. També caldrà explorar més endavant si aquestes estructures, estatives, poden caracteritzar-se com a cau-

4 Farem servir el terme *dinàmic* com a oposat a *estatiu*, encara que avui en la lingüística catalana també es fa servir el terme *eventiu*, calcat de l'anglès *eventive*.

satives (o, si fos el cas, si hi ha, en català, amb el verb *fer*, construccions estatives causatives que contrasten amb construccions paral·leles no causatives).⁵

Finalment, volem assenyalar que el lector potser trobarà a faltar indicacions més precises del que, a parer nostre, els recursos normatius o de la llengua estàndard haurien d'esmenar, afegir o millorar sobre la construcció analitzada. L'espai ens impedeix tractar aquest punt, que deixem per a més endavant. També deixem per a més endavant la possibilitat —suggerida per un dels avaluadors— de complementar les descripcions amb dades empíriques/experimentals al voltant de la percepció dels parlants sobre aquestes construccions (sobretot pel que fa a les alternances entre *fer*, *tenir* i *donar* en determinats contextos).

2. INFORMACIÓ DE LES GRAMÀTIQUES I ELS DICCIONARIS DE L'IEC

La GIEC s'ocupa de les construccions que estudiem en el marc general de l'estudi dels verbs lleugers (§ 21.2.1), encara que pròpiament no les individualitza com a objecte específic d'anàlisi. D'una banda, esmenta el fet que el verb lleuger *fer* apareix en predicats estatius (p. 825, 830), però els exemples que proporciona (*fer mala cara*, *aquesta corda fa 10 canes*) no fan pensar en les construccions psicològiques amb verb lleuger (des d'ara CPVL).

De l'altra, inclou (p. 827) els predicats *fer efecte*, *fer fàstic*, *fer goig*, *fer impressió*, *fer llàstima*, *fer mal*, *fer vergonya*, *fer mandra*, *fer patxoca* i *fer pena* com a exemples d'un dels patrons sintàctics possibles en què trobem el verb lleuger *fer* quan forma «predicats d'activitat que impliquen creació, generació o producció, controlada o no» (p. 826) i, en concret, quan el predicat resultant admet la paràfrasi «produir una sensació o un sentiment» (p. 827). No tots aquests exemples, de tota manera, pertanyen a la categoria de les CPVL.

Quant al contrast entre les CPVL amb *fer* i les CPVL amb *donar*, la gramàtica estableix, tot i que no centrant-se en les CPVL —que, com hem dit, no esmenta específicament—, que el verb *donar* lleuger es fa servir «en predicats que indiquen alguna mena de transferència d'una entitat a una altra provocada per un subjecte que generalment controla l'esdeveniment» (p. 830-831). Afegeix que, quan expressa «suscitació d'un estat d'ànim», es combina amb sintagmes nominals no escarits (*donar una alegria*), escarits en plural —amb menys freqüència— (*donar*

5 L'existència de predicats estatius causatius en les llengües naturals sembla clara després de la tesi de Maya Arad (1998) —vegeu també Acedo-Matellán i Mateu (2015) i Royo (2017)—, tot i que potser encara no és clar quina és la naturalesa sintàctica precisa d'aquesta causativitat estativa. Vegeu també Alexiadou i Iordăchioaia (2014), que s'hi refereixen però no en fan l'anàlisi estructural. Álvarez-Morera (2023, p. 4-6) es refereix de passada a frases com *fer por* per caracteritzar-les com a causatives, però no indica si considera que admeten una lectura estativa.

ànims) i —marginalment— escarits en singular (*donar conhort*, *donar consol*, *donar gust*). I puntualitza que no s'utilitza, en general, quan el subjecte no controla l'acció expressada pel sintagma verbal (p. 831). Per aquesta raó es diu *Aquesta persona/cambra em fa por* i no pas *Aquesta persona/cambra em dona por* (p. 831). I per aquesta raó es recorre a *fer* amb *goig*, *pena*, *ràbia* o *vergonya* (p. 832) (i amb noms no psicològics, que no són pertinents en aquest estudi). La gramàtica, de tota manera, adverteix que existeixen força casos en què tant *fer* com *donar* són acceptables amb el mateix significat. Dels exemples que proporciona, n'hi ha un que correspon a una CPVL: *fer/donar gelosia* (p. 832).

Finalment, la gramàtica fa referència a una oració com *Em dono vergonya d'haver comès aquesta falta*, i fa notar que es fa servir *fer vergonya* quan es vol dir 'causar escrúpul, torbar l'ànim' (p. 831).

La GEIEC (§ 17.2.2) i la GBU (p. 399 i 401) no afegeixen informació a la que forneix la GIEC, però la GBU sí que fa una matisació que no apareix a la GIEC. Així, si la GIEC indicava que per expressar «entrada en un estat físic o anímic no es fa servir el verb *donar*» (p. 832), raó per la qual assenyalava que no es diu *M'ha donat gana* sinó *M'ha vingut gana*, la GBU afegeix que, en aquest cas, «s'utilitza *fer*, *venir*, *agafar* o *entrar*» (p. 401): admet, doncs, que *fer* pot tenir valor incoatiu.

El DIEC2, pel que fa a la caracterització del verb *fer* en les CPVL, es limita a incloure els exemples *fer efecte*, *fer sensació*, *fer plaer* i *fer goig* al final de l'exemplari de la subentrada 6, que conté l'enunciat definidor següent: «Realitzar (una acció), efectuar (un moviment), practicar (una operació), causar (un efecte)». En canvi, el DEIEC sí que aïlla una accepció específica del verb *fer* que hem de considerar que correspon en línies generals a l'estructura que és objecte de la nostra atenció. Es tracta de l'accepció 3.1., que és la següent:

- 3.1 tr. [LC] [Un ésser, un fet, una cosa] causar [un sentiment, una sensació] [en algú, en un animal]. ♦ *fer fàstic*, *fer por*, *fer angúnia*, *fer llàstima*, *fer pena*, *fer vergonya*, *fer mandra*, *fer impressió*, *fer la sensació*, *fer la impressió*
 ■ *Les aranyes li fan molt de respecte. Em fa basarda passejar sol de nit. Fa ràbia que presumeixi tant de diners.*

3. ANÀLISI DE LA INFORMACIÓ QUE PROPORCIONA L'IEC (1): OMISSIÓ DE REFERÈNCIES AL CARÀCTER ESTATIU DE LA CONSTRUCCIÓ

Col·locar predicats com ara *fer ràbia*, *fer fàstic* o *fer vergonya* en el grup dels «predicats d'activitat» és problemàtic. En primer lloc, perquè avui l'expressió *predicat d'activitat* es fa servir generalment per designar un predicat dinàmic, i molt sovint també per indicar, a més, que el predicat selecciona un subjecte agentiu. I si aquest és el cas de *fer pessigolles* o *fer petons*, no és el cas de les cade-

nes que ens ocupen, que són estatives i no es construeixen amb agent. D'aquesta manera, a més, queden també sense explicar les característiques 5 i 6 de l'estructura, assenyalades abans, que són que el sintagma datiu ocupa la posició inicial de la construcció (i es duplica per mitjà d'un clític) i que el subjecte ocupa la posició final del conjunt; característiques que més aviat l'acosten a les del verb *agradar*.⁶

En segon lloc, la paràfrasi «produir una sensació o un sentiment», si bé no és inadequada des del punt de vista semàntic (ja que, certament, una frase com *A la Laia li fa ràbia la calor* podria glossar-se dient que la calor «produeix» la ràbia de la Mila), potser no és orientadora des del punt de vista de la descripció de la semàntica «estructural» o «sintàctica», perquè la paràfrasi més aviat fa pensar en un subjecte causatiu des del punt de vista d'aquesta semàntica, i el subjecte d'aquestes construccions, en canvi, és més aviat un argument intern. La qüestió, doncs, és que l'estructura que presenten els predicats als quals ens referim és eminentment estativa, i aquesta propietat no queda ben explicada a la GIEC.

4. ANÀLISI DE LA INFORMACIÓ QUE PROPORCIONA L'IEC (2): OMISSIÓ DE REFERÈNCIES AL CARÀCTER EXCEPCIONAL DEL VALOR DINÀMIC DE LA CONSTRUCCIÓ

El que s'ha indicat a l'apartat anterior podria no tenir excessiva importància pràctica si la qüestió fos simplement que hi ha una propietat de la llengua que no s'ha descrit però que no presenta problemes d'ús. En canvi, aquesta no és ben bé la situació. Hem vist abans que la GIEC indica que per expressar «entrada en un estat físic o anímic no es fa servir el verb *donar*» (p. 832) —es diu *M'ha vingut gana* i no pas *M'ha donat gana*—, però l'afirmació no ens impediria recórrer al verb *fer*, i formular una frase com *M'ha fet gana*, que sembla agramatical en català. Encara més: com hem dit igualment, la referència a *fer* per a aquests casos és explícita a la GBU («en aquest cas s'utilitza *fer*, *venir*, *agafar* o *entrar*») i, encara que els dos exemples que proporciona amb *fer* són gramaticals (*Les aranyes em fan por* i *Li fa vergonya parlar en públic*), s'esdevé, però, que són estatus (no indiquen «entrada en un estat físic o anímic»). Però, sobretot, el que s'esdevé és que res no impediria, repetim, d'acord amb aquesta caracterització, donar validesa a una frase com *Tanta estona davant de la pastisseria m'ha fet gana*, que —a judici de totes les persones consultades i del mateix IEC— és inadequada. (Caldria,

6 De fet, Lorente ja va indicar l'any 2002, referint-se a unitats com *fer fàstic*, *fer pena*, *fer gràcia*, *fer por* i altres, que es tracta de predicats psicològics i que tenen una «semàntica predicativa paral·lela a la del verb *agradar*» (Lorente, 2002, p. 857-858).

doncs, el recurs a verbs com *venir*, *agafar* o *entrar* perquè la frase fos gramatical, ja que serien aquests verbs els portadors del tret de la incoativitat.)

El punt que caldria determinar, així, és si, al costat de la interpretació estativa general de la qual tractem en aquesta comunicació, les CPVL amb *fer* i SN escarit (singular) admeten o no, a més, en algun grau, la interpretació dinàmica. O, dit de la manera com ho fan la GIEC i la GBU, si poden expressar «entrada en un estat físic o anímic». I si, a més del caràcter dinàmic incoatiu, també poden presentar caràcter dinàmic causatiu o agentiu.

Per a Viñas-de-Puig (2009, p. 129), el predicat *fer por* admet una lectura dinàmica causativa agentiva, com mostraria una frase com *El teu germà em va fer por per divertir-se*. Es tracta, però, d'acord amb aquest autor, d'una estructura molt restringida, que no és possible amb predicats com *fer angúnia*, *fer ràbia*, *fer nosa*, *fer mandra*, *fer gràcia*, *fer pal*, *fer il·lusió* i *fer llàstima* (però potser sí amb *fer fàstic*). A parer seu, la majoria dels predicats psicològics, per les seves propietats inherents, denoten estats o assoliments, i això és incompatible amb la lectura agentiva. En canvi, *fer por* pot denotar una realització, i això fa que el predicat sigui gramatical en la interpretació agentiva (Viñas-de-Puig, 2009, p. 133).

De tota manera, no estem del tot segurs que una frase com *El teu germà em va fer por per divertir-se* sigui realment una frase natural en català, és a dir, si *fer por* funciona amb subjecte agentiu. Una cerca a Google (25 setembre 2023) de la cadena «No li facis por» va donar 4 ocurrències, que contrasten amb les 421 que vam obtenir amb la cadena «No l'espantis». Aquestes 4 ocurrències, a més, no tenien totes una interpretació agentiva clara. Vam buscar també «Es dedica a fer por», i vam obtenir una única ocurrència, un comentari al web del Wikiloc: «hi ha un capullo que es dedica a fer por a la gent que va tranquil·lament per la muntanya». Tot i això, cal afegir que un dels avaluadors —li agraïm l'observació— ens indica que, almenys en valencià, una frase com *El teu germà em va fer por per divertir-se* és completament natural, fins i tot amb el substantiu *temor* (*No li faces temor que després no podrà dormir*).

5. IDIOSINCRÀSIA DELS NOMS PSICOLÒGICS

Un altre punt que demana més atenció descriptiva, del qual no hi ha informació a les gramàtiques de l'IEC, és, de fet, el caràcter poc sistemàtic de l'estructura que estudiem. A (3) tenim noms psicològics que, amb valor estatiu, es construeixen tant amb *fer* com amb *tenir* (amb el canvi corresponent de distribució funcional dels constituents). A (4) tenim casos que es construeixen amb *fer* i no amb *tenir*. A (5), en canvi, en tenim que es construeixen amb *tenir* i no pas amb *fer*.

Finalment, a (6) en presentem que, d'acord amb la nostra intuïció com a parlants, no admeten *fer* ni *tenir*.

(3)

La Laia té ràbia de la calor	A la Laia li fa ràbia la calor
La Mila té por de l'hivern	A la Mila li fa por l'hivern
La Marta té vergonya de parlar en públic	A la Marta li fa vergonya parlar en públic
La Júlia té llàstima del Joan	A la Júlia li fa llàstima el Joan
El Joan té mandra d'aixecar-se d'hora	Al Joan li fa mandra aixecar-se d'hora

(4)

*Té goig d'aquesta americana	Li fa goig aquesta americana
*Té impressió d'aquesta vista	Li fa impressió aquesta vista
*Té patxoca d'estar junts	Li fa patxoca estar junts
?Té pena de no anar-hi	Li fa pena no anar-hi
?El Jordi té fàstic al fetge	Al Jordi li fa fàstic el fetge

(5)

La Montse té admiració pel Joan	*A la Montse li fa admiració el Joan
La Laia té fred	*A la Laia li fa fred (l'hivern)
La Mila té ira	*A la Mila li fa ira (recordar aquell dia)
L'Anna té anhel de superació	*A l'Anna li fa anhel la superació
La Marta té ànsia de veritat	*A la Marta li fa ànsia la veritat
La Mica té apetència d'avellanes	*A la Mica les avellanes li fan apetència
L'Olga té aversió al risc	*A l'Olga li fa aversió el risc

(6)

*La Júlia té fúria a la impuntualitat	*A la Júlia li fa fúria la impuntualitat
*La Laia té aclapament per la situació	*A la Laia li fa aclapament la situació
*La Mila té intriga d'aquest silenci	*A la Mila li fa intriga aquest silenci

6. INFORMACIÓ LEXICOGRÀFICA DE LES UNITATS CONCRETES

Com hem indicat, la GIEC (p. 832) adverteix que existeixen força casos en què tant *fer* com *donar* són acceptables amb el mateix significat i, dels exemples

que proporciona, n'hi ha un que correspon a una CPVL: *fer/donar gelosia*. Per saber quines altres CPVL admeten *fer* o *donar* és lògic plantejar-se que el camí és consultar els diccionaris. El DEIEC proporciona més informació que el DIEC2 sobre aquest punt, i per això hi hem recorregut per elaborar la taula 1, per a la qual hem seleccionat els noms psicològics que han aparegut en el nostre text. Es tracta d'una petita mostra d'anàlisi. En la segona columna hi indiquem si hi apareix algun exemple amb *fer*, i en la tercera si hi apareix algun exemple amb *donar*. Cal tenir en compte que ens referim sempre a casos amb el nom escarrit en singular. Si es recullen exemples en plural o amb el nom amb determinant, ho consignem a la quarta columna. Prescindim del fet que en alguns casos la CPVL està recollida com a unitat fraseològica —com a subentrada— i en d'altres no.

TAULA 1
Els verbs lleugers fer i donar en les CPVL. Dades del DEIEC

	<i>fer</i>	<i>donar</i>	Altres construccions
alegria	-	-	donar una alegria
fàstic	✓	-	
gelosia	✓	-	
goig	✓	-	
gràcia	✓	-	
il·lusió	✓	-	fer-se la il·lusió
impressió	✓	-	fer la impressió
llàstima	✓	-	fer una llàstima
mandra	✓	-	
patxoca	✓	-	
pena	✓	-	
plaer	✓	✓	
ràbia	✓	-	
sensació	✓	-	fer la sensació
vergonya	✓	✓	donar-se vergonya

De les 15 unitats de la taula, n'hi ha 12 que admeten *fer* i no admeten *donar*. De tota manera, cal fer notar que hi ha, en un cas, discontinuïtat entre la informació de la GIEC i la del DEIEC, perquè, com hem dit, la GIEC accepta *fer/donar gelosia* i, en canvi, el DEIEC només proporciona un exemple amb *fer* (*Li fa gelosia de veure'ls tan ben avinguts*) i cap amb *donar* (tampoc no trobem *donar*

gelosia al DIEC2, ni al DNV, ni al DDLC, ni en cap de les 1.315 ocurrences de *gelosia* del CTILC —consulta setembre 2023—, ni al CICA —consulta setembre 2023—. Quant a *fer llàstima*, convé remarcar que apareix a l'article corresponent al verb *fer*, i no pas al de *llàstima*, on només trobem *fer una llàstima*. En relació amb les altres 3 unitats (*alegria*, *plaer*, *vergonya*), cal comentar el següent. No trobem al DEIEC *fer alegria* / *donar alegria* (sí *donar una alegria*). En canvi, oracions com *Em va fer alegria veure que havies arribat* semblen, almenys per a la percepció dels autors d'aquest article, naturals en català. També el DCC recull, com a subentrada, la construcció *fa alegria de* (agraïm l'observació a un dels avaluadors). I hi trobem *fer plaer* / *donar plaer* i *fer vergonya* / *donar vergonya* (a més de *donar-se vergonya*). És estrany el cas de *donar vergonya*, perquè, com hem vist, la GIEC indica explícitament que amb aquest nom es recorre a *fer* (p. 832). Potser el DEIEC addueix aquest sintagma per fer avinent que sí que és legítim *donar-se vergonya* (tot i que, com hem indicat, *donar-se vergonya* també hi apareix).

Segui com sigui, aquesta petita anàlisi mostra que també en l'àmbit de les unitats concretes caldria afinar i precisar més. El DEIEC, com hem dit, ha fet un pas endavant en aquest punt en relació amb el DIEC2, però cal encara anar més enllà.

7. CONCLUSIONS

L'estructura psicològica amb verb lleuger que il·lustra una frase com *A la Laia li fa ràbia la calor* presenta un seguit de propietats específiques que la fan interessant tant des del punt de vista descriptiu com des del punt de vista teòric. Alhora, és una estructura que pot provocar problemes pràctics en els usuaris del català formal. En aquesta contribució hem estudiat quina és la informació que proporcionen els recursos normatius de l'estàndard català sobre aquesta construcció i sobre els límits d'aquesta construcció, tant des del punt de vista de l'explicació gramatical com des del punt de vista del guiatge pràctic per als usuaris de la llengua. La conclusió és que l'atenció que hi dediquen és escassa i que la descripció que en fan és millorable. Aquest estat de coses afecta el fenomen d'una manera general i també les dades d'ús de les unitats concretes, per a les quals no sempre hi ha informació precisa. Cal esperar que en un futur pròxim es progressarà en aquesta àrea, com s'ha fet en els darrers anys en relació amb altres qüestions gramaticals i lèxiques.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ACEDO-MATELLÁN, Víctor; MATEU, Jaume (2015). «Los verbos psicológicos: raíces especiales en estructuras corrientes». A: MARÍN, Rafael (ed.). *Los predicados psicológicos*. Madrid: Visor Libros, p. 81-109.
- ALEXIADOU, Artemis; IORDĂCHIOAIA, Gianina (2014). «The psych causative alternation». *Lingua*, vol. 148 (setembre), p. 309-336.
- ALVAREZ-MORERA, Georgina (2023). «The nominal in light verb constructions: a corpus-based study in present-day English, German, Catalan and Spanish». Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- ARAD, Maya (1998). «VP-Structure and the Syntax-Lexicon Interface». Tesi doctoral. University College London.
- CICA = TORRUELLA, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel; MARTINES, Josep (dir.). *Corpus informatitzat del català antic* [en línia]. <<http://www.cica.cat/index.php>>.
- CTILC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* [en línia]. <<https://ctilc.iec.cat/scripts/index.asp>>.
- CUERVO, M. Cristina (2010). «La estructura de expresiones con verbos liviano y experimentante». *Cuadernos de la ALFAL*, núm. 1, p. 194-206.
- DCC = *Diccionari català castellà* (1987). Barcelona: Enciclopèdia Catalana [en línia actualitzat periòdicament]. <<https://www.diccionari.cat/diccionari-catala-castella>>.
- DDLc = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* [en línia]. <<https://dcc.iec.cat/ddlci/scripts/index.html>>.
- DEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://deiec.iec.cat/>>.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Edicions 62.
- GBU = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2019). *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://geiec.iec.cat/inici>>.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- LORENTE, Mercè (2002). «Altres elements lèxics». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. I. Barcelona: Empúries, p. 831-888.
- ROYO, Carles (2017). «Alternança acusatiu/datiu i flexibilitat semàntica i sintàctica dels verbs psicològics catalans». Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

- VIÑAS-DE-PUIG, Ricard (2009). «The argument of experience: Experience predicates and argument structure in Catalan and Mayangna». Tesis doctoral. Purdue University.
- (2014). «Predicados psicológicos y estructuras con verbo ligero: del estado al evento». *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, vol. 52, núm. 2 (2n semestre), p. 165-188.

La concordança de participi en el català de Mallorca: una aproximació a la vitalitat del fenomen

ELGA CREMADES

Universitat de les Illes Balears

JAMES RAMSBURG

University of Minnesota-Twin Cities

1. INTRODUCCIÓ

La llengua catalana, com qualsevol altra llengua, està en un procés de canvi constant: generació rere generació, la manera d'expressar-se dels parlants pateix modificacions, i això afecta irrefutablement qualsevol de les varietats geogràfiques de la llengua. Així, encara que sovint s'hagi considerat que el català mallorquí¹ és una varietat conservadora de la llengua —almenys és el que indiquen les obres de referència en matèria de dialectologia (Veny, 1986; Colomina, 1999; Institut d'Estudis Baleàrics, 2013; Veny i Massanell, 2015, per exemple)—, cal tenir en compte que Mallorca, com la major part del món occidental, es troba immersa en un procés de globalització, que ha afavorit canvis demogràfics, tecnològics, polítics, socials i, en conseqüència, també lingüístics.

En aquest sentit, Radatz (2007, p. 30) ja explicava que els canvis demogràfics que s'han produït a l'illa en els darrers 100 anys (en què la població s'ha triplicat), acompanyats de l'augment de la mobilitat individual, la situació política viscuda durant bona part del segle xx, la globalització i l'accés a Internet han provocat dos canvis lingüístics importants: per una part, un augment considerable dels coneixements i els usos del castellà —fins al punt que, com mostren estudis com els de Castell *et al.* (2023), ha esdevingut la llengua dominant— i, per l'altra, un

1 Amb *català mallorquí* ens referim al subdialecte mallorquí del català balearic i, per tant, no fem referència a les altres illes, que no són objecte d'aquest estudi.

seguit de modificacions en formes lingüístiques que tradicionalment havien estat considerades pròpies del català mallorquí.

En aquest sentit, diversos autors han detectat un cert procés de *desdialectalització* en el català mallorquí, fruit del contacte amb parlants d'espanyol i d'altres dialectes catalans. Això no és sorprenent, si tenim en compte els mecanismes generals que afecten el canvi lingüístic, uns mecanismes que han estat estudiats des de diferents perspectives, com la lingüística cognitiva (Clark, 1996; Heine i Kuteva, 2005), la lingüística de contacte (Weinreich, 1953; Appel i Muysken, 1987; Thomason i Kaufman, 1988; van Coetsem, 2000; Mufwene, 2001), la sociolingüística (Silva-Corvalán, 1994; Poplack, 2017), la dialectologia (Trudgill, 1986) o la tipologia lingüística (Haspelmath, 2008). Encara que no hi ha unanimitat en l'explicació de per què canvien les llengües, sí que hi ha cert acord en el fet que, en una situació de contacte lingüístic, primer canvia el lèxic, després la fonologia i, finalment, la morfosintaxi. En el cas del català mallorquí, sembla que el procés de canvi afecta, segons les dades que aporten diversos treballs, tots els nivells del llenguatge: el lèxic (Ramis, 2013; Buades, 2019), la fonètica i la fonologia (Radatz, 2007; Dols, 2022; Bibiloni, 2023) i també la morfosintaxi (Corbera, 1983; Dols i Wheeler, 1995; Montoya-Abat, 2002).

En aquest context, doncs, és rellevant desenvolupar estudis que permetin identificar els canvis que s'estan produint en el català de Mallorca. És precisament el que pretén fer aquest treball, que aprofundeix en l'anàlisi d'un fenomen sintàctic, la concordança de participi, en què l'especificitat del català mallorquí ha estat posada de manifest tant des d'un punt de vista descriptiu (Solà, 1973; Muxí, 1996; Rosselló, 2002; Bastardas i Parera, 2003; Salvà i Puig, 2015, 2018 i 2021) com prescriptiu (GIEC, 2016, § 9.5.1 i § 13.5).

La concordança de participi (d'ara endavant, CP) consisteix en la coincidència dels trets de gènere i nombre entre alguns arguments verbals (normalment els arguments interns directes) i el participi dels temps verbals compostos (tant amb l'auxiliar *ser* com amb *haver*). Salvà i Puig (2018, 2021) analitza amb detall aquest fenomen des d'una perspectiva tant descriptiva com teòrica i determina que, tradicionalment, en els temps compostos del català mallorquí, el participi passat pot concordar amb l'argument intern en més contextos que en la resta de dialectes geogràfics (uns contextos que descriurem a l'apartat 2 d'aquest treball). Els treballs de Salvà i Puig (2018, 2021), però, il·lustren la situació del català mallorquí a partir de textos de la primera meitat del segle xx o anteriors. Ara bé: fins a quin punt les construccions amb CP són vives actualment en català mallorquí? Hi ha diferències entre els textos de què partia l'autor i els parlants més joves? Per respondre a aquestes preguntes, es va administrar un qüestionari de judicis de gramaticalitat en què els participants havien de valorar la naturalitat de cadascun

dels casos de CP que se'ls presentava. Si bé no es va obtenir una mostra àmplia que permeti proporcionar una visió completa de la vitalitat de la concordança de participi a l'illa, aquesta primera aproximació ens permet començar a aprofundir en la descripció d'un fenomen que ha estat objecte de debat fins a les últimes versions de la GIEC.

2. LA CONCORDANÇA DE PARTICIPI EN CATALÀ MALLORQUÍ: CARACTERITZACIÓ GENERAL

La concordança de participi és un fenomen gramatical que es produeix en algunes llengües romàniques, com el català, en què el participi passat d'un verb en un temps compost adquireix els trets de gènere i nombre de l'argument intern. És el que podem observar a (1), en què el participi del temps compost *he vist* concorda amb el complement directe, *aquesta persona*:

- (1) Aquesta persona jo també l'he vista.

Els temps compostos són, tal com indica la GIEC (2016, § 9.5.1), els següents (els exemplifiquem sempre en 3a persona del singular i amb el participi del verb *veure*): el perfet d'indicatiu (*ha vist*), el passat anterior (*hagué vist*), el plusquamperfet d'indicatiu (*havia vist*), el futur perfet (*haurà vist*), el condicional perfet (*hauria vist*), el perfet de subjuntiu (*hagi vist*), el plusquamperfet de subjuntiu (*hagués vist*), l'infinitiu perfet (*haver vist*) i el gerundi perfet (*havent vist*). A més, en els parlars septentrionals i baleàrics, cal incloure en aquesta llista els anomenats temps sobrecomposts, que, «resulten d'aplicar dues vegades successives el procés de formació d'un temps compost» (GIEC, 2016, § 9.5.1). En aquest sentit, podem trobar, per exemple, el perfet sobrecompost d'indicatiu amb la forma *ha hagut vist*, o el futur perfet sobrecompost *haurà hagut vist*. La concordança de participi, doncs, es pot produir en qualsevol d'aquests temps verbals i, com fa notar Salvà i Puig (2018), en mallorquí la CP dels temps sobrecomposts es pot produir amb tots dos participis, com podem comprovar a (2):

- (2) a. Jo no l'he hagut vista mai, aquesta al·lota.
b. Jo no l'he haguda vist mai, aquesta al·lota.
c. ?? Jo no l'he haguda vista mai, aquesta al·lota.

Alguns autors, com ara Muxí (1995), han assenyalat que el català exhibeix un comportament particular en relació amb aquest fenomen. Així, si bé totes les llengües romàniques presenten concordança obligatòria en alguns casos (per

exemple, amb el subjecte de les oracions passives), en el cas dels altres arguments interns el participi sol tenir dos comportaments: o bé concorda obligatòriament amb l'argument (és el que passa en francès o italià) o bé no pot fer-ho (és el que trobem en castellà o portuguès). Ara bé, en català aquesta concordança no és obligatòria, sinó que és opcional. És el que podem observar a (3), en què les oracions són gramaticals tant si es fa la concordança com si no es fa:

- (3) a. La meva jaqueta l'has {trobat/trobada}?
- b. Ja les hem {fet/fetes}, aquestes activitats.
- c. Aquests textos els he {corregit/corregits} moltes vegades.

Aquesta opcionalitat es pot vincular a la selecció de l'auxiliar, que autors com Lois (1990) o Muxí (1996) relacionen amb la concordança de participi. En aquest sentit, les llengües que, com el francès o l'italià, seleccionen tant *ser* com *haver* com a auxiliar per formar els temps compostos, mantenen la concordança de participi. En canvi, les llengües que, com el castellà, el portuguès o el romanès, només seleccionen *haver*, no admeten la concordança. El català, en aquest sentit, es troba entremig dels dos grups: mentre que l'opció majoritària en català actual és seleccionar *haver*, no podem deixar de banda que, en català antic, i en alguns parlars del català actual (Rigau, 2013; Massanell, 2017), també es pot trobar l'auxiliar *ser* amb els verbs inacusatius.

Igualment, les diverses varietats del català sembla que es comporten de manera diferent en relació amb aquest fenomen. En aquest sentit, la concordança de participi es produeix en dos contextos de manera generalitzada: obligatòriament, amb el subjecte de les oracions passives i, opcionalment, amb el CD tematitzat i reprès amb un clític definit, especialment si és femení singular.

En canvi, en català mallorquí és possible en molts altres contextos: quan el CD és un pronom partitiu, un pronom de primera o segona persona, un pronom reflexiu, quan és un interrogatiu o un relatiu sense represa pronominal, o quan és focalitzat. Així mateix, quan l'argument intern funciona com a subjecte i, més enllà de les passives tradicionals, la concordança és possible amb les passives pronominals, amb l'alternant ergatiu dels verbs de canvi d'estat, amb els verbs inacusatius i en les construccions perifràstiques.

Per raons pràctiques (per poder elaborar l'enquesta) i per poder sistematitzar la casuística establerta per Salvà i Puig (2018, 2021), hem agrupat les possibilitats de concordança de participi en deu subcategories, que alhora es poden dividir en tres grans categories, segons si l'argument intern és un CD, si és un subjecte o si es tracta de construccions perifràstiques.

Així, en primer lloc, podem trobar casos en què el participi assumeix els trets de gènere i de nombre del complement directe. En aquest cas, hem establert cinc grans grups, que són els següents:

1. CD tematitzat de 3a persona (amb represa pronominal)
2. CD tematitzat de 1a o 2a persones (amb represa pronominal)
3. CD reflexiu
4. CD preverbal sense clític amb mot de *qu-* en oracions interrogatives i relatives
5. CD preverbal sense clític en focalitzacions

El primer cas, que és el que trobem quan el CD està tematitzat (topicalitzat o dislocat) i és de tercera persona, es pot subdividir en dues subcategories: si la tercera persona és un pronom definit (4), que seria l'únic cas general a tot el domini lingüístic, o bé si és un pronom partitiu (5), un fenomen que, en principi, ja és específic dels parlars baleàrics (GIEC, § 13.5.2). En tots els casos, marquem l'argument i el participi en cursiva:

- (4) Aquesta ensaïmada l'*has tastada*? És boníssima.
- (5) D'amigues al final no *n'he vistes* tantes com em pensava.

El segon cas és el que podem observar a (6), en què el CD pronominal és de primera o segona persona, tant del singular com del plural:

- (6) a. *M'has pentinada* molt bé. Gràcies!
- b. *Ens* haurien {*enganats/enganades*}, si no hagués estat per tu.

Les oracions de (7) corresponen a exemples en què el complement directe preverbal és un pronom reflexiu, que pot ser de primera persona (7a i b), de segona (7c i d) o bé de tercera persona (7e i f) (no tenim en compte si en alguns dels casos el pronom, estrictament parlant, caldria caracteritzar-lo com a pronom inherent i no com a CD, perquè aquest fet no és rellevant per a l'estudi):

- (7) a. *M'he arreglada* massa, per aquest sopar?
- b. *Ens* hem {*autoconvençuts/autoconvençudes*} que no podem continuar així.
- c. Però tu *t'has vista*?
- d. Jo no crec que *us* hàgiu {*arreglats/arreglades*} massa, però bé...
- e. S'*ha dutxada* molt aviat, trob.

f. S'han {*vestits/vestides*} d'una manera molt estranya.

Finalment, en el català de Mallorca també és possible, segons observen Roselló (2002), Salvà (2018, 2021), i d'acord amb el que es recull a la GIEC (2016, § 9.5.1), fer concordar el participi del temps compost amb un complement directe preverbal sense clític, que llavors pot ser un mot *qu-* —interrogatiu, com a (8), o exclamatiu, com a (9)— o bé un complement directe focalitzat (10):

(8) *Quantes de ferratines hem tudades?*

(9) Els articles *que* m'has *enviats* són en anglès?

(10) LES FRASES EXPERIMENTALS, hem analitzades, i no les de control.

Quan l'argument intern que concorda amb el participi funciona de subjecte, podem trobar quatre situacions diferenciades:

1. Subjecte de passives tradicionals
2. Subjecte de passives pronominals
3. Subjecte de verbs ergatius
4. Subjecte de verbs inacusatius

En el cas de les passives tradicionals, que exemplifiquem a (11), la concordança és obligatòria. No és així, però, en el cas de les passives pronominals (12), en què el subjecte només sol concordar amb el participi en els parlars baleàrics (GIEC, 2016; Salvà i Puig, 2018, 2021):

(11) *La meva idea* va ser *rebuda* amb molt d'entusiasme.

(12) En aquest festival infantil *s'han contats molts de contes*.

A més, el subjecte pot concordar amb el participi del temps compost en l'alternant ergatiu d'un verb de canvi d'estat, tant si és un verb amb un pronom inherent (13) com si és un verb de causació externa (14) o de causació interna (15):

(13) *Els serveis administratius* (s')han *tornats* molt especials.

(14) Mira, *la llet* ha *vessada* tota! Ves alerta!

(15) *La roda del cotxe* ha *rebutada* i gairebé tenim un accident.

A més, la concordança de participi es pot produir amb verbs inacusatius, ja siguin d'aparició i desaparició (16), ja siguin de compleció gradual (17). En les formes compostes d'aquests verbs, de fet, el català mallorquí pot seleccionar

l'auxiliar *ser* (de manera residual, com s'explica a Pineda, Salvà i Cremades, en premsa), especialment si és una primera o una segona persona i si el verb indica un assoliment, com és el cas de *arribar*:

(16) Ja {hem/som} *arribades* a Mallorca, per fi!

(17) *Els nivells d'aigua dels pantans* han *minvats* molt aquests mesos.

Finalment, podem trobar concordança de participi en perífrasis en què l'argument del qual el participi rep els trets de gènere i nombre és un argument de l'infinitiu de la perífrasi. Això es pot produir tant en perífrasis modals (18), com en perífrasis de causació (19), com en perífrasis de percepció, en les quals l'argument pot ser el subjecte (20) o bé el complement directe (21) de l'infinitiu:

(18) Estic molt contenta que na Bruna s'hagi *sabuda* vestir tota sola.

(19) *Quantes de bosses* has *fetes* fer amb el logotip del GALMIC?

(20) A ella no l'he *sentida* cantar mai, encara. i tu?

(21) La viola no te l'havia *sentida* tocar i pens que ho fas molt bé.

Aquests casos, però, no han rebut sempre la mateixa valoració normativa: per exemple, la *Gramàtica catalana* de Fabra considerava, seguint el model francès, que les construccions de (21) no eren possibles, valoració compartida a la versió en paper de la GIEC (2016, § 26.6), si bé la versió digital actual elimina la restricció. A més, ja fa temps que diversos treballs han apuntat que es tracta d'un fenomen en recessió (Solà, 1973; Muxí, 1995; Rosselló, 2002; Bastardas i Parera, 2003; entre d'altres). Són, doncs, naturals per als parlants mallorquins, aquestes construccions? Fins a quin punt són vives? Aquest treball, com explicarem a l'apartat següent, pretén oferir una primera aproximació a la resposta a aquesta pregunta.

3. L'ESTUDI: OBJECTIUS I METODOLOGIA

Com ja s'ha indicat, l'objectiu principal d'aquest treball és analitzar el grau d'acceptació de les construccions amb CP entre la població jove de Mallorca. Aquest grau d'acceptació, tot i que no permet capturar la producció que fan els joves de les construccions analitzades, sí que ofereix una mostra de la possibilitat que emprin aquestes construccions, ja que considerar que una estructura és gramatical és un pas previ a poder produir aquestes estructures. Les preguntes de recerca que ens formulàvem, doncs, eren les següents:

a) Quin és el grau d'acceptabilitat general de la concordança de participi entre els parlants joves de Mallorca?

- b) Hi ha diferències entre els diversos tipus de construcció? Si n'hi ha, quines són les estructures més acceptades i quines són les estructures menys acceptades?

Per fer-ho, es van recopilar dades mitjançant un qüestionari escrit que es va dividir en tres seccions diferents: una primera part d'informació biogràfica, una segona part en què s'avaluava la dominància lingüística a partir del *Bilingual Language Profile* (Gertken, Amengual i Birdsong, 2014), i una tercera secció en què es demanaven judicis de gramaticalitat.

Aquesta tercera secció era la part central de l'estudi, i presentava als participants 251 frases: 216 frases experimentals que abastaven els diversos tipus de concordança de participi tant en formes masculines com femenines, singulars i plurals, i 35 frases de control.

D'entrada, l'enquesta la van començar a respondre 131 participants, representatius de diversos segments geogràfics i demogràfics de Mallorca. Amb tot, tan sols 22 informants van completar-la i van respondre a totes les preguntes. Concretament, aquest grup de participants, que resumim a la taula 1, comprèn una barreja diversa de 18 dones i 4 homes, amb grups d'edat des de 18-35 (14 participants) fins a 36-70 (8 participants). En termes de distribució geogràfica, els participants provenien de Palma (6), Part Forana (7) i altres regions de parla catalana (8), la qual cosa ens ha permès, si bé amb dades molt reduïdes i estadísticament poc significatives, oferir una primera imatge de les tendències generals de la població mallorquina en relació amb la població no mallorquina.

TAULA 1
Caracterització dels participants

Regió	Palma	Part Forana	Altres Regions
Nombre total de participants	6	7	8
Dones	5	6	7
Homes	1	1	1
Edat 18-35	4	4	5
Edat 36-70	2	3	3

Els participants van rebre el qüestionari escrit juntament amb instruccions completes. Es va posar èmfasi en la importància de respostes intuïtives, especialment en la secció de judicis de gramaticalitat, per assegurar l'autenticitat de les dades de preferència lingüística. El temps mitjà necessari per completar el qüestionari va ser una hora, i es van recollir un total de 4.552 judicis de gramaticalitat.

tat. Cada judici es puntuava d'acord amb una escala Likert que anava d'1 (gens acceptable) a 7 (completament acceptable). L'anàlisi va implicar comptar les puntuacions per a cada tipus de construcció i calcular les puntuacions mitjanes per comparar el grau d'acceptació entre diferents tipus. Tot i que aquesta anàlisi tenia com a objectiu correlacionar les preferències lingüístiques amb els antecedents demogràfics i lingüístics dels participants, la baixa participació va fer que només es prenguéss en consideració, com a variable independent, el fet que el participant fos, o no, de Mallorca.

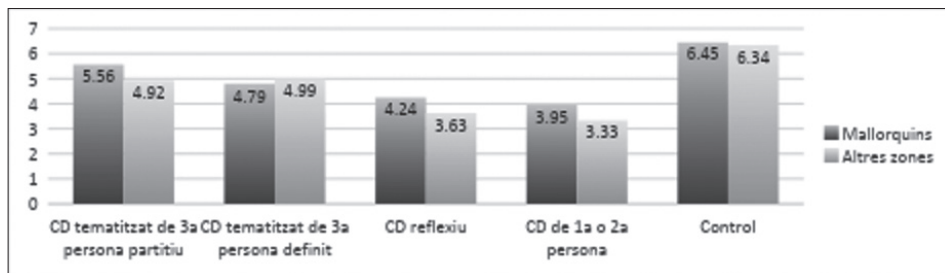
5. RESULTATS I DISCUSSIÓ

A continuació es presenten els resultats d'acord amb el tipus de CP establert en la secció 2 d'aquest mateix treball. D'entrada, si ens fixem en els casos en què l'element que origina la concordança és un complement directe tematitzat amb represa pronominal, podem comprovar que la concordança que és general a tot el domini lingüístic (és a dir, la concordança amb un clític definit de tercera persona) és el tipus de concordança considerat més acceptable per tots els parlants. Amb tot, el nivell d'acceptació no és tan alt com el que trobem en les oracions que es van emprar com a control (en què els trets de gènere i nombre del participi eren els no marcats, és a dir, masculí singular). Així, les oracions amb un CD tematitzat de 3a persona amb CP obtenen una acceptació mitjana de 5,56 sobre 7 en el cas del partitiu i de 4,79 en el cas del definit. Aquestes valoracions divergeixen, si bé no d'una manera significativa, amb les de la població no mallorquina, que mostra un grau d'acceptació similar en els dos casos (4,92 i 4,99, respectivament).²

Els resultats relatius a la tercera persona contrasten significativament, d'altra banda, amb els del CD tematitzat de 1a o 2a persones i amb el CD tematitzat amb un clític reflexiu, que tenen unes mitjanes d'acceptabilitat inferiors a 4,5 (i inferiors a 4 en el cas dels parlants no mallorquins). És el que podem comprovar a la figura 1.

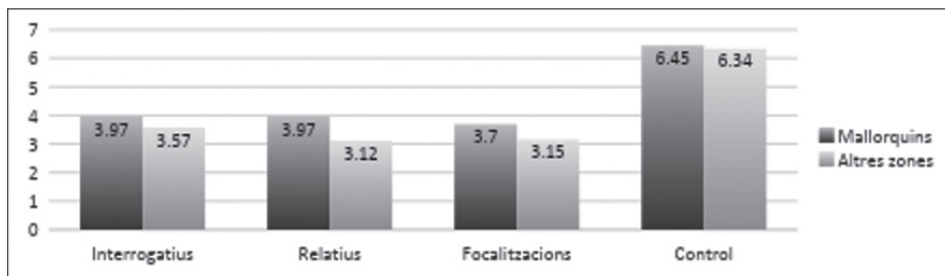
2 Això, fins a cert punt, contradiu el que estableix la GIEC (2016), que només preveu la possibilitat de concordança de participi amb el clític definit en la resta del domini lingüístic.

FIGURA 1

Grau d'acceptació de la CP en oracions amb un CD tematitzat i represa pronominal

Aquest grau d'acceptació baix també el trobem amb el CD preverbal sense represa pronominal, que correspon, bàsicament, a les oracions interrogatives, relatives i a les focalitzacions, tal com mostra la figura 2. En el cas de les interrogatives i les relatives, que tenen mot *qu-*, la CP és percebuda de manera similar pels informants mallorquins, que les accepten més —si bé no arriba a 4 punts sobre els 7 de l'escala— que els parlants de la resta del domini lingüístic. Les focalitzacions, d'altra banda, són menys acceptables, la qual cosa es podria deure al fet que, sense context, l'estructura informativa de les oracions amb focalitzacions podia resultar estranya (o, si més no, forçada) per als participants.

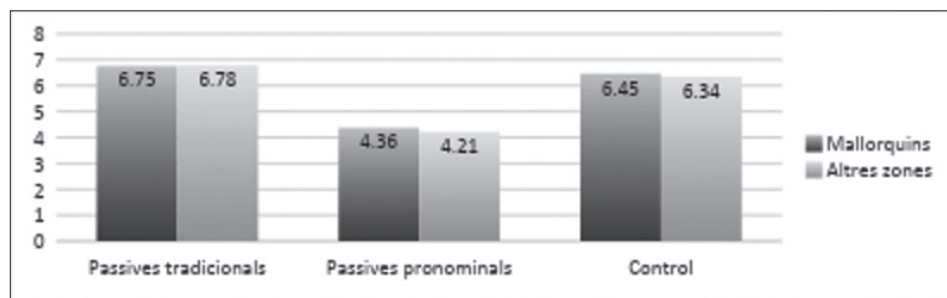
FIGURA 2

Grau d'acceptació de la CP en oracions amb un CD preverbal sense clític

Quan l'element que pot concordar amb el participi és subjecte, la CP només resulta gramatical de manera generalitzada en el cas de les passives tradicionals (cas en què, de fet, és obligatòria). Si l'acceptació no és la màxima (és a dir, de 7 punts) pot ser perquè les oracions podien contenir elements lèxics poc naturals, perquè les passives són poc freqüents en català o, simplement, per qüestions vinculades a la configuració de l'enquesta. Si comparem les passives tradicionals amb les pronominals, doncs, podem observar que hi ha una diferència signi-

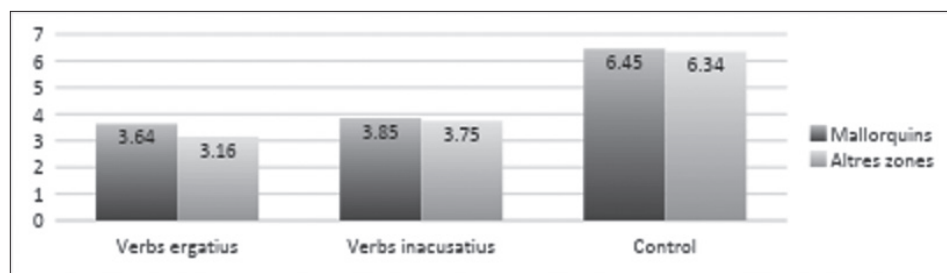
ficativa i que, en aquestes darreres, la CP és percebuda, en general, com a poc acceptable (figura 3).

FIGURA 3
Grau d'acceptació de la CP en oracions passives

La figura 4 il·lustra els resultats de l'enquesta en els altres tipus d'oració en què el subjecte és un argument intern, que són les oracions amb verbs ergatius i les oracions amb verbs inacusatius. En tots dos casos, l'acceptabilitat no arriba als 4 punts, la qual cosa ens indica una tendència similar entre els parlants mallorquins i els de la resta del domini lingüístic que condueix cap al rebuig d'aquest tipus de construcció.

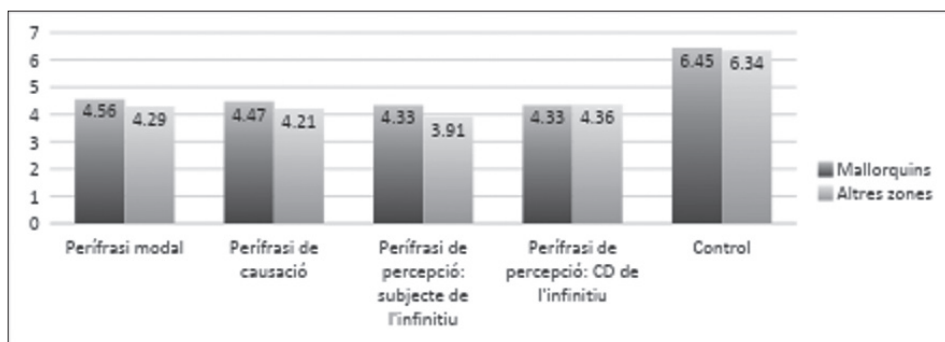
FIGURA 4
Grau d'acceptació de la CP en oracions amb verbs ergatius i inacusatius

Finalment, en les construccions amb perífrasis, es van incloure sobretot perífrasis en què l'element que concordava amb el participi era un CD tematitzat de l'infinitiu (és el cas de les perífrasis modals, de causació i part de les de percepció) o bé un subjecte de l'infinitiu que ascendeix a CD de la perífrasi (és el cas d'algunes perífrasis de percepció), i els resultats són, en general, similars a la mitjana d'acceptació que trobàvem en el cas dels CD tematitzats, com es pot comprovar a la figura 5. Destaca, tanmateix, el cas de les perífrasis de percepció: per als ma-

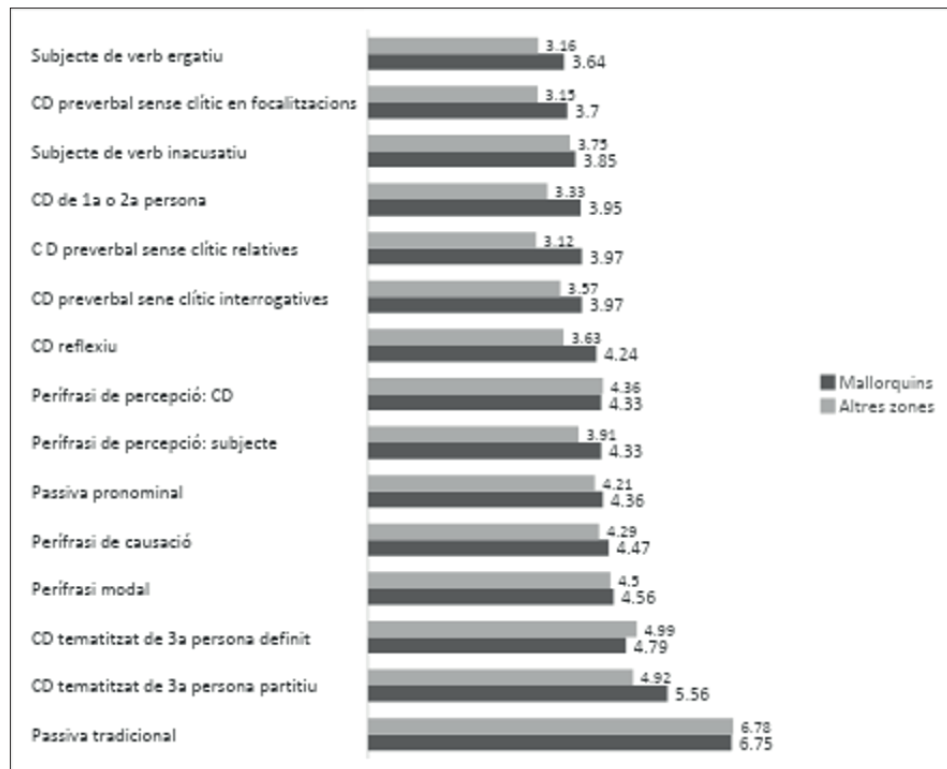
llorquins la construcció és tan acceptable si l'element que concorda amb el participi és el subjecte de l'infinitiu com si n'és el CD, i, per als no mallorquins, la CP amb el CD de l'infinitiu és, fins i tot, més acceptable. Això contrasta amb el que afirmava la normativa fabriana (i, fins al 2022, la GIEC al § 26.6), que, prenent el model del francès, considerava no admissible la CP amb el CD de l'infinitiu.

FIGURA 5
Grau d'acceptació de la CP en oracions amb perífrasis

La figura 6 conté els tipus d'oracions ordenats segons el grau d'acceptabilitat mitjà entre els joves mallorquins. Si es comparen amb les mitjanes obtingudes en parlants d'altres territoris, es pot comprovar, però, que, en general, les tendències són molt similars. Així, si bé la CP és més acceptable per als parlants mallorquins en gairebé totes les construccions (com és esperable tenint en compte la bibliografia), no hi ha grans diferències entre els dos grups de parlants, la qual cosa ens podria indicar un inici d'anivellament en aquest fenomen sintàctic.

FIGURA 6
Resultats globals dels judicis de gramaticalitat

6. CONCLUSIONS

En aquest treball s'ha fet una primera aproximació a la vitalitat de la concordança de participi (CP) en el català de Mallorca a partir d'un qüestionari de judicis de gramaticalitat distribuït entre població jove de l'illa. Malgrat les limitacions de l'estudi, especialment degudes a la baixa participació, s'ha pogut observar que les tendències en el grau d'acceptació del fenomen no són significativament diferents de les dels parlants de les altres zones del domini lingüístic i que, excepte en les passives tradicionals i en els casos del CD tematitzat de 3a persona (ja sigui partitiu, ja sigui definit), la CP no supera en cap cas els 5 punts sobre 7 en els judicis de gramaticalitat. El grau d'acceptabilitat és especialment baix en els casos en què l'argument intern funciona com a subjecte d'un verb ergatiu, inacusatiu, o d'una passiva pronominal, així com en els casos de CD tematitzat sense clíctic (especialment en les focalitzacions).

Aquests resultats podrien ser indicatius d'un canvi en curs pel que fa a aquest fenomen, produït per un anivellament cap a la resta del domini lingüístic o cap a la llengua dominant a l'illa, el castellà. Cal dir, tanmateix, que el nombre baix d'informants ha fet impossible valorar variables sociolingüístiques com la influència del gènere o el territori de residència, i tampoc s'ha pogut valorar la producció de la concordança, la qual cosa hauria de ser objecte de treballs futurs.

Caldrà, doncs, ampliar la mostra per poder tenir presents els diversos paràmetres sociolingüístics que conformen el canvi i valorar la producció per formar-se una idea més completa de la vitalitat real d'aquest fenomen entre la població jove de Mallorca.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- APPEL, René; MUYSKEN, Pieter (1987). *Bilingualism and Language Contact*. London: Edward Arnold.
- BALLERMAN, Dorothea; MELIÀ GARÍ, Joan (2010). «La llengua catalana a les Illes Balears i les percepcions dels nouvinguts». *Journal of Catalan Studies*, núm. 13, p. 269-295.
- BASTARDAS I PARERA, Joan (2003). «La concordança del participi dels temps compostos de verbs que governen un infinitiu». *Llengua & Literatura*, núm. 14, p. 97-140.
- BIBILONI, Gabriel (2023). *El parlar blede: una anàlisi de l'esfondrament de la fonètica*. Palma: Moll.
- BUADES MORELL, Francisca (2019). «Aproximació a algunes característiques fonètiques i lèxiques del parlar de Campanet». Treball final de grau. Universitat de les Illes Balears.
- CASTELL, Xisca; CREMADES, Elga; VANRELL, Maria del Mar (coord.) (2023). *Actituds i usos lingüístics dels joves de les Illes Balears*. Palma: Direcció General de Política Lingüística del Govern Balear / Universitat de les Illes Balears.
- CLARK, Herbert H. (1996). «Communities, Commonalities, and Communication». A: GUMPERZ, John J.; LEVINSON, Stephen C. (ed.). *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 324-355.
- COLOMINA, Jordi (1999). *Dialectologia catalana: introducció i guia bibliogràfica*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- CORBERA, Jaume (1983). *Vocabulari de barbarismes del català de Mallorca*. Palma: Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació.
- DOLS, Nicolau; WHEELER, Max (1995). «El consonantisme final del mallorquí i el "llicenciament d'obertures"». *Caplletra*, núm. 19, p. 51-63.

- DOLS, Nicolau (2022). «Hypercorrection as a Symptom of Language Change: Majorcan Catalan Standard Pronunciation». *Languages*, vol. 7, núm. 1, [doc.] 57. Disponible en línia a: <<https://doi.org/10.3390/languages7010057>>.
- GALINDO, Mireia; ROSSELLÓ, Carles de; BERNAT, Francesc (2021). *El castellà a la Catalunya contemporània: història d'una bilingüització*. Benicarló: Onada.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- HASPELMATH, Martin (2008). «Loanword Typology: Steps Toward a Systematic Cross-Linguistic Study of Lexical Borrowability». *Empirical Approaches to Language Typology*, núm. 35, p. 43-62.
- HEINE, Berndt; Tania KUTEVA (2005). *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- INSTITUT D'ESTUDIS BALEARICS (2013). *Les modalitats insulars: recull de formes lingüístiques normatives de les Illes Balears*. Palma: Govern de les Illes Balears.
- LOIS, Ximena (1990). «Auxiliary selection and past participle agreement in Romance». *Probus*, vol. 2 (2), p. 233-255.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar (2017). «Using linguistic atlases to explore syntactic issues: the case of auxiliary selection in Catalan». A: CERRUDO, Alba; GALLEGRO, Ángel J.; ROCA, Francesc (ed.). *Syntactic Geolectal Variation: Traditional approaches, current challenges and new tools*. Amsterdam: John Benjamins, p. 35-76.
- MONTROYA-ABAT, Brauli (2002). «L'estudi del canvi lingüístic segons la sociolingüística (aplicació a la morfologia del català balear)». A: CANO, M. Àngeles (ed.). *Les claus del canvi lingüístic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 275-300.
- MONTROYA-ABAT, Brauli (2002). «L'estudi del canvi lingüístic segons la sociolingüística (aplicació a la morfologia del català balear)». A: CANO, M. Antònia; MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent; PONSODA, Joan J. (ed.). *Les claus del canvi lingüístic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 275-300.
- MUFWENE, Salikoko S. (2001). *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MUXÍ, Isabel (1996). «Optional participial agreement with direct object clitics in Catalan». *Catalan Working Papers in Linguistics*, vol. 5, p. 127-145.
- PINEDA, Anna; SALVÀ I PUIG, Sebastià; CREMADES, Elga (en premsa). «Auxiliary selection across Catalan dialects: an overview». *Borealis: An International Journal of Hispanic Linguistics*, vol. 13 (2), p. 127-182.
- POPLACK, Shana (2017). *Borrowing: Loanwords in the Speech Community and in the Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

- RADATZ, Hans Ingo (2007). «De la Mallorca preturística a la moderna: la desdiallectalització del català de Mallorca». *Els Marges*, núm. 81, p. 29-41.
- RAMIS ESCANELLES, Laia (2013). «Els usos lingüístics en la parla de la Vall de Sóller». *CURS: Coneixements, Usos i Representacions de la Llengua Catalana*, núm. 7, p. 305-334.
- RAMSBURG, James (2022). «The Lexical Choices of Majorcan Youth: A Methodological Proposal for the Study of Dialect Change». Seminari del Grup de Recerca Sociolingüística de les Illes Balears. Universitat de les Illes Balears, 11 novembre.
- RIGAU, Gemma (2013). «La preposició silent d'alguns verbs de moviment local». *Els Marges*, núm. 100, p. 125-132.
- ROSSELLÓ, Joana (2002). «El SV (I). El verb i arguments verbals», A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SILDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1853-1949.
- SALVÀ I PUIG, Sebastià (2015). «Concordança de participi i aspecte intern en el català de Mallorca». Treball de fi de màster. Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de Barcelona.
- (2018). «La concordança del participi en el català de Mallorca». *Llengua & Literatura*, núm. 28, p. 53-79.
- (2021). «La concordança del participi en el català de Mallorca: marcatge de l'estructura informativa i de l'aspecte». Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- SILVA-CORVALÁN, Carmen (1994). *Language Contact and Change: Spanish in Los Angeles*. Oxford: Oxford University Press.
- SOLÀ, Joan (1973). «La concordança del participi passat». A: SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana*. Vol. II, p. 57-86 i 148-156.
- THOMASON, Sarah Grey; KAUFMAN, Terrence (1988). *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- TRUDGILL, Peter (1986). *Dialects in Contact*. London: Blackwell.
- VAN COETSEM, Frans (2000). *A General and Unified Theory of the Transmission Process in Language Contact*. Heidelberg: Winter.
- VENY, Joan (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VENY, Joan; MASSANELL I MESSALLES, Mar (2015). *Dialectologia catalana: aproximació pràctica als parlars catalans*. Palma: Moll.
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. La Haia: Mouton.

El català estàndard i les opcions preferibles de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans: anàlisi d'una mostra de premsa general

ESTER FONTS GONZÀLEZ
Secretaria de Política Lingüística

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta contribució té l'objectiu d'estudiar la interpretació que s'ha fet de l'etiqueta *preferible*, utilitzada a la nova gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC, 2016), i d'analitzar com s'ha concretat aquesta interpretació de manera pràctica en la llengua estàndard. Més específicament, en la llengua dels mitjans de comunicació escrits.

L'etiqueta *preferible* «és una marca normativa bàsica que permet indicar quina opció es considera més adequada en els registres formals entre dues o més de possibles» (Cuenca, 2020, p. 79). En paraules de Rigau i Pérez Saldanya, aquest concepte d'*opció preferible* ha sorprès força «segurament perquè [uns quants lectors i fins i tot professionals de la llengua] interpreten erròniament que les solucions no presentades com a preferibles són solucions a evitar» (Pérez Saldanya i Rigau, 2018, p. 234); i, alhora, ha creat nombrosos problemes a l'hora d'interpretar-lo.

Tot i que es podria pensar que no estem acostumats a les indicacions normatives que donin més d'una opció, la manera en què la nova gramàtica presenta la norma no s'allunya gaire de com ho feia la gramàtica de Fabra (Pérez Saldanya i Rigau, 2018, p. 233). De fet, aquesta flexibilitat ja apareix a la gramàtica del 1918-1933 a través de l'ús de la fórmula «les construccions A i B són permeses però és *preferible* (o més freqüent) A», o a la *Gramàtica de la llengua catalana* de Badia i Margarit (1994) (Benavent, 2020).

Aquesta opcionalitat entre dues formes adequades —encara que una es qualifiqui de preferible— origina el lògic interès de l'estudiós per saber com s'ha resolt, en els anys que han transcorregut des de la publicació de la nova gramàtica, la qüestió: per quina de les alternatives, independentment de ser apropiades totes dues, han optat els usuaris de la llengua.

L'objectiu d'aquest treball ha estat, doncs, avaluar les conseqüències pràctiques en la llengua estàndard de la presència de la marca *preferible* en el text normatiu. Aquesta recerca és una primera prospecció. He escollit una mostra reduïda de llengua formal i, per tant, les conclusions són orientatives. Per poder obtenir conclusions generals més fermes sobre la direcció de l'estàndard en relació amb l'aspecte treballat caldrà una investigació més exhaustiva.

Per tal d'analitzar aquests trets en un entorn de llengua estàndard contemporània, m'he centrat en l'estudi del seu ús en tres publicacions periòdiques d'actualitat: els diaris *Ara* i *El Punt Avui* i la revista *El Temps*. Els diaris *El Punt Avui* i *Ara* són els diaris en català impresos en paper de més difusió al domini lingüístic. El primer, a més, és el degà de la premsa diària en català i ha estat un punt de referència des de la transició democràtica en tots els debats al voltant del model de llengua catalana als mitjans de comunicació. El segon, d'ençà de la seva aparició (2010), ha mostrat la voluntat de participar activament en aquests debats i en la conformació del català estàndard. La revista *El Temps* és l'únic setmanari d'informació general imprès en paper que es distribueix en tot el domini lingüístic català.

Pel que fa als trets qualificats de *preferibles*, n'he escollit una mostra aleatòria, però soc conscient que l'elecció és arbitrària. Amb tot, això no fa perdre valor a l'estudi dels trets analitzats, sinó que, en tot cas, planteja la necessitat de completar l'estudi amb l'anàlisi dels altres (una opció que no és possible en un treball d'extensió limitada com el present). He seleccionat trets que han suscitat debat i controvèrsia —tretts tractats, per exemple, a Solà (1994)— i que, a més, no presenten excessives dificultats a l'hora de detectar-ne les ocurrences al corpus estudiat.¹ Els trets, finalment, han estat els següents:

1. «*en/al* + infinitiu» amb valor temporal
2. construcció *diferent* (o *distint*) *de/a*
3. locució *per (a) sempre*
4. adverbis demostratius *allí* i *allà*

1 Segons Ginebra (2022), el total de variables de morfologia i sintaxi a propòsit de les quals apareix a la GIEC (2016) l'etiqueta *preferible* són 41. En un treball com el que presento no era possible analitzar-les totes. No obstant això, deixo oberta la possibilitat de completar l'estudi en el futur.

5. combinació de pronoms *la + hi*
6. canvi o manteniment de les preposicions davant d'una subordinada d'infinitiu
7. alternança de plusquamperfet de subjuntiu o condicional perfet en l'apòdosi de les condicionals

L'estudi consisteix, doncs, en una anàlisi descriptiva de la llengua estàndard tal com es materialitza en les tres publicacions periòdiques esmentades en relació amb els trets indicats. He basat l'anàlisi en un buidatge de corpus de les versions en línia d'aquests mitjans de comunicació escrits.² El corpus d'anàlisi, doncs, ha estat el text de les publicacions esmentades en un període que va del 3 d'octubre de 2021 al 3 de maig de 2022 en el cas de l'*Ara*, del 2 d'octubre de 2021 al 3 de maig de 2022 en *El Punt Avui* i del 7 de maig de 2018 al 2 de maig de 2022 en *El Temps*. Malgrat la diferència que s'observa en els períodes de cadascuna de les publicacions, el nombre de números treballats és de 210 en tots els casos.³

El procés metodològic que he seguit començava amb la descàrrega dels documents electrònics que contenen els números treballats i, a partir d'aquests textos, feia les cerques corresponents en cada cas. Els trets que presentaven menys dificultats a l'hora de buscar-los eren la construcció *diferent* (o *distint*) *de/a* —a través de la cerca dels adjectius *diferent* i *distint*—, la locució *per (a) sempre* —mitjançant l'adverbi *sempre*—, els adverbis demostratius *allí* o *allà* —amb la cerca directa dels adverbis— i la combinació de pronoms *la + hi* —a través de les diferents combinacions possibles: *la hi*, *l'hi* i *li la*. Pel que fa a l'alternança de plusquamperfet de subjuntiu o condicional perfet en l'apòdosi de les condicionals, vaig buscar els fragments *hauri-* i *hague-*⁴ per tal de trobar exemples de tota la flexió verbal. Finalment, els casos més dificultosos van ser els de «*en/al + infinitiu*» amb valor temporal i el canvi o manteniment de les preposicions davant d'una subordinada d'infinitiu, ja que els termes de cerca havien de ser *en*, *al* i *a l'* en el primer cas i *en*, *amb*, *a* i *de* en el segon. Com el lector es pot imaginar, l'índex d'aparició

2 Es pot accedir a l'edició en PDF de tots els exemplars publicats mitjançant la subscripció digital als tres mitjans de comunicació analitzats.

3 Es pot observar que els períodes en el cas dels dos diaris són molt semblants, mentre que el d'*El Temps* és molt més extens: el motiu és que aquesta és una publicació setmanal i, per tant, per aconseguir aquests 210 números calia allargar el període analitzat. L'extensió de la mostra estudiada no té valor estadístic però sí que penso que té valor representatiu. En estudis de lingüística és habitual establir tendències a partir de l'anàlisi de mostres més reduïdes.

4 El fragment *hague-*, a més, em permetia trobar ocurrences tant de *hagués* (i la resta de formes que corresponen a aquesta flexió verbal) com de *haguera* (i, com en el cas anterior, de la resta de la seva flexió).

d'aquestes cadenes era altíssim i podia resultar en més de mil ocurrences per número de cada publicació, de les quals molt poques —potser fins i tot cap— anaven seguides d'un infinitiu amb valor temporal o es corresponien amb un cas de canvi o manteniment de preposició. Per aquest motiu, amb aquests dos trets vaig decidir reduir la cerca a un seguit de verbs que em van servir de mostra: són els verbs *arribar* i *acabar*, en el cas de «*en/al* + infinitiu» amb valor temporal, i els verbs *insistir*, *consistir* i *basar-se*, per al canvi o manteniment de les preposicions.

Quant als exemples que el lector s'anirà trobant al llarg d'aquesta exposició, m'agradaria remarcar que cada tret s'exemplificarà amb una sola ocurrencia de cada opció, ambdues extrems del mateix mitjà. He optat per anar variant la publicació d'origen d'aquests exemples segons he cregut més convenient per les característiques de cada tret: per exemple, en el cas de l'alternança de temps verbals en l'apòdosi condicional, els exemples són d'*El Punt Avui*, l'únic mitjà que presentava les dues opcions, o, en el cas de la combinació *la* + *hi*, d'*El Temps*, ja que és l'única publicació que presenta la variant *li la*. Al final de cada exemple s'indica de quin mitjà s'ha extret —es farà servir *A* per a l'*Ara*, *EP* per a *El Punt Avui* i *ET* per a *El Temps*— i la data de publicació del número on apareix.

2. MARC TEÒRIC

La planificació lingüística —expressió difosa a partir dels treballs d'Einar Haugen (1966, 1983)— és el conjunt tècnicament organitzat d'actuacions que tenen com a objectiu modificar l'ús o l'estructura de les llengües. Haugen, quan es referia al concepte de planificació lingüística, l'entenia com «el procés d'elaboració d'una ortografia, una gramàtica i un diccionari normatius comuns per a una comunitat lingüística dialectalment poc homogènia, és a dir, pensava en la intervenció en el codi, en l'estructura de la llengua» (Ginebra, 2018, p. 15). Posteriorment, però, aquest concepte es va ampliar fins a incloure els processos de regulació i intervenció sobre l'ús de les llengües: actualment, doncs, el concepte és entès de manera més àmplia.

Així, Heinz Kloss (1969) divideix la planificació lingüística en dues branques —que s'ocupen d'àmbits diferents però que són complementàries—: la planificació del corpus i la planificació de l'estatus. La planificació del corpus —també anomenada *codificació* o *normativització*— és la que ens ocupa en aquest treball, ja que és «el conjunt d'intervencions sobre el codi lingüístic: sobre l'ortografia, la pronúncia, la gramàtica, el lèxic i els llenguatges d'especialitat» (Ginebra, 2018, p. 16). Aquesta planificació es pot emmarcar en dues situacions sociopolítiques diferents: en una situació de normalitat lingüística i en una de normalització lingüística. En contextos de normalització lingüística, com és el cas de la llengua

catalana, aquesta planificació té l'objectiu, entre d'altres, d'establir una varietat estàndard (Ginebra, 2018, p. 25).⁵

Aquest objectiu se situa en la fase de codificació de Haugen (1966, 1983), el qual divideix la planificació del corpus en quatre fases: selecció, codificació, difusió i elaboració. La codificació «consisteix en la constitució pròpiament dita de la varietat codificada o normativitzada, és a dir, en la fixació sistematitzada i explícitament formalitzada de la varietat destinada a convertir-se en estàndard» (Ginebra, 2018, p. 27). La varietat estàndard que sorgeix d'aquest procés és imprescindible per a l'èxit d'un procés de normalització lingüística perquè ha de servir de model i referència per a les noves funcions que la llengua adquireix. L'estàndard «internament actua com un factor de cohesió o unificador respecte als diferents parlars i que envers les altres llengües fa un paper separador, de distinció i delimitació» (IEC, 2018, p. 37). A més, s'associa a un valor referencial i de prestigi social, i es considera un model de llengua. Malgrat això, s'ha de superar el prejudici que creu que l'estàndard s'ha d'estendre a totes les situacions comunicatives (IEC, 2018, p. 37-38):

El fet que la varietat estàndard sigui prestigiosa i disposi d'un alt valor funcional, la fa imprescindible en tota cultura moderna, però no li atorga una superioritat excloent respecte a les altres varietats i els parlars col·loquials, els quals aporten el dinamisme creatiu i expressiu de la llengua, indispensable per a l'evolució global satisfactòria d'un idioma. (IEC, 2018, p. 38)

La selecció de les característiques que conformen l'estàndard es basa en l'ús real, en una idea compartida de bon ús, «com una norma de caràcter social entesa com a conjunt d'usos lingüístics normals i habituals, sense que respongui necessàriament a una intervenció deliberada» (IEC, 2018, p. 38). Així, tot i que la intervenció normativa institucional és decisiva, «la configuració de la varietat estàndard no depèn exclusivament de l'activitat institucional o d'un grup social determinat, sinó que és una producció social col·lectiva» (IEC, 2018, p. 38), i l'estandardització acaba funcionant de la següent manera:

5 Els objectius en contextos de normalitat lingüística són «respondre a les conseqüències lingüístiques dels canvis socials i culturals que es produeixen de manera ordinària» i preservar «la cohesió i la vitalitat de la llengua estàndard» (Ginebra, 2018, p. 25). En els de normalització lingüística, s'hi afegeixen l'establiment de la varietat estàndard, l'elaboració de terminologies i llenguatges d'especialitat i la intervenció en el llenguatge col·loquial (Ginebra, 2018, p. 25). No m'estendré en la resta d'objectius, ja que aquest treball se centra en l'establiment de la varietat estàndard.

L'estandardització avança, doncs, com a resultat de la interacció constant entre les normes socials establertes en els usos supradialectals prestigiosos i les orientacions normatives, que proposen les opcions que es consideren més adequades per a superar les fluctuacions, discrepàncies o llacunes que presenten les normes socials observables en l'ús real. En la mesura que aquestes orientacions normatives són assumides col·lectivament, la norma social tendeix a coincidir amb la norma prescriptiva, la qual, al seu torn, observa l'evolució de la norma social i readapta les seves propostes en funció de noves necessitats. (IEC, 2018, p. 38)

Un altre punt important en la delimitació del concepte de llengua estàndard és el límit amb la llengua normativa. Hi ha autors que distingeixen aquests dos conceptes: així, la llengua normativa és el codi fixat en la fase de codificació i la llengua estàndard és aquest mateix codi quan ha assolit les funcions socials per a les quals s'ha establert. La codificació, doncs, dona lloc a un codi —la llengua codificada o normativa— amb l'objectiu que es converteixi en llengua estàndard. D'aquesta manera, la llengua normativa resulta de les fases de selecció i de codificació i esdevé llengua estàndard quan ha passat per les de difusió i elaboració (Ginebra, 2018, p. 30). Aquesta distinció fa que a la planificació del corpus —i, per tant, a la llengua normativa— s'hi puguin admetre dues possibilitats, però que a vegades la pràctica dels usuaris —i, doncs, la llengua estàndard— es decanti per una i pugui relegar l'altra. La recerca duta a terme, doncs, estudia aquest fenomen en el cas de les opcions preferibles.

3. ANÀLISI DELS TRET

3.1. «En/al + infinitiu» amb valor temporal

El primer tret analitzat és «*en/al* + infinitiu» amb valor temporal, amb un infinitiu que pot anar introduït mitjançant la preposició *en* o la preposició *a* seguida de l'article definit. Entre aquestes dues opcions, s'ha donat preferència a la construcció «*en* + infinitiu». La GIEC ho presenta de la següent manera: «Al costat de la construcció «*en* + infinitiu», a la qual s'ha donat preferència en els registres formals, hi ha també la construcció «*al* + infinitiu»» (GIEC, p. 1193).

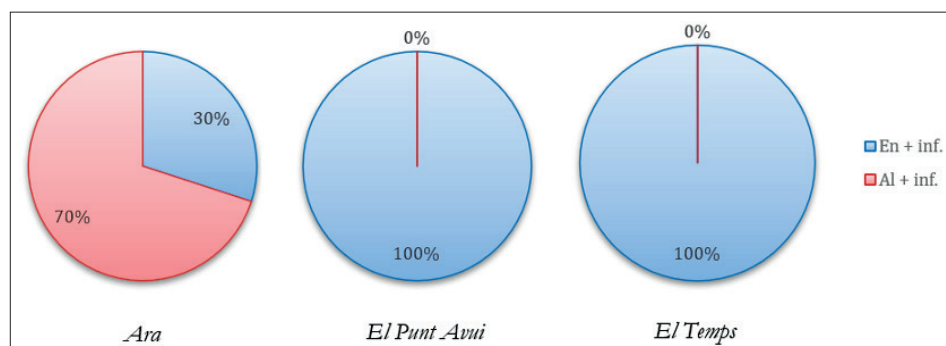
Com he comentat a la introducció, per analitzar aquest tret he reduït la recerca als verbs *arribar* i *acabar*. Aquí es pot observar un exemple de cada opció, cadascuna amb un dels dos verbs de mostra:

La seva història va començar *en arribar* a Europa —la terra dels seus pares— per estudiar enginyeria. (A 27/3/22)

A l'acabar les classes, anava a entrenar-se i a la nit tornava a casa per intentar passar una estona amb el seu fill. (A 3/5/22)

Quant als resultats, s'observa un ús absolut de la construcció amb *en* a *El Punt Avui* i *El Temps*, que es mantenen en l'opció preferible. En canvi, l'*Ara* presenta totes dues opcions, tot i que destaca la construcció amb *al*, que apareix en un 70% dels casos recollits, per sobre de la construcció preferible amb *en*, amb un 30% dels casos.

GRÀFIC 1
en/al davant d'infinitiu temporal.

3.2. Construcció diferent (o distint) de/a

El següent tret analitzat és la doble possibilitat per introduir el complement de *diferent* o *distint*: d'una banda, pot anar introduït per la preposició *de* i, de l'altra, per la preposició *a*. D'entre aquestes opcions, s'ha donat preferència a la construcció amb *de*. La GIEC ho presenta de la següent manera: «El complement de *diferent* i *distint* apareix introduït per la preposició *de* (que a vegades pot alternar amb *a*, encara que *de* és l'opció preferible), o bé per la conjunció *que*» (GIEC, p. 1096).

També en relació amb aquest tret hi podem trobar exemples de les dues opcions:

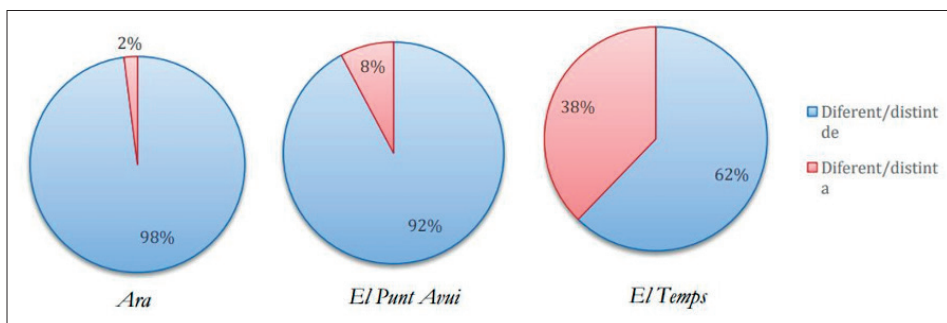
Molt *diferent de* l'escàndol d'espionatge del 1985, en què a Espanya també manaven els socialistes, Felipe González. (EP 26/4/22)

Ara presenta *El llibre d'Elionor*, publicat per La Breu, una obra *diferent a* la resta. (EP 17/4/22)

En relació amb els resultats, s'observa un ús quasi absolut de la construcció amb la preposició *de*, tant a l'*Ara* —98%— com a *El Punt Avui* —92%— i, per

tant, un ús residual de la variant amb *a* —2% i 8%, respectivament. Aquests dos mitjans de comunicació, doncs, es mantenen en l'opció preferible. En canvi, a *El Temps* es percep l'ús de totes dues construccions d'una manera força més equilibrada, tot i que la construcció preferible amb *de*, que apareix en un 62% dels casos, destaca una mica per sobre de la construcció amb *a*, que ho fa en un 38%.

GRÀFIC 2
diferent (o distint) de/a.

3.3. Locució per (a) sempre

En aquest apartat s'analitza la doble possibilitat d'introduir l'adverbi *sempre* en la locució adverbial *per (a) sempre*: d'una banda, per la preposició *per* i, de l'altra, per *per a*. D'entre aquestes opcions, s'ha donat preferència a la construcció d'aquesta locució amb la preposició *per*. La GIEC ho presenta de la següent manera: «Amb l'adverbi *sempre* s'usa preferentment la preposició *per*, sobretot quan s'emfatitza la durada, però també és acceptable l'ús de *per a*: *Oblida-te'n per sempre més; Sigui beneït per sempre el nom del Senyor*» (GIEC, p. 749).

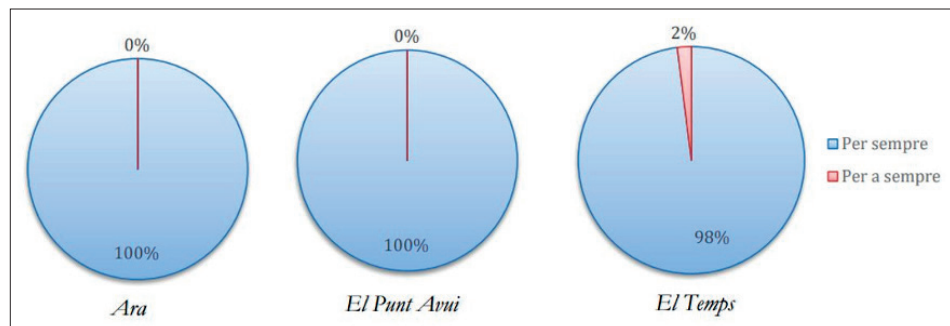
Tot seguit es presenta un exemple de cada variant:

Un llegat que perviurà *per sempre* i que serà, efectivament, un valuós instrument per combatre l'odi i els totalitarismes. (ET 2/5/22)

Res en el seu llibre és *per a sempre*, ni ell premedita mai la durada de les seves aventures. (ET 9/8/21)

S'observa un ús absolut de la construcció preferible amb *per* en el cas de l'*Ara* i d'*El Punt Avui* —amb un 100% dels casos— i quasi absolut a *El Temps*, en el qual trobem una única ocurrència amb *per a*, que representa un 2% respecte al 98% de l'opció preferible.

GRÀFIC 3
per (a) sempre.

3.4. Adverbis demostratius allí i allà

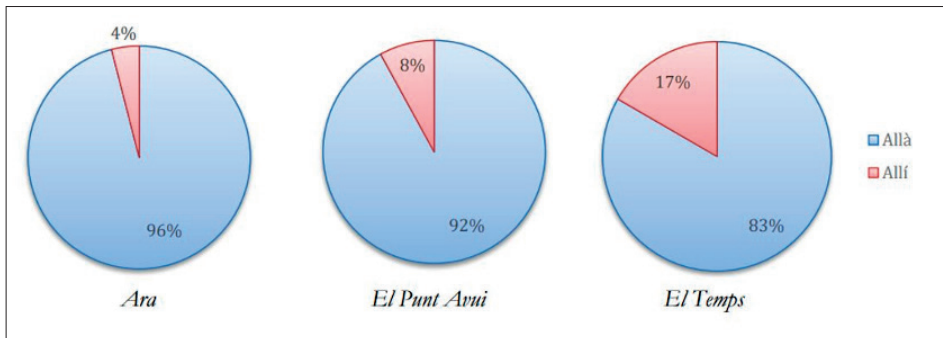
El tret analitzat en aquest apartat és la possibilitat doble dels adverbis demostratius de llunyania: *allí* i *allà*. D'entre les dues opcions, l'adverbi *allà* és caracteritzat com a preferent respecte d'*allí*. La GIEC ho expressa de la següent forma: «Els adverbis *allí* i *allà*, d'altra banda, presenten uns usos pròxims, o fins indis-tints, cosa que explica que en diferents parlars s'usi d'una manera preferent o general *allà*» (GIEC, p. 800).

Les dues opcions d'aquesta variable queden representades en els següents exemples:

Fins ara, la tesi dels investigadors apuntava que Marc i Paula haurien arribat amb cotxe fins a la zona de la raconada dels de Rupit i des d'*allà* haurien travessat l'aigua amb caiac fins a la Rierica, on els haurien dispa-rat. (EP 3/5/22)

I l'única acció que *allí* hi passa és l'aniquilació de les llibertats en nom de la defensa d'altres preteses veritats. (EP 19/4/22)

Els resultats mostren un ús majoritari de l'adverbi *allà* en totes les publicaci-
ons —96% en el cas de l'*Ara*, 92% en el d'*El Punt Avui* i 83% en el d'*El Temps*—, tot i que també s'observen ocurrencies de l'adverbi *allí*, sobretot en el cas d'*El Temps* —dos casos (4%) a l'*Ara*, quatre casos (8%) a *El Punt Avui* i nou casos (17%) a *El Temps*.

GRÀFIC 4
allí/allà.

3.5. Combinació dels pronoms *la* + *hi*

S'analitza ara la possibilitat d'elidir la *a* en la combinació del pronom *la* amb el pronom *hi*, una combinació que es pot presentar gràficament amb les formes *la hi*, *l'hi* i amb la forma *li la* en valencià. Aquestes solucions són igualment vàlides en els parlars respectius i, entre *la hi* i *l'hi*, l'opció preferible és la forma *la hi*, que manté la vocal. La GIEC ho presenta de la següent manera:

En la llengua antiga, el pronom de tercera persona d'acusatiu s'anteposava al de datiu singular de tercera persona, i en aquesta combinació el pronom *li* acabà adoptant la forma *hi*. Així, d'una oració com *Ell la li donà* es va passar a una altra com *Ell la hi donà*. Aquest ordre, amb la variant *hi*, s'ha mantingut en els parlars orientals i nord-occidentals. En valencià, en canvi, s'ha adoptat l'ordre «datiu + acusatiu» amb la variant *li* del datiu singular: *Ell li la donà*. Totes dues solucions són igualment acceptables en els parlars respectius. (GIEC, p. 211)

[...] en la combinació del pronom femení singular d'acusatiu *la* amb la variant *hi* del datiu singular és habitual l'elisió de la *a* del femení (*L'hi donaré*, *la crema*, *al teu germà*), però en els registres formals és preferible mantenir aquesta vocal (*La hi donaré*). (GIEC, p. 212)

Cal destacar que aquest tret té una presència força baixa en aquests mitjans de comunicació i, per aquest motiu, el nombre de casos és més reduït: 49 a l'*Ara*, 23 a *El Punt Avui* i 43 a *El Temps*.

A continuació es presenta un exemple de cada una de les tres opcions:

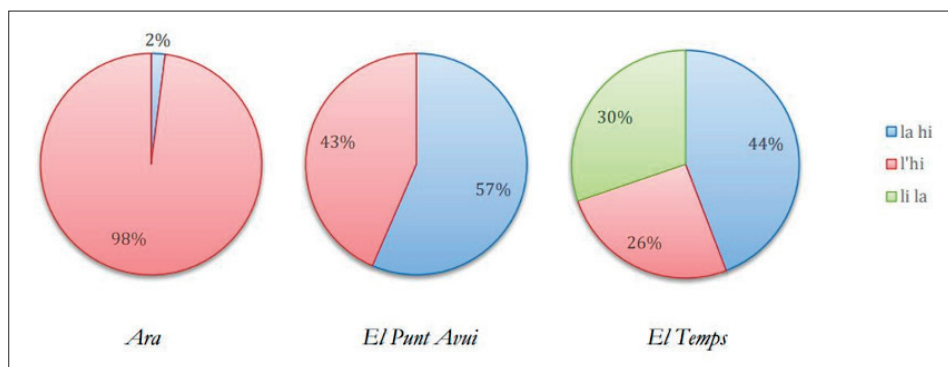
Franz Kafka va escriure aquella carta (que ocupava 103 pàgines!) i *li la* va entregar a sa mare, perquè *li la* fera arribar a son pare. (ET 23/8/21)

Quan Joyce va saber que als Estats Units s'havia prohibit Ulisses, va basquejar-se a la llibreria de Beach i va explicar-*la-hi* mentre es lamentava que ara ja tenia clar que ningú no li publicaria la novel·la. (ET 31/1/22)

Allò més sòlid que té és la gossa i *l'hi* prenen. (ET 21/2/22)

Pel que fa als resultats, aquest tret presenta una gran variació entre els mitjans de comunicació treballats. D'una banda, el diari *Ara* presenta un ús quasi absolut —98%— de la combinació reduïda *l'hi*, mentre que només hi ha un únic cas de *la hi* —2%. D'altra banda, a *El Punt Avui* s'hi observa una presència bastant equilibrada de les combinacions *la hi* i *l'hi* —57% i 43%, respectivament—, tot i que hi ha una petita tendència cap a la forma preferible, *la hi*. Finalment, a *El Temps* hi trobem casos de les tres combinacions amb un nivell de presència diferent, però no excessivament desigual: la combinació més habitual és la forma preferible *la hi* amb un 44% dels casos, seguida de la forma valenciana *li la* amb un 30% i, per acabar, la forma reduïda *l'hi* amb un 26%.

GRÀFIC 5
la hi / l'hi / li la.

3.6. Canvi o manteniment de preposicions

El següent tret analitzat és el cas del canvi o manteniment de preposició. D'acord amb la tradició normativa, les preposicions *en* i *amb* canvien a *a* i *de* quan introdueixen una subordinada d'infinitiu. La nova gramàtica permet el manteniment de *en* i *amb*, tot i que el canvi és l'opció preferible en els registres formals. La GIEC ho exposa de la següent manera:

En els casos en què el sintagma nominal també va precedit de *en* o *amb*, aquestes preposicions alternen amb *a* o *de* (sovint amb qualsevol de

les dues) quan introdueixen una subordinada en infinitiu. Així, tenim *Insisteix en els temes de sempre* o *Comptava amb això*, però *Insisteix a* (o *en*) *parlar dels temes de sempre* i *Comptava a* (o *de, amb*) *fer això*. Tant el manteniment de *en* i *amb* com el canvi de preposicions són acceptables, però el canvi és la solució preferible en els registres formals. (GIEC: 1011)

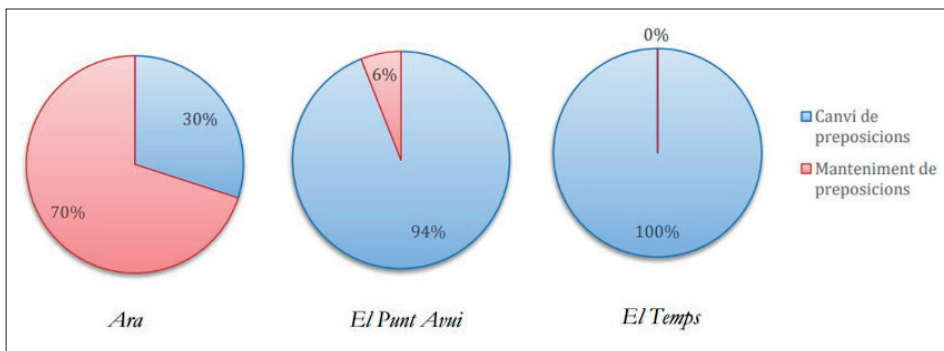
Per analitzar aquest tret, tal com he indicat a la introducció, he reduït la cerca als verbs *insistir*, *consistir* i *basar-se*. Tot seguit es presenta un exemple de cada cas:

Davant l'escàndol del Catalangate, la primera línia de resposta d'aquells que se sentien obligats a donar alguna explicació *consistí a* negar-ho tot: "En España no se espía". (A 3/5/22)

De fet, l'autoritat del transport *insisteix en* remarcar que "el projecte avança", però la veritat és que el calendari de desplegament continua sent difús i sense dates concretes. (A 2/5/22)

Pel que fa als resultats, s'observa un ús absolut del canvi, que és l'opció preferible, a *El Temps* —100%— i quasi absolut a *El Punt Avui* —en un 94% dels casos es produeix el canvi i en un 6% es manté la preposició—; en canvi, l'*Ara* presenta una clara tendència a preferir el manteniment, ja que només fa el canvi en un 30% dels casos i manté les preposicions *en* i *amb* en un 70% de les ocurrències.

GRÀFIC 6
Canvi i manteniment de preposició

3.7. *Alternança de plusquamperfet de subjuntiu i de condicional perfet en l'apòdosi de les condicionals*

El darrer tret analitzat és la possible alternança, en l'oració principal de les estructures condicionals, dels verbs en plusquamperfet de subjuntiu i en condicional perfet. La GIEC explica aquesta estructura condicional de la següent manera:

L'esquema més general amb què s'expressen les condicionals irrealis referides al passat conté el plusquamperfet de subjuntiu en la pròtasi (*si hagués vingut*, o *haguera vingut* en parlars valencians) i el condicional perfet en l'apòdosi (*hauria vingut*): *Si m'haguessin avisat amb una mica més de temps, hauria pogut venir abans de començar la reunió*. En l'apòdosi, a més de la forma de condicional en *-ria*, també és possible el condicional en *-ra* (*haguera vingut*), general en la llengua antiga i que es manté amb més o menys vitalitat, especialment en parlars valencians. (GIEC, p. 1143)

En un apartat anterior, sobre el temps verbal plusquamperfet, però, la GIEC exposa la doble possibilitat de construcció de l'apòdosi amb plusquamperfet de subjuntiu o amb condicional perfet:

Aquesta proximitat, juntament amb la tendència a igualar la pròtasi i l'apòdosi condicionals, explica que en alguns parlars s'hagi propagat l'ús del plusquamperfet en la pròtasi condicional (*Jo també t'ho hagués dit si m'ho haguessin demanat*), en lloc del condicional perfet, que és l'opció tradicional i preferible en els registres formals: *Jo també t'ho hauria dit si m'ho haguessin demanat*. (GIEC, 928)⁶

Tot i això, més avall hi ha un altre passatge de la GIEC on s'hi refereix d'aquesta altra forma:

La igualació de formes verbals en la pròtasi i l'apòdosi també es produeix en els parlars que tenen formes del plusquamperfet de subjuntiu en *-s*: *Si m'haguessin avisat, hagués vingut abans*. Aquest esquema amb subjuntiu en l'apòdosi és propi dels registres informals i s'evita en els registres formals. (GIEC, p. 1143)

En aquest cas de vacil·lació, és interessant saber què en diu la GEIEC. Tal com s'observa al fragment següent, també fa referència a aquesta doble possibilitat en registres formals i hi torna a introduir el concepte de *preferible*:

6 Cal fer notar que en aquest fragment de la GIEC hi ha un lapsus terminològic: on diu «l'ús del plusquamperfet en la pròtasi condicional» no hi hauria de dir *pròtasi*, sinó *apòdosi*.

La igualació de formes verbals en la pròtasi i l'apòdosi també es produeix en els parlars que tenen formes de plusquamperfet de subjuntiu en -s: *Si m'haguessin avisat, hagués vingut abans*. Aquest esquema amb subjuntiu en l'apòdosi és propi dels registres informals; en els registres formals, és preferible l'esquema tradicional amb condicional perfet: *Si m'haguessin avisat, hauria vingut abans*. (GEIEC, § 27.2.1)

Així doncs, la GEIEC s'inclina a favor de la lectura que totes dues opcions són vàlides, però que la construcció formada amb el condicional perfet és preferible. Per estudiar les dades obtingudes, he partit, doncs, de la hipòtesi que totes dues són correctes.

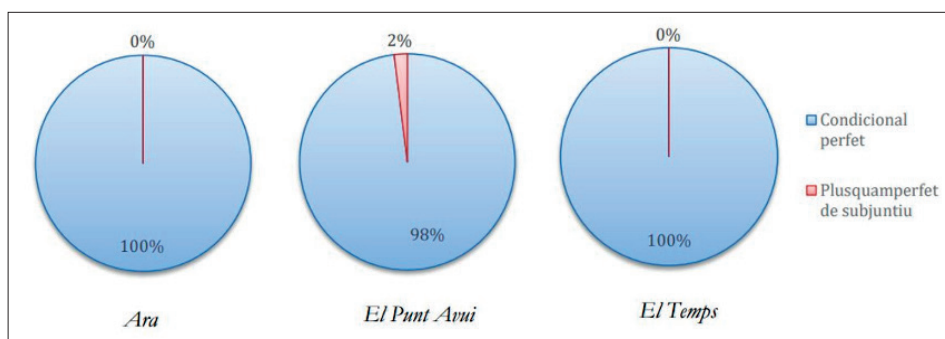
A continuació s'exemplifiquen els dos casos:

El jove empresonat acusat de la brutal violació d'una menor de 16 anys l'1 de novembre a Igualada (Anoia) va ser gravat per càmeres de seguretat quan seguia de prop la víctima, que si no hagués estat assistida “amb celeritat” després de ser abandonada inconscient per l'agressor *hauria mort*. (EP 30/4/22)

A vegades, el ritme o els accents t'hi porten: haver de canviar l'ordre d'una paraula et fa sortir aquella solució que no se t'hagués *acudit* mai si no t'hi hagués portat l'escriptura. (EP 8/2/22)

En relació amb els resultats, s'observa un ús absolut a l'*Ara* i a *El Temps* del condicional perfet en l'oració principal de les estructures condicionals, que és l'opció preferible, i un ús quasi absolut d'aquesta mateixa opció a *El Punt Avui* — amb un 98% dels casos, mentre que de l'opció amb plusquamperfet de subjuntiu només n'hi ha un únic cas.

GRÀFIC 7
Alternança de plusquamperfet de subjuntiu i de condicional perfet.

4. CONCLUSIONS

Els resultats mostren que la tria entre l'opció preferible i la no preferible no depèn d'una percepció d'inadequació del tret no preferible,⁷ ja que el fet que normalment hi apareguin casos de totes dues variants indica que no se'n corregeix l'ús.

Així, el fet de trobar en una mostra de llengua estàndard tant les opcions preferibles com les no preferibles indica, en una primera consideració, que s'ha interpretat correctament la disposició normativa. És a dir, que s'ha entès el que deien Rigau i Pérez Saldanya: que l'opció no preferible és també vàlida en els registres formals.

Tot i que hi apareixen les dues opcions, s'observa una clara tendència cap a l'opció preferible, que acumula un percentatge més elevat en divuit dels vint-i-un casos estudiats entre totes tres publicacions: destaca, fins i tot, que en catorze d'aquests casos la presència de la variant preferible és de més del 90%. Només hi ha tres casos —tots tres al diari *Ara*— en què l'opció no preferible presenta un percentatge superior: són els casos de «*en/al* + infinitiu» amb valor temporal, el canvi o manteniment de preposicions i la combinació dels pronoms *la* + *hi*.

La conclusió a la qual es pot arribar a partir de les dades obtingudes és que l'opció descrita com a *preferible* a la GIEC és la que s'utilitza en la major part dels casos: de les dues opcions que la nova gramàtica ha considerat que són vàlides per als registres formals, doncs, la llengua estàndard s'ha decantat principalment per les opcions definides com a *preferibles*. Aquest fet podria interpretar-se de dues maneres. D'una banda, es podria pensar que alguns agents generadors de llengua estàndard han entès que les opcions preferibles són *més normatives*: si fos així, hauríem de deduir que les orientacions de la GIEC no s'haurien paït de la manera adequada. D'altra banda, també podria interpretar-se simplement com una opció estilística del mitjà, o com la conseqüència de pensar que el llenguatge periodístic, pel seu caràcter neutre i públic, s'ha d'arranglar amb les propostes que l'IEC considera preferibles: si fos així, hauríem de deduir que les orientacions de la GIEC s'han interpretat de manera adequada.

Finalment, el fet que el diari *Ara* divergeixi del conjunt de manera clara en alguns punts podria reforçar la idea que s'han entès les orientacions de l'IEC, i que la tria entre l'opció preferible i l'opció no preferible respon a la decisió estilís-

7 Malgrat que l'opció no preferible no és inadequada en els registres formals, hi havia el risc que s'interpretés que les solucions no preferibles s'havien d'evitar, com hem vist: «[uns quants lectors i fins i tot professionals de la llengua] interpreten erròniament que les solucions no presentades com a preferibles són solucions a evitar» (Pérez Saldanya i Rigau, 2018, p. 234).

tica del mitjà. I potser també que, en el cas de l'Ara, basant-se precisament en la llibertat que concedeix la normativa, no es percep la necessitat d'arreglar-se amb les propostes que l'IEC considera preferibles, sinó amb alternatives que es deuen considerar més funcionals, més àgils o més pròximes a l'espontaneïtat.

En qualsevol cas, el futur dirà quina d'aquestes tendències es consolida.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BENAVENT, Laia (2020). «Les segones opcions de Fabra (1918) a la GIEC (2016)». A: MURGADES, Josep; NOGUÉ, Neus; BELLÉS, Eloi (ed.), *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 95-115.
- CUENCA, Maria Josep (2020). «La Gramàtica essencial de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans: característiques i aportacions». *Llengua & Literatura*, núm. 30, p. 51-84.
- GEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2018). *Gramàtica essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://geiec.iec.cat/>> [Consulta: octubre 2021 - octubre 2023].
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GINEBRA, Jordi (2015). «Quan la norma és descripció: de Pompeu Fabra a Joan Solà». A: BONET, Sebastià; NOGUÉ, Neus; SALVAT, Eulàlia (ed.). *Joan Solà, una memòria viva*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 29-49.
- (2018). «Planificació, codificació i estandardització de les llengües». A: *La normativa de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Fundació Universitat Oberta de Catalunya.
- (2022). «La Gramàtica de la llengua catalana (2016) de l'IEC i les variants preferibles en els registres formals: inventari». Treball inèdit disponible al Departament de Filologia Catalana de la URV.
- HAUGEN, Einar (1966). *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1983). «The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Progress in Language Planning: International Perspectives*. Berlín/Boston: De Gruyter / Mouton, p. 269-290.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2018). «Sobre la variació i la prescripció en les orientacions normatives de la Secció Filològica». A: MARTÍ, Joan (ed.). *Documents de la Secció Filològica V*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 33-48.

- KLOSS, Heinz (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme. Disponible en línia a: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED037728.pdf>>.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma (2018). «La *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans». *Llengua & Literatura*, núm. 28, p. 223-246.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.

«La majoria ho volen celebrar»: la concordança amb noms col·lectius i quantitatius des de Fabra fins a la normativa actual

NEUS NOGUÉ SERRANO
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1987, a *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*, en el «Preàmbul» de la part dedicada a dues «Qüestions sintàctiques pendents en la normativa actual» («A propòsit de les passives» i «L'expressió del temps»), Joan Solà afirmava:

Les qüestions sintàctiques pendents en la nostra normativa no són pas una llista tancada i clara. L'observació atenta de qualsevol sector de la llengua ens ajuda a veure detalls, fins i tot importants, que abans ens havien passat inadvertits. Es pot tractar de detalls que no han estat mai estudiats, o que no han rebut una solució concreta, o que n'han rebut una que es podria millorar.

[...]

La manca d'estudi i d'actualització de la gramàtica normativa ha provocat, a part altres mals, que els manuals de divulgació hagin anat creant una sèrie de prejudicis, escampant més d'un error, imposant més d'una vegada algun punt de vista personal discutible o equivocat. I qui diu els manuals diu els escriptors i els correctors. (Solà, 1987, p. 85-86)

Trenta-sis anys més tard, afortunadament, amb la publicació de la GIEC la gramàtica normativa s'ha actualitzat, la distància entre norma i ús s'ha començat a escurçar i la llista de qüestions sintàctiques pendents s'ha reduït considerablement. Això no vol dir, i no podria ser així en cap llengua viva, que no hi continuïn havent qüestions sintàctiques per resoldre o que han rebut, com deia Solà, una solució que es podria millorar. Efectivament, encara hi ha fenòmens sintàctics en

què els manuals, els correctors, els professors, continuen difonent punts de vista (personals) discutibles o equivocats.

L'objectiu d'aquest capítol és mostrar l'anàlisi d'un fenomen sintàctic que, al nostre entendre, està en aquest cas: la descripció i el tractament prescriptiu i normatiu de les relacions de concordança que estableixen els sintagmes nominals que contenen noms col·lectius i quantitativus. Resseguiem el tractament que han rebut des de la primera gramàtica normativa (Fabra, 1918), en la setena i última edició, la del 1933, fins a la segona edició, en línia, de la gramàtica normativa vigent, la GIEC (2022 [2016]), incloent-hi les dues versions abreujades que se n'han publicat: la GEIEC (2018) i la segona edició, en línia, de la GBU (2022 [2019]). Es tracta d'una anàlisi microgramaticogràfica que explora l'evolució que hi ha hagut en el tractament d'aquest fenomen en una selecció que considerem representativa de les gramàtiques catalanes prescriptives dels últims cent anys (afegint-hi la *Gramàtica del català contemporani*, que al capdavant té l'objectiu de descriure la varietat estàndard). El treball s'emmarca en l'àmbit d'estudi que inclou els processos d'estandardització i, dintre seu, els de codificació, i en certa mesura té en compte l'impacte que hi té el purisme lingüístic com a fenomen sociolingüístic. I al final, donarem una llista d'altres fenòmens gramaticals sobre els quals seria interessant fer una anàlisi similar (vegeu nota 6).

Com es pot desprendre de l'ús que hem fet d'aquests dos termes en el paràgraf anterior, aquí limitarem l'ús del terme *normatiu*, seguint Solà (2007 [1994], p. 9-14), a les obres publicades per una acadèmia de la llengua (en el cas del català, l'Institut d'Estudis Catalans i, secundàriament, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua), i ens referirem a les altres obres publicades amb voluntat d'orientar l'ús de la llengua com a obres *prescriptives*.

2. LA CONCORDANÇA AMB SINTAGMES NOMINALS QUE CONTENEN NOMS COL·LECTIUS I QUANTITATIUS

L'exemple (1) conté un nom col·lectiu (*grup*) i els exemples (2-3), dos noms quantitativus (*nombre* i *majoria*) en un sintagma que conté un segon nom, en plural. Els tres noms formen part del subjecte, i en aquest context ens podem plantejar en quin nombre concorda aquest subjecte amb el verb, en singular o en plural. A partir d'aquesta pregunta inicial ens demanem quin tractament ha rebut aquest fenomen a les principals gramàtiques de l'últim segle i si va més enllà de la concordança entre subjecte i verb. Tal com indiquem en els exemples, els dos primers són comentats per les obres de les quals els hem extret, i el tercer correspon a l'ús de Fabra a l'obra esmentada.

Vós no creieu que es pugui posar en plural el verb d'una proposició el subjecte de la qual és *la gent*. En totes les llengües trobareu exemples de faltes de concordança com aquesta que blasmeu, les quals són faltes de concordança atenent a la forma dels mots, però són justificades pel sentit [...]

En català, *la gent*, un singular, però que desvetlla la idea de pluralitat, pot adjuntar-se a un verb en plural, i és perfectament lícit, no en dubteu, de dir: *La gent no sabien per on havien d'entrar*. (Cp., en francès: *La plupart écrivent ce mot de telle manière*. En anglés [sic]: *A people who, say what they may, hate us as a nation. My family are early risers*. (Fabra, 2010 [1919-1947], p. 365, c. 251)

El primer fragment de Fabra admet dues interpretacions: en una primera lectura, i assumint que cent anys enrere no es distingia entre noms col·lectius (*gent, grup...*), noms quantitatius (*majoria, meitat, terç...*) i indicadors de classe (*tipus, mena...*), sembla que l'autor es contradigui; però justament la segona afirmació que fa pot fer pensar que ja s'havia adonat que els noms col·lectius admeten la concordança *ad sensum*, però que la doble concordança que trobem en els noms quantitatius es deu a raons sintàctiques (encara que l'anàlisi sintàctica sigui, certament, peculiar: parla de concordança amb el complement del nom), i no a raons semàntiques. Aquest és l'enfocament que trobarem més tard, primer tímidament i finalment d'una manera explícita i clara a la GIEC. També és remarcable el recurs a altres llengües a l'hora de donar suport al criteri que defensa.

Per descomptat, l'ús de Fabra no forma part de la normativa (així es desprèn del concepte restringit de normativa que apliquem aquí), però no deixa de tenir interès observar quin criteri aplicava quan escrivia. Centrant l'anàlisi en el nom quantitatiu *majoria*, a Fabra (1918 i 1956) només hi trobem casos, pocs, de concordança en plural i, a les *Converses filològiques*, la proporció és d'1 a 10 a favor del plural: 3 casos de concordança en singular i 30 en plural. I trobem ocurrences del plural tant abans com després de la conversa que hem analitzat, cosa que suggereix que el comentari de «l'amic J. A.» no va afectar l'ús de l'autor.

4. ALTRES TRACTATS GRAMATICALS DEL SEGLE XX I PRINCIPIS DEL XXI

Bona part de les gramàtiques posteriors a la conversa de Fabra no tracten aquest fenomen. És el cas, per exemple, de Jeroni Marvà (1934), Albert Jané (1962 i 1968), Francesc de Borja Moll (1962), Marià Villangómez (1972), Josep Ruaix (1976 i 1998) i Joan Rafael Ramos (1993).

Alguns autors, però, sí que en parlen. Tot seguit fem un breu repàs a les seves aportacions, força diferents entre elles.

Manuel Sanchis Guarner (1950, p. 139) posa com a exemple d'anacolut («les construccions gramaticals la darrera part de les quals no té el lligam sintàctic escaient amb la primera») un cas amb un nom col·lectiu seguit d'una construcció partitiva (*El batalló combaté molt bé, més de la tercera part moriren*). A la segona clàusula es pot interpretar que se n'ha elidit la segona part, la introduïda per *de* (...*més de la tercera part* [dels membres del batalló] *moriren*).

Antoni M. Badia i Margarit parla d'aquest fenomen tant en la gramàtica del 1962 com en la del 1994, i ho fa en termes molt similars. Aquí resumirem la seva aportació tal com la trobem en la segona d'aquestes obres.

Badia i Margarit (1994, p. 188-190) comença parlant de noms col·lectius com *colla, exèrcit, gent, gernació, grup, infinitat, multitud, públic, ramat, sèrie, tropa*, i després de dir que deixa «al criteri del lector» la concordança en singular o en plural, tot seguit afirma que «[e]n principi, des d'un punt de vista gramatical, hem de donar la prioritat als usos concordats d'aquests col·lectius»; és a dir, al singular. Tot seguit fa referència a un factor intrínsec, de tipus semàntic, que pot intervenir en la tria: quan el nom col·lectiu fa referència a un conjunt unitari, a «individus exactament iguals», els parlants tendeixen a fer la concordança sintàctica, en singular (4), mentre que, «si el col·lectiu és constituït per individus d'índole molt vària, de manera que no se'ls pot reduir a un sol patró, hom s'inclina a considerar més els individus que el conjunt que tots ells formen», i aleshores es tendeix a fer la concordança pel sentit, en plural (5).

- (4) a. El ramat està assedegat
b. La tropa és disciplinada
- (5) a. Aquella colla ballen molt bé les sardanes
b. La família s'oposen al casament

Badia i Margarit també esmenta tres «factors extrínsecs» rellevants per al fenomen estudiat:

1. L'estructura «col·lectiu + prep. *de* + la menció dels individus que el componen» (que també afecta els col·lectius numerals, com *dobles, meitats, nombres, parells, parts, restes, terços*, etc.) afavoreix el plural (6-7).

2. «[L]a concordança gramatical (ço és: en singular) és reforçada quan el col·lectiu apareix acompanyat i determinat per altres mots i, en general, sempre que hi intervenen elements expressius que en subratllen l'entitat (en detriment, és clar, de l'anàlisi dels seus components)» (8a, més probable que 8b).

3. La concordança «també depèn de la distància que, dins la frase, separa el col·lectiu i l'adjectiu, l'article o el verb: com més apartats es troben, la concordan-

ça gramatical esdevé menys probable, perquè la separació material afebleix els lligams morfològics i facilita la concordança *ad sensum*» (9).

- (6) a. Un grup d'excursionistes hi han pujat
b. Un grup hi ha(n) pujat
- (7) a. La meitat dels obrers van protestar
b. La meitat va(n) protestar
- (8) a. Una multitud fanàtica, obeint les consignes rebudes, demanava a cor que el condemnessin
b. Una multitud fanàtica, obeint les consignes rebudes, demanaven a cor que el condemnessin
- (9) Es reuní una multitud fanàtica que, obeint les consignes rebudes, demanaven a cor que el condemnessin

Al nostre entendre, el segon factor intrínsec de Badia i Margarit entra en contradicció amb el tercer, com ho demostra el fet que l'exemple de (9) coincideix en essència amb el de (8b), la variant menys probable segons l'autor. I de fet, cap altra obra posterior hi fa referència, a diferència del primer i el tercer, que retrobarem més endavant.

Carme Vilà (1990, p. 42-43) distingeix entre el cas de *gent* (amb concordança semàntica) i el de *majoria* (amb concordança sintàctica). En el primer cas, afirma que «[n]ormativament s'aconsella establir la concordança morfològica» (*La gent s'esvera/s'esveren per no res*), aplicant una concepció de la normativa més aviat difusa i que probablement coincideix amb l'apreciació de l'autora, atès que, com hem vist, en sentit estricte la primera normativa no va dir res sobre aquest fenomen i atès que un autor com Badia i Margarit defensa la doble opció de concordança. En el segon, en canvi, avança cap a una anàlisi més fina de cada constituent: a *La majoria de diputats van votar sí*, «hi ha concordança morfològica normal si es considera que el nucli del SN és *diputats* i que *la majoria de* és només un quantificador».

La valoració normativa de Vilà (1990) en relació amb els noms col·lectius com *gent* contrasta amb la de Lluís López del Castillo (1999, p. 100), que, després de distingir entre «noms o locucions de significat col·lectiu o partitiu», afirma que «[l]'ús comú, i tradicional, és la llibertat de fer-hi concordar el verb en singular o en plural: *Què volen aquesta gent?* [...] *La major part dels assistents escoltaven amb molta atenció*». Aquest autor incorpora altres relacions anafòriques, més enllà de la concordança entre subjecte i verb i, com Badia i Margarit, també esmenta la distància com a factor que intervé en la selecció: «Fet que s'estén al substitut corresponent: *Una colla que els hi has d'estar sempre al damunt, Vaig conèixer*

*una gent que els agradava molt cantar [...]. Segons la posició dins del text, pot alternar la concordança en singular i en plural: La parella acabava de tornar de viatge. Havien arribat tan cansats que van decidir anar-se'n al llit sense ni tan sols sopar».*²

Joan Solà, com el mateix Fabra, va tractar poc aquest fenomen. I ho va fer, també com Fabra, a la premsa; en el seu cas, en dos articles: «Maniqueisme» (1999) i «La gent parlen/parla massa» (2006), tots dos recollits a Solà (2009).

En el primer aprofita un exemple en castellà (*Un grupo de amigos han/ha comido aquí*), extret d'una gramàtica, i la valoració que se'n fa («es posible que el verbo concuerde con el complemento en plural, aunque el estilo cuidado rehúye tal concordancia») per criticar els posicionaments prescriptius sense fonament: «jo que he remenat tota mena de paperassa sobre aquesta qüestió, els asseguro que no he pogut trobar mai un argument convincent que decanti cap aquí o cap allà: hi ha una certa intuïció, sí, però cap gramàtic no ha reeixit a reduir-la a una fórmula» (Solà, 2009, núm. 19).

L'article s'acaba amb diversos exemples que contenen el nom col·lectiu *gent*, amb les diverses opcions de concordança possibles.

El segon article de Solà mostra com llibres d'estil diferents adopten criteris també diferents en relació amb aquesta qüestió, cosa que el porta a generalitzar sobre la concepció de la gramàtica prescriptiva que hi ha al darrere.

la tradició lingüística occidental era com el maniqueisme, que dictaminava que les coses eren forçosament així o aixà (així o al revés d'així). Les gramàtiques escolars i normatives es troben incòmodes amb possibilitats obertes o lliures i intenten imposar una de les solucions, que vol dir condemnar l'altra. (Solà, 2009, núm. 117)

Solà enllesteix l'article comentant la conversa filològica de Pompeu Fabra que hem vist més amunt, i valorant com a «afirmació estranya» l'opció per només el plural que es troba al començament del text, que també hem comentat.

Aurora Bel (2008 [2002], p. 1140-1141) inclou dins la concordança *ad sensum* els noms col·lectius (*gent, ramat, humanitat, gernació, reguitzell, corrua...*), els noms quantitatius (*la majoria, dos terços, un munt, un grapat, el trenta per cent...*) i els indicadors de classe (*tipus, mena, classe, espècie, sèrie...*). I fa una afirmació que podria estar al darrere d'aquella primera valoració taxativa que hem vist en Fabra: «En l'ús espontani hi ha tendència a fer prevaldre la concordança pel sen-

2 López del Castillo incorpora aquí amb naturalitat, l'any 1999, sense fer cap comentari, la variant *els hi* del pronom de datiu plural, que retrobarem anys després a la GIEC (2022, § 8.2.1f) amb la valoració de *col·loquial*, i també un relatiu *col·loquial*.

tit, encara més en el cas dels quantitatius i dels indicadors de classe, sobretot si són complementats amb SNs plurals» (Bel, 2008 [2002], p. 1140).

Aquest comentari suggereix que estem davant d'un procés de gramaticalització força avançat. D'altra banda, després de mostrar que «[l]a divisió entre noms col·lectius i noms quantitatius dista de ser clara» (*{Un ramat de seguidors enardits / Ramats de seguidors enardits} perseguiren l'àrbitre*), observa, com ja havien fet diversos autors anteriors, que un altre factor «que afavoreix la concordança en plural dels noms col·lectius quantitatius és la llunyania respecte del verb». Finalment, observa que aquest fenomen «també afecta la concordança anafòrica» (*La família Pujol arriba a les sis. Quan {arribin / ??arribi}, {els / ??la feu passar a la saleta}*).³

Finalment, la GNV (2006, p. 82) segueix bastant fil per randa Badia i Margarit (1994), però, a parer nostre incomprensiblement, aplica un criteri més restrictiu: quan tenim un nom col·lectiu «seguit de la preposició *de* i de la menció als individus que formen el col·lectiu, es tendix a fer la concordança formal: *Una colla de castellers ha participat en la festa*. Passa el mateix amb els col·lectius numerals: *La mitat dels alumnes ha protestat*».

5. LA GIEC

Arribats en aquest punt, és el moment de preguntar-se com s'han reflectit en la gramàtica normativa vigent, la GIEC, les diferents perspectives i solucions que hem vist en els apartats anteriors.

La GIEC admet la doble possibilitat de concordança, però fila més prim: distingeix entre noms col·lectius (GIEC, § 13.5.1.3a) i quantitatius (GIEC, § 13.5.1.3b) i restringeix el concepte de concordança *ad sensum* al primer tipus.⁴

Més concretament, explica que «els sintagmes amb noms col·lectius que es refereixen a humans (especialment el nom *gent*) poden aparèixer amb el verb en plural: *Què volen aquesta gent que truquen de matinada?*» i esmenta el factor de

3 Martí (2008 [2002], p. 1288 i 1301-1303) i Brucart i Rigau (2008 [2002], p. 1529 i 1543) proporcionen informació complementària sobre aquesta qüestió des del punt de vista dels noms i dels quantificadors, respectivament, que no contradiu la de Bel.

4 La formulació dels criteris varia lleugerament de la primera a la segona edició de la GIEC; els canvis no afecten els criteris d'una manera substancial, però els fan més precisos. D'altra banda, en altres apartats de la gramàtica també s'hi inclouen els noms col·lectius (GIEC, § 14.2.1.3; § 14.2.1.4; § 17.6). I a l'apartat dedicat a «Les construccions partitives» (GIEC, § 17.6), es parla de concordança pel sentit, cosa que no es correspon amb l'explicació que es dona sobre aquest fenomen en el subapartat que resumim aquí (GIEC, § 13.5.1.3b), el que conté l'explicació principal, més detallada i, al nostre entendre, més satisfactòria. Malgrat totes aquestes millores expositives, una descripció més aprofundida d'aquestes construccions hauria de permetre que la formulació normativa de les possibilitats de concordança fos encara més clara.

la distància que ja hem vist més amunt: la concordança *ad sensum* «es dona sobretot quan el verb no segueix immediatament el subjecte: [...] *La família, pel que he sentit a dir, no l'ajuda/l'ajuden gaire*». Aquesta mena de concordança també es troba, diu, «en oracions coordinades en què un subjecte col·lectiu apareix en la primera coordinada (*De moment el jovent no diu res, però un dia o altre s'adonarà/s'adonaran del que passa*)» i «en oracions subordinades en què el subjecte el·líptic té per antecedent un sintagma nominal col·lectiu: *L'alcalde no va gosar enfrontar-se amb la multitud de tant que cridava/cridaven*».

Pel que fa als noms quantitatius, la GIEC explica la doble possibilitat de concordança aplicant-hi un criteri sintàctic:

Hi ha noms de grup (*majoria, feix*) i noms fraccionaris (*meitat, terç*) que, quan apareixen en construccions amb una interpretació partitiva, com ara *la majoria dels teus companys* [...], designen una part o subconjunt del conjunt expressat pel sintagma nominal plural introduït per *de* [...]. Quan aquestes construccions partitives ocupen la posició de subjecte, poden presentar una discordança aparent, ja que admeten doble concordança amb el verb, segons si s'interpreta com a nucli del subjecte el nom quantitatiu (*majoria, meitat*, etc.) o el nom en plural: *La majoria dels teus companys no hi estarà/ estaran d'acord* [...]. En aquests casos, la segona part de la construcció partitiva pot quedar sobreentesa; tot i això, la doble concordança també és possible: *La majoria no hi estarà/estaran d'acord* [...]. Tanmateix, si l'oració conté un sintagma adjectival atribut o predicatiu, la concordança és en plural: *La majoria (dels estudiants) són manresans; La meitat (de les gerres) van arribar trencades*.

Aquesta doble possibilitat de concordança es dona també en subjectes formats per expressions pseudopartitives del tipus *una dotzena de roses* o *una gran quantitat de vespes*, en què es fa referència a un únic conjunt d'elements (§ 17.3.1f): *Una dotzena de roses blanques adornava/adornaven aquell racó de la sala; Una gran quantitat de vespes val/van infestar el jardí*. (GIEC, § 13.5.1.3b)

La preferència pel plural en les construccions partitives es reflecteix en la interpretació que en fa la GIEC (§ 18.6.3.2), i els parlants, a l'hora de pronominalitzar complements directes que contenen aquesta estructura: en una oració com *Era una empresa familiar i ell en controlava el 60% de les accions*, de la GIEC, la pronominalització és possible, i natural, perquè *el 60% de* s'ha interpretat com a quantificador especificador del nom *accions*, i no com a nucli del sintagma nominal (sense *de*), cas en què la pronominalització no hauria estat possible, perquè hauríem tingut un complement del nom del complement del nom i la preposició que encapçala el primer hauria bloquejat aquesta opció.

Aquesta caracterització de la GIEC és la més completa que es pot trobar, fins avui, en una gramàtica catalana, i la proposta normativa es pot considerar, al nostre entendre, satisfactòria: la doble opció de concordança deixa llibertat als parlants per optar per la que prefereixin. Tot i amb això, ens permetem suggerir algun canvi de detall.

1) En relació amb els noms col·lectius referits a humans, la GIEC considera que el nom *gent* és especialment sensible a la concordança *ad sensum*. No trobem justificada aquesta matisació. Altres noms col·lectius, com ara *grup*, *afició* ('conjunt d'aficionats') i els noms dels clubs esportius i dels partits polítics (10), l'admeten amb naturalitat i freqüència.⁵ Vegeu també els exemples ja recollits a (1) i (5-9), tots adduïts per Badia i Margarit (1994); el de (11), que permet evitar una ambigüïtat referencial (entre *president* i *comissió*); i el de (12), ben il·lustratiu del caràcter general d'aquesta possibilitat sintàctica. Els exemples de (10), a més, il·lustren com la concordança *ad sensum* no afecta només la concordança entre el subjecte i el verb (10*a*), sinó també altres relacions anafòriques, tant dintre de l'oració com d'una manera més àmplia dintre del discurs (10*b*). Es tracta, doncs, d'un fenomen de correferència que es pot manifestar sintàcticament de maneres diferents.

- (10) *a.* La reunió es fa a instàncies només del PP, ja que el PSOE va trencar l'acord després que el ministre Rodrigo Rato els acusés de xantatgistes

(notícia, Catalunya Ràdio, 2001)

- b.* La reunió es fa a instàncies només del PP, ja que el PSOE va trencar l'acord. Posteriorment, el ministre Rodrigo Rato els va acusar de xantatgistes

(variant de l'anterior)

- (11) El president de la comissió parlamentària que investiga l'escàndol Gescartera avança a Catalunya Informació que probablement proposaran una modificació de la llei que regula la Comissió del Mercat de Valors

(notícia, Catalunya Ràdio, 2001)

5 He deixat de banda els matisos semàntics que, tal com observa Badia (1994), permet introduir aquesta doble opció, que es poden il·lustrar amb el contrast següent (la segona variant va ser recollida per nosaltres l'any 2019 en una conversa col·loquial):

- i. Aquest grup és molt xerraire
- ii. Aquest grup són molt xerraires

- (12) Tot el banc es posen drets, aixequen el puny i entonen l'himne dels soldats bascos [*parlant del Procés de Burgos*]
(Antoni Batista, *ETA i nosaltres*. Barcelona: Proa / Edicions 62, 2020)

2) Els sintagmes nominals partitius, quan fan de complement directe o indirecte, sembla que només admeten la represa per mitjà d'un pronom en plural (13-14).

- (13) La majoria de les classes {les / ??la} farem en línia
(aula virtual UB, 2020)
(14) A la majoria de les criatures no {els / ??li} agrada la ceba
(conversa col·loquial, 2023)

3) La informació normativa es podria completar afegint-hi els indicadors de classe que recull Bel (2008 [2002]) i que hem esmentat més amunt.

6. LA GEIEC I LA GBU

La GEIEC no té cap capítol dedicat a l'oració i les funcions sintàctiques bàsiques (capítol 13 de la GIEC, on es troba la informació que hem vist a l'apartat anterior) ni cap apartat o subapartat dedicat a les construccions partitives; tampoc parla de la doble possibilitat de concordança quan tracta els quantificadors nominals (entre els quals hi ha *terç* i *meitat*) —i posa exemples d'altres menes (§ 12.2)—, ni quan tracta els numerals fraccionaris (*meitat*, *terç*), on, en canvi, parla en detall d'altres aspectes de les construccions de què formen part (§ 12.3.2). A l'apartat sobre els noms comuns (§ 8.3), proporciona la mateixa informació que la GIEC sobre els noms col·lectius, i en el subapartat dedicat als noms quantitatius afegeix que «els noms de grup [els que designen conjunts d'entitats] permeten la doble concordança en singular o en plural amb el verb: *Un grup de diputats votà/votaren en contra de la proposta; Un feix de diners és/són una gran quantitat de diners*». Una cerca en el glossari per mitjà de la paraula *concordança* remet al concepte *concordança pel sentit* i, des d'aquí, a la informació que acabem de veure sobre els noms de grup; la definició que proporciona aquest mateix glossari de *construcció partitiva* és imprecisa i s'hauria de revisar («Construcció formada per un sintagma nominal introduït per *de* que denota una part d'un tot o d'un conjunt»), no conté cap exemple relacionat amb els casos tractats per la GIEC, que són els que poden provocar dubtes en els parlants (els exemples són *tres dels veïns* i *molts dels presents*), i remet a l'apartat dedicat als quantificadors nominals, ja esmentat (§ 12.12).

La informació que conté la GEIEC sobre la concordança amb els subjectes col·lectius és equivalent a la que proporciona la GIEC, i per tant admet la mateixa valoració. En el cas dels subjectes formats per una construcció partitiva, en canvi, és insuficient, poc clara i difícil de trobar.

La GBU tampoc té cap capítol dedicat a l'oració i les funcions sintàctiques bàsiques, ni tracta la concordança amb quantificadors nominals (*meitat*) quan tracta les construccions partitives (§ 18.2). Sí que en parla, en canvi, a l'apartat dedicat als numerals fraccionaris, els multiplicatius i els col·lectius (§ 18.6):

Quan els [numerals] fraccionaris expressen una fracció del numerador *u* i formen una construcció partitiva, el verb pot concordar amb el nom fraccionari en singular o en plural.

Un terç dels enquestats s'hi oposa/oposen

La meitat dels alumnes estava/estaven a favor de la vaga

La remarca normativa número 6 d'aquest mateix apartat parla de la doble opció de concordança amb «numerals col·lectius que formen una construcció de caràcter partitiu» sense fer referència a la funció de subjecte, i els exemples són de construccions pseudopartitives (*El parell de persones*, *Una dotzena de/dels mestres*), no partitives ('dues persones', 'dotze mestres'), amb l'excepció de l'últim, *Una dotzena dels mestres*, que sí que conté una construcció partitiva.

[Remarca normativa 6] Quan els numerals col·lectius formen una construcció de caràcter partitiu, el verb pot concordar amb el numeral en singular o en plural.

El parell de persones que s'ha/s'ha queixat demanen indemnització

Una dotzena de/dels mestres assisteix/assisteixen a les classes

Pel que fa als noms col·lectius, se'n parla a l'apartat dedicat als noms comuns (GBU, § 10.2). A la remarca normativa 2 hi trobem un resum de la informació de la GIEC, on s'insisteix en l'especificitat del nom *gent*, i a la remarca normativa 3 es diu que quan els noms quantitatius «fan referència a un sol conjunt d'elements, el verb pot concordar indistintament amb el nom quantitatiu (en singular) o amb el nom quantificat (en plural)», criteri que s'il·lustra amb els exemples de (15).

- (15) *a.* Un grup de diputats votà/votaren en contra de la proposta
b. Un feix de diners és/són una gran quantitat de diners

La definició de *construcció partitiva* que es pot trobar en el glossari de la GBU és més clara que la de la GEIEC, tot i que es podria millorar introduint-hi la conjunció que indiquem entre claudàtors, que evitaria l'ambigüitat a l'hora d'inter-

pretar quin és l'antecedent de la relativa immediatament posterior («Construcció que inclou un quantificador i un sintagma nominal introduït per *de* [i] que denota una part d'un tot o d'un conjunt»); els exemples tampoc són de la mena que ens interessa aquí (*tres dels veïns, molts dels presents*).

Finalment, la GIEC no conté cap remissió cap a la GEIEC i la GBU des del subapartat on parla del fenomen que ens ocupa (GIEC, § 13.5.1.3), tot i que, com hem vist, en aquestes dues obres s'hi pot trobar informació que hi està relacionada. Una remissió d'aquesta mena facilitaria l'accés a la informació des de la GIEC, com passa en els casos en què aquesta remissió existeix.

De la comparació amb la GIEC, d'altra banda, se'n desprèn que part de la informació rellevant des del punt de vista normatiu que conté aquesta obra no s'ha conservat en les dues obres que la resumeixen, sobretot part de la relacionada amb els noms quantitatius. En el cas dels noms col·lectius, a més, s'hi ha mantingut la remarca relativa al nom *gent*, que encara és més discutible que hagi de formar part de la informació essencial que contenen les obres que resumeixen el contingut de l'obra mare.

7. L'OPTIMOT

L'Optimot resumeix i exemplifica bé l'explicació de la GIEC sobre els noms col·lectius (excepte per la insistència en el nom *gent*, que aquí resulta encara més innecessària), i incorpora tant la referència a la distància com a la concordança anafòrica entre oracions.

Pel que fa als noms quantitatius i a les construccions partitives, també sintetitza adequadament el criteri de la GIEC, incloent-hi els casos en què només és possible la concordança en plural. Al nostre entendre, però, seria pertinent, útil i didàctic afegir-hi el motiu de la doble concordança: amb aquesta informació, els parlants incorporarien al seu coneixement gramatical una informació que, en cas que hi fos, els permetria superar el prejudici contra el plural. Cal tenir en compte que l'Optimot és una eina molt utilitzada, no només pels usuaris de la llengua sinó també pels professionals.

FIGURA 1

Fitxa de l'Optimot sobre la concordança amb noms col·lectius i construccions partitives (data de la consulta: 01/03/2024)

The image shows a screenshot of the Optimot application interface. On the left, there is a sidebar with a red header containing a logo. Below the header, it says 'Fitxa 6643/5' and 'Darrera versió: 17.05.2023'. The main content area is divided into two sections: 'Títol' and 'Resposta'. The 'Títol' section contains three bullet points: 'Concordança en oracions amb nom col·lectiu al subjecte', 'Què volen aquesta gent? o Què vol aquesta gent?', and 'La majoria de convidats van marxar o La majoria de convidats va marxar?'. The 'Resposta' section contains a numbered list starting with '1. Quan el subjecte d'una frase és un nom col·lectiu (colla, equip, família, gent, ramat, professorat, públic, etc.) i s'usa en singular, en general el verb hi concorda en singular. Per exemple: El ramat d'en Benet surt a pasturar cada dia. L'equip celebra la victòria. Això no obstant, quan el nom col·lectiu es refereix a un grup de persones (especialment en el cas del nom gent), també és possible fer la concordança pel sentit i, per tant, que el verb concordi en plural. Per exemple: Què volen/vol aquesta gent? Aquesta mainada fan/fa molt de soroll. Sobretot és habitual la concordança en plural quan el nom col·lectiu que fa de subjecte és lluny del verb o, fins i tot, quan s'omet el nom col·lectiu que fa de subjecte perquè ja ha aparegut abans com a antecedent. Per exemple:'. On the right, there is a larger text area with a light gray background. It contains two paragraphs of text. The first paragraph starts with 'La gernació reclamà la presència del president. Per aconseguir el seu objectiu, no dubtaren (o dubtà) a fer servir mètodes contundents.' and is followed by a numbered list starting with '2. Un altre cas en què la concordança es pot fer tant en plural com en singular són les construccions partitives que fan de subjecte, si el nucli del sintagma és un nom col·lectiu o fraccionari que designa una part d'un conjunt (una part de, la majoria de, el doble de, un gran nombre de, un tant per cent de, etc.). Per exemple:'. The second paragraph starts with 'Un gran nombre de treballadors estan/està en situació de risc laboral.' and is followed by 'La majoria de convidats van marxar/va marxar abans de les dotze.' and 'Ara bé, si en l'oració hi ha un adjectiu que faci la funció d'atribut o predicatiu, la concordança es fa en plural. Per exemple:'. The third paragraph starts with 'Un gran nombre dels treballadors estan contents amb el conveni.' and is followed by 'La majoria de convidats van marxar decebutos.'. At the bottom right, there is a small text box with a red bullet point: 'Font: Gramàtica de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans (13.5.1.3a i 13.5.1.3b)'.

8. I DESPRÉS...

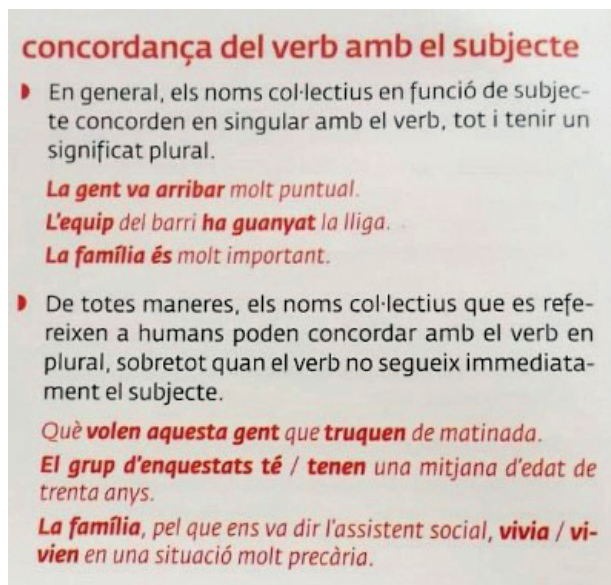
La recepció que ha tingut la GIEC en els llibres de text (i d'estil) requereix una anàlisi que ha d'anar molt més enllà del que podem dir-ne aquí. Només a tall d'exemple, presentem dos casos, ben diferents, que il·lustren dues de les opcions possibles.

Els llibres dels nivells C1 i C2 de la sèrie *A punt* (Vilagrà, coord., 2022; Vila-grà i Llop, coord., 2023) incorporen una referència, idèntica, a la doble possibilitat de concordança que afecta els noms col·lectius; ho fan en el resum gramatical amb què es tanca cada obra.

Al nostre entendre, seria útil afegir-hi, en pròximes edicions, una referència a la concordança amb subjecte partitiu, en els termes en què ens hi hem referit en relació amb l'Optimot.

El llibre del nivell C1 de l'editorial Castellnou (2017 [2013]) anuncia a la coberta que la segona edició ha estat revisada d'acord amb la primera edició de la GIEC. Malgrat aquest anunci, a l'apartat que es dedica al subjecte es dona només la possibilitat de concordança en singular, tant en el cas dels noms col·lectius com en el de les construccions partitives (vegeu el primer i l'últim cas del fragment de la figura 3).

FIGURA 2
Vilagrassa (coord., 2022, p. 178)

Un cop d'ull ràpid a l'obra permet constatar que aquest no és l'únic aspecte en què els criteris gramaticals d'aquest manual, en contra del que es diu a la coberta, no es corresponen amb el que diu la GIEC: segons aquesta obra, la combinació de pronoms *la hi* no es pot apostrofar (Castellnou, 2017 [2013], p. 133), la preposició *és* un especificador del nom (Castellnou, 2017 [2013], p. 173), la preposició *per a* pot introduir complements indirectes (Castellnou, 2017 [2013], p. 177) i, tal com es pot veure en el requadre de més amunt, les construccions pronominals de subjecte indefinit (*Enguany s'ha(n) recollit moltes pomes*) només secundàriament concorden amb un sintagma nominal postverbal en plural (Castellnou, 2017 [2013], p. 174).

FIGURA 3
Castellnou (2017 [2013], p. 174)

- Quan el subjecte és un **nom col·lectiu singular** concorda amb el verb també en singular:

La humanitat ha desenvolupat...	La gent corria adelerada.
---------------------------------	---------------------------
- En les oracions **passives pronominals**, el verb s'escriu en singular:

Enguany s'ha recollit molt de raïm.	Enguany s'ha recollit moltes pomes.
-------------------------------------	-------------------------------------

Però pot fer-se concordar amb el complement directe si aquest va en plural:

Enguany s'han recollit moltes pomes.	Darrerament es venen pocs discos.
--------------------------------------	-----------------------------------
- Amb **oracions de verbs copulatius** (*ser, estar, semblar*), i només quan el subjecte és un nom col·lectiu, el verb concorda amb el predicat nominal, no pas amb el subjecte:

Tota la colla eren amics de la infantesa.

- Quan el **subjecte és determinat per un especificador** com *un grup de, un grapat, una colla de, un sector de, un gran nombre de, una bona cosa de...*, concorda generalment en singular amb el verb, encara que el nucli del subjecte estigui en plural:

Un gran nombre de professors es va reunir a...
Un sector dels afectats va demanar una reunió amb...

9. PER ACABAR

Hem començat aquest estudi amb una conversa filològica en què Pompeu Fabra sorprèn per la concisió i claredat del criteri que aplica. Malauradament, cent anys més tard encara hi ha gramàtics, lingüistes, autors de llibres de text i, molt probablement, professors i assessors lingüístics que no el veuen clar i no l'apliquen en el seu àmbit.

El repàs que hem fet a la bibliografia mostra que, efectivament, estem davant d'un cas al qual se li pot aplicar la citació de Joan Solà que encapçala aquest treball. Malgrat que Aurora Bel, a la *Gramàtica del català contemporani*, ja va observar fa més de vint anys que la tendència de la llengua porta cap a la concordança en plural, sobretot en el cas dels noms quantitatius en construccions partitives (la variació en la concordança dels noms col·lectius s'ha d'estudiar més a fons), i que la gramàtica normativa vigent, la GIEC, admet en igualtat de condicions les dues opcions de concordança, encara trobem publicacions recents que, parafrasejant Solà, podem dir que imposen punts de vista personals clarament equivocats. Al darrere d'aquestes actituds perviu un purisme caduc que afecta molt negativament, al nostre entendre, l'ensenyament, el prestigi i la percepció que es té de la

llengua. A la concordança amb noms col·lectius i quantitatus s'hi poden aplicar, de fet, les conclusions a què vam arribar a Nogué (2023, p. 201-203) en relació amb la concordança del verb *haver-hi*. Concretament, ens sembla especialment necessari suprimir de les preocupacions de professors i alumnes, assessors lingüístics i usuaris fenòmens lingüístics no problemàtics que (1) ocupen temps i energia (sobretot, a les classes de llengua) que es podrien dedicar a altres aspectes de la llengua que sí que requereixen atenció i (2) contribueixen a una percepció de la llengua i del seu aprenentatge que no fa sinó perjudicar-la.⁶

Pel que fa a les obres institucionals actuals, considerem que l'Optimot proporciona als parlants i als professionals de la llengua una selecció de la informació de la GIEC més útil, més adequada a les seves necessitats, que no pas la GEIEC i la GBU.

Finalment, confiem que en els pròxims anys l'actualització de materials didàctics, llibres d'estil (en aquest treball no hi hem entrat) i coneixements dels professionals de la llengua anirà arribant a bon port. Els aprenents de català i els lectors, espectadors i oients de textos de tota mena ben segur que ens ho agrairan. I de retruc, la llengua per a la qual treballem també se'n beneficiarà.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA MARGARIT, Antoni M. (1962). *Gramàtica catalana*. 2 vol. Madrid: Gredos.
 — (1994). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
 BEL, Aurora (2008 [2002]). «Les funcions sintàctiques». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1075-1147.
 BRUCART, Josep M.; RIGAU Gemma (2008 [2002]). «La quantificació». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. III. Barcelona: Empúries, p. 1517-1589.

6 Altres aspectes de la normativa que seria interessant d'analitzar des d'una perspectiva similar a la d'aquest treball són els següents: la construcció «*al* + infinitiu» amb valor temporal, que la GIEC situa «[a]l costat de» la construcció «*en* + infinitiu», amb el mateix valor (GIEC, § 31.4.2.1f), tot i que prèviament ha donat preferència a la segona (GIEC, § 29.2.5a); la preposició *amb* seguida d'infinitiu, que Fabra no va incloure en la normativa (cf. les preposicions *amb* i *en* a Fabra, 1918, p. 115-119); la coma en les dislocacions a l'esquerra, que la GIEC considera que només s'hi posa quan el constituent dislocat és complex (GIEC, § 33.3); la duplicació del pronom relatiu amb un pronom feble correferent, en què la GIEC (§ 27.7.2) considera el pronom feble «innecessari» (adjectiu que no correspon a cap marca normativa d'aquesta obra); entre altres.

- CASTELLNOU (2017 [2013]) = *C1. Nivell de suficiència. Curs de llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Castellnou.
- FABRA, Pompeu (1933 [1918]). *Gramàtica catalana*. 7a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010 [1919-1947]). *Converses filològiques*. RAFEL, Joaquim (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 133-948.
- (2007 [1956]). *Gramàtica catalana*. 19 edició. Barcelona: Teide.
- GBU = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2022 [2019]). *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia, revisada, a: <<https://gbu.iec.cat/inici>>.
- GEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2018). *Gramàtica essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://geiec.iec.cat/inici>>.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2022 [2016]). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 2a edició, disponible en línia, a: <<https://giec.iec.cat/inici>>.
- GNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- JANÉ, Albert (1976 [1962]). *Signe: normes pràctiques de gramàtica catalana*. 10a edició. Barcelona: Edigraf.
- (1968). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Salvat.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1999). *Gramàtica del català actual. Sintaxi i morfologia*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍ I GIRBAU, Núria (2008 [2002]). «El SN: els noms». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1281-1335.
- MARVÀ, Jeroni (1968 [1934]). *Curs superior de gramàtica catalana*. 5a edició. Barcelona: Barcino.
- MOLL, Francesc de B. (1968). *Gramàtica catalana: referida especialment a les Illes Balears*. Palma: Moll.
- NOGUÉ, Neus (2023). «La concordança del verb *haver-hi*: de Pompeu Fabra a la nova normativa». A: FONT MARTÍ, Mar; PUIG TARRÉ, Maite; VENY-MESQUIDA, Joan Ramon (ed.). In memoriam *Joan Julià-Muné*. Lleida: Pagès Editors, p. 187-206.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3 i 4 / Moll, p. 13-133.
- RAMOS, Joan-Rafael (1993). *Introducció a la sintaxi*. València: Tàndem.

- RUAIX, Josep (1976). *El català en fitxes*. Vol. II. Moià: J. Ruaix.
- (1998). *El català complet*. Vol. II. Barcelona: J. Ruaix.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre. [Edició facsimil a cura d'Antoni Ferrando: Barcelona, Alta Fulla, 1993.]
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (2007 [1994]). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. 4a edició. Barcelona: Empúries.
- (2009). *Plantem cara. Defensa de la llengua, defensa de la terra*. Barcelona: La Magrana. [2a edició: Barcelona, Empúries, 2020.]
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2008 [2002]). *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. 4a edició. Barcelona: Empúries.
- VALOR, Enric (1988 [1977]). *Curs mitjà de gramàtica catalana: referida especialment al País Valencià*. 5a edició. València: Tres i Quatre.
- VILÀ, Carme (1994 [1990]). *Sintaxi bàsica del català*. 2a edició. Barcelona: Barcanova.
- VILAGRASA GRANDIA, Albert (coord.) (2022). *A punt 5. Curs de català. Llibre de l'alumne*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILAGRASA GRANDIA, Albert; LLOP NAYA, Ares (coord.) (2023). *A punt 6. Curs de català. Llibre de l'alumne*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILLANGÓMEZ, Marià (1978 [1972]). *Curs d'iniciació a la llengua*. 2a edició. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Ús dels verbs *enfadar, estranyar, preocupar* i *sorprendre*.

Estudi de corpus en premsa escrita (2012-2016)

ANNA ROIGÉ FULLAT
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta contribució té com a objectiu presentar parcialment els resultats d'una recerca centrada en l'estudi de l'ús de quatre verbs psicològics (*enfadar, estranyar, preocupar* i *sorprendre*) en dos mitjans de premsa escrita (l'*Ara* i *El Punt Avui*) en el període del 2012 al 2016.

En aquesta recerca, que té com a llavor el meu treball de fi de grau, s'estudien dos fenòmens concrets. El primer fenomen afecta el verb *enfadar*, i el que es pretén és comprovar si actua realment com un verb del tipus AcExp (cf. (1) i (2)) o si, per contra, apareix en altres construccions. El segon fenomen afecta els tres verbs restants, *estranyar, preocupar* i *sorprendre*, i en aquest cas es pretén investigar un aspecte gramatical dels verbs psicològics que ha generat i continua generant un intens debat científic: el canvi de grup d'alguns verbs del tipus AcExp cap al tipus DatExp. L'objectiu final d'aquest estudi, però, és conjunt: analitzar quin és l'ús que els mitjans de comunicació esmentats van fer d'aquests quatre verbs durant un període concret, abans del canvi de normativa gramatical de l'any 2016.

Així doncs, en les ratlles següents es presenten les diferents etapes de desenvolupament de l'estudi: quin és el funcionament i la classificació dels verbs psicològics, com actuen els verbs que pateixen un transvasament de grup, quina va ser la metodologia emprada (amb les hipòtesis i els objectius pertinents), quins van ser els resultats obtinguts i quines són les conclusions i les consideracions finals que se'n van poder extreure.

2. ELS VERBS PSICOLÒGICS

La *Gramàtica de la llengua catalana* (2016, § 21.5) denomina verbs psicològics o d'afecció psíquica els verbs que expressen estats psicològics (estats mentals, emocions, sentiments) o bé canvis d'estat psicològic. Tots aquests verbs (Royo, 2017, p. 1) «presenten una semàntica que s'acostuma a anomenar emotiva o afectiva», però pertanyen a diverses classes sintàctiques. En l'estructura argumental dels verbs considerats psicològics hi ha dos papers temàtics, l'experimentador —«l'entitat animada que experimenta l'estat psicològic» (Rosselló, 2008, p. 1922)— i el tema. Segons Belletti i Rizzi (1987), aquests verbs originen oracions biargumentals amb una mateixa xarxa temàtica, i es divideixen en tres classes o tipus, en tres configuracions sintàctiques diferents:

- (1) Tipus I: verbs transitius amb experimentador subjecte i tema objecte
- Tipus II: verbs transitius amb experimentador objecte acusatiu i tema subjecte¹
- Tipus III: verbs intransitius amb experimentador objecte datiu i tema subjecte

Aquesta divisió clàssica, emprada per a l'italià, ha estat la utilitzada per altres autors posteriorment, però amb una terminologia diferent. En el cas del català, Rosselló (2008) classifica aquests verbs en les classes A, B i C, i Royo (2017) reprèn la terminologia de Pesetsky (1995), SubExp i ObjExp, dividint el segon grup en dos, AcExp i DatExp.² Els tres grups, segons Royo, i amb exemples seus, són els següents:

- (2) a. Tipus SubExp: *La Maria estima els nens.*
- b. Tipus AcExp: *Els nens molesten la Maria.*
- c. Tipus DatExp: *A la Maria li agraden els nens.* (Royo, 2021, p. 36)

1 Per a Belletti i Rizzi (1987), en aquesta construcció el paper temàtic del subjecte és el de tema, però per a Rosselló (2008) i Royo (2017) el subjecte adopta el paper temàtic de causa o agent.

2 Com que l'anglès, a diferència de l'italià (Belletti i Rizzi, 1987), no sol presentar aquesta construcció amb datiu, Pesetsky (1995) no diferencia els dos tipus d'objecte experimentador en aquestes oracions, que «se solen englobar dins el grup general de verbs amb objecte experimentador o verbs ObjExp» (Royo, 2021, p. 35). A més a més, Arad (1998, p. 181) defensa que els verbs de l'anglès que pertanyen a aquest grup amb objecte experimentador tenen tres possibles lectures en funció de si existeix un agent intencionat i de si es produeix un canvi d'estat: lectura estativa, lectura causativa no agentiva i lectura agentiva. Es produeix, per tant, una clara ambigüitat en les construccions d'aquest grup.

Si comparem els tipus de verbs psicològics d'(1) i (2), veurem que l'oració (2a) correspon al tipus I de Belletti i Rizzi; l'oració (2b) al tipus II de Belletti i Rizzi, i l'oració (2c) al tipus III de Belletti i Rizzi. Per tal de tractar el segon fenomen objecte d'estudi d'aquest treball, ens centrarem en els verbs del tipus II i III de Belletti i Rizzi, en les estructures de (2b) i (2c). La nomenclatura utilitzada serà la de Royo (2017), AcExp i DatExp.

3. EL PROCÉS DE TRANSVASAMENT

El fenomen que es produeix és que certs verbs del tipus AcExp pateixen un canvi i adopten les característiques dels del grup DatExp. Rosselló (2008, p. 1925) parla d'una «inestabilitat instaurada entre els verbs de la classe B i els de la classe C relativa al cas del complement i, en definitiva, doncs, respecte del criteri definidor mateix». Royo (2021, p. 36) assenyala que hi ha uns quants verbs psicològics amb experimentador acusatiu (3a) que apareixen sovint, tant en la llengua parlada com escrita, amb un canvi d'ordre oracional i amb un experimentador datiu (3b). Cabré i Mateu mostren l'exemple següent:

- (3) a. Les teves paraules la van *sorprendre*, *preocupar*, *molestar* molt.
- b. Li *sorprèn*, *preocupa*, *molesta* que la joventut d'avui fumi tant. (Cabré i Mateu, 1998, p. 71 i 77)

En aquest parell d'exemples es pot observar clarament el procés de transvasament de verbs: a (3a), els verbs *sorprendre*, *preocupar* i *molestar* són del tipus AcExp, perquè són verbs transitius amb un experimentador objecte acusatiu (en aquest cas, representat pel clític de complement directe *la*); en canvi, a (3b), la frase ha patit un canvi d'ordre oracional. Els mateixos verbs han passat a construir-se com a intransitius, i l'experimentador ha passat d'acusatiu a datiu (representat pel clític de complement indirecte *li*). Per tant, els de (3b) són del tipus DatExp.

Per tal d'estudiar aquest fenomen, es va establir la metodologia que s'explica a l'apartat següent.

4. METODOLOGIA

El primer pas va ser escollir quatre verbs del tipus AcExp (*enfadar*, *estranyar*, *preocupar* i *sorprendre*), que, com s'ha dit anteriorment, es van separar en dos grups en funció del fenomen que es pretenia estudiar en cada cas. Ara deixarem de banda, però, el verb *enfadar*, i ens centrarem en els tres últims verbs, *estranyar*,

preocupar i *sorprendre*, que són susceptibles d'experimentar el canvi cap al tipus DatExp. Són verbs que expressen la persona que experimenta la situació denotada pel verb com a objecte acusatiu, com es pot observar en aquestes oracions: *El Joan estranya/preocupa/sorprèn la Maria*. Es tracta, per tant, de verbs transitius amb el tema subjecte.

Com que Cabré i Mateu (1998) assenyalen que totes les explicacions d'aquest fenomen i les respostes als problemes que genera procedien de la sintaxi normativa, però no pas de la sintaxi descriptiva, el segon pas va ser recórrer a la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), continuadora de la normativa gramatical que va fixar Pompeu Fabra. Aquesta obra, que estableix la normativa vigent actualment, es va publicar al novembre de l'any 2016 i, més tard, a l'abril de l'any 2017, es va actualitzar el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2) en línia segons els canvis introduïts a la GIEC. Les gramàtiques de Fabra i la normativa lingüística anterior al 2016 no havien tractat —a excepció del cas del verb *interessar*, que al DIEC2 es va admetre, en contrast amb el que s'admetia al DIEC1, amb règim datiu— el fenomen del transvasament de grup que pateixen alguns d'aquests verbs: la normativa de l'IEC anterior al 2016, així, no acceptava el règim datiu dels tres verbs objecte d'estudi, *estranyar*, *preocupar* i *sorprendre*. L'any 2016, però, es va dur a terme una revisió d'aquest punt, tot i que no completa. Royo (2021, p. 38), així, explica que els verbs *encantar*, *estranyar*, *molestar* i *preocupar* van ser acceptats amb el règim datiu —juntament amb el règim tradicional acusatiu. Amb tot, en la majoria dels casos la construcció amb datiu dels verbs AcExp va continuar sense el beneplàcit de la normativa catalana. La GIEC parlava succintament de tres d'aquests quatre verbs —*encantar*, *molestar* i *preocupar* (2016, § 21.5)—, un dels quals, el tercer, forma part de l'objecte d'estudi d'aquest treball. Així, doncs, dels tres verbs estudiats en aquestes ratlles susceptibles de patir un transvasament de grup (*estranyar*, *preocupar* i *sorprendre*), només es parlava dels dos primers, *estranyar* i *preocupar*, però no pas de *sorprendre*.

Un cop analitzat el canvi de normativa gramatical del 2016, i ara recuperant el verb *enfadar*, el següent pas va ser l'anàlisi de les entrades lexicogràfiques del DIEC2 corresponents als quatre verbs, però també de les entrades lexicogràfiques d'altres diccionaris: un de normatiu, el DNV, regulat per l'AVL; i tres de no normatius, el DUVIC, el GD62 i el GDLC.³ L'objectiu era observar quin és el règim

3 Cal fer saber que el DUVIC i el GD62 només estan disponibles en paper, mentre que el DIEC2, el DNV i el GDLC estan disponibles en línia. Dels diccionaris en línia només se'n pot consultar la versió més actual, a excepció del DIEC2, que també permet indagar en totes les actualitzacions que ha tingut el diccionari.

que aquests diccionaris presenten dels quatre verbs estudiats, per poder extreure hipòtesis sobre les pautes que ofereixen de cara a l'ús real d'aquests verbs. En el cas concret del primer fenomen que es volia estudiar, el més interessant era comprovar si aquests diccionaris classificaven el verb *enfadar* com a verb del tipus AcExp o si, per contra, presentaven altres règims. En el cas del segon fenomen estudiat, l'objectiu era confirmar si, abans del 2016, només hi apareixia el règim acusatiu, o si, en canvi, també hi figurava el règim datiu.

Quant al verb *enfadar*, els resultats són els següents. El DIEC1 el descriu com a transitiu (del tipus AcExp), i de manera indirecta com a pronominal. Aquesta possibilitat no apareix a l'entrada pertinent sinó a l'entrada a la qual es remet, que és la de *enutjar* (*enfadar* és, doncs, definit per remissió a un sinònim). El GD62 el caracteritza com a transitiu (AcExp) i com a intransitiu pronominal, que és la caracterització (transitiu i pronominal) que també presenten el GDLC, el DIEC2 (edició del 2007) i el DNV (cap d'aquestes obres, però, recull cap exemple d'ús transitiu). El DUV, en canvi, el caracteritza exclusivament com a intransitiu pronominal (rebutja, doncs, el règim transitiu, AcExp), que és la caracterització que trobem avui al DIEC2 en línia (des del 2015) i a la versió actual en línia del GDLC (que rectifica, doncs, el GDLC del 1998).

Després d'aquesta anàlisi lexicogràfica, es va plantejar la hipòtesi que, abans del 2016, l'ús general del verb *enfadar* era el pronominal intransitiu —tot i que alguns diccionaris indiquessin que també es construïa amb acusatiu—, i que, per formar una construcció causativa amb aquest predicat, la llengua recorria a la perífrasi causativa (*fer enfadar*).

Quant als altres tres verbs, els resultats són els següents. El verb *estranyar* és recollit com a transitiu (AcExp) i pronominal al DIEC1 i al DIEC2 (2007). El GDLC, en canvi, recull aquestes configuracions del DIEC1 i hi afegeix el règim datiu, com fan també el DUV i el GD62. El verb *preocupar* és recollit com a transitiu (AcExp) i pronominal a tots els diccionaris (DIEC1, GDLC, DUV, GD62, DIEC2), excepte al DNV, que hi afegeix el règim datiu. El verb *sorprendre* és recollit al DIEC1, al GDLC, al GD62, al DNV i al DIEC2 només com a transitiu (AcExp). El DUV hi afegeix el règim pronominal.

La segona hipòtesi plantejada, relacionada amb els verbs *estranyar*, *preocupar* i *sorprendre*, és que l'ús real d'aquests verbs era tant amb règim acusatiu com amb règim datiu.

Formulades les hipòtesis inicials, es va plantejar un objectiu general i quatre d'específics, en funció de la hipòtesi plantejada per a cada verb. L'objectiu general era conèixer quins són els usos que es van fer d'aquests verbs entre el 2012 i el 2016 en dos mitjans de comunicació del Principat de Catalunya; més concretament, de premsa escrita: *l'Ara* i *El Punt Avui*. La intenció era analitzar si hi ha

diferències d'ús entre tots dos diaris. Per poder respondre a les hipòtesis plantejades, també es va proposar un objectiu específic per a cada verb: en el cas de *enfadar*, comprovar si realment els mitjans de comunicació l'empraven en oracions simples amb experimentador acusatiu o de forma pronominal i, fins i tot, si es feia ús de la perífrasi causativa; en el cas de *estranyar*, estudiar quin era el règim real o predominant d'aquest verb i si es confirmava que regia datiu; en el cas de *preocupar*, verificar si els resultats s'acostaven a l'ús acusatiu que defensaven el DNV, el DUVC i el GD62, o si, per contra, també hi havia ús datiu, i en el cas de *sorprendre* comprovar si s'utilitzava el règim datiu, no reconegut per la normativa.

Per poder respondre als objectius plantejats, es va analitzar un extens corpus dels diaris *Ara* i *El Punt Avui*: en total, es van estudiar 848 ocurrences compreses entre l'1 de gener de 2012 i el 31 de desembre de 2016. La plataforma emprada va ser MyNews, una hemeroteca digital disponible per als estudiants i investigadors de la Universitat Rovira i Virgili. Així, es van buscar, per a tots quatre verbs, totes les oracions simples⁴ que incloguessin un objecte experimentador (CI o CD) referenciat per un pronom de tercera persona del singular, perquè només d'aquesta manera es veu clarament si l'ús és datiu o acusatiu. Per tant, els pronoms a través dels quals es va fer la cerca són *li* per al CI i *el* o *la* (o *l'*) per al CD (cf. taula 1, codis 1 i 2). En el cas de *enfadar*, també es van incloure en l'anàlisi les oracions amb el verb construït pronominalment i la perífrasi causativa (cf. taula 1, codis 3 i 4). Respecte als temps verbals estudiats, tots van ser del mode indicatiu: el present, l'imperfet, el perfet, el passat simple i el passat perifràstic. Les ocurrences es van introduir en una base de dades Excel que incloïa el diari, el dia i la pàgina on s'havia trobat l'oració, quin era el resultat (ex: *el preocupa*, *li preocupa*) i el codi assignat i, finalment, l'oració completa. Els codis de l'1 al 4, amb els exemples corresponents, es poden consultar tot seguit:

TAULA 1

Relació de codis i construccions analitzades dels verbs *enfadar*, *estranyar*, *preocupar* i *sorprendre*

Codi	Construcció	Exemple
1	pronom <i>li</i>	- L'escàndol <i>li sorprèn</i> / <i>li sorprenia</i> / <i>li ha sorprès</i> / <i>li sorprengué</i> / <i>li va sorprendre</i> (o) al Joan / a la Maria - (Al Joan / A la Maria) <i>li sorprèn</i> / <i>li sorprenia</i> / <i>li ha sorprès</i> / <i>li sorprengué</i> / <i>li va sorprendre</i> l'escàndol

4 En aquest estudi no es tindrà en compte l'aspecte verbal ni l'ordre dels mots dins de l'oració, que segons Royo (2021) són dos mecanismes que faciliten la interpretació causativa o estativa de la construcció. Per a més informació, vegeu Royo (2017, 2020, 2021).

Codi	Construcció	Exemple
2	pronom <i>el/l'</i>	- L'escàndol <i>el sorprèn / el sorprenia / l'ha sorprès / el sorprengué / el va sorprendre</i> (_o al Joan) - (Al Joan) <i>el sorprèn / el sorprenia / l'ha sorprès / el sorprengué / el va sorprendre</i> l'escàndol
	pronom <i>la/l'</i>	- L'escàndol <i>la sorprèn / la sorprenia / l'ha sorprès / la sorprengué / la va sorprendre</i> (_o a la Maria) - (A la Maria) <i>la sorprèn / la sorprenia / l'ha sorprès / la sorprengué / la va sorprendre</i> l'escàndol
3	pronominal	- El Joan / La Maria <i>s'enfada / s'enfadava / s'ha enfadat / s'enfadà / es va enfadar</i>
4	perífrasi causativa	- L'escàndol <i>fa enfadar / feia enfadar / ha fet enfadat / feu enfadar / va fer enfadar</i> el Joan / la Maria

5. RESULTATS

En aquest apartat es mostren els resultats obtinguts després d'analitzar tot el corpus: en primer lloc, els resultats dels objectius específics, i tot seguit els resultats generals. En el cas de *enfadar*, el corpus total d'oracions analitzades va ser de 423 ocurrences; en el cas del diari *Ara*, el corpus recollit era de 315 ocurrences, i en el del diari *El Punt Avui*, de 108. Els resultats, expressats en percentatges, s'exposen a la taula 2:

TAULA 2
Resultats del verb *enfadar*

	Acusatiu	Pronominal	Perífrasi causativa
<i>Ara</i>	0% (0/315)	73% (229/315)	27% (86/315)
<i>El Punt Avui</i>	0% (0/108)	81% (87/108)	19% (21/108)

En la taula 2 es pot observar que en el corpus analitzat no hi ha presència d'oracions simples amb règim acusatiu, ni en el diari *Ara* ni en el diari *El Punt Avui*. Per tant, totes les ocurrences analitzades corresponen a oracions que fan ús pronominal del verb *enfadar* (*enfadar-se*) o bé a oracions amb la perífrasi causativa (*fer enfadar*), amb una tendència cap a la primera estructura en tots dos diaris. A (4) es mostra un exemple de cada diari:

- (4) a. Ronaldo *s'enfada* molt i manté una xerrada de 45 minuts amb Mourinho, ara farà dues setmanes. (A, 20/1/2012, codi 3)
 b. Però el que més *ha fet enfadar* alguns sectors és la deriva islamista del primer ministre. (EPA, 7/6/2013, codi 4)

Pel que fa al verb *estranyar*, el corpus total d'oracions analitzades d'aquest verb va ser de 28 ocurrences.⁵ En el cas del diari *Ara*, el corpus recollit era de 18 ocurrences; i en el del diari *El Punt Avui*, de 10. Els resultats, expressats en percentatges, s'exposen a la taula 3:

TAULA 3
Resultats del verb estranyar

	<i>Datiu</i>	<i>Acusatiu</i>
<i>Ara</i>	100% (18/18)	0% (0/18)
<i>El Punt Avui</i>	80% (8/10)	20% (2/10)

En la taula 3 es pot observar que en el corpus analitzat hi ha un ús absolut del règim datiu en el cas de l'*Ara* —un 100% dels casos— i molt majoritari en el cas d'*El Punt Avui* —un 80% dels casos. L'altre 20% de les oracions analitzades d'*El Punt Avui* corresponen a solucions amb règim acusatiu. Es confirma, per tant, que el règim dominant és el datiu (5a), en comparació amb l'acusatiu (5b):

- (5) a. A en Jacob, cap de la secció d'assegurances d'enterrament, *li va estranyar* aquella indumentària llampant. (A, 23/4/2014, codi 1)
 b. «De fet, en Roc sempre m'ha vist filmant i ja l'havia filmat abans, de manera que ho ha viscut amb tota naturalitat. Al fill d'un fuster tampoc *l'estranya* que el seu pare faci les cadires on s'asseu», comenta Marc Recha. (EPA, 26/9/2015, codi 2)

En el cas del tercer verb analitzat, *preocupar*, el corpus total analitzat va ser de 386 ocurrences, 235 de les quals corresponien al diari *Ara*, i 151 a *El Punt Avui*. Els resultats, expressats en percentatges, s'exposen a la taula 4:

5 Caldria veure quines són les causes del limitat nombre d'ocurrences d'aquest verb respecte dels altres. Una hipòtesi podria ser que, en general, en les situacions comunicatives recollides a la premsa escrita presenta un ús baix.

TAULA 4
Resultats del verb *preocupar*

	<i>Datiu</i>	<i>Acusatiu</i>
<i>Ara</i>	73% (172/235)	27% (63/235)
<i>El Punt Avui</i>	42% (64/151)	58% (87/151)

En la taula 4 es pot observar que, en el cas del diari *Ara*, hi ha una tendència majoritària a les oracions amb un experimentador datiu —73% de les ocurrències—, mentre que les construccions amb acusatiu són menors —27%—, però també apareixen. En canvi, en el diari *El Punt Avui* no destaca cap de les dues construccions de manera clara; amb un 58% de les dades recollides s'imposen, però, les oracions amb experimentador acusatiu, davant del 42% de les dades que presenten un experimentador datiu. En el cas d'aquest verb, per tant, els dos diaris presenten clares diferències d'ús: en el cas de l'*Ara*, l'ús majoritari és el datiu; a *El Punt Avui*, el majoritari és l'acusatiu. Tot seguit se'n mostren exemples:

- (6) a. A Rosell, doncs, no *li preocupa* que Laporta critiqui l'acord amb la Fundació Qatar o la gestió del club, ja que les enquestes li demostren que la major part dels socis donen suport a la seva gestió i ja han girat full sobre aquests afers. (A, 16/5/2012, codi 1)
- b. La Unió Europea hi treu importància i assegura que un eventual rescat no *la preocupa*. (EPA, 29/5/2012, codi 2)

Finalment, pel que fa al verb *sorprendre*, les ocurrències totals analitzades d'aquest verb van ser 221; en el cas del diari *Ara*, el corpus recollit era de 152 ocurrències; i en el del diari *El Punt Avui*, de 69. Els resultats, expressats en percentatges, s'exposen a la taula 5:

TAULA 5
Resultats del verb *sorprendre*

	<i>Datiu</i>	<i>Acusatiu</i>
<i>Ara</i>	18% (28/152)	82% (124/152)
<i>El Punt Avui</i>	25% (17/69)	75% (52/69)

En la taula 5 es pot observar que en el corpus analitzat no hi ha una clara diferència entre l'ús del datiu i l'ús de l'acusatiu en tots dos diaris, ja que la majoria són acusatius. En el cas de l'*Ara*, el percentatge d'oracions amb un experimentador datiu és del 18%, mentre que les oracions amb un experimentador acusatiu representen el 82% dels casos analitzats. A *El Punt Avui*, les oracions amb un experimentador acusatiu suposen un percentatge més baix que a l'*Ara*, un 75%, respecte de les oracions amb experimentador datiu, que suposen un 25% de les ocurrences. Així doncs, l'ús predominant és l'acusatiu (7b) però també hi ha presència de l'ús datiu (7a):

- (7) a. Quan va arribar el moment de comprovar-ne el resultat a través del microscopi, *li va sorprendre* detectar unes partícules diminutes. (A, 2/12/2012, codi 1)
- b. A més, *la sorpren* que a l'Estat «s'utilitzi el terme nazi, que no va ser un problema a Espanya sinó a fora, en comptes de dir franquista, que seria l'acusació més pròpia». (EPA, 22/5/2013, codi 2)

Pel que fa a l'objectiu general, de l'estudi de l'ús d'aquests verbs entre el 2012 i el 2016 en dos mitjans de comunicació del Principat de Catalunya, l'*Ara* i *El Punt Avui*, es pot afirmar que no hi ha diferències notables entre els dos diaris en els verbs *enfadar*, *estranyar* i *sorprendre*, però sí pel que fa a *preocupar*, amb l'ús del datiu predominant a l'*Ara* i de l'acusatiu a *El Punt Avui*.

6. CONCLUSIONS I CONSIDERACIONS FINALS

La primera línia d'investigació proposada consistia a determinar quin és l'ús del verb *enfadar* amb valor causatiu i complement acusatiu. El resultat és que no hem trobat al corpus cap ocurrencia de *enfadar* en acusatiu. L'ús d'aquest verb és exclusivament intransitiu pronominal, tal com ja preveia el DUVIC i tal com estableix avui el DIEC2 en línia (des del 2015). En aquest cas, doncs, es va confirmar la hipòtesi inicial, que era que l'ús general del verb *enfadar* era el pronominal intransitiu, i que, per formar una construcció causativa, la llengua recorria a la perífrasi.

La segona línia d'investigació pretenia avaluar l'ús amb acusatiu o datiu dels verbs *estranyar*, *preocupar* i *sorprendre* durant els anys 2010-2016, és a dir, en un període en què la normativa de l'IEC només acceptava l'ús acusatiu d'aquests verbs. Els resultats són els següents. El primer, *estranyar*, ja s'usava principalment com a verb rector de datiu; la normativa, doncs, va autoritzar un ús que era general. El segon, *preocupar*, també s'usava amb datiu, però en una proporció variable: era majoritari el datiu en el cas de l'*Ara* (73% de les ocurrences) i freqüent però

minoritari en el cas d'*El Punt Avui* (27%). La normativa del 2016 va acceptar, doncs, un ús que també era freqüent, tot i que no majoritari. Quant a *sorprendre*, els resultats mostren que també s'usava amb datiu, tot i que en una proporció reduïda (18% i 25%). La normativa, en aquest cas, va continuar admetent només l'alternant més freqüent, el d'acusatiu.

Quant als resultats comparatius entre els dos diaris, cal dir el següent. No hi ha diferències notables en els verbs *enfadar*, *estranyar* i *sorprendre*, però sí en relació amb *preocupar*, verb en què l'ús de datiu és el predominant a l'*Ara* i l'ús d'acusatiu a *El Punt Avui*. Es pot aventurar que, quant a criteris lingüístics, el primer diari ja optava per no seguir sempre la normativa vigent, mentre que el segon diari sí que ho feia.

Com a futures línies d'investigació es poden esmentar les següents. En primer lloc caldria analitzar l'ús d'aquests verbs després del 2016, per veure si hi ha hagut canvis atribuïbles a la nova normativa de l'IEC. En segon lloc, aquest estudi es podria ampliar a tots els diaris redactats en català, per mirar de detectar si hi ha diferències dialectals. Finalment, també seria convenient fer un estudi dels usos pronominals d'aquests verbs, perquè només s'ha fet per a *enfadar*. Queda, per tant, molta feina per fer.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAD, Maya (1998). «VP Structure and the Syntax-Lexicon Interface». Tesis doctoral. University College London.
- BELLETTI, Adriana; RIZZI, Luigi (1987). «Los verbos psicológicos y la teoría temàtica». A: DEMONTE, Violeta; FERNÁNDEZ LAGUNILLA, Marina (ed.). *Sintaxis de las lenguas románicas*. Madrid: Ediciones El Arquero, p. 60-122.
- CABRÉ, Teresa; MATEU, Jaume (1998). «Estructura gramatical i normativa lingüística: a propòsit dels verbs psicològics en català». *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 2, p. 65-81.
- DIEC1 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona/Palma/València: Edicions 3 i 4 / Edicions 62 / Moll / Enciclopèdia Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Edicions 62. També disponible en línia, amb actualitzacions periòdiques, a: <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 2023].
- DNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2014). *Diccionari normatiu valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. També disponible en línia a: <https://www.avl.gva.es/lexicval/>. [Consulta: 2023].

- DUVC = GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (2019). *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. 3a edició. Barcelona: Educaula.
- GD62 = LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (ed.) (2000). *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- GDLC = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia, amb actualitzacions periòdiques, a: <<https://www.diccionari.cat/>> [Consulta: 2023].
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PESETSKY, David (1995). *Zero Syntax. Experiencers and Cascades*. Cambridge: The MIT Press.
- ROSSELLÓ, Joana (2008). «El SV, I: Verbs i arguments verbals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, M. Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1853-1949. [1a ed., 2002.]
- ROYO, Carles (2017). «Alternança acusatiu/datiu i flexibilitat semàntica i sintàctica dels verbs psicològics catalans». Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- (2020). «The accusative/dative alternation in Catalan verbs with experiencer object». A: PINEDA, Anna; MATEU, Jaume (ed.). *Dative constructions in Romance and beyond*. Berlín: Language Science Press, p. 371-393.
- (2021). «Experimentador acusatiu i experimentador datiu: un contrast entre oracions alternants». *Estudis Romànics*, vol. 43, p. 35-58.

Les oracions amb el verb *molestar* que expressen sensacions físiques desagradables

CARLES ROYO
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ¹

El verb *molestar* mostra una remarcable flexibilitat sintàctica i semàntica per expressar una experiència psicològica negativa que pot contenir matisos variats. És un comportament que queda reflectit en unes quantes accepcions verbals amb diferents configuracions sintàctiques (Royo, 2024).

La majoria dels diccionaris defineixen una accepció de *molestar* que, amb petites variacions, és ‘donar o causar molèstia’. En aquest article estudiaré uns quants exemples molt concrets que recullen tres diccionaris en aquesta accepció (DIEC2, GDLC i DEIEC) i que hi apareixen juntament amb altres exemples que poden mostrar un contrast, en un intent d’analitzar i destriar si l’entrada inclou dues possibles accepcions, una de transitiva i una altra d’intransitiva.

2. L’EXPRESSIÓ DE LES SENSACIONS FÍSQUES DESAGRADABLES AMB **MOLESTAR**

La primera accepció del verb *molestar* al DIEC2 (1) —que coincideix amb la primera al GDLC (s. v. **molestar** 1.1. *transitiu*)— no ha sofert cap modificació arran de la publicació de la GIEC; tampoc en els exemples de l’entrada.

¹ Aquest treball s’ha beneficiat d’un ajut del projecte de recerca PID2022-136610NB-I00 (Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades) i del Pla de Foment de la Recerca 2022PFR-URV-10 (Universitat Rovira i Virgili) atorgat al Research Group on Language and Linguistics RO-LLING (2021 SGR 01217, AGAUR-Generalitat de Catalunya).

- (1) [LC] Donar, causar, molèstia (a algú). Si reposa, no el vull molestar: ja tornaré més tard. Aquell soroll molesta. Aquest mal em molesta molt. Els colls alts em molesten. (DIEC2, s. v. **molestar** 1 1 v. tr.)

A (1) hi apareixen quatre exemples: el primer és una oració amb un experimentador acusatiu representat pel pronom *el* i el segon és un ús absolut del verb.² Però el tercer exemple i el quart mereixen un comentari particular: fan referència a molèsties físiques o corporals desagradables, que poden ser internes o externes, originades internament en el propi cos de l'experimentador en el tercer exemple (*Aquest mal em molesta molt*) o per un element exterior al cos de l'experimentador en el quart (*Els colls alts em molesten*). Crida l'atenció que en tots dos casos s'hi utilitzi un exemple amb el clític de primera persona del singular *em* per a l'experimentador (una forma coincident en acusatiu i en datiu), en comptes d'un clític de tercera persona del singular, com s'ha usat al primer exemple, el qual mostra de manera transparent que es tracta d'un acusatiu. Es dedueix que el clític *em* és un acusatiu per la marca gramatical de l'entrada com a accepció transitiva.

Hi ha exemples de característiques similars al DEIEC: són el primer (*Els colls alts em molesten*) i el tercer (*Sentir olors fortes molesta molt les embarassades*) de la primera accepció verbal (2), una accepció definida de manera similar a la recollida a (1).³ Tot i utilitzar el clític *em* en el primer exemple, en el tercer l'experimentador (*les embarassades*) és un sintagma determinant que no està introduït per la preposició *a*, una marca transparent de cas acusatiu.

- (2) [LC] [Algú, un fet, una circumstància] causar molèstia a [algú, un animal]. Els colls alts em molesten. No molesteu els gossos. Sentir olors fortes molesta molt les embarassades. Us molesta que m'assegui al vostre costat? No vull molestar: ja tornaré més tard. (DEIEC: s. v. **molestar** 1.1 tr.)

En tots tres diccionaris (DIEC2, GDLC i DEIEC) s'hi pot observar un contrast entre els exemples. Els exemples de (3) admeten un subjecte agent i tenen un significat de molèstia anímica desagradable, a diferència dels exemples de (4), que

2 Sobre la possibilitat dels verbs psicològics que habitualment es construeixen amb un objecte experimentador de formar oracions genèriques amb un ús absolut del verb, vegeu Rosselló (2008, § 13.3.6.2a-b; § 13.3.7.2b) i GIEC (§ 21.2.2b; § 21.5a).

3 El GD62 recull una única accepció de *molestar* i un sol exemple de característiques similars: *v tr* Donar, causar molèstia. *Em molesta la roba estreta*. (s. v. *molestar v tr*).

no admeten un subjecte agent i expressen una semàntica de sensació física desagradable. D'altra banda, l'exemple de (5) presenta un subjecte no agentiu —un subjecte oracional postverbal—, però expressa una semàntica de molèstia anímica desagradable.⁴

- (3) subjecte agent / semàntica: molèstia anímica desagradable
 - a. Si reposa, no el vull molestar: ja tornaré més tard. (DIEC2, GDLC, GEIEC en ús absolut)
 - b. No molesteu els gossos. (GEIEC)
- (4) subjecte no agentiu / semàntica: sensació física desagradable
 - a. Aquest mal em molesta molt. (DIEC2, GDLC)
 - b. Els colls alts em molesten. (DIEC2, GDLC, GEIEC)
 - c. Sentir olors fortes molesta molt les embarassades. (GEIEC)
- (5) subjecte no agentiu / semàntica: molèstia anímica desagradable
 - Us molesta que m'assegui al vostre costat? (GEIEC)

En aquest article estudio específicament els exemples de (4). Tenint en compte el tractament d'aquests exemples com a transitius, per al DIEC2, el GDLC i el DEIEC els corresponents exemples amb un clític de tercera persona del singular per a l'experimentador serien els de (6), sigui per referir-se a una molèstia física o corporal d'origen intern (6a), sigui per referir-se a una d'origen extern (6b)-(6c).

- (6) a. Aquest mal la molesta molt. (DIEC2, GDLC)
- b. Els colls alts la molesten. (DIEC2, GDLC, DEIEC)
- c. Sentir olors fortes la molesta molt. (DEIEC)

4 Els verbs psicològics de semàntica anímica que regeixen un experimentador acusatiu formen estructures esdevenimentals amb un ordre neutre oracional subjecte-verb-objecte (SVO). Amb un canvi d'ordre neutre oracional, amb subjecte postverbal, determinats verbs poden passar a formar estructures estatives amb un experimentador datiu, en una construcció que s'assimila a la de verbs com *agradar* (cf. GIEC, § 21.5; Royo, 2021). La GIEC (§ 21.5c) accepta que el verb *molestar* presenta aquest fenomen, un canvi normatiu que ha quedat reflectit en la l'accepció 2 v. *intr.* de *molestar* al DIEC2 actualitzat en línia 'ésser una molèstia per a algú', amb l'exemple *Li molesta que fumi?*, i definida com a 'ser molest, desagradar' a Royo (2024). Es podria encabir en aquesta accepció intransitiva l'exemple de (5). En canvi, en el cas dels exemples de (4) no sembla que l'ordre oracional sigui un factor determinant del règim verbal; a més, a (4) la semàntica no és d'una molèstia anímica desagradable com a (5), sinó d'una sensació física desagradable.

Dins l'àmbit de l'assessorament lingüístic es pot trobar alguna aportació no coincident amb el tractament lexicogràfic d'aquestes oracions com a transitives. Per exemple, la fitxa 7832/3 de l'Optimot recull un exemple amb experimentador datiu en què el verb *molestar* expressa una sensació física desagradable:⁵ *A la noia li molestava la picada de mosquit*. D'altra banda, segons Pla Nualart (2010, p. 84-85), una oració amb acusatiu com *Els jerseis de llana la molesten* —similar a la de (6b)— sona estranya als parlants; en canvi, una oració amb datiu com *Els colls alts li molesten*, no. En opinió de Pla Nualart, són oracions que han d'anar amb datiu perquè són estatives, a diferència d'una oració causativa de canvi d'estat amb acusatiu com *En Joan sempre està molestant-la*.⁶

Però es pot donar una altra explicació complementària d'aquest fenomen. En una primera observació, es comprova que a (6b)-(6c) hi ha una molèstia física originada per un element exterior al cos de l'experimentador i captada per un dels cinc sentits corporals, en aquest cas el sentit del tacte (6b) i de l'olfacte (6c). En una cerca d'exemples d'ús similars amb el verb *molestar*, en què s'origini una molèstia física percebuda a través dels sentits corporals, es confirma que la construcció amb datiu s'utilitza en textos publicats, amb qualsevol dels cinc sentits corporals: vista (7a), oïda (7b), olfacte (7c), gust (7d) i tacte (7e).

- (7) a. No pot obrir els ulls. Li molesta la claror, està tan cega com quan recorria el passadís fosc. (Mola, 2020, p. 249)
- b. la toia li rellisca del braç i li va a parar al damunt de les sabates i, sabent que són les flors, li molesta el tacte tou i el soroll de la cel·lofana. (Cid Carbó, 2016, p. 72)
- c. Atura el taxi. No està brut però li molesta l'olor de tabac. (Oliveres, 2016, p. 157)
- d. El que de moment té és [...] aquest gust a la boca, tan desagradable, de molsa, que no li marxa —i que li molesta més que el gust de metall de la química— [...]. (Roca, 2020, p. 14)

5 La fitxa 7832/3 de l'Optimot no fa referència a les sensacions físiques desagradables, sinó que considera que *molestar* forma oracions intransitives amb un pronom de datiu anteposat al verb quan significa 'afectar negativament'. A més, també es refereix a l'accepció intransitiva recollida a la GIEC (§ 21.5c) 'fer nosa a algú', una accepció estativa del verb amb un comportament específic, que la diferencia de l'accepció que proposo a (16b) (i de l'accepció 'ser molest, desagradar': cf. la nota 4). Definida com a 'ser molest, ser una nosa o fer nosa, destorbar', admet un adjunt que sembla de finalitat però pròpiament no ho és, ja que l'oració no és agentiva: *L'anell li {molesta / destorba / fa nosa} per tocar el piano* (cf. Royo, 2024, p. 80-81).

6 A Royo (2024) no es considera causativa aquesta accepció i es defineix com es fa a (16a).

- e. però ella està molt nerviosa, li molesta la brisa suau que li frega les galtes, la irrita com una escopinada. (Bosch Oliveras, 2022, p. 43)

És una construcció similar a la d'oracions intransitives amb altres verbs que poden expressar una molèstia física (de vegades amb sentit metafòric) originada per un element exterior al cos de l'experimentador i captada per un dels cinc sentits corporals: vista (8a), oïda (8b), olfacte (8c), gust (8d) i tacte (8e).

- (8) a. De reüll, la Cinder va veure una llumeta taronja que li pampalluguejava en el camp de visió. (Meyer, 2012, p. 33)
- b. el seu agut to de veu li llampegava travessant-li el cervell. (Läckberg, 2009, p. 158)
- c. La pudor li repta esòfag amunt, però, abans que rotar-la, se l'empassa. (Roca Navarro, 2023, p. 144)
- d. La copa de Fundador que havia pres després d'esmorzar li començava a agrejar. (Cisteró, 2008, p. 85)
- e. Estrena un vestit jaqueta de punt que li pica i l'únic que pensa és a treure-se'l per posar-se el pijama. (Castells, 2019, p. 157)

Es pot definir el concepte de *molèstia* percebuda pels sentits en les oracions de (6b)-(6c) i (7) com a 'sensació física o corporal desagradable'. Un concepte que també és adequat per a les molèsties originades internament a (6a) i (9), en el propi cos de l'experimentador.

- (9) a. —Li molesta molt aquest braç? —De vegades sí que fa mal, sí. —El dolor no sempre és dolent. (Hill, 2016, p. 281)
- b. Quan alguna cosa li fa mal o li molesta es queixa, i quan té malestar plora. (Crespi i Asensio, 2022, p. 160)
- c. Pot coincidir amb el nas tapat o amb un refredat, i sol ser un plor nocturn perquè a l'estirar-se li molesta la pressió intratimpànica. (Sellarés Biel, 2018, p. 71)
- d. I després parlem dels pares d'ell i em diu que a en Tomàs li han d'operar una hèrnia que fa temps que li molesta. (Batlle Basart, 2020, p. 76)
- e. coixeja per la punyalada a l'esquena. Li molesta, però aguanta... (*L'Esportiu*, 15 de febrer del 2014, p. 32)
- f. Li molesten les dents en contacte amb la dolçor, l'escalfor o en masticar? (Serra Prat, 2004, p. 181)

El datiu de les oracions de (9) es pot interpretar com un datiu possessiu relacionat amb un element de possessió inalienable, que és el subjecte de l'oració. Un sintagma nominal de possessió inalienable només pot ser un argument intern, bé un complement directe d'una oració transitiva o bé un subjecte d'una oració inacusativa (GIEC, § 18.4.2.2; Cavallo, 2014, p. 216-222 i referències que s'hi citen). A les oracions de (9) hi hauria un subjecte intern d'oracions inacusatives, les quals no poden codificar un acusatiu, no poden ser transitives. Si, almenys en una interpretació possible, a l'exemple de (4a) —*Aquest mal em molesta molt* (DIEC2; GDLC)— es considera que *aquest mal* és un sintagma nominal de possessió inalienable en posició de subjecte intern d'una oració inacusativa, l'argument experimentador (*em*) no podria ser un acusatiu i es justificaria que tingués cas datiu, tot i la posició preverbal del subjecte.

Però des d'un altre punt de vista, «un sintagma nominal de possessió inalienable en certs casos pot establir relació meronímica (de part-tot) amb un pronom de datiu que no sigui un datiu de possessió, sinó un complement indirecte seleccionat pel verb: *Em fa mal el cap*» (GIEC, § 18.4.2.2e). Per a l'espanyol, la NGLE (§ 35.7a) ho expressa d'una manera diferent en afirmar que els datius possessius poden ser de verbs que seleccionen complements indirectes argumentals (*doler*: *Me duelen los oídos*) o de verbs que no els seleccionen (*brillar*: *Te brillan los ojos*). Segons la NGLE (§ 35.7h), els datius possessius poden ser alhora argumentals, sobretot en els complements indirectes experimentadors; per això, a *Me duelen los oídos* el pronom *me* exerceix una doble funció: designa tant la persona que experimenta el dolor (datiu argumental) com l'individu a qui pertanyen les orelles (datiu possessiu).

Tot i que no és exclusiu d'aquests verbs, és remarcable que tant la GIEC com la NGLE exemplifiquin aquest fenomen amb verbs que expressen sensacions físiques desagradables: *fer mal* (català) i *doler* (espanyol). Com es pot comprovar a (9), l'accepció del verb *molestar* que fa referència a molèsties originades internament està estretament relacionada amb el dolor, tot i que amb un cert grau d'imprecisió: sovint s'hi expressa una versió mitigada del dolor, però no sempre; és més aviat una sensació desagradable imprecisa o un dolor imprecís. En l'àmbit nominal, a (10) es recull un exemple en què es relaciona el concepte de *molèstia* amb el de *dolor*.

- (10) Sempre que experimentem un dolor, una molèstia de qualsevol tipus, podem optar per acceptar el malestar. (Santandreu, 2014, p. 212)

Els exemples de (9a)-(9b) mostren una equivalència transparent entre *molestar* i *fer mal*, i en tots els altres exemples de (9) es podria substituir el verb *molestar*

per *fer mal*, encara que semànticament es perdria el sentit d'un cert grau d'imprecisió en el dolor. Tot i això, és una observació que no és suficient per justificar el datiu d'aquestes oracions del català amb *molestar*, ja que no és exactament el mateix l'estructura analítica amb un verb lleuger de *fer mal* que la sintètica de *molestar*, i el verb *doldre* o *doler* del català se sol utilitzar per expressar una mo-
lèstia anímica, no pas física.

Si es consideren les oracions de (4a) i (9) del verb *molestar* com a inacusatives perquè contenen un datiu possessiu, l'experimentador només podria ser-hi un datiu. Però tenint en compte l'observació de la GIEC (§ 18.4.2.2e) que el datiu d'oracions com *Em fa mal el cap* no és un datiu possessiu, caldria aprofundir en l'argumentació que demostrï la inacusativitat d'aquestes oracions i deixi el tema obert a la recerca. A l'apartat següent exploro una altra via d'explicació del fet que l'experimentador pugui ser un datiu en aquestes oracions.

3. EL RÈGIM DELS VERBS QUE EXPRESSEN SENSACIONS FÍSQUES DESAGRADABLES

Quan *molestar* expressa una sensació física desagradable es comporta de manera similar a altres verbs intransitius que especifiquen de quin tipus de sensació desagradable es tracta, que pot ser d'origen extern o intern: *coure* (11a), *cremar* (11b), *formiguejar* (11c), *pesar* (11d), *picar* (11e), *punxar* (11f), *tibar* (11g).⁷ Com *molestar*, alguns d'aquests verbs tenen altres accepcions transitives, i és significatiu que en aquesta accepció participin en oracions intransitives. Fins i tot un verb com *pessigollejar*, definit només com a transitiu a la majoria dels diccionaris amb el sentit de 'fer pessigolles' o similar (cf. DEIEC, DIEC2, DNV, DUV, GDLC), es pot comportar com a intransitiu quan expressa una sensació (11h).⁸

- (11) a. La ferida del braç li coïa. (GD62, s. v. **coure** v *intr* i règ 1)
- b. La mandíbula li feia un mal de mil dimonis, l'oïda encara li xiulava i tenia un costat de la cara que li cremava. (Morton, 2013, p. 540)
- c. La cama em formigueja. (DNV, s. v. **formiguejar** 1 v. *intr*.)
- d. La roba li pesa com si fos un abric de pells. (Atwood, 2019, p. 335)
- e. L'aigua li picava, com un milió d'agulles minúscules que li foradaven la pell en carn viva. (McGee, 2016, p. 266)

7 Per a l'espanyol, vegeu NGLE (§ 35.5m; § 35.7i).

8 Tanmateix, *La gana el pessigollejava de feia estona* (DUVC).

- f. L'Àlícia l'observa i sent com el cor es fa petit i li punxa. (Solsona, 2019, p. 217)
- g. La faldilla li tibava i se li va descosir una costura. (DUVC, s. v. 1. *tibar* <una cosa>)
- h. Després de dues hores d'immobilitat, les cames li pessigollegen. (Fuster, 1980, p. 67)

La construcció intransitiva es manté quan aquestes oracions biargumentals alternen amb unes altres de triargumentals en què apareix un nou argument amb la funció de subjecte oracional que indica la causa (externa o interna) que provoca la sensació, i la part del cos on es produeix la sensació —abans amb funció de subjecte— passa a formar part d'un complement locatiu:⁹ *coure* (12a), *cremar* (12b), *formiguejar* (12c), *pesar* (12d), *pessigollejar* (12e), *picar* (12f), *punxar* (12g), *tibar* (12h). És una alternança de valència i de diàtesi al mateix temps entre dos alternants que són intransitius. Especialment en el cas de *formiguejar* i *pessigollejar*, també poden fer referència a sensacions físiques agradables: vegeu (12c) i (12e).

- (12) a. La lluentor del rails, que reflectien el sol del migdia, li coïa a les parpelles. (Moncada, 2017, p. 41)
- b. A l'Octavi, el gel li cremava a les mans. (Gracia, 2019, p. 129)
- c. La primavera li formiguejava a dintre, talment deu sentir-se l'arbre amb la saba del bon temps. (Ballarín, 1996, p. 57)
- d. L'alcohol li pesa a les cames, té els membres massa rígids i el sistema nerviós massa lent. (Sund, 2015, p. 15)
- e. La mirada d'amable complicitat de la noia italiana li pessigolleja dins el pit i la fa sentir bé. (Otón Ferrà, 2002, p. 30)
- f. La ressaca del conyac li picava a la gorja. (Esponellà, 2002, p. 68)
- g. L'empedrat de les escales li punxa a la planta dels peus. (Rojals, 2018, p. 188)
- h. Feia hores que volia esbandir-se aquella sensació d'inflor general, que li tibava a les vores de les dents i li comprimia els queixals des de dins. (Bagunyà, 2021, p. 363)

9 Per simplicitat expositiva, qualifico aquestes oracions de triargumentals. Deixo per a un estudi més aprofundit la caracterització d'aquest complement locatiu com un argument o com un adjunt.

A (13) es pot comprovar que aquesta accepció del verb *molestar* es comporta de manera similar als altres verbs que expressen sensacions físiques en les oracions de (12).

- (13) *a.* havia dormit malament, el general, alguna cosa li molestava a la bufeta, contaven. (Céline, 2007, p. 34)
- b.* Es va treure la mà de la butxaca i es va apartar el serrell que li molestava al front. (Barroso, 2020, p. 136)
- c.* Quelcom li molestava al nas, va tibar per treure's un llarguíssim insecte. (Hespèria, 2009, p. 29)
- d.* [...] i el noi amb els pantalons que li molestaven a la pell bruna i humida. (Viñas, 2021, p. 70)
- e.* Encara no són les nou del matí, però la claror ja li molesta als ulls. (Jeans, 2020, p. 12)

En l'àmbit nominal, també hi ha una relació del substantiu *molèstia*, quan expressa una 'sensació física desagradable', amb altres substantius que especifiquen de quin tipus de molèstia o de dolor mitigat es tracta (14).

- (14) *a.* ocorren espontàniament durant la vigília i sovint descrites com formigueig, cremor, dolor «especial», agulletes, rampes, picors, etc. Generalment, aquesta molèstia, els afectats la descriuen com si fos generada des de l'interior de les extremitats i no des de la superfície. (Estivill, 2014, p. 53-54)
- b.* Les contraccions de l'embaràs fan baixar el nen avall i d'aquí que tot sovint [...] notin un pes, una punxada, una molèstia, signes que indiquen que el fetus s'està encaixant. (Sellarés Biel, 2018, p. 25)
- c.* Però el pessigolleig, en lloc de disminuir, augmentava, i encara notava que la molèstia anava ensenyorint-se del seu braç. (Gil, 2000, p. 59)

En la mesura que les oracions d'aquests verbs comparteixen el fet de no ser agentives i d'expressar sensacions físiques, faig una proposta de definició lèxica d'aquesta accepció del verb *molestar*, que pot ser útil per a la resta de verbs d'(11)-(12) substituint el substantiu *molèstia* de la definició pels altres substantius corresponents: 'fer notar una sensació de molèstia'.¹⁰

10 Evito el terme *desagradable* a la definició —després de *sensació*— perquè així permet referir-se també a sensacions agradables: vegeu (12c) i (12e). L'arrel de l'item lèxic és la que aporta la semàntica de '(des)agradable'.

Almenys com una evolució possible de la llengua, es pot concebre aquest concepte de *molèstia* com una sensació física desagradable genèrica, que funcionaria com un hiperònim de tot un conjunt de sensacions físiques desagradables més o menys específiques (15). Aquesta pot ser una explicació de per què actualment a molts parlants els resulta més natural la construcció sintàctica d'aquesta accepció de *molestar* amb datiu experimentador —indicat com a *v. intr.* a (15)— en lloc d'una altra amb acusatiu, d'ús més tradicional i avalada per la normativa: dins un procés de canvi, *molestar* assimilaria la construcció sintàctica de tots els altres verbs de sensacions físiques.

- (15) *v. intr.* 'fer notar una sensació de {coïssor / cremor / formigueig/gó / pes(antor) / ?pessigolleig / picor / punxada/des / tibantor... // molèstia}'

Si a banda de la semàntica de l'accepció es té en compte que són oracions que no accepten un agent, hi ha dos factors que facilitarien la diferenciació entre els exemples de la primera entrada de *molestar* al DIEC2, el GDLC i el DEIEC en dues accepcions específiques, la primera transitiva i la segona intransitiva: (16a) per als exemples de (3) i (16b) per als de (4).¹¹

- (16) *a. v. tr.* Fer una acció que pot ser molesta, importunar. *Si reposa, no el vull molestar: ja tornaré més tard. No molesteu els gossos.*
b. v. intr. Fer notar una sensació de molèstia, una sensació física desagradable. *Aquest mal li molesta molt. Els colls alts li molesten. Sentir olors fortes molesta molt a les embarassades.*

4. CONCLUSIONS

Quan el verb *molestar* fa referència a una molèstia entesa com a sensació física desagradable es comprova el següent: l'oració sovint es construeix amb un experimentador datiu i l'oració normativa amb experimentador acusatiu es fa estranya a determinats parlants, un fenomen que necessita una explicació.

En aquestes oracions *molestar* es pot construir de manera similar a altres verbs intransitius —o a accepcions intransitives d'aquests verbs— que expressen

¹¹ Encara que molts diccionaris utilitzen una definició amb un verb causatiu, com *causar* o *produir*, tant en aquesta accepció de *molestar* com en la definició dels altres verbs d'(11)-(12), considero que les definicions de (15) i (16b) s'ajusten més a la seva estructura semàntica corresponent (Cabrè i Mateu, 1998, p. 76). Pel que fa a (16a), vegeu Royo (2024).

sensacions físiques desagradables amb un datiu experimentador: *coure, cremar, formiguejar, pesar, pessigollejar, picar, punxar, tibar*.

Una accepció lexicogràfica que s'ajusti a l'estructura semàntica d'aquestes oracions de *molestar* pot ser la següent: 'fer notar una sensació de molèstia'. Com que el substantiu *molèstia* de la definició es pot considerar un hiperònim d'altres sensacions físiques més específiques, és una definició vàlida per als altres verbs esmentats, substituint *molèstia* pels substantius corresponents a cada ítem lèxic.

Per a futures recerques, caldria aprofundir en la possible estructura inacusativa d'aquestes oracions amb experimentador datiu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CABRÉ, Teresa; MATEU, Jaume (1998). «Estructura gramatical i normativa lingüística: a propòsit dels verbs psicològics en català». *Quaderns: Revista de traducció*, núm. 2, p. 65-81.
- CAVALLO, Guido (2014). «The Latin psych verbs of the ē-class: (de)transitivization and syntactic alignment». Tesi doctoral. Università degli Studi di Padova.
- DEIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2023). *Diccionari essencial de la llengua catalana* [en línia]. <<https://deiec.iec.cat/>> [Consulta: gener 2024].
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: IEC / Enciclopèdia Catalana / Edicions 62. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat/>> [Consulta: gener 2024].
- DNV = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2014). *Diccionari normatiu valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. També disponible en línia a: <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>> [Consulta: gener 2024].
- DUVC = GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (2009). *Diccionari d'ús dels verbs catalans. Règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*. 2a ed. Barcelona: Educaula. [1a edició: Barcelona, Edicions 62, 1999.]
- GDLC = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia a: <<http://www.diccionari.cat/>> [Consulta: gener 2024].
- GD62 = LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (2000). *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia a: <<https://giec.iec.cat/inici>> [Consulta: gener 2024]
- NGLE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA; ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA (2009). *Nueva gramática de la lengua española. Morfología*.

- Sintaxis I / Sintaxis II*. Madrid: Espasa Libros. 2 vol. També disponible en línia a: <<https://www.rae.es/gramática/>> [Consulta: gener 2024]
- Optimot = GENERALITAT DE CATALUNYA. *Optimot, consultes lingüístiques* [en línia]. <<http://aplicacions.llengua.gencat.cat/llc/AppJava/index.html>> [Consulta: gener 2024].
- PLA NUALART, Albert (2010). *Això del català. Podem fer-ho més fàcil?* Barcelona: Columna.
- ROSSELLÓ, Joana (2008). «El SV, I: Verbs i arguments verbals». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.), *Gramàtica del català contemporani*. 4a ed. Vol. II. Barcelona: Empúries, p. 1853-1949.
- ROYO, Carles (2021). «Experimentador acusatiu i experimentador datiu: un contrast entre oracions alternants». *Estudis Romànics*, núm. 43, p. 35-58.
- (2024). «Les accepcions i el règim del verb *molestar*». *Caplletra*, núm. 77, p. 65-91.

REFERÈNCIES DELS EXEMPLES

- ATWOOD, Margaret (2019). *Àlies Grace*. Traducció de Xavier Pàmies. Barcelona: Quaderns Crema.
- BAGUNYÀ, Borja (2021). *Els angles morts*. [Barcelona]: Edicions del Periscopi.
- BALLARÍN, Josep Maria (1996). *Santa Maria, pa cada dia*. Barcelona: Planeta.
- BARROSO, Xavi (2020). *L'avinguda de les il·lusions*. Traducció de Josep Alemany. Barcelona: Rosa dels Vents.
- BATLLE BASART, Eduard (2020). *Avui sí*. Sevilla: Punto Rojo Libros.
- BOSCH OLIVERAS, Mar (2022). *L'edat dels vius*. Barcelona: Univers.
- CASTELLS, Ada (2019). *Mare*. Barcelona: La Campana.
- CÉLINE, Louis-Ferdinand (2007). *Viatge al fons de la nit*. Traducció d'Estanislau Vidal-Folch. Barcelona: Proa.
- CID CARBÓ, Josep Maria (2016). *Roig o carmí*. Barcelona: Ediciones Oblicuas.
- CISTERÓ, Antoni (2008). *Com un vi novell*. Valls: Cossetània Edicions.
- CRESPI I ASENSIO, Elena (2022). *Sortir de mare. Gestar, parir, criar des del feminisme i la diversitat*. Barcelona: Rosa dels Vents.
- ESPONELLÀ, Núria (2002). *Temps de silenci*. Barcelona: Columna.
- ESTIVILL, Eduard (2014). *Les anècdotes del Dr. Estivill*. Barcelona: Ediciones B.
- FUSTER, Jaume (1980). «Soledats hostils». A: MARTÍ I OLIVELLA, Jaume; REY I GRANGÉ, Carme; PORQUERAS-MAYO, Albert (ed.). *Antologia de la narrativa catalana dels 70*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 57-75.
- GIL, Emili (2000). «El braç tallat». A: ASSOCIACIÓ DE Joves Escriptors de la Llengua Catalana (AJELC), *21 x 21. Contes de Barcelona*. Barcelona: Proa, p. 57-61.

- GRACIA, Carla (2019). *L'abisme. Tots tenim un motiu per caure*. Barcelona: Univers.
- HESPÈRIA (2009) = *Hespèria: relats curts de terror*. Recull dels textos presentats al Concurs de relats curts de terror organitzat pel bloc Hespèria entre febrer i maig del 2009. Terres de l'Ebre: Hespèria.
- HILL, Toni (2016). *Els àngels de gel* Traducció de Mireia Alegre Clanxet. Barcelona: Debolsillo.
- JEANS, Blue (2020). *La promesa de la Júlia*. Traducció de Núria Parés Sellarès. Barcelona: Columna.
- LÄCKBERG, Camilla (2009). *Les filles del fred*. 2a ed. Traducció de Lluís Solanes Poch. Badalona: Ara Llibres.
- MCGEE, Katharine (2016). *La planta mil*. Traducció de Mercè Santaulària. Barcelona: RBA Libros.
- MEYER, Marissa (2012). *Cinder. Cròniques lunars* Traducció d'Aïda Garcia Pons. [Barcelona]: Estrella Polar.
- MOLA, Carmen (2020). *La Nena* Traducció de Núria Parés i Imma Estany. Barcelona: La Campana.
- MONCADA, Jesús (2017). *Històries de la mà esquerra*. Barcelona: Edicions 62.
- MORTON, Kate (2013). *L'aniversari secret* Traducció de Mercè Guitart Ribas. Tres Cantos (Madrid): Suma de Letras.
- OLIVERES, Ignasi (2016). *Alguna cosa no del tot neta, però no gaire perillosa*. Barcelona: Rosa dels Vents.
- OTÓN FERRÀ, Joana (2002). *Croissant i suc de taronja*. Lleida: Pagès Editors.
- ROCA, Maria Mercè (2020). *Al final t'agradaré*. Barcelona: Rosa dels Vents.
- ROCA NAVARRO, Joan (2023). *Sota el fang*. Barcelona: La Magrana.
- ROJALS, Marta (2018). *El cel no és per a tothom*. Barcelona: Anagrama.
- SANTANDREU, Rafael (2014). *Les ulleres de la felicitat. Descobreix la teva fortalesa emocional*. Traducció de Carme Geronès. Barcelona: Rosa dels Vents.
- SELLARÉS BIEL, Ketty (2018). *Néixer per créixer*. Sevilla: Punto Rojo Libros.
- SERRA PRAT, Mateu (2004). *Influència dels hàbits tòxics, estils de vida, condicions ambientals i la vacuna antipneumocòccica en l'aparició de pneumònia adquirida a la comunitat en adults*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- SOLSONA, Elisenda (2019). *Satèl·lits*. Barcelona: Editorial Males Herbes.
- SUND, Erik Axl (2015). *Trauma. Les cares de Victoria Bergman 2*. Traducció de Jordi Boixadós. Barcelona: Empúries.
- VIÑAS, Laia (2021). *Les closques*. 2a ed. Barcelona: L'Altra Editorial.

PART III

Lexicologia, lexicografia i fraseologia

La fraseologia de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferrer en el DGLC i en el DIEC2. Anàlisi de dues peces teatrals

M. TERESA DOMINGO MASDÉU
Universitat Rovira i Virgili
JORDI GINEBRA SERRABOU
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

En els darrers anys, amb motiu de la publicació de la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) de l'Institut d'Estudis Catalans i de la sistemàtica actualització en línia del DIEC2, les qüestions relatives a la normativa i l'estàndard català han tornat a ser motiu d'estudi i de debat. Un aspecte que ha quedat en part a banda ha estat el de la fraseologia, un fet que no deixa de ser sorprenent si tenim en compte que l'interès teòric i pràctic per la fraseologia també ha crescut notablement en els darrers anys. Per aquest motiu, l'anàlisi del tractament i de la inclusió de la fraseologia en les obres normatives de referència podria ajudar a caracteritzar i valorar si aquesta àrea de la llengua hi està prou ben representada, de manera que pugui satisfer adequadament les necessitats comunicatives dels usuaris de la varietat estàndard.

En aquesta comunicació no ens proposem encara dur a terme aquesta tasca, però sí fer una petita contribució, molt modesta, de cara a determinar fins a quin punt les unitats fraseològiques usades espontàniament pels escriptors catalans del segle xx han estat recollides en les obres normatives de referència. En concret, la nostra anàlisi es restringeix a un sol autor, Joan Puig i Ferrer (1882-1956), i a dues obres, *La dama alegre* (1905) i *Anna darrere la cortina* (1936). Com se sap, l'obra de Puig i Ferrer presenta un gran interès en relació amb el que va ser la formació i la consolidació d'una llengua literària catalana moderna (Domingo i Ginebra, 2008, 2012; Domingo, 2017). Aquest estudi vol ser un primer pas per a un treball més ambiciós, i se suma a altres recerques dels darrers anys que s'han

ocupat d'extreure fraseologia d'escriptors contemporanis concrets —Josep Bernat i Baldoví (Baldoví, 2002; Martí Mestre, 2011), Eduard Escalante (Martí Mestre, 1997), Eduard Vidal i Valenciano (Martí Mestre, 2019), Antoni M. Alcover (Llull, 2008), Mercè Rodoreda (Escudero, 2016), Enric Valor (Martines Llinars, 2017), Salvador Espriu (Vernet, 1999), Jordi Pere Cerdà (Morvay, 2012), Jesús Moncada (Biosca *et al.*, 2015), Toni Cucarella (Sancho Cremades, 2017, 2019)— o de grups d'autors classificats per períodes (Martí Mestre, 2017; Morvay, 2006) o territoris (Sagrera Antich, 2019).

A partir del buidatge de les unitats fraseològiques de l'obra dramàtica de Puig i Ferrer realitzat per Domingo (2017), estudiarem l'acollida d'aquestes unitats tant a l'època de la codificació fabriana —és a dir, al *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) de Pompeu Fabra (DGLC)— com en l'obra lexicogràfica normativa vigent actualment, el DIEC2.

2. EL NOSTRE TREBALL

La nostra recerca s'ha restringit, com hem dit, a dues obres de Joan Puig i Ferrer, *La dama alegre*, la seva primera obra dramàtica, publicada el 1905, i *Anna darrere la cortina*, editada el 1936, i que va ser l'última peça de la seva producció teatral. Hem fet aquest estudi amb l'obra més allunyada en el temps respecte de l'any de publicació del diccionari de Pompeu Fabra i amb l'única obra editada posteriorment a la data d'aparició del DGLC.

Hem limitat l'estudi a dues obres en part perquè l'espai disponible en aquest volum col·lectiu no permet presentar més informació. Ens plantegem, en un futur, ampliar la recerca per a tota l'obra dramàtica de Puig i Ferrer. De tota manera, pensem que aquesta limitació no fa perdre valor al nostre treball, perquè els resultats són molt clars. En aquest sentit, l'estudi d'aquestes dues obres ens sembla que és prou representatiu.

En l'apartat 3 proporcionem els resultats generals de l'estudi, amb la llista de les unitats fraseològiques de *La dama alegre* i *Anna darrere la cortina* i amb la indicació de si han estat o no recollides al DGLC i al DIEC2. En l'apartat 4 fem una anàlisi específica de les locucions comparatives, atès que són una classe de fraseologismes a propòsit de la qual es manifesta de manera prou clara la «desconnexió» entre obres literàries i registre lexicogràfic. En l'apartat 5, molt breument, valorem si aquesta desconexió té a veure amb el fet que les peces teatrals estudiades poguessin contenir una certa proporció d'unitats fraseològiques incorrectes o castellanitzants. En aquest mateix apartat oferim un petit comentari sobre la qüestió de les variants. Finalment, tanquem el treball amb un apartat de conclusions.

No desenvoluparem un marc teòric que estableixi de manera precisa el concepte d'unitat fraseològica, però sí que indiquem que seguim els plantejaments de Ginebra (2003, 2004) i Lorente (2002). Per a les col·locacions/concurrències, seguim específicament Ginebra (2003) a l'hora d'indicar entre parèntesis, en les taules, la part que no correspon a la base.

3. RESULTATS GENERALS

De les 57 unitats fraseològiques que Domingo (2017) va localitzar a *La dama alegre*, només n'hi ha 15 de recollides al DGLC. El DIEC2 no millora substancialment la situació, ja que en recull alguna més, però poques: només 4 més que el DGLC (*a fe de Déu*, *no tenir ni un clau*, *saber-la llarga* i *sortir de mare*). En contrapartida, n'omet una que sí que recollia el DGLC (*engegar al diable*).

Presentem a la taula 1 la llista de les 57 unitats fraseològiques localitzades a l'obra. S'hi consigna si la unitat ha estat recollida (√) o no (N) al DGLC i al DIEC2, i s'hi fan observacions. El signe √* indica que la unitat no ha estat recollida com a tal, però que n'ha estat recollida una variant o que apareix als diccionaris com a exemple d'ús. En aquest cas hem tractat la unitat com a recollida. En seria un exemple *engegar al diable*, que el DGLC presenta amb la variant *enviar algú al diable*. El signe N* també indica que la unitat no ha estat recollida, però que hi apareix una unitat que s'hi emparenta. No categoritzem les unitats fraseològiques (locucions, concurrències/col·locacions, fórmules, etc.), però, en el cas de les concurrències (o col·locacions), presentem entre parèntesis el concurrent. Si en la columna de les observacions no hi ha cap indicació, és que la informació apareix als dos diccionaris. Si no, hi posem el diccionari on figura: D1 (DGLC) o D2 (DIEC2). S'hi pot comprovar si l'expressió és recollida com a unitat (cursiva negreta) o com a exemple d'ús (cursiva).

TAULA 1
Unitats fraseològiques de *La dama alegre* (1905) i presència al DGLC (D1) (1932)
i al DIEC (D2)(2023)

		D1	D2	Observacions
1.	<i>a fe de Déu</i>	N	√	
2.	<i>alegre (com el sol)</i>	N	N	
3.	<i>a l'ensem</i>	N	N	
4.	<i>amansit (com un anyell)</i>	√*	√*	<i>Ésser un anyell</i> , ésser suau, dolç, mansuet, com un anyell.

		D1	D2	Observacions
5.	<i>(anar) a passeig</i>	√*	√*	D1: <i>El vaig engegar a passeig, a dida.</i> D2: <i>engegar algú a passeig</i> (o <i>a dida</i> , o <i>a prendre pel cul</i> , o <i>al botavant</i> , etc.)
6.	<i>(anar) de bo</i>	√	√	
7.	<i>batre les cames</i> 'morir'	N	N*	D2: <i>batre els peus, batre les pernes</i>
8.	<i>bona persona</i> (com el llop bona bèstia)	N	N	
9.	<i>com un riu que surt de mare</i>	N	N*	
10.	<i>córrer món amb la mona</i>	N	N	
11.	<i>d'una revolada</i>	√	√	
12.	<i>de bo de bo</i>	√	√	
13.	<i>embriac</i> (com una sopa)	√*	√*	<i>Borratxo com una sopa.</i>
14.	<i>(engegar) al diable</i>	√*	N	D1: <i>enviar algú al diable</i>
15.	<i>fer ballar sobre el palmell de la mà</i>	N	N	
16.	<i>fer fila</i>	√	√	<i>fer bona fila, fer mala fila</i>
17.	<i>fer la mueca de l'home gastat</i>	N	N	
18.	<i>fer menjar tothora un nom</i>	N	N	
19.	<i>fer ombra</i>	√	√	
20.	<i>(fer) pagar car</i>	√	√	<i>La va fer grossa; però ja l'ha pagada cara</i>
21.	<i>(fer) sort</i>	N	N	
22.	<i>(fer) tard</i>	√	√	
23.	<i>fer-te teva</i>	N	N	
24.	<i>gent</i> (alta)	N	N	
25.	<i>hermosa</i> (com una nena)	N	N	
26.	<i>mala pell!</i>	N	N	
27.	<i>menyspreada</i> (com un gos)	N	N	
28.	<i>necessari</i> (com el pa que menjo)	N	N	
29.	<i>necessitar</i> (com l'aire que es respira)	N	N	
30.	<i>ni pensaments!</i>	N*	N*	<i>ni per pensament loc. adv.</i> <i>Lluny d'ésser realitat.</i>

		D1	D2	Observacions
31.	<i>no tenir ni un clau</i>	N*	√	
32.	<i>obrir (de bat a bat)</i>	√	√	
33.	<i>pagar-la cara</i>	√	√	
34.	<i>paraules (de mel)</i>	N	N	
35.	<i>passar la vida (com una ombra)</i>	N	N	
36.	<i>passar volant</i>	N	N	
37.	<i>plaga de mala mena</i>	N	N	
38.	<i>plorar (com un nen)</i>	N	N	
39.	<i>posar voluntat</i>	N*	N*	<i>li porto molta voluntat</i>
40.	<i>(posar-se) fet una llàstima</i>	N	N	
41.	<i>prendre algú (com un mirall de bones costums)</i>	N	N	
42.	<i>pur (com el front d'un infant)</i>	N	N	
43.	<i>quiet (com un sant)</i>	N	N	
44.	<i>rodar (com un soc)</i>	N	N	
45.	<i>saber-la llarga</i>	N	√	
46.	<i>santa innocència</i>	N	N	
47.	<i>(ser) un bon jan</i>	√	√	
48.	<i>sortir de mare</i>	N	√	
49.	<i>(sortir) el bo i millor</i>	N	N	
50.	<i>(tenir) a la ratera</i>	N	N	
51.	<i>tenir la mà tan blanca com una flor de lliri</i>	N	N	
52.	<i>tenir la por al cos</i>	N	N	
53.	<i>tenir les barbes de pam</i>	N	N	
54.	<i>tocar campanes 'celebrar un fet inesperat'</i>	N	N	
55.	<i>transparent (com les aigües d'un estany)</i>	N	N	
56.	<i>tractar (com a diables)</i>	N	N	
57.	<i>xiular l'orella</i>	√	√	

Pel que fa a *Anna darrere la cortina*, l'última obra dramàtica de Puig, escrita molt posteriorment (1936), trobem que els resultats no són significativament diferents, com en principi un podria esperar si es té en compte que ja havia aparegut el DGLC (1932) i que podria ser que Puig utilitzés aquest diccionari com a pauta. Així, de les 51 unitats fraseològiques localitzades per Domingo (2017) a la peça teatral, només 20 estan recollides al DGLC. I en el DIEC2 tampoc hi ha una millora substancial, perquè en trobem 26, és a dir, 6 més que al DGLC: *amb un ai al cor*, *no estar per romanços*, *fer l'amor a algú*, *prendre el pèl*, *i un be negre* i *treure un pes del damunt*. En canvi, el DIEC2 omet *pescar una noia* i *ser una sabata*. En la taula 2 presentem els resultats.

TAULA 2

Unitats fraseològiques d'Anna darrere la cortina (1936) i presència al DGLC (D1) (1932) i al DIEC (D2)(2023)

		D1	D2	Observacions
1.	<i>anar (amb dos salts) 'ràpidament'</i>	N	N	
2.	<i>amb un ai al cor</i>	N	√	D2: <i>amb l'ai al cor</i>
3.	<i>cantar-n'hi una rastellera</i>	N	N*	D1: <i>cantar les veritats a algú</i> D2: <i>cantar les veritats a algú</i> [o <i>cantar les quaranta a algú</i>]
4.	<i>carregats (com uns ases)</i>	N	N	
5.	<i>com si tal cosa</i>	N	N	
6.	<i>conèixer (com el palmell de la teva mà)</i>	N	N	
7.	<i>cosir-se la boca 'callar'</i>	N	N	
8.	<i>de por de 'perquè'</i>	√	√	
9.	<i>(deixar) amb un pam de nas</i>	√	√	
10.	<i>esclafar (com un cuc)</i>	N	N	
11.	<i>(esclafir) a riure</i>	√	√	
12.	<i>(estar) als llimbs</i>	√	√	
13.	<i>fer bondat</i>	√	√	
14.	<i>fer l'amor 'festejar'</i>	N	√	D2: <i>fer l'amor a algú</i>
15.	<i>fer l'orni</i>	√	√	
16.	<i>ficar el nas a les cases dels altres</i>	√*	√*	D1: <i>ficar el nas pertot arreu</i> D2: <i>ficar el nas en alguna cosa</i>

		D1	D2	Observacions
17.	<i>gent jove pa tou</i>	N	N	
18.	<i>guardar-se al pap</i>	√	√*	D1: <i>quedar-se alguna cosa al pap.</i> D2: <i>quedar-li a algú una cosa al pap.</i>
19.	<i>i un be! 'no m'ho crec'</i>	N	√*	D2: <i>I un be negre [o i un be negre amb potes rosses]</i>
20.	<i>mossegar-se la llengua</i>	√	√	
21.	<i>negre i prim (com un boc)</i>	N	N	
22.	<i>ni cordar-se els lligams de la sabata</i>	N	N	
23.	<i>(no cantar) per més que et burxin</i>	N	N	
24.	<i>no estar per romanços</i>	N	√*	D2: <i>Anem per feina, i no em vinguis amb romanços.</i>
25.	<i>no obrir boca</i>	√	√	
26.	<i>no tenir ganxo 'no atreure'</i>	N	N	
27.	<i>passar vetlla</i>	N	N	
28.	<i>perdre el cap</i>	√	√	
29.	<i>pescar una noia</i>	√*	N	D1: <i>pescar una pubilla rica.</i>
30.	<i>pintar-se (com una cupletista)</i>	N	N	
31.	<i>prendre el pèl</i>	N	√	
32.	<i>resistir (com un sant)</i>	N*	N	D1: <i>tenir una paciència de sant. Morir com un sant.</i>
33.	<i>riure (a pler)</i>	N*	N*	<i>fer una cosa a pler</i>
34.	<i>rossa com d'un susto</i>	N	N	
35.	<i>saber (de cert)</i>	√*	√*	<i>del cert</i>
36.	<i>saber-ho de cor</i>	√	√	
37.	<i>ser més llarg que en Calces</i>	N	N	
38.	<i>ser més llarg que un dia sense pa</i>	N	N	
39.	<i>(ser) plat de segona taula</i>	N	N	
40.	<i>com un enze</i>	N	N	
41.	<i>(ser) un faldilletes 'home efeminat'</i>	√	√	
42.	<i>ser una sabata 'ser inculte'</i>	√	N	D1: <i>Ets un sabata</i>

		D1	D2	Observacions
43	<i>(tenir) el son de llebre</i> 'el son molt prim'	√*	√*	<i>dormir com les llebres</i>
44.	<i>tenir la mà trencada</i>	√*	√	D1: <i>En aquests afers, hi té la mà trencada.</i> D2: <i>trencar-se la mà a alguna cosa / trencar-se la mà en alguna cosa / tenir les mans trencades en una feina.</i>
45.	<i>tenir les noies així</i> 'tenir-ne moltes'	N	N	
46.	<i>tenir més replecs que un cardenal de Roma</i>	N	N	
47.	<i>tenir una hora boja</i>	N	N	
48.	<i>tenir una noia a punt de carmel·lo</i>	N	N	
49.	<i>transparent (com un cristall)</i>	N	N	
50.	<i>treure un pes del damunt</i>	N	√	
51.	<i>viure als llimbs</i>	√*	√*	<i>estar als llimbs</i>

Com hem vist, el DGLC conté el 26,31% de les UF de la primera obra de Puig i Ferrer (1905), i el mateix diccionari en recull el 43% de l'última obra (1936). Pel que fa al DIEC2, hi trobem recollides el 33,3% de les UF de la primera obra (1905) i el 50,9% de l'última obra (1936). En general, pot dir-se que és un resultat que sorprèn, ja que esperàvem que la proporció d'unitats fraseològiques recollides als esmentats diccionaris fos més alta, sobretot tenint en compte que les dues obres de Puig són peces teatrals, adreçades a un públic ampli i divers i que presenten una llengua corrent, no marcada especialment en cap sentit, ni com a literària o culta ni com a dialectal o col·loquial. Tornarem sobre aquest punt a les conclusions.

4. RESULTATS ESPECÍFICS: LES LOCUCIONS COMPARATIVES

Una part important de les unitats fraseològiques que ocorren a *La dama alegre* i a *Anna darrere la cortina* i que no es troben recollides ni al DGLC ni al DIEC2 són locucions comparatives. Això planteja, en part, un problema que no és fàcil de resoldre: no totes les comparacions que apareixen a *La dama alegre* i a *Anna darrere la cortina* són certament locucions comparatives (és a dir, comparacions fixades o estereotipades). Algunes de les que hem considerat com a tal

probablement no ho són. Queda per fer un treball per acabar d'ajustar aquest punt. Sigui com sigui, ens sembla que el resultat d'aquest ajustament tampoc no farà canviar gaire el que diem tot seguit.¹

De les 17 locucions comparatives detectades a *La dama alegre* només se'n recullen dues al DGLC i al DIEC2. De fet, en sentit tècnic tampoc no es pot dir que hi apareguin com a unitats lexicogràfiques, ja que no s'hi consignen com a entrada ni com a subentrada, sinó com a exemples d'ús o en la definició. Així, pel que fa a *amansit com un anyell* el DGLC (i el DIEC2 el segueix) presenta la unitat *ésser un anyell* definida com a «ésser suau, dolç, mansuet, com un anyell» (s. v. *anyell*). I, pel que fa a *embriac com una sopa*, el DGLC (també seguit pel DIEC2) dona l'exemple *borratxo com una sopa* (s. v. *sopa*).

Pel que fa a les altres 15, només n'hem localitzat 4 d'enregistrades als principals repertoris fraseològics de referència (DCVB, PCCD, DDLC). En dos casos (*plorar com un nen i blanca com una flor de lliri*), amb les variants *plorar com un infant* (DCVB) i *blanca com un lliri* (PCCD). En dos altres casos, amb canvi de concurrent (*tractar com un gos i no menyspreada com un gos*, *necessitar com el pa que menjo* i *no necessari com el pa que menjo*, PCCD).

Les altres 11 no tenen registre lexicogràfic, però algunes les hem trobat, amb freqüència diversa, circulant per Internet. Així, hi hem localitzat *com l'aire que respira*, *com un riu que surt de mare*, *hermosa/bonica com una nena*. Amb menor freqüència (en algun cas amb ocurrència única) *com una ombra*, *com el sol*, *com el llop bona bèstia*, *com un sant*. I no hem localitzat *com un mirall de bons costums*, *com el front d'un infant*, *com un soc* (amb la base *rodar*).

Pel que fa a *Anna darrere la cortina*, de les 12 locucions comparatives només se'n recull una: trobem *com un sant* al DGLC amb canvi de base: *morir com un sant*. També hi ha *tenir una paciència de sant* (s. v. *sant*). De les 11 restants no re-collides, en trobem 6 d'enregistrades en els repertoris esmentats: al DCVB hi ha *com si tal cosa* (també a PCDC i al DDLC) i *ser més llarg que un dia sense pa* (també al PCDC i al DDLC). També hi trobem, amb canvi de concurrent, *com un enze* (igual que al PCDC). No hi trobem *negre i prim com un boc*, però sí que hi trobem la referència que el nom de *boc* és usat com a insult; trobem, al DDLC, amb canvi de base, *guillat com un boc*. No hi trobem *tenir més replecs que un cardenal de Roma* ni *ser més llarg que en Calces* (sí al DDLC, amb la citació, precisament, de Puig i Ferrer), tot i haver-hi, en relació amb aquesta darrera unitat, una colla de

1 Per a més precisions sobre les construccions comparatives i les comparacions fraseològiques pot consultar-se Lorente (2002, p. 864-865), Saragossà (2002), Ginebra (2003, p. 31, 39, 42-43) i IEC (2016, p. 1071-1105).

comparacions relatives a la llargària, com *ésser més llarg que la Quaresma*, o *que la Pàssia*, o *que un diner de fil*.²

En la taula 3 mostrem les UF comparatives no recollides al DGLC ni al DIEC2. En la segona columna s'indica si la unitat ha estat recollida en alguna altra font lexicogràfica —hi hem afegit el recull d'Eugeni S. Reig (ERNC). Si ha estat inclosa al DCVB, ja no indiquem si posteriorment ha estat consignada en alguna altra font. Per a les unitats que no estan registrades lexicogràficament, en la tercera columna s'informa si han estat localitzades en fonts documentals, una tasca que s'ha realitzat per mitjà del recurs de la cerca a Google (sabem que, sense més precisions, es pot considerar un procediment poc acadèmic, i que en tot cas hauríem d'indicar quina és la font a la qual Google remet, però això hauria requerit un espai que no tenim; en qualsevol cas, es tracta del primer pas d'una feina que caldrà fer). En la quarta columna es dona informació de les variants trobades.

TAULA 3
UF comparatives de *La dama alegre* i *Anna darrere la cortina* no recollides al DGLC ni al DIEC2

	Font lexicogràfica	Font documental	Variants
<i>alegre (com el sol)</i>	N	√	
<i>bona persona (com el llop bona bèstia)</i>	N	√	
<i>com si tal cosa</i>	DCVB		
<i>com un enze</i>	DCVB		
<i>com un riu que surt de mare</i>	N	√	.
<i>conèixer (com el palmell de la teva mà)</i>	ERNC		
<i>esclafar (com un cuc)</i>	N	√	
<i>hermosa (com una nena)</i>	N	√	<i>bonica</i>
<i>menyspreada (com un gos)</i>	PCCD		<i>tractar</i>
<i>necessari (com el pa que menjo)</i>	PCCD		<i>necessitar</i>

2 Volem destacar que les locucions que tenen com a base l'expressió *ser més llarg* són les que presenten més diversitat al DCVB, al PCCD i al DDLC: *que el Micalet*, *que l'obra de la Seu*, *que la pipada d'en Catiu*, *que es va començar a l'hivern i es va acabar a l'estiu*, *que un rastre de botifarres*, *que un mal any*, *que el rosari de l'Aurora*, *que la processó de Corpus*, *que un any de traspàs*, *que un dejuni*, *que una missa cantada*, *que una nit d'hivern*, *que una processó*, *que el moll d'Alacant*, *que Sant Joan*, *el dia més llarg de l'any*.

	Font lexicogràfica	Font documental	Variants
<i>necessitar (com l'aire que es respira)</i>	N	√	
<i>negre i prim (com un boc)</i>	DCVB*		<i>guillat com un boc</i>
<i>passar la vida (com una ombra)</i>	N	√	
<i>pintar-se (com una cupletista)</i>	N	N	
<i>plorar (com un nen)</i>	DCVB		<i>com un infant</i>
<i>prendre algú (com un mirall de bones costums)</i>	N	N	
<i>pur (com el front d'un infant)</i>	N	N	
<i>quiet (com un sant)</i>	ERNC		<i>com un sant de marbre</i>
<i>rodar (com un soc)</i>	N	N	
<i>rossa (com un susto)</i>	N	N	
<i>(ser) més llarg que en Calces</i>	DDL		
<i>(ser) més llarg que un dia sense pa</i>	DCVB		
<i>tenir la mà tan blanca (com una flor de lliri)</i>	PCCD		<i>blanc (com un lliri)</i>
<i>(tenir) més replecs que un cardenal de Roma</i>	N	N	
<i>transparent (com les aigües d'un estany)</i>	N	√	<i>com les aigües d'un estany de muntanya</i>
<i>(transparent) com un cristall</i>	PCCD		<i>clar com un cristall</i>

Com es pot comprovar, la quantitat de locucions comparatives emprades per Puig i Ferrer en les dues obres teatrals i recollides en fonts lexicogràfiques augmenta (se'n recullen 12 més) si prenem en consideració altres obres a part del DGLC i el DIEC2, però encara en queden 14 sense aval lexicogràfic. D'aquestes 14, n'hi ha 8 que es poden trobar, recorrent al cercador Google, en textos que circulen per la xarxa digital (un fet que en certificaria la vigència). En queden 6, de les quals 4 potser han esdevingut, per raons diferents, obsoletes (*pintar-se com una cupletista*, *prendre algú com un mirall de bones costums*, *tenir més replecs que un cardenal de Roma*, *rossa com un susto*) i les altres 2 (*pur com el front d'un in-*

fant, rodar com un soc) caldrà continuar investigant si són avui poc o molt vives, o si haurem de considerar-les usos específics d'autor.

5. RESULTATS ESPECÍFICS: UNITATS INCORRECTES I UNITATS AMB VARIANTS

El nombre d'unitats fraseològiques que poden qualificar-se de castellanismes o d'incorrectes és molt reduït. Hi ha la locució adverbial *a l'ensems*, bandejada per la normativa actual. Hi ha l'expressió *fer la mueca de l'home gastat* (*La dama alegre*), que conté un castellanisme flagrant, així com també *rossa com un susto* (*Anna darrere la cortina*) i *com un mirall de bones costums*, amb un castellanisme de gènere gramatical. Però, tret de les esmentades, en les llistes d'unitats fraseològiques extretes d'aquestes dues obres no hi trobem unitats incorrectes ni castellanismes.

Pel que fa a variants i locucions emparentades, a *La dama alegre* hi trobem la locució verbal *batre les cames* 'morir', que, com hem indicat, no és recollida al DGLC ni al DIEC2, però aquest darrer diccionari recull dues unitats que hem de considerar que en són variants: *batre els peus* i *batre les pernes*. També som a l'esfera de les variants en relació amb *posar voluntat* 'tenir, posar afecte', que no recullen els dos diccionaris, els quals, però, recullen, amb el mateix sentit, *portar voluntat*. Quant a la fórmula de negació *ni pensaments*, cal assenyalar que el que apareix als diccionaris és *ni per pensaments*, catalogada com a locució adverbial. A part de la variació formal, és probable que l'ús de totes dues expressions no sigui del tot intercanviable. A *Anna darrere la cortina* hi trobem també locucions com ara *cantar-n'hi una rastellera* 'dir quatre veritats', que no són recollides ni al DGLC ni al DIEC2, però en aquest últim diccionari hi trobem *cantar les veritats a algú* i *cantar les quaranta*.

6. CONCLUSIONS

En començar aquesta comunicació ens demanàvem si la fraseologia està prou ben representada a les obres normatives de referència, de manera que pugui satisfer adequadament les necessitats comunicatives dels usuaris de la varietat estàndard. L'anàlisi feta, malgrat que és molt reduïda i està circumscrita a les obres *La dama alegre* i *Anna darrere la cortina* de Puig i Ferrer, fa pensar, almenys en una primera consideració, que no. I això tant en el moment de publicar-se el DGLC, el 1932, com avui. Pel que fa al moment de publicar-se el DGLC, el resultat de la nostra anàlisi avala la valoració feta per Ginebra i Montserrat (2000, p. 366-367), que afirmaven que Fabra es va mostrar molt sobri al moment de

plantejar-se recollir unitats fraseològiques al diccionari (el lector pot recórrer a aquest treball per conèixer les raons que addueixen per explicar-ho). Pel que fa al moment actual, pot sorprendre que el DIEC2 reculli un nombre tan reduït de les unitats fraseològiques usades per Puig i Ferrer, tenint en compte, com hem dit, que es tracta d'un autor que va tenir un gran impacte i que feia servir una llengua literària corrent, prou neutra. De tota manera, hem d'advertir que en la redacció d'un diccionari cal seguir els criteris lexicogràfics establerts relatius a la selecció i representació de la informació, que no necessàriament s'ajusten a les propostes que es poden despendre de l'anàlisi d'un sol autor (per exemple, en general els diccionaris de referència no solen entrar unitats lèxiques o fraseològiques si no estan documentades en més d'un autor). És per això que hem puntualitzat que la conclusió general a què hem arribat és la que sorgeix d'una primera consideració, i cal considerar-la molt provisional.

No volem, per tant, criticar el DGLC ni el DIEC2 per aquest fet, sinó plantejar que potser, en l'àmbit de la fraseologia, encara tenim poc coneixement del nombre d'unitats que és habitual que «circulin» per les obres dels nostres escriptors i, en conseqüència, del nombre d'unitats que haurien de recollir els inventaris que volen caracteritzar i representar la llengua catalana d'ús general. Sabem, per exemple, quin és el nombre de paraules que recullen els principals diccionaris catalans, i també sabem quin és el nombre de paraules —d'unitats lèxiques diferents— que, en funció de la seva extensió, pot contenir un text concret. Podem establir, llavors, relacions quantitatives entre el lèxic d'una obra i el lèxic global de la llengua. Però si entrem en l'àmbit de les unitats fraseològiques, la situació esdevé, per diverses raons, molt més complicada. Sembla que ens trobem en una àrea d'estudi que demana encara molta recerca.

Finalment, els resultats obtinguts fan pensar en la necessitat de fer més complets, quant a la fraseologia, els recursos lexicogràfics de què disposen els usuaris del català estàndard, en la línia del que proposava Lorente (2016, p. 118), que, a més, demanava una intervenció especial en aquest àmbit des de l'esfera de la planificació lingüística del corpus, ja que avui els processos d'interferència fraseològica afecten de manera seriosa el català. Per mirar de bloquejar la interferència i potenciar l'ús i la creació de fraseologia genuïna, és imprescindible, així, en primer lloc, tenir un coneixement extens, amb la descripció corresponent, de les unitats que els nostres escriptors i la nostra tradició ens han posat a l'abast.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALDOVÍ, Vicent G. (2002). «La fraseologia en Bernat i Baldoví: *El virgo de Visanteta i L'agüelo Pollastre*, uns exemples». A: NICOLÁS AMORÓS, Miquel (ed.). *Bernat i Baldoví i el seu temps*. València: Universitat de València, p. 309-326.
- BIOSCA, Mercè; CORNADÓ, Maria-Pau; MORVAY, Károly (2016). *Aportacions de Jesús Moncada a la fraseologia catalana*. Vol. 1. Lleida: Pagès Editors.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M., MOLL, Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari català valencià balear*. 10 vol. Palma: Moll.
- DDLC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* [en línia]. <<https://dcc.iec.cat/ddlci/scripts/index.html>>. [Consultes: setembre-desembre 2023].
- DIEC2= INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició. Barcelona: Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia (amb actualització periòdica) a: <<http://dlc.iec.cat/>>. [Consultes: setembre-desembre 2023].
- DGLC = FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). Barcelona: Llibreria Catalònia. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. v (2007). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll p. 147-1959.
- DOMINGO, Maite (2017). «El llenguatge dramàtic de Joan Puig i Ferreter». Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi (2008). «La llengua de l'obra dramàtica de Joan Puig i Ferreter. Reflexions i comentaris». A: GRAELLS, Guillem-Jordi; JULIÀ, Lluïsa; ESCANDELL, Dari; DOMINGO, Maite; GINEBRA, Jordi; BARGALLÓ, Josep; BAIXERAS, Josep A. *Puig i Ferreter. Cinquanta anys després*. Tarragona: Arola Editors, p. 91-110.
- (2012). «El codi gramatical de Fabra i la praxi dels escriptors. A propòsit de Puig i Ferreter». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-71.
- ERNC = REIG, Eugeni S. (2021). *Les nostres comparances* [en línia]. <<https://reig.lletres.net/comparances/>>. [Consultes: setembre-desembre 2023].
- ESCUADERO, Trinidad (2016). «La presència de les unitats fraseològiques en *Jardí vora el mar*, de Mercè Rodoreda i les variacions de la traducció castellana». A: MOGORRÓN HUERTA, Pedro; CUADRADO REY, Analía; NAVARRO-BROTOS, Lucía; MARTÍNEZ BLASCO, Iván (ed.). *Fraseología, variación y traducción*. Berlín: Peter Lang, p. 327-342.

- GINEBRA, Jordi (2003). «Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Cossetània Edicions, p. 7-55.
- (2004). «Contribució de la lexicologia a la gramàtica». A: LLORET, Maria-Rosa; PONS, Clàudia (ed.). *Lingüística i gramàtiques*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, p. 59-108.
- GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (2000). «Tractament de les unitats fraseològiques en el diccionari de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili, p. 365-379.
- IEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- LORENTE, Mercè (2002). «Altres elements lèxics», A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.), *Gramàtica del català contemporani*. Vol. I. Barcelona: Empúries, p. 831-888.
- (2016). «La fraseologia interferida: primera aproximació als factors interns de la interferència». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Sapientiae liberi. Libertati Sapientes. Miscel·lània d'homenatge a Joan Martí Castell*. Vol. II. Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, p. 111-119.
- LLULL MARTÍ, Antoni (2008). *Diccionari d'expressions lingüístiques recollides de les Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó*. Palma: Moll.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (1997). «Els fraseologismes en Eduard Escalante». A: CARBÓ, Ferran; ROSSELLÓ, Ramon X.; SIRERA, Josep Lluís (ed.). *Escalante i el teatre del segle XIX*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 165-193.
- (2011). *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*. València: Denes.
- (2017). *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)*. València/Alacant: Servei de Publicacions de la Universitat de València / Servei de Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- (2019). «Els fraseologismes en l'obra dramàtica d'Eduard Vidal i Valenciano». *Revista de Llengues y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, núm. 24, p. 81-114.
- MARTINES LLINARES, Joan de Déu (2017). «Diccionari de l'obra literària d'Enric Valor. La natura (DOLEV-Natura)». Tesi doctoral. Universitat d'Alacant.
- MORVAY, Károly (2006). «La fraseologia en la llengua literària del segle XX». A: MARTÍ, Sadurní; CABRÉ, Míriam; FELIU, Francesc; IGLÉSIES, Narcís; PRATS, David (ed.). *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura*

- Catalanes. Universitat de Girona, 9-12 de setembre de 2003*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 387-414.
- (2012). *Els bons usos es perden. Petit diccionari fraseològic cerdanià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PCCD = PÀMIES I RIUDOR, Víctor (2020-2023). *Paremiologia catalana comparada digital* [en línia]. <<https://pccd.dites.cat/>>. [Consultes: maig-novembre 2023].
- PUIG I FERRETER, Joan (1905). *La dama enamorada*. Barcelona: Antoni López Editor.
- (1936). *Anna darrera la cortina*. Barcelona: Catalunya Teatral.
- SAGRERA ANTICH, Bàrbara (2019). *Corpus de fraseologia de les Illes Balears. Classificació, descripció i contextualització*. Manacor: Edicions Món de Llibres.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (2017). «Les fórmules oracionals i l'oralitat ficcional en l'obra de Toni Cucarella». *Journal of Catalan Studies*, vol. 1, núm. 20, p. 64-99.
- (2019). «Fraseologia i variació: algunes reflexions a propòsit de l'obra de Toni Cucarella». *Catalan Review*, vol. 33, p. 55-77.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2002). «Les construccions comparatives i les oracions consecutives». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALLDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. III. Barcelona: Empúries, p. 3095-3171.
- VERNET I ANGUERA, Roser (1999). «Aproximació a un estudi de les unitats lingüístiques estereotipades a *Primera història d'Esther*». *Llengua & Literatura*, núm. 10, p. 197-242.

Vocabulari polític al *Diccionari general de la llengua catalana*: un enfocament comparatiu

GERARD LLORENS-DECESARIS

Universitat Pompeu Fabra

JANET DECESARIS

Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ¹

Una aproximació interessant al *Diccionari general de la llengua catalana* (d'ara endavant, DGLC) és estudiar el vocabulari relacionat amb un camp temàtic específic. En aquest treball analitzem unes entrades del DGLC corresponents a paraules destacades del discurs polític de la segona meitat del segle XIX i començaments del segle XX, que va ser un període convuls a Catalunya i, més generalment, a Espanya. El discurs polític d'aquest període a Catalunya inclou referències a idees i circumstàncies d'abast internacional (seria el cas de paraules com *colònia*, *colonialisme*, *confederació*, *emancipació*, *esclavitud*, *federal*, *independència*, *monarquia*, *nació*, *república*, *republicà*, *separatista*, i *sobirania*, entre d'altres), a més de mots relacionats amb el context polític més proper (com ara *india* i *ultramar*). L'estudi del vocabulari de l'àmbit polític internacional es pot abordar des d'una perspectiva historiogràfica, per tal d'entendre millor la visió de la política presentada al DGLC, que entenem que vol ser representativa d'una part significativa de la societat catalana al començament del segle XX. Es pot estudiar aquest vocabulari també des d'una mirada més centrada en l'article lexicogràfic i, específicament, en les definicions i exemples al DGLC. El fet que

1 El treball de Janet DeCesaris forma part del projecte EVOTERM. *Procesos de lexicalización y complejidad de las comunidades de hablantes en el estudio diacrónico de la terminología y del discurso de especialidad en economía e informática* (PID2021-127585NB-I00), finançat per l'Agència Estatal de Investigación d'Espanya i cofinançat per la Unió Europea.

gran part de les formes corresponents a aquest vocabulari s'utilitzava en altres llengües obliga a plantejar la possible influència d'obres estrangeres en les definicions redactades per Fabra. De fet, Fabra, al prefaci a la primera edició del DGLC (1981 [1932], p. xi), esmenta que havia tingut en compte tres diccionaris de llengües estrangeres durant la redacció del DGLC: el *Diccionario de la lengua española* de la RAE (1925; d'ara endavant, DRAE), el *Dictionnaire général de la langue française* de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas (1895-1900), i el diccionari de l'anglès nord-americà de Webster (1930 [1909]). En l'actualitat, hi ha força interès a identificar els contactes entre lexicògrafs dels segles XIX i XX (Ogilvie i Safran, 2019) i, per tal d'incloure el DGLC en aquesta línia d'investigació, analitzem les similituds i diferències entre els articles que presenta el DGLC i els que presenten aquests tres diccionaris en el terreny del vocabulari polític.

El treball s'estructura de la manera següent. Primer, dibuixem el context polític en què es va formar i va viure Pompeu Fabra. A continuació analitzem unes entrades del DGLC corresponents a lemes del context polític proper i altres de corresponents a lemes del context polític internacional. A la conclusió comentem la relació entre Fabra i el vocabulari polític a la vista de les definicions analitzades, i les influències dels diccionaris estrangers que hem pogut detectar.

2. L'INTERÈS DEL VOCABULARI POLÍTIC DE FINALS DEL SEGLE XIX

Pompeu Fabra neix el 1868. El seu pare, Josep Fabra i Roca, va ser l'alcalde republicà de la vila de Gràcia de 1868 a 1874, és a dir, al llarg de tot el Sexenni Democràtic. La Revolta de les Quintes a Gràcia de 1870, la Tercera Guerra Carlina i la Guerra dels Deu Anys a Cuba defineixen un període agitat de la història catalana i espanyola. Aquest és el moment en què els catalans intenten governar Espanya de forma més decisiva. Durant el Sexenni, trobem els tres únics presidents catalans de la història de l'Estat: Joan Prim, Estanislau Figueras i Francesc Pi i Margall. Prim és assassinat al desembre de 1870, i el fet obre un període d'una violència política molt significativa, incloent-hi nombrosos atemptats fallits contra monarques i polítics, i els magnicidis d'Antonio Cánovas del Castillo (1897), José Canalejas (1912) i Eduardo Dato (1921). Aquesta violència respon, en part, a un període de grans transformacions polítiques, com ara l'abolició de l'esclavitud, la desaparició de l'imperi colonial i l'emergència de nacionalismes, com el catalanisme polític.

Valentí Almirall va ser, segons Casassas (2020, p. 20), «un dels referents de joventut» de Pompeu Fabra. Almirall, que des de 1868 era un dels líders del federalisme català, concreta el catalanisme polític en el llibre *Lo catalanisme*, el 1886, quan Fabra té divuit anys. L'últim terç del segle XIX, doncs, que es correspon amb

els anys de formació de Fabra, són anys decisius en la desaparició de l'imperi espanyol d'ultramar i són anys decisius en l'articulació del primer catalanisme polític, ambdós fenòmens estretament relacionats.

Entre les reformes del sistema colonial espanyol del segle XVIII de mà de la dinastia borbònica, un dels pilars fonamentals va ser la Ley de librecomercio de 1778, promulgada per Carles III. Aquesta llei facilità la participació activa en forma comercial i d'assentament de diferents agents socials i econòmics que fins al moment no havien tingut un rol important en el sistema colonial espanyol. En el cas que ens pertoca, multitud de persones, famílies i empreses catalanes entren directament al món colonial a partir de l'últim terç del segle XVIII i al llarg de tot el segle XIX, i desenvoluparen models comercials basats en el transport i comerç de queviures, en la participació del tràfic d'esclaus —tant en temps legals com en temps d'abolició—, en la possessió de plantacions de sucre o cafè i en la participació en la vida política de l'administració colonial. Al llarg del segle XIX es convertiren en el grup més nombrós d'emigrants de la Península i alguns d'ells van obtenir àmplies quotes de poder, tant a l'illa de Cuba com quan retornaren a la metròpolis. Referint-nos a aquest últim punt, conegut com a fenomen *indià*, convé fer ressaltar que era habitual el retorn d'aquests emigrats a les seves poblacions nats, sovint de la costa catalana, on reinvertiren els capitals obtinguts en empreses del món colonial en altres negocis, obres públiques, art i tecnologia.

3. VOCABULARI DEL CONTEXT POLÍTIC MÉS PROPER: **INDIÀ, ULTRAMAR**

La implicació personal de Pompeu Fabra amb el moment polític en què va viure és forta. Tot i que és cert que la pràctica lexicogràfica imposa una certa distància entre la persona que escriu definicions i el lèxic que descriu, el fet és que els diccionaris reflecteixen les actituds socials i polítiques de la seva època i dels seus autors (Ogilvie i Safran, 2019, p. xvii). Per tant, és pertinent examinar com Fabra defineix el vocabulari polític al DGLC. Comencem amb dues paraules molt presents al discurs polític de Catalunya al final del segle XIX que no tenen correspondències en un context fora d'Espanya: *indià* i *ultramar*. A continuació reproduïm el text corresponent a l'entrada d'*indià/indiana* (Fabra, 1981 [1932], p. 999):

indià -ana *adj.* i *m.* i *f.* Natural, però no aborigen, de les Índies Occidentals; esp. que hi ha residit llarg temps. || *f.* Roba de cotó estampat feta en lligat de plana i en qualitat baixa.

És estrany que Fabra no inclogui l'accepció de la persona que torna rica d'Amèrica, que segur que coneixia; si més no, era una accepció present clarament

en la premsa que llegia. A l'edició del 24 de febrer de 1908 d'*El Poble Català*, llegim el text següent:

Parlant del problema de l'emigració el senyor González Besada ha dit que'l cas més freqüent es que l'emigrant no abandoni la patria sinó per un nombre d'anys, ab lo que's logra la repatriació de capitals que d'altra manera no vindrien a Espanya.

Diu que casi tot el nostre ressorgiment industrial s'ha fet ab diner importat dels emigrants d'Amèrica. [...]

Ab diners d'Amèrica s'ha fomentat la cultura a Espanya, puix hi ha llogarets que tenen escoles magnífiques socorregudes per *indians*.

L'ús del mot *indià* amb aquest significat era prou estès per trobar-se en altres publicacions, com es veu en aquest fragment extret de l'*Esquella de la Torratxa* del 17 de desembre de 1920:

Els atemptats i les vagues passen i els milions queden [...]. Aquella pobre Barcelona haurà tornat a ésser rica i plena, i quan ens recordin els dies tristos pensarem que no's pot tenir tot en aquest món. Com aquells *indians* que conseguida la riquesa pateixen de l'estòmec o d'arterio-esclerosis per a que se'n adongui que la felicitat no és absoluta.

De fet, Fabra col·labora activament amb el diari *El Poble Català*, que era de tendència catalanista republicana. Per exemple, el 28 de febrer de 1908 Fabra publica l'article «Qüestions gramaticals» en portada, dins una sèrie que havia començat el 1907. Guillaumet (2020, p. 45) afirma que, en aquests anys 1906-1908, «*El Poble Català* i l'*Esquella de la Torratxa* donen la màxima atenció» a les contribucions de Fabra; a més, *El Poble Català* «és el diari que llegeix des de Bilbao» (Guillaumet, 2020, p. 45).

L'absència d'aquesta accepció al DGLC és especialment estranya perquè aquest significat d'*indiano/na* és al *Diccionario* de la Real Academia Española (1925), a la cinquena accepció de l'article corresponent («Dícese también del que vuelve rico de América. Ú.t.c.s»). És més: no era una accepció nova per a aquesta paraula en castellà, atès que és a l'entrada del lema al diccionari de la RAE des de l'edició de 1803.

El cas del mot *ultramar* al DGLC és diferent. Fabra (1981 [1932], p. 1695) defineix la paraula així:

ultramar *m.* País que es troba a l'altra part del mar d'on som. | **Blau d'ultramar**, lapislàtzuli polvoritzat.

La definició que presenta Fabra és massa àmplia per ser correcta, perquè *ultramar* es refereix sobretot al Carib (i, en especial, a Cuba i a Puerto Rico) i, com a

molt, al conjunt de Cuba, Puerto Rico i Filipines com a part de l'imperi espanyol, però no a qualsevol país a l'altra part del mar d'on som. Un exemple típic de l'ús d'*ultramar* es troba en aquest fragment d'*El Poble Català*, del 10 de març de 1906:

A continuació el senyor Del Rio prengué la paraula pera resumir, fent remarcar la circumstància de que 'ls quatre membres del tribunal de dret, han exercit tots càrrecs públics a Cuba y Filipines, prenent peu d'axó pera afirmar que 'ls funcionaris que enviava l'Estat a *Ultramar*, eren tan dignes com els que més.

A més, el Ministerio de Ultramar d'Espanya es va dedicar a l'administració de les colònies fins al 1899. L'expressió *Ministeri/ministre d'Ultramar* potser no formaria part de l'entrada al DGLC sota la paraula *ultramar* perquè es pot considerar un nom propi, però el fet és que el DGLC inclou aquest tipus d'expressió en altres casos estructuralment semblants, com ara *Ministre de Gràcia i Justícia*, sota l'entrada corresponent a *justícia* (Fabra, 1981 [1932], p. 1047). A diferència del DGLC, el DRAE va incloure l'expressió *ministerio de ultramar* com a accepció de *ultramar* fins a l'edició de 1992.

4. VOCABULARI DEL CONTEXT POLÍTIC INTERNACIONAL: **COLÒNIA, ESCLAVITUD/ ESCLAU, FEDERAL, NACIÓ, SEPARATISTA/ SEPARATISME**

Com hem dit anteriorment, a diferència de paraules com *indià* o *ultramar*, gran part del vocabulari polític del període quan vivia Fabra era d'abast internacional. Les paraules de l'àmbit polític tenien (i tenen) fortes connotacions diferents en països diferents ateses les circumstàncies polítiques i històriques de cada lloc, i malgrat que la pràctica lexicogràfica demana una objectivitat màxima a l'hora de redactar definicions, aquestes connotacions influeixen sobre el redactat d'un diccionari, o bé sobre la definició mateixa o bé sobre la selecció d'exemples. En aquest sentit, és interessant comparar el tractament que Fabra dona a paraules com *colònia*, *esclavitud/esclau*, *federal*, *nació* i *separatista* amb el tractament de les paraules corresponents en els tres diccionaris que Fabra afirma haver consultat, el diccionari francès de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas (1895-1900), el diccionari nord-americà de Webster de 1909 (Harris i Allen, ed., 1930 [1909]) i el DRAE (1925).

El DGLC (Fabra 1981 [1932]: 411) dona la definició següent de *colònia*:

colònia f. Establiment fundat per un cert nombre de ciutadans d'una nació que van a poblar una terra allunyada de llur pàtria i continuen pertanyent a aquesta. *Les colònies de Portugal*. || f. Gent que s'estableix en un lloc des-

poblat del seu propi país. *Una colònia agrícola, penitenciària.* || f. Conjunt d'individus d'un mateix país que viuen en una població estrangera. *La colònia alemanya de Barcelona.* || f. Conjunt de persones (estiuiejants, escolars, etc.) que passen una temporada en un poble, en un establiment, etc.

És curiós que Fabra no hagués fet esment dels conceptes de *colònia tèxtil* o *colònia industrial*, que tenien un forta presència a la cultura catalana del seu temps. A més, tant l'entrada de *tèxtil* com la de *industrial* inclouen diversos exemples, com ara *arts tèxtils*, *maquinària tèxtil*, *ensenyament industrial*, *escola industrial* i *enginyer industrial*, fent l'absència de *colònia tèxtil/industrial* particularment destacable. Comparem aquesta definició amb l'entrada corresponent del diccionari francès de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas (1895-1900):²

COLONIE s.f.

|| 1° Établissement fondé par une nation dont un certain nombre d'habitants vont peupler une terre étrangère et s'y fixent, sans cesser d'appartenir à la métropole. *Les colonies grecques, romaines. L'Algérie est une — française. L'effet ordinaire de colonies est d'affaiblir les pays d'où on les tire,* Montesq. *Lett. pers.* 122. || [...]

|| 2° Colonie agricole, établissement rural destiné à donner du travail à des indigents, à de jeunes détenus, et à améliorer le sol. *La — pénitentiaire de Mettray.*

|| 3° *P. ext. Famil.* Groupe d'individus d'une même nation fixés à l'étranger dans une résidence commune. *La — russe à Paris. La — française à Londres.*

La influència del diccionari francès és clara: a la segona accepció d'ambdós diccionaris es parla d'una *colònia agrícola* i una *colònia penitenciària*, i a la tercera la fórmula de redacció de Fabra («Conjunt d'individus d'un mateix país que viuen en una població estrangera») és molt semblant a la fórmula francesa («Groupe d'individus d'une même nation fixés à l'étranger dans une résidence commune»). L'entrada del DGLC també té alguna similitud amb l'entrada corresponent del diccionari Webster (1930 [1909]),³ en especial amb les accepcions primera i tercera:

2 No hem inclòs aquí ni la representació fonètica ni l'etimologia, informacions que són al diccionari francès però que, com tothom sap, no són al DGLC. Hem posat els exemples aquí en cursiva ateses les exigències del format, però al diccionari francès són escrites en negreta i en una font més reduïda, per diferenciar-los clarament de la definició.

3 No hem inclòs aquí ni la representació fonètica ni l'etimologia, informacions que són al diccionari nord-americà. Al diccionari Webster només és el lema que es presenta en lletra cursiva, no tot l'exemple.

- Colony.** 1. A company of people transplanted from their mother country to a remote province or country, and remaining subject to the jurisdiction of the parent state; as the British *colonies* in America.
 2. The district or country colonized; a settlement.
 3. A company of persons from the same country sojourning in a foreign city or land; as, the American *colony* in Paris.

Voldríem destacar aquí el fet que la definició de Fabra és objectiva i manca de la subjectivitat que hom observa a la definició corresponent del *DRAE* (1925):⁴

COLONIA. F. Conjunto de personas que van de un país a otro para poblarlo y cultivarlo, o para establecerse en él. || 2. País o lugar donde se establece esta gente. || 3. Territorio fuera de la nación que lo hizo suyo, y ordinariamente regido por leyes especiales. || 4. Gente que se establece en un territorio inculto de su mismo país para poblarlo y cultivarlo. || 5. Este territorio.

A la definició espanyola es nota un sentit de superioritat dels qui colonitzen —els colonitzadors han de cultivar el lloc i no només poblar-lo—, la qual cosa no es veu ni a la definició nord-americana, que parla del concepte de llunyania («remote province or country») ni a la definició francesa.

La definició de *esclavitud* del DGLC (1981 [1932], p. 749) remet directament al concepte d'*esclau*:

esclavitud *f.* Estat d'esclau. *Caure en esclavitud. Ésser deslliurat de l'esclavitud. L'abolició de l'esclavitud.* | *f.* L'esclavitud de les passions.

esclau -ava *m. i f.* El qui està sota el domini absolut d'un amo, el qui no és de condició lliure. *Entre els antics, els presoners de guerra esdevenien esclaus. Els esclaus de l'antiga Roma. Els esclaus negres. Comprar, vendre, rescatar, un esclau. Comerç, tràfic, d'esclaus.* || *m. i f.* El qui està sotmès a un poder tirànic, el qui es sotmet a la dominació d'algú, l'obeeix servilment per interès, ambició, etc. *És un poble d'esclaus. És una esclava del seu home. És un esclau de la dona.* || *m. i f.* El qui està sotmès a una cosa que el domina, que el priva de la seva llibertat. *Un home esclau de la seva paraula. És un esclau de la seva ambició. Esclau del deure. Esclau de l'etiqueta. Esclau de la rutina. Esclava de la moda.*

Destaquem que Fabra utilitza paraules contundents a la definició: parla de *domini absolut* i no només de *domini*; és un *poder tirànic* i no un poder qualsevol que s'exerceix sobre l'esclau (i Fabra defineix *tirà* com una persona que exerceix

4 No hem inclòs aquí les accepcions sisena i setena d'aquesta entrada del diccionari castellà.

«el poder suprem d'una manera opressiva»); i l'esclau *obeeix servilment*, no només *obeeix*. Aquest article del diccionari contrasta notablement amb la corresponent definició nord-americana:

SLAVE n. 1. A person who is held in bondage to another; one who is wholly subject to the will of another; one who is held as a chattel; one who has no freedom of action, but whose person and services are wholly under the control of another. 2. One who has lost the power or resistance; one who surrenders himself to any power whatever; as a *slave* to passion, to lust, to strong drink, to ambition.

El diccionari nord-americà no caracteritza el que exerceix poder sobre un esclau ni com un tirà ni de cap manera. La definició de Fabra, una vegada més, s'inspira directament en el diccionari de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas, on a la segona accepció del lema *esclave* es llegeix «Celui, celle qui est soumis à un pouvoir tyrannique» i a la tercera, «Celui, celle qui se soumet, obéit servilement à qqn, par intérêt, par ambition», fraseologia que Fabra calca. Fabra clarament no es basà en la definició espanyola per a aquest lema, ja que la definició espanyola no esmenta ni el concepte de *poder* ni el de *tiranía*, sinó que parla d'*esclavo* en termes d'«estar bajo el dominio de otro» i de ser «sometido rigurosa o fuertemente a deber, pasión, afecto, vicio, etc., que priva de libertad».

Les definicions dels lemes *federal* i *nació* al DGLC són interessants perquè eren paraules especialment significatives dins el discurs polític catalanista d'Almirall i altres figures del període de Fabra. Pel que fa a *federal*, Fabra inclou l'exemple de *republicans federals*, una clara referència al context de la Catalunya finisecular i el seu personal:

federal *adj.* Relatiu o pertanyent a una federació d'Estats. *El pacte federal. El sistema federal. Tropes federals.* || *adj.* Federalista. *Els polítics federals. Republicans federals.*

Aquesta combinació de les tradicions polítiques del republicanisme i federalisme no es troba a la definició corresponent a *federal* a cap dels altres diccionaris estudiats. Per contra, Fabra opta per una definició neutra de *nació* i, a més, combina dos significats diferents en una sola accepció:

nació *f.* Reunió d'homes, generalment de llengua comuna, que tenen institucions i costums anàlegs i un sentit d'homogeneïtat social i interès mutu; conjunt d'habitants d'un país regit pel mateix govern.

Un altre cop Fabra s'ha inspirat directament en el diccionari francès, que defineix *nation* en primer lloc com una «réunion d'hommes formant une société

politique réglé par des institutions communes», tot i que és important remarcar que Fabra hi afegeix l'expressió *de llengua comuna*. El contrast amb l'anglès és interessant: la primera accepció del lema *nation* al diccionari Webster parla de «common descent, language, or institutions», és a dir, es desprèn que en anglès hi ha diverses característiques que poden definir una *nation*, no només el fet de compartir unes institucions i costums. El contrast amb la definició de la Real Academia Española és notable, atès que la primera accepció del diccionari espanyol diu «Conjunto de los habitantes de un país regido por el mismo gobierno», i només a la quarta accepció defineix *nación* com «un conjunto de personas de un mismo origen étnico y que generalmente hablan un mismo idioma y tienen una tradición común».

Passem a l'última expressió que considerem, *separatista/separatisme*. La definició al DGLC és neutra:

separatista *adj.* i *m.* i *f.* Partidari del separatisme; relatiu o pertanyent al separatisme o als separatistes.

separatisme *m.* Opinió, partit, dels qui volen separar-se de la comunitat o organització a la qual pertanyen.

Aquesta objectivitat del lexicògraf contrasta amb el que trasllueix la definició del DRAE (1925), que defineix *separatista* com una persona «que trabaja y conspira para que un territorio o colonia se separe o emancipe de la soberanía actual», on l'ús de la paraula *conspira* identifica una determinada actitud política. En aquest cas, la definició del DGLC és més similar a les dels diccionaris francès i nord-americà.

5. CONCLUSIONS

En aquest breu estudi hem volgut considerar les definicions del DGLC d'algunes paraules del vocabulari polític que eren especialment prominents a finals del segle XIX. Des d'una perspectiva política, cal destacar que hi ha una determinada omisió de referències al colonialisme i, especialment, al colonialisme espanyol: la definició de *colònia* que dona Fabra parla de *poblar* un territori, no d'ocupar-lo, i la paraula *colonialisme* no té entrada al diccionari. Desconeixem si aquesta omisió és deliberada o no, o si es podria entendre dintre de la lògica d'ignorància blanca de Mills (2015). Des d'una perspectiva comparativa, hem pogut constatar la gran influència del diccionari francès de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas en les definicions del DGLC, tal com havien advertit Colon i Soberanas (1991 [1987], p. 227). Hi ha definicions que són pràcticament calcades del diccionari francès, i a vegades aquesta excessiva influència dona resultats estranys: la

manca de menció de *colònia tèxtil* i la inclusió de *colònia penitenciària* al DGLC serien d'inspiració francesa. Per altra part, no hem pogut constatar una relació directa entre les definicions de Fabra i les del diccionari de la Real Academia Española, fins i tot quan es tracta de vocabulari que pertany al context polític més proper. En aquest sentit, sorprèn que les definicions d'*indià* i d'*ultramar* siguin tan diferents de les espanyoles; de fet, pensem que en ambdós casos el DGLC s'hauria vist beneficiat si s'hagués inclòs la informació present al diccionari espanyol. La redacció de diverses definicions és més neutra que la corresponent del castellà, com havia observat Forgas (2000, p. 315), tot i que la definició de *esclau* té elements de moralitat que no té la de *esclavo*. No hem vist cap influència clara del diccionari Webster sobre les entrades examinades aquí.

En definitiva i per acabar, creiem que un enfocament comparatiu d'anàlisi permet veure alguns punts forts i algunes mancances del DGLC en una perspectiva històrica. Aquesta ha estat únicament una primera aproximació al vocabulari polític del DGLC, sense vocació representativa. La perspectiva comparativa obliga a examinar detalladament els articles lexicogràfics de manera exhaustiva per tal de veure possibles influències d'altres diccionaris. Un altre vessant a considerar en un futur és determinar el pes relatiu del camp temàtic en el conjunt del lemarí, especialment en comparació amb obres d'altres tradicions lexicogràfiques. Esperem estendre aquesta anàlisi qualitativa i emprendre un estudi quantitatiu del vocabulari polític al DGLC en treballs futurs.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASASSAS I YMBERT, Jordi (2020). «Pompeu Fabra i la vida pública catalana del seu temps». A: *Simposi Pompeu Fabra. 14, 15, i 16 de novembre de 2018*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 17-29.
- COLON, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1991 [1986]). *Panorama de la lexicografia catalana*. 2a edició. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DARMESTETER, Arsène; HATZFELD, Adolphe; THOMAS, Antoine (1895-1900). *Dictionnaire général de la langue française du commencement du s. xviième à nos jours, précédé d'un traité de la formation de la langue*. París: Librairie Ch. Delagrave. També disponible en línia a: <<https://gallica.bnf.fr/>>. [Última consulta: 20 gener 2024].
- EL POBLE CATALÀ [Redacció] (1908). «En pro de l'emigració». *El Poble Català*, 24 febrer 1908, p. 2.
- FABRA, Pompeu (1981 [1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. 14a edició. Barcelona: Edhasa.

- FORGAS, Esther (2000). «El component ideològic en el diccionari de Pompeu Fabra». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GILI, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. II. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili, p. 309-325.
- GUILLAMET LLOVERAS, Jaume (2020). «Pompeu Fabra i la premsa del catalanisme republicà». A: *Simposi Pompeu Fabra. 14, 15 i 16 de novembre de 2018*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 41-49.
- HARRIS, William. T.; STURGES ALLEN, F. (ed.) (1930 [1909]). *Webster's New International Dictionary of the English Language*. Springfield, Massachusetts: G. & C. Merriam Company. També disponible en línia a: <<https://www.hathitrust.org/>>. [Última consulta: 1 febrer 2024].
- MILLS, Charles (2015). «Global White Ignorance». A: GROSS, Matthias; MCGOEY, Linsey (ed.). *Routledge International Handbook of Ignorance Studies*. Nova York: Routledge, p. 36-46.
- OGILVIE, Sarah; SAFRAN, Gabriella (ed.) (2019). *The Whole World in a Book: Dictionaries in the 19th century*. Oxford: Oxford University Press.
- PARADOX (1920). «L'Eldorado». *L'Esquella de la Torratxa*, 17 desembre, p. 3.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1925). *Diccionario de la lengua española*. 15a edició. Madrid: Real Academia Española. També disponible en línia a: <<https://www.rae.es/obras-academicas/diccionarios/nuevo-tesoro-lexicografico>>. [Última consulta: 1 febrer 2024].

L'obra de Fabra i la construcció del lèxic contemporani: el cas del verb *copsar*

JOSEP MARTINES
Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ

Aquest article s'insereix dins un projecte de recerca centrat a estudiar la influència del procés de normativització, dut a terme a l'entorn de l'obra de Pompeu Fabra, sobre l'evolució de la llengua catalana, de la darreria del segle XIX ençà. La investigació s'ocupa d'analitzar el possible impacte d'aquest procés en cada component de la llengua.¹

Dins aquesta recerca, té un espai important l'estudi de la variació i el canvi lexicosemàntics atribuïbles a l'efecte de la difusió de l'obra fabriana i del model de llengua que es va anar bastint prenent-la com a fonament. Per aquesta drecera, ens hem ocupat en altres llocs de la recuperació i la difusió de material lèxic medieval (Martines, 2021; Martines i Martínez-Martínez, 2024; vegeu també Martínez-Martínez, 2020, 2021a, 2021b, 2022) com una de les estratègies d'enriquiment i de depuració de l'idioma aplicades en les propostes de Fabra. Ara encetem ací una altra línia d'estudi, concretament sobre mots que, provinents d'un àmbit territorial específic, han arribat a tenir una difusió important, si més no, en els usos escrits. Pensem en mots o variants com ara *aixoplugar*, *amorsir*, *arraulir*, *entaforar*, *estri*, *maduixa*, *penya-segat*, *rauxa*, *recança*, *tardor* o *xai*.

1 Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISICIVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: «El catalán antes y después de Pompeu Fabra (s. XVII-XXI). Impacto de la normalización sobre la evolución de la llengua catalana» (PID2021-128381NB-I00); el Grup de Recerca Group VIGROB- 125 de la UA; la xarxa de recerca en innovació en docència universitària «Lingüística de Corpus en entorns multilingües diacrònics. Aplicacions del Metacorpus CIMTAC» (Institut de Ciències de l'Educació de la UA, Ref. 4581-2018); i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA)].

Tot i que efectivament cada paraula té la seua història i ha fet la seua guerra, podem aïllar un grup important de vocables que, en iniciar-se el procés d'elaboració de la norma, eren vius i propis d'un àmbit geogràfic més aviat restringit. Eren mots sovint conservats en registres informals i amb sentits concrets. N'hi ha que van tenir la fortuna de ser rescatats per autors de prestigi per a l'ús formal; d'ací van ser incorporats al codi normatiu i, en molts casos, van arribar a generalitzar-se o, fins i tot, a ascendir en l'escala de formalitat i a incorporar-se als registres cultes. En aquest viatge, molts van experimentar no sols un augment en la freqüència d'ús més enllà de les comarques originàries, sinó també, cosa no sempre prou atesa, canvis semàntics i construccionals importants.

Com provarem de mostrar ací, el verb *copsar* il·lustra bé aquesta tipologia de casos. No l'esgota, és clar. Caldrà fer, dins la recerca a què ens hem referit, un despullament intens de les fonts i l'establiment d'un repertori prou representatiu dels diversos efectes de la normativització sobre l'evolució del lèxic del català contemporani. Les lliçons que se'n poden derivar poden ser diverses. Només com a suggeriment, pensem en la capacitat de les eines normatives per a recuperar i projectar els mots, per a enriquir els recursos comunicatius dels parlants, per a afavorir els intercanvis interdialectals.

En aquest article presentem també una mostra de les constants metodològiques del projecte general al·ludit: l'anàlisi quantitativa i qualitativa dels materials, l'aprofitament dels corpus textuais informatitzats (antics i contemporanis) i del despullament manual directe, l'aprofitament de les dades de la geolingüística i l'aplicació de la teoria lingüística.²

2. PRESENTACIÓ DE *COPSAR*

El DCVB recull *copsar* amb dues accepcions: *v. tr.1.* 'Agafar al vol; cast. *coger, recoger*' i *2.* '*met.* Agafar (en sentit espiritual); percebre; cast. *percibir*'.³ La primera la documenta en els versos de Verdager (*Atlàntida*, 1878, 11) i de Collell (*Floralia*, 1894, p. 138); i la segona, en la prosa de Vayreda (*Sanch nova*, 1900, p. 12). Localitza *copsar* a l'Empordà i a la Plana de Vic.

2 Ateses les lògiques limitacions d'espai, hem hagut de prescindir d'elaborar un estat de la qüestió sobre els estudis de l'obra de Fabra i el seu impacte; així mateix, deixem per a una altra ocasió l'estudi de les etimologies proposades fins ara per a *copsar*.

3 Signes especials emprats en aquest article: 1) definicions i trets semàntics: cometes simples ('x'); 2) formulació de metàfores o metonímies: versaletes entre +xxx+ (+METÀFORA/METONÍMIA+); 3) dominis conceptuals: versaleta (DOMINI); 4) la cursiva serveix dins els exemples per a remarcar els mots que ens ocupen en cada cas i, quan cal, altres paraules que convé atendre; 5) +: (davant un mot o un significat) no enregistat als diccionaris de referència.

El mateix DCVB situa a l'Empordà i al Rosselló la variant *escopsar* (v. tr. 'Copsar; agafar al vol'), documentada en Ruyra (*Pinya*, 1920, II, p. 37) i Caseponce (*Faules*, 1927, p. 19), i al Vallespir la variant *escotzar*, també en textos de Caseponce (*Contes vallespirencs*, 1907, p. 98 i 128). A més, recull, amb remissió a *copsar*, la variant *acupsar* a l'Alguer com a «v. intr. 'En el joc de saltanielli, *acupsar* equival a 'parar, pagar' [...]». "El qui *acupsa*, se posa encrunat amb les mans als genolls, i els altres el salten" (Ciuffo, *Folkl. alg.*, 270)).

No podem deixar de banda *engospar*, que el DCVB recull de Mallorca com a v. tr. 'Agafar en l'aire una cosa, sense deixar-la arribar en terra, sia amb la boca, sia amb les mans o amb altre instrument' i documenta en les *Rondayes* d'Alcover («Aqueixa balena va esser que *engospà* Na Catalineta, quant sa dida i sa seua fiya la tiraren dins mar», VIII, 115, 1924) i en Salvà («Y la perdiu és *engospada* pel ca fidel», 55, 1934). Ateses la proximitat formal i semàntica, el DCVB considera *engospar* «relacionable amb *copsar*, del qual podria haver resultat *encospar*, *cospar*, i per metàtesi *copsar*».⁴

El DECat (s. v. *copsar*, p. 907a 33-37) subratlla el caràcter, de bon començament, territorial d'aquest verb: «primerament regional del Nordest (bisbats de Girona, Vic i Elna)», amb el sentit d'agafar al vol', 'entomar o abastar una cosa que cau o està enlaire', i també amb el matís més aviat d'engrapar o aferrar amb puny ferm' (Vic). El qualifica com a «mot bastant estès però modern i només català, d'origen incert». De fet, insisteix que no en troba atestacions en la literatura fins a l'*Atlàntida* de Verdager (1877) ni en els diccionaris fins al *DLabèrnia* i encara en l'edició de 1888; tot i així, suggereix, sense tornar a referir-s'hi, que «sembla que ja figura *copçar* en el *Torcimany*, c. 1390»; cf. ací *infra*.

Són particularment interessants les dades que ofereix Coromines al llarg d'aquest article del DECat sobre la localització i els sentits originaris de *copsar*, abans que s'estengués durant la primera part del s. xx més enllà d'aquella regió nord-oriental:

En el nostre segle, en efecte, el mot és viu, i molt popular i usat, a tot l'Empordà, Gironès, Garrotxa, Osona i més enllà de l'Albera; en els meus anys de noi i d'adolescent no era conegut a Barcelona ni rodalia, però m'era ja familiar per les temporades que havia passat a l'Alt Empordà, a Girona i Blanes i per la conversa amb els parents d'allà. A tots aquests llocs amb el matís que precisa bé el *DFa*. «agafar, atrapar, al vol: copsar la pilota, copsar una papallona»; en general ho he sentit sempre així, i amb present *kópsa* d'o tancada. (DECat, s. v. *copsar*, 907b 41-51)

4 El mateix DCVB obri una altra possibilitat per a explicar l'origen de *engospar*: «caldría considerar *engospar* com a derivat de *guaspa* 'punta de bastó'; no seria estrany que *engospar* significàs originàriament 'agafar amb la punta del bastó una cosa al vol'».

Constata el valor metafòric ('percebre intel·lectualment') en escriptors com Vayreda i l'expansió del mot «cap als anys 1920-30», fins i tot en autors «molt llegits i prestigiosos» i, especialment, amb aquest significat figurat. Coromines no s'està de mostrar una certa reprovació de la difusió del sentit figurat: no nega la bondat d'aquest ús, incorporat al DGLC ('copsar el sentit d'una paraula, la significació d'un acte'), però adverteix que «mentre tinguem consciència que el significat del mot no és intel·lectual en si, i que per tant es tracta d'usos enormement emfàtics, rebuscats, molt exposats a una connotació presumptuosa» (DECat, s. v. *copsar*, 908a 11-29).⁵ Sobre aquests sentits metafòrics, vegeu més avall els que hem observat en textos de Fabra mateix.

El DECat vincula *engospar* i *copsar*, però, a diferència del DCVB, considera que *engospar* «deu ser alteració de *copsar* (per influència d'un altre mot) i no pas a la inversa» (s. v. *copsar*, 907a 51).

Comptat i debatut, com avançàvem, els nostres diccionaris històrics de referència presenten *copsar* com a mot 1) de bell principi, adscrit quasi exclusivament al cantó nord-oriental del nostre domini lingüístic;⁶ 2) no documentat

5 Sigau's permès de reproduir la (sucosa) nota 3 que afegeix Coromines darrere *presumptuosa*; inclou la descripció d'un factor no gens menyspreable per a explicar el progrés del mot i, particularment, del sentit metafòric: «És evident que gent força llegida, però sense finesa d'estil ni antenes perceptives, tenen *copsar* per un mer sinònim de *compendre*, un terme "prestigiós", "que fa savi". En el temps dels *mass media*, estem embafats de sentir a mant locutor, i llegir a més d'un periodista, coses com "vostè cospa?". ¿Hi ha idioma, per il·lustre i robust que sigui, capaç de salvar els seus tresors i la seva força de precisió en les idees, sota el pes de tan pedants "lluïments"?» (DECat, s. v. *copsar*, 910b 40-50, n. 3).

6 Només com a il·lustració d'usos vius contemporanis, tenim referència de *escopsar* 'agafar al vol' a les Guàrdies (Dorca, 2010, p. 45); *copsar* i *escopsar* a Girona («*Escopsa-la*, la pilota!», Josep Nadal, comunicació de 31-III-2024; «Jo, això de *copsar*, l'únic ús més o menys espontani que crec haver sentit seria una cosa com ara: "L'hi van donar a entendre, però ell no ho va pas copsar", "Els nens ho *copsen* tot". En el sentit propi, d'agafar una cosa al vol, diria sempre *escopsar* —o *escapçar*?—, Francesc Feliu, comunicació d'1-IV-2024); de *copsar* i *escopsar* a Banyoles, amb accepcions diferents («Si em tires la pilota o la jaqueta jo l'*escopsaré*, podem jugar a *tirar* i *escopsar*. Però si es tracta d'una ironia, idea o intenció diem *copsar*: "No *he copsat* les seves intencions fins que m'ho has fet veure", Gemma Rigau, comunicació de 18-II-2024). Potser l'extensió de *copsar* ha estat més gran en altres èpoques: «*Copsar* ara mateix no és pas viu en la zona del Maresme on jo vaig néixer; però em sembla recordar que, quan jo era petit, la mare a vegades em tirava una taronja i em deia *copsa-la!* A veure si l'agafava al vol (i sempre anava a parar a terra...)» (Joan Ferrer, comunicació de 18-II-2024). El *DBotet* inclou la referència que aplegava del DCVB (v. *supra*) (*escutzar* v. t. v. *escotsar*): «i els altres varen perdre sobtadament les ganes d'anar a *escutzar* relleu» (*Contes vallespirencs*) i, a més, «*escotsar* v. t. (o *escotzar*) (deformació de *esposar*). 1. (Pl. Ross. [Plana del Rosselló] *surprendre* (C. G., *Voc. Ross.*, 189) (*ensopegar*, *sorprendre*) // 2. (Vall. [Vallespir] (v. *escopsar*): "El barret... quan fa un ruixat, / el qui s'abriga dessota, / ni gens pot ésser mullat: / la pluja ell l'*escotza* tota" ("Pere de l'Alsina") "Pus barrets", *Veu Can.*, 1912, 47)».

fins a la darrereria del s. XIX; 3) emprat amb dos sentits bàsics: un primer de físic i inicialment més usat ('agafar al vol'), i un segon de metafòric ('percebre intel·lectualment'); 4) estès intensament de primeria del segle XX en avant; i 5) tot i que la forma *copsar* ha estat la més difosa, aquests diccionaris ja recullen *escopsar* i *acopsar*, i coincideixen a vincular *copsar* i *engospar*.

3. LA HISTÒRIA DE **COPSAR**: EXPANSIÓ D'UN MOT TERRITORIAL I POTSER NO TAN NOU

El despullament de la documentació, manual en algun cas i per mitjà dels corpus digitalitzats (CICA, CIGCMOD, CTILC, CIVALL, DTCA), ens ha permès d'aportar algun detall rellevant per a traçar el viatge de *copsar* i variants per la història del nostre lèxic. Sembla que *copsar* no és un mot tan *nou* com s'havia dit. De bell començament, podem confirmar la presència de *copsar* en el *Torcimany* (1390), malauradament sense que en puguem concretar el sentit: «C devant a en fi de dicció, ab p devant la dita c, la qual p sona ab ajustament de o semisonant, ço es, terminació de opça. / copça» (*Torcimany*, 1390, § 70, l. 1, 51).⁷

Ja més tard, a primeria del segle XVIII, hem trobat atestacions de *copsar* molt valuoses i clarament vinculades amb el sentit físic ('agafar al vol'). Es tracta de dues ocurrences —vegeu els exemples (1) i (2) en *Rahó de l'esperit*, obra autobiogràfica en què la monja olotina Teresa Mir i March descriu experiències místiques. L'escena de (1) recorda els quadres de la Crucifixió en què, més habitualment, un àngel o també Maria o Sant Joan empomen, entomen amb un calze o amb les mans la sang que brolla del costat de Crist:

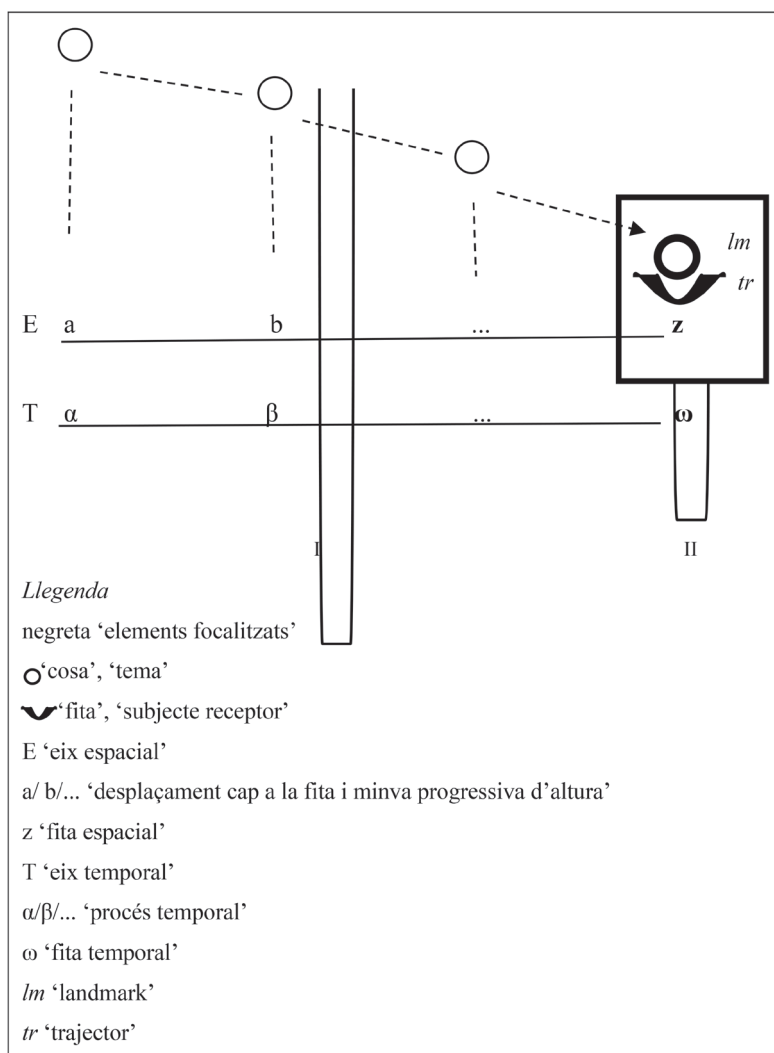
- (1) Altre die contemplava a Christo senyor nostre clavat en la creu y a Maria santíssima al peu de la creu; me aparegué que la veyá que anava *acopsant* la sanch preciosíssima de son fill perquè no caygués en terra, donant-me a compèndrer quant se havia de apreciar aquella preciosíssima sanch. (Teresa Mir, *Rahó de l'esperit*, 1709-1714, p. 26, ed. de Garcia Busquet, 2013)

El text presenta la culminació d'un esquema d'imatge del CAMÍ descrit per una cosa (*la sang de Crist*) de 'dalt cap avall' fins a una 'fita' situada en un pla inferior (*Maria / les mans de Maria / un receptacle*); cf. la part I de la figura 1. *Acopsar* presenta un esquema transitiu pròxim al de verbs que expressen un acte

7 El glossari que acompanya l'edició de Casas Homs (1956, II, p. 519) inclou, potser per error, una segona atestació de *copsar* (*copçà*) amb remissió al § 7, 55: allà, només hi ha «capça/ capça/ escapça».

de transferència física del tipus de *rebre* (Langacker, 2008, p. 519-520) en què el subjecte actua com a *trajector*, en la mesura que exerceix el control sobre l'acció de prendre la cosa que descendeix, la cosa rebuda, a la qual correspon el paper de *landmark* (cf. la part II de la figura 1). Des d'un punt de vista construccional, *acopsar* en aquest esquema focalitza un subjecte en el paper de receptor i un complement directe en el paper de tema:

FIGURA 1
Esquema d'imatge del verb copsar. Elaboració pròpia

En el segon text la situació és semblant, tot i que no hi advertim tan clarament l'esquema de CAMÍ de 'dalt cap avall' fins a una 'fita' situada en un pla inferior: ara Crist és als braços de Maria i aquesta va "prenent y *acopsant* la sanch de la llaga" d'aquell: la sang ix de la nafra i Maria l'entoma, l'empoma amb la mà dreta:

- (2) Un die, ohint missas, me aparegué que jo estava tota plena de lepra y de brutícia de culpas, com a cosa postermosa. Acabada la missa, me semblà que veyia a Maria santíssima ab son fill Jesús en los brassos, tot llagat com quant lo baxaven de la creu y, que ab la sua mà dreta, me aparexia que anava prenent y *acopsant* la sanch de la llaga santíssima del costat de son preciosíssim fill y me anava rentant y netejant de aquella lepra de mas culpas. (Teresa Mir, *Rahó de l'esperit*, 1709-1714, p. 27, ed. de Garcia Busquet, 2013)

El DDLIC inclou una accepció (•3c) (marcada com a no enregistrada en el DIEC) que s'ajusta molt a aquest ús (vegeu la figura 2). La il·lustra amb un exemple així mateix proper al text de Teresa Mir: «Es punxa el donador, i a mesura que va rajant la sang es *copsa* amb els vasos preparats i es remena amb una barreta de vidre» (Genover, *La transfusió sanguínia*, 1933, p. 61 i30; DDLIC, s. v. *copsar* 3c).

Contràriament al que deia el DECat (s. v. *copsar*), podem trobar *copsar* (i variants: *escopsar*, *cupsar*) en els diccionaris catalans anteriors a l'edició del DLa-bèrnia (1888). Cal destacar les marques d'ús *joc*. 'jocoso', *fam*. o *f*. 'familiar', *ter*. 'territorial', *loc*. 'local' o, fins i tot, *ant*. 'veu antiquada' i «més correcte» que introdueixen alguns diccionaris; vegem-ho en (3), fins al DGLC:

- (3) *Copsar* i variants en la lexicografia catalana (DBelvitge 1803-DGLC 1932):
- a. *cupsar* 'v. a. JOC. Agazapar.⁸ Aprehendere' (DBelvitge 1803, BDLex)
 - b. *cupsar* 'a. fam. Agarrar, agazapar' (DFerrer 1839)⁹
 - c. *cupsar* 'v. a. fam. Agafar. Agazapar. Apprehendo, is' (DLa-bèrnia 1839, BDLex)
 - d. *culpar/ cupsar f./ curar* [...] u aguda. V. circumda/ *cupsa/ trunca/ usurpa* (DREstorc 1852)
 - e. *cupsar* 'a. ant. Agafar, agazapar' (DDyM 1861)
 - f. *cupsar* 'v. a. V. Copçar, més correcte, al Apendix' (DAladern 1905)¹⁰

8 Recordem que, des de l'edició de 1770, el DRAE defineix *agazapar* com a 'joc. Agarrar, coger ó prender á alguno. Prehendere'.

9 En el *Diccionario manual catalán-castellano* (1836) del mateix autor, hi ha per probable error tipogràfic 'sarpar || *capsar* [sic]' com a equivalent català de *agazapar*.

10 *Copçar* no pareix a l'«Apendix» (1909) d'aquest diccionari.

- g. *copsar* 'va. desar. recollir' (DBulbena 1905)
- h. *copsar* 'v. a. Tomar lo que cau. *Alcanzar*'; *cupsar* 'v. a. fam. Agafar. *Agazapar*'; *escopsar* 'v. a. Ter.¹¹ Parar, acte de rebre quelcom que cau baixant. *Detener*' (DSalvat c. 1910)
- i. *copsar* 'beiseitelegen, aufbewahren; abfassen, abfangen' (DVogel 1912)
- j. *copsar* verb 1a;/ ps: clepsa, catalèpsia, eclipsi, *copsar* (DOrtogràfic; i ex. p. 33)
- k. *copsar* 'v. a. Aparar, coger|| *Recullir lo que cau. Alcanzar*'; *escopsar* 'v. a. Ter. Aparar, coger'; *escopsat*, da 'p. p. Cogido' (EnFiter 1912 i 1913)
- l. *copsar* 'v. a. Recoger| Retener, cazar, alcanzar'; *copsat*, da 'adj. Colmado, lleno'; *escopsar* 'v. a. loc. Detener, parar' (DRovira 1923)
- m. *copsar* 'Rebre, tomar allò que cau o tiren d'una certa distància, agafar alguna cosa al vol. *alcanzar*, *apapar*, *tomar*, *coger*. *prendre*, *recevoir*, *saisir*' (DPal·las 1927, BDLex)
- n. *copsar* 'v. tr. Agafar, atrapar, al vol. *Copsar la pilota. Copsar una papallona* ||v. tr. FIG. *Copsar un càrrec* | v. tr. *Copsar el sentit d'una paraula*, la significació d'un acte' (DGLC 1932, BDLex)¹²

Engospar fou aplegat pel DAMengual (BDLex): 'angospar. a. fam. Agarrar, coger ó prender á alguno. Agazapar. a. fam. *Prehendere*. || r. met. fam. Escondirse ú ocultarse alguno para no ser visto. Agazaparse. r. met. fam. *Submitti sese occultare*'. Posteriorment, el van acollir el DIEC1 (*engospar* v. tr. 'Agafar, atrapar, al vol, *copsar*') i el DIEC2 (v. tr. [LC] 'Copsar 1').

El despullament de fonts i, especialment, els corpus digitals ens permeten quantificar les atestacions documentals que hem recollit fins ara de *copsar* i variants:

a) Hem pogut aplegar una atestació medieval de *copsar*, en un ús metalingüístic que malauradament no permet reconstruir-ne el sentit (1390, vegeu *supra*);

b) durant l'edat moderna, hem trobat dues atestacions de la variant *acopsar* (1709-1714; vegeu (1) i (2));¹³ això representa, per tant, dins el CIGCMod una *fpmw* 'freqüència per milió de mot' baixa (0,27436);

11 Ter.: 'Territorial. Terme o frase propis d'alguna encontrada' ("Explicació de les abreviatures usades en aquest diccionari", DSalvat).

12 S'ha mantingut sense gaires canvis aquesta informació del DGLC en el DIEC1 i el DIEC2.

13 Fora d'aquest corpus, hem trobat un cas de *copçar* en les actes capitulars de la Seu de Xàtiva de 1715: «Y que si per obtenir bon despachs era necesari regalar, que prometera 50 doblons; y que els carregamens que els presentara. Havent oferit, el dit tribunal, que vista la justificació els tornarien, per quant encara que no·ls volgeren tornar, demanant que dejan *copçar*, en los processos es restituïren; no o poden negar»; l'editor el vincula amb *copsar* 'aconseguir (alguna cosa) d'una manera ràpida i inesperada' (Gandia, 2015, p. 350 i 1160; CIVAL).

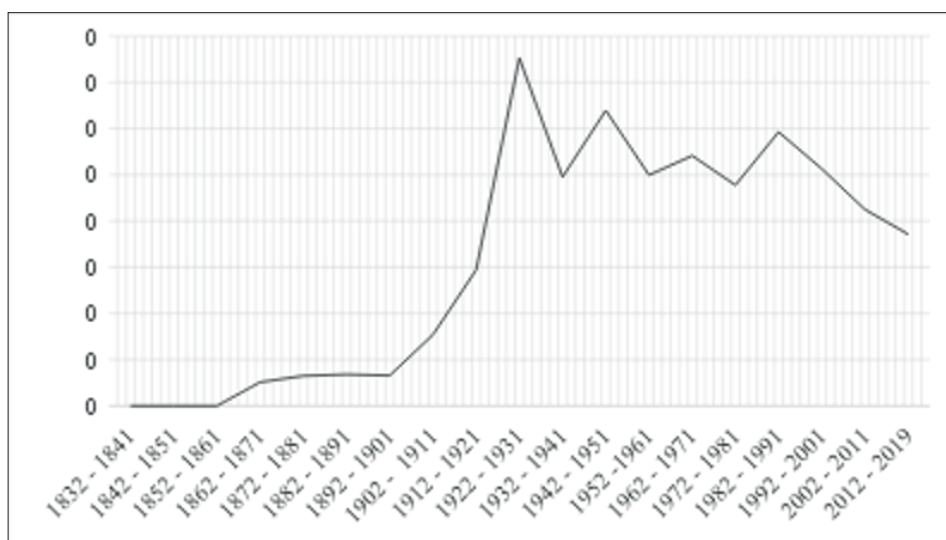
c) en canvi, *copsar* s'eleva en el CTILC fins a una *fpmw* total de 25,96433; cal tenir present que aquesta freqüència es distribueix d'una manera particular: *copsar* comença a aparèixer en l'ús escrit a la darrerria del s. XIX amb una *fpmw* de 2,56388, freqüència que s'enfilàrà d'una manera considerable en un interval relativament breu i que es mantindrà així fins a hores d'ara; vegeu tot seguit la taula 1.

TAULA 1
Evolució general de l'ús del verb copsar, segons dades extretes del despullament manual, del CIGCMod i del CTILC (darrera consulta: 15-II-2024). Elaboració pròpia

	cronologia	ocurrències	fpmw
Buidatge manual	orígens-s. XVI	1	-
CIGCMod	s. XVII-1831	2	0,27436
CTILC	1832-1841	0	0
	1842-1851	0	0
	1852-1861	0	0
	1862-1871	3	2,56388
	1872-1881	6	3,24621
	1882-1891	8	2,97619
	1892-1901	7	3,28792
	1902-1911	29	7,69209
	1912-1921	82	5,73920
	1922-1931	260	36,46050
	1932-1941	163	24,76760
	1942-1951	119	31,96180
	1952-1961	171	24,97140
	1962-1971	199	27,06220
	1972-1981	193	23,88600
	1982-1991	261	29,63430
	1992-2001	361	27,98780
	2002-2011	249	21,24150
	2012-2019	286	16,62030
Total	1832-2019	2397	25,96433

La gràfica de línia ens pot oferir una visió encara més reveladora del progrés de *copsar*, particularment d'ençà dels anys vint i trenta del segle xx; vegeu tot seguit la gràfica 1:

GRÀFICA 1
Evolució general de l'ús del verb copsar, segons dades extretes del CTILC
(darrera consulta: 15-II-2024). Elaboració pròpia

Les primeres atestacions corresponen sobretot a usos d'escriptors adscrits a l'àmbit geogràfic inicialment més propi de *copsar*, com ara Verdaguer (primera documentació al CTILC de 1865), Vayreda (1898), Caterina Albert (1902) o Ruyra (1906). Però ben enjorn ja se'n serveixen autors d'altres procedències de dins el català oriental, com Maragall (1895) o Oller (1906), i també del català nord-occidental, com Antoni Navarro (1903) o Bonaventura Pelegrí (1911).

Tan sols una mica més tard, el trobarem ja en textos del País Valencià i de les Illes. El CTILC i el CIVAL situen les primeres atestacions de *copsar* en Martínez Ferrando (1919), Salvador (1925), Almela Vives (1927), Pascual Tirado (1930), Sánchez Gozalbo i Enric Valor (1934), Duran (1944), Casp (1952). Segons les dades del CTILC, la difusió de *copsar* en els usos escrits a les Illes presenta una ocurrència primerenca de Tarongí (1883) i no reapareix fins a la mitjanja de la dècada dels anys vint del segle següent: Colom (1925), Salvà (1926), Fuster (1927), *La veu de Mallorca* (1931), Estelrich (1934), Forteza (1936), Dolç (1946), Villan Gómez (1948). La taula 2 mostra els índexs de freqüència de *copsar* segons les diverses varietats:

TAULA 2

Freqüència d'ús del verb copsar en les varietats territorials del català, segons dades extretes del CTILC (darrera consulta: 15-II-2024). Elaboració pròpia

Varietats	Ocurrències	<i>fpmw</i>
septentrional	37	48,74
central	1864	28,22
balear	175	27,94
valencià	181	24,59
nord-occidental	139	23,96
alguerès	1	8,74

Com dèiem més amunt, aquests usos literaris degueren influir en la inclusió de *copsar* en el cos normatiu. Precisament la primera atestació de *copsar* en un text de Fabra és dins un fragment de l'*Atlàntida* reproduït en la «Selecta de autors catalanes» de la *Gramática de la lengua catalana* de 1912 (4). No debades, l'ascens de la freqüència d'ús s'accentuà coincidint amb l'edició dels textos normatius —Dortogràfic (1917), *Curs mitjà* (1918), DGLC (1932)— i les *Converses filològiques* i amb la tasca de difusió del mateix Fabra amb cursos i conferències.

El *Portal Fabra* permet situar la primera atestació de *copsar* en l'obra del Mestre precisament, com acabem d'avançar, dins un poema de Verdaguer, reproduït en la *Gramática* de 1912.¹⁴

- (4) Pus l'aygua pouhada cristall n'era y perles / com gayres no'n *copsen* los l'iris d'olor. (Verdaguer, «Balada de Mallorca», dins Fabra, *Gramática de la lengua catalana*, 1912, p. 299; OC, vol. 1, 2005, p. 765)

El «Vocabulario catalán-castellano y castellano-catalán» que clou aquesta mateixa obra inclou «*copsar*, -*òpsa*: recoger».

Un segon testimoni del mateix any és de caire metalingüístic i, en aquest cas, significatiu: Fabra demana per carta a Casas-Carbó sobre el timbre de *copsar*: «Estimat amic Casas, / En el vocabulari figuren: *conca* amb o oberta / *copsa* amb o tancada / *dò* (*don*) amb o oberta [...]. Están bé?» (Fabra, 2011, p. 236).

14 La presència de *copsar* en textos i autors de prestigi degué ser un factor important en la incorporació del verb al cos normatiu i a la prosa del mateix Fabra. No serà debades recordar aquelles conegudes paraules del Mestre al «Prefaci» del DGLC (1932): «Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el DICCIONARI GENERAL tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'levi, ell que coneix bé, a la categoria de mot literari» (DGLC, p. x).

Torna a recórrer a *copsar* metalingüísticament en el *Curs mitjà* (1918). Ací se'n serveix com a exemple per a il·lustrar la inclusió de paraules al diccionari: «Si [...] consultem un diccionari, ens caldrà cercar-hi, no *albons*, sinó el singular *albó*, no *arega*, sinó la forma masculina *arec*, no *copsa*, sinó l'infinitiu *copsar*. Així mateix [...] quan anomenem un verb en diem l'infinitiu (*veure, copsar*)» (Fabra, 1918, p. 76).

En fa aquesta mateixa utilització en obres posteriors:

- 1) hom escriu generalment, enmig de paraula, *p* davant de *t, c, s, n*; [...] Exemples: [...] eclipsi, *copsar*, hipnòtic. (Fabra, 1971 [1934-1935], p. 915)
- 2) *ble* (*able, ible*). Ex.: [...] *copsar, copsable*; remeiar, remeiable [...] // *in* (*im* davant de *m, p, b* [...] *incopsable*, indefugible. (Fabra, 1956, p. 137, 146 i 149)

És en la dècada dels vint quan comencem a trobar *copsar* ja inserit en la prosa de Fabra, concretament en les *Converses filològiques* (= CF), i sempre amb el significat metafòric. N'hi ha tres casos de 1928 i 1929 ajustats a l'accepció que tres anys després definiria el DGLC com a *v. tr.* 'copsar el sentit d'una paraula, la significació d'un acte':¹⁵

- 1) En una traducció així no hi ha temps material de *copsar* el significat de cada frase. (Fabra, CF 815)
- 2) no es detura a *copsar* el sentit d'allò que tradueix. (Fabra, CF 816)
- 3) el valor d'un mot rares vegades *és copsat* exactament. (Fabra, CF 876)

Aquesta accepció reapareix al llarg de l'obra gramatical i de textos diversos posteriors:

- 4) el noi n'acaba de comprendre la significació d'una paraula que havia sentit algunes vegades sense *copsar-ne* exactament la seva significació. («El català a l'escola primària», 1933, dins Fabra, 2013, p. 649)

15 N'hi ha un altre que, en realitat, ha estat reconstruït pels editors de les CF davant un possible error en la publicació original: «no *copsàrem* el sentit del paràgraf» (Fabra, CF 769). Nota dels editors: «*copsàrem*] *copiàrem* LP, error d'impresament evident; B el reemplaça per *capírem*, però nosaltres hem restablert un probable original *copsàrem*, d'una banda per la seva major similitud amb *copiàrem*, i, d'una altra, perquè es correspon millor pel sentit a l'ús que aquí en fa Fabra: entre els exemples que ell mateix posa sota *copsar* en el DGLC, hi ha *copsar* el sentit d'una paraula».

Dins les CF, també deixem de banda dues ocurrences de caire metalingüístic, concretament propostes de correccions de textos: «disimular dissimular, trovaren trobaren, *copçaven copsaven*», «éxtassi èxtasi, *copcen copsen*, matisos matisos» i «magnitud magnitud, *copça copsa*, polen pol·len» (Fabra, CF 207, 680). O en l'*Ortografia catalana* (1925): «*ps*: clepsa, catalèpsia, eclipsi, *copsar*» (Fabra, 1925, p. 733).

- 5) Quant als mots arcaics, és condició indispensable *copsar*-ne el sentit. (Tomàs Garcés, «Conversa amb Pompeu Fabra», 1926, dins Fabra, 2013, p. 399)
- 6) Si en un mot manllevat com *infidel*, hom *copsa* la significació que té l'element *in*. (Fabra, 1956, p. 149)

Cal remarcar que, tot i connectats amb aquest domini conceptual, predominen els casos que van més enllà d'aquest sentit finalment incorporat al DGLC. N'hi ha quatre ocurrences que més aviat van amb 'considerar' ('algú tenir l'opinió que algú, alguna cosa té unes determinades característiques, unes determinades qualitats'; DDLC, s. v. *considerar* 1b):

- 7) *beef-steak*, *foot-ball*, *stock-fish*, noms compostos en què els elements [...] són *copsats* com altres tantes síl·labes d'un mot simple a les quals no associem cap significació. (Fabra, CF 270)
- 8) i així diem vaig *enriure'm d'ell* (i no *vaig riure-me'n d'ell*, com diríem si en continués *essent copsat* com un complement pronominal). (Fabra, CF 653)
- 9) Un cop més: menys regles (que sovint les *copsem* mal formulades) i més consultes a un bon diccionari ortogràfic. (Fabra, CF 727)
- 10) Si es té en compte això, és fàcil de *copsar* quins dels *li* que figuren en les frases següents estan ben escrits i quins caldria escriure altrament (*l'hi*, *la hi* o *li ho*). (Fabra, CF 904)

Aquest sentit reapareix en la *Gramàtica* de 1946 i de 1956:

Comparant els dos mots *trairé* i *gairell* o els dos mots *suant* i *guant*, és fàcil de *copsar* que no s'hi pronuncien igualment els conjunts *ai* i *ua*. (Fabra, 1946, p. 7)

Aquesta denominació [*blat de moro*], deixa d'ésser *copsada* com un agregat de mots [...] per a esdevenir l'equivalent d'un simple mot. (Fabra, 1956, p. 78 i 153)

En dues altres ocurrences de les CF, *copsar* pren significats vinculats amb 'percebre (per mitjà dels sentits)': el primer cas ('algú, un animal rebre la impressió d'alguna cosa mitjançant els sentits, mitjançant un sentit'; DDLC, s. v. *copsar*, 1a), no recollit al DGLC, i el segon, no inclòs al DIEC ('els sentits, un sentit obtenir coneixença d'una sensació; DDLC, s. v. *copsar*, 1b):

Oïda (com el francès *ouïe*) és un nom abstracte que vol dir l'«acció d'oïr» o el «sentit amb què *copsem* els sons». (Fabra, CF 350)

en començar la lectura de la proposició, la vista ja *copsa* el signe d'interrogació final. (Fabra, CF 811)

Retrobem el primer sentit en altres textos de Fabra d'aquest mateix període:

Aquestes petites diferències fan en conjunt l'accent de cada llengua, tan difícil de *copsar* per a l'estranger. (Fabra, 1933, p. 789)

A la vora d'aquesta integració de *copsar* en els usos lingüístics de Pompeu Fabra mateix, no és menys remarcable que aquest verb s'incorporés com a descriptor dins el DGLC. Així el trobarem en les definicions de 21 entrades, alguna de mots bàsics i generals; concretament: *abraçar*, *apercebre*, *aprehendre*, *aprehensió*, *besunyar*, *captar*, *comprendre*, *comprensió*, *copsable*, *galivar*, *haver*, *incopsable*, *mà*, *mamar*, *misticisme*, *parar*, *pescar*, *pseudopodi*, *tomar*, *ullar*, *viu*. *Copsar* s'hi pot fer servir amb matisos que, com hem vist adés que ja ocorria en altres textos de Fabra, no acaben d'ajustar-se a la definició que dona d'aquest verb el mateix DGLC.¹⁶ A més, s'incorporen com a entrades els derivats *copsable*, *incopsable*; o com a definidors (s. v. *intel·ligible*).

4. EXPANSIÓ DE L'ÚS I LA POLISEMITZACIÓ DE **COPSAR**

L'estudi de l'article *copsar* del DDLC palesa fins a quin punt la difusió i l'arrelament progressiu d'aquest verb, si més no en l'escriptura, ha conduït a la gènesi de sentits nous.¹⁷ Per mostrar aquest procés de polisemització, hem elaborat una proposta d'esquema de l'estructura semàntica de *copsar*. Mantenim la numeració dels sentits del mateix DDLC (vegeu figura 2). L'esquema mostra els vincles metafòrics o metonímics que lliguen cada sentit, segons el principi de semblança de família; com sol ocórrer (Geeraerts, 1997; Martines, 2000a, 2000b, 2015), el desplegament semàntic de *copsar* defineix una estructura radial, en aquest cas a l'entorn de tres dominis cognitius (I, II i III), i és empès per la tendència cap a la subjectivació del significat (Traugott i Dasher, 2002; Traugott, 2010). Al davall de l'estructura semàntica, reproduïm les definicions, ordenades i numerades segons el DDLC, com s'ha dit, per grau de freqüència dins el CTILC.¹⁸ Llevat d'algun

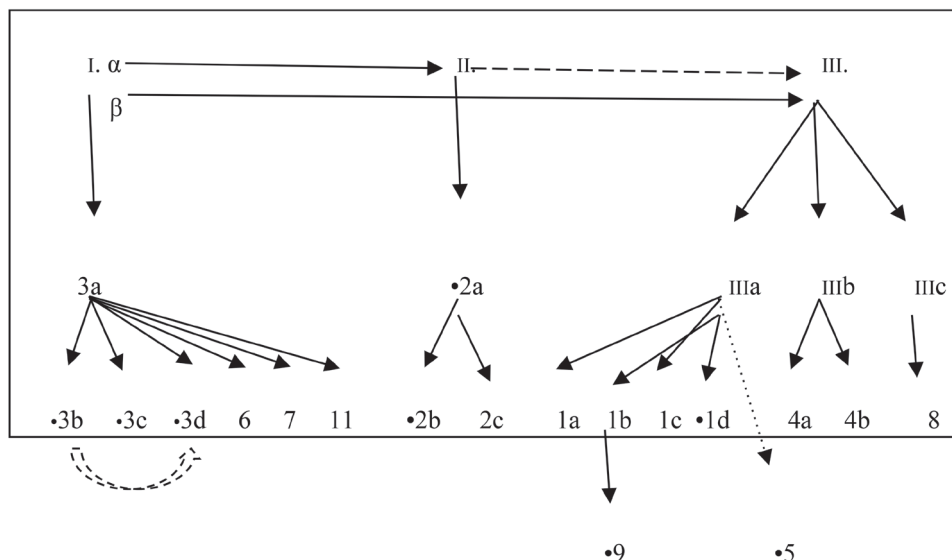
16 Cf., p. ex. *apercebre* 'v. tr. Advertir, copsar amb la vista o el pensament'; *captar* 'v. tr. Copsar el filó líquid d'una deu allà on emergeix, a fi de prevenir les infiltracions, alteracions, etc.'

17 Com és sabut, aquest diccionari 1) es fonamenta en el CTILC, i concretament en el període 1833-1988 (la primera atestació de *copsar* en aquest corpus és de 1865), i 2) presenta les accepcions dels articles ordenades per freqüència d'aparició dins el CTILC.

18 No hi incloem els exemples per motius d'espai: el lector els trobarà fàcilment amb la consulta en línia del DDLC.

sentit concret, aquesta estructura semàntica respon a la projecció metafòrica de l'esquema d'imatge representat adés en la figura 1.

FIGURA 2
Estructura semàntica de copsar, segons dades extretes del DDLC
(darrera consulta: 15-II-2024). Elaboració pròpia

a) *Llegenda*

I. 'Domini conceptual físic' ('agafar (al vol)')

II. 'Domini conceptual sensorial' ('percebre amb els sentits')

III. 'Domini conceptual intel·lectual': IIIa. 'percebre intel·lectualment'; IIIb. 'entendre'; IIIc. 'comprendre'

b) *Acceptacions segons el DDLC (per ordre de freqüència dins el CTILC)*

1a [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[ritme, qualitat, idea, contingut]) 'Arribar a percebre mentalment [el ritme, una qualitat, la idea, el contingut profunds]₂ que es desprenen d'una cosa'

1b [N₁ V (N₂)] (N₁[humà]; N₂[cosa]) 'Arribar a percebre mentalment [una cosa]₂'

1c [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[sentiment, intenció]) 'Arribar a percebre mentalment [un sentiment, una intenció profunds]₂ que es desprèn d'un ésser viu.'

•1d [N₁ V N₂/que V_{ind2}] (N₁[humà]; N₂[fet, realitat]) 'Arribar a percebre mentalment [un fet, una realitat]₂ per indicis'

•2a [N₁ V (N₂) (amb N₃)] (N₁[animat]; N₂[cosa]; N₃[sentit]) 'Percebre^{1a}' (> '[Algú, un animal]₁ rebre la impressió de [alguna cosa]₂ [mitjançant els sentits, mitjançant un sentit]₃')

- 2b [N₁ V N₂] (N₁[sentit]; N₂[sensació]) 'Percebre^{1b}' (> '[Els sentits, un sentit]₁ obtenir coneixença de [una sensació]₂')
 - 2c. [N₁ V (N₂)] (N₁[animat, sentit]; N₂[impressió, cosa]) '[Algú, un animal, un sentit]₁ aconseguir de percebre [una impressió sensorial, una cosa que produeix una impressió sensorial]₂ de manera instantània i aïllada, per la confusió o feblesa amb què es produeix'
 - 3a. [N₁ V N₂] (N₁[animat]; N₂[ésser, cosa]) '[Algú, un animal]₁ atrapar [un ésser, una cosa, que cau o es llança]₂ quan es troba en l'aire'
 - 3b. [N₁ V N₂ (amb N₃)] (N₁[animat]; N₂[cosa]; N₃[part del cos, instrument]) '[Algú, un animal]₁ atrapar [una cosa en moviment]₂ [amb una part del cos, amb un instrument]₃'
 - 3c. [N₁ V N₂ (amb N₃)] (N₁[humà]; N₂[líquid, cosa]; N₃[mà, recipient]) 'Agafar [amb la mà, amb un recipient]₃ una quantitat determinada de [un líquid, una cosa]₂ mentre està en moviment.'
 - 3d. [N₁ V N₂ dins N₃] (N₁[humà]; N₂[cosa]; N₃[continent, massa]) 'Fer quedar atrapada [una cosa en moviment]₂ [dins un continent, dins una massa]₃'
 - 4a. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[expressió]) 'Arribar a entendre vagament el sentit de [una expressió]₂'
 - 4b. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[sentit]) 'Arribar a entendre vagament [el sentit d'una expressió]₂'
 - 5. [N₁ V N₂ (de/en N₃)] (N₁[humà]; N₂[coneixement, sensació]; N₃[cosa, experiència]) 'Extreure [un coneixement, una sensació]₂ [a partir d'una cosa, a partir d'una experiència]₃'
 - 6. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[cosa en moviment]) 'Plasmar en un suport, fent que quedi fixada, [una cosa en moviment]₂'
 - 7. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[oportunitat, posició, premi]) 'Aconseguir [una oportunitat, una posició, un premi]₂'
 - 8. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[fet, necessitat, importància]) 'Comprendre^{1a}' (> 'Adonar-se, amb l'experiència, de la realitat de [un fet, una necessitat, una importància]₂')
 - 9. [N₁ V N₂ com a N₃] (N₁[humà]; N₂[cosa]; N₃[idea]) 'Concebre^{1b}' (> 'Donar forma a la idea de [una cosa]₂ dins la ment, prenent com a referent [una altra cosa]₃')
 - 10[N₁ V N₂] (N₁[animat]; N₂[cosa]) [Algú, un animal]₁ fer caure [una cosa]₂ de la superfície on reposa donant-li un cop amb una extremitat'
 - 11. [N₁ V N₂] (N₁[construcció, aparell, corrent d'aigua, planta, muntanya, humà]; N₂[fluid, energia]) 'Captar^{2a}' (> '[Algú, construcció, aparell, corrent d'aigua, planta, muntanya]₁ obtenir [fluid, energia]₂ cercant-lo al lloc on es troba'

El domini conceptual físic [I], amb l'acc. (3a) com a sentit prototípic, deu haver estat el punt de partida per a les projeccions metafòriques que han generat:

- a) els significats vinculats amb el domini conceptual sensorial [II]: metàfora α +PERCEBRE AMB ELS SENTITS UN ESTÍMUL ÉS AGAFAR UNA COSA+;
- b) els significats vinculats amb el domini conceptual intel·lectual [III]: metàfora β +PERCEBRE AMB LA MENT UN ESTÍMUL ÉS AGAFAR UNA COSA+.¹⁹

Tot i que [III] pot provenir directament de la projecció metafòrica de [I], no podem obviar la connexió que manté també amb [II] (línia discontinua).

Al seu torn, dins cada domini conceptual, s'han desenvolupat diversos sentits connectats radialment. Molt sintèticament: el domini [I], fins ara el documentat des de més antic (v. *supra* l'ex. [3]), s'articula a partir de (3a). Els sentits (•3b) i (•3c) deuen respondre a un procés metonímic. Sense abandonar el domini físic, en (•3b) no hi ha una cosa que, prèviament llançada, és rebuda al vol per un receptor; vegeu figura 1): ací és alguna cosa que es troba en moviment i que és atrapada per un subjecte agent; en (•3c), el focus es posa en la recaptació d'un líquid o d'alguna altra cosa que es troba en moviment, sense que calga que s'adrece cap a una fita (el subjecte receptor); cf. el text de (2). Finalment, en (•3d), el focus és sobre l'efecte d'agafar una cosa per un subjecte agent: fer que la cosa en moviment reste atrapada dins un contenidor.

La gènesi de (6), (7) i (•11) pot explicar-se com a projecció metafòrica de (3a). L'esquema d'imatge que hem traçat adés en la figura 1 es projecta cap a dominis abstractes: +REPRESENTAR UNA COSA EN MOVIMENT EN UNA PINTURA ÉS CAPTURAR-LA+, en (6); +OBTENIR UNA OPORTUNITAT, UNA POSICIÓ, UN PREMI ÉS CAPTURAR-LOS+, en (7); o, fins i tot, +CAPTAR UN FLUID O ENERGIA ÉS CAPTURAR-LOS+, en (•11).

Els diversos sentits del domini [II], els que ocupen el segon lloc en grau de freqüència dins el CTILC, responen a un procés metonímic amb (•2a) com a node de partida: si en (•2a), en connexió directa amb la metàfora α (v. *supra*), hi ha algú que percep un estímul per mitjà dels sentits, en (•2b) són aquests, els sentits, els qui perceben l'estímul. Al seu torn, en (2c) es preserva l'esquema bàsic de (•2a) amb un subjecte agent però en un context més restringit.

19 Retrobem metàfores semblants amb altres verbs relacionats amb la noció d'agafar, en català i en altres llengües; cf. en català, *captar*, *agafar*, *comprendre* (de la família de *prendre*); en anglès, *to grasp*, *to catch*; en espanyol, *captar*, *coger*, *comprender*, *pillar*; en francès, *capter*, *saisir*, *comprendre*, *piger*; en italià, *capire*, *cogliere*, *afferrare*, *comprendere*. Recordem que CĂPIO ja podia anar per ací en llatí (DLewis).

Finalment, en el domini [III], hi podem distingir tres nodes diferents que, connectats amb la metàfora β i seguint un procés de subjectivació, abasten des de la sola percepció mental [IIIA] fins a 'entendre' [IIIB] i 'comprendre' [IIIC]. Vegem-ho també succintament: dins [IIIA], el node més usual, (1a) té a veure amb la percepció de les qualitats d'una cosa pel subjecte agent; en (1b) es posa el focus sobre la percepció de la cosa mateixa (construccionalment, pot aparèixer sense el complement directe); (1c) se situa dins la via de subjectivació: el que percep el subjecte és un sentiment, una intenció d'un altre (això implica una avaluació de l'estat de l'altre); semblantment, en (•1d) ens acostem al domini cognitiu de 'inferir'. Al seu torn, en (•9), en connexió amb (1b), hi ha un procés mental més complex que la sola percepció: el subjecte conceptualitzador elabora una representació mental de la cosa i ho fa establint un vincle d'aquesta amb un altre concepte.

De manera física o per mitjà d'una projecció metafòrica (α o β), la majoria dels sentits de *copsar* parteixen de l'esquema d'imatge descrit en la figura 1. Fa excepció (•5): sense eixir del node [IIIA], tenim una inversió d'aquest esquema: no hi ha 'una cosa que es desplaça des d'un punt d'origen i és entomada per un subjecte'. Ara ens trobem davant un esquema en què el subjecte pren un paper actiu i el punt d'origen des del qual es desplaçava la cosa és ara conceptualitzat com a contenidor: 'un subjecte extrau una cosa de dins un contenidor'.²⁰

Dins [IIIB], ja no es tracta només de la percepció mental d'un determinat estímul, com hem vist, amb graus diferents de subjectivació: tant en (4a) com en (4b), es focalitza la comprensió d'una expressió lingüística (metonímia pel sentit d'aquesta expressió) o, directament, el significat d'una expressió lingüística.

En [IIIC] la subjectivació a què ens hem referit com a factor en la gènesi de sentits nous de *copsar* deu explicar el pas cap al domini cognitiu de 'prendre consciència' de (8): ja no és només el processament mental d'un estímul; *copsar* pot ser emprat per a expressar la comprensió, l'assumpció més interior.

Hi ha encara el sentit de (•10), allunyat de l'esquema d'imatge i dels sentits prototípics de l'estructura semàntica descrita; potser respon a una interpretació de *copsar* vinculada amb *cop*, *colpejar*, *colpir*.

Escopsar presenta tres ocurrències al CTILC, amb el sentit de (3a), en textos d'autors del Vallespir (Joan Amade, 1934), de l'Empordà (Josep Pla, 1934) i de Banyoles (Salvador Oliva, 1994).

Engospar apareix al CTILC en autors mallorquins amb quatre ocurrències entre 1922 i 2019, totes amb el sentit de (3a). No sembla que haja experimentat el procés de polisemitització que hem descrit en *copsar*.

20 Aquest canvi en l'esquema d'imatge s'ha representat convencionalment amb la línia de punts que uneix [IIIB] i (•5).

5. CONCLUSIONS

- a) *Copsar* pot il·lustrar la incorporació de material lèxic popular i d'adscripció territorial restringida al model normatiu i al català general, almenys escrit.
- b) Les dades aportades fan pensar que probablement *copsar* és un mot més antic del que s'havia dit fins ara. Hem pogut atestar-lo, almenys ja al segle XVIII, amb significats que fan continuïtat amb els sentits vius actualment en les comarques on s'havia conservat. Caldrà insistir a recercar atestacions anteriors i a confirmar les dades esparses de l'edat mitjana.
- c) Hem descrit i hem quantificat l'ascens en la freqüència d'ús de *copsar* des de la darrerïa del segle XIX, intensificada coincidint amb la incorporació del verb a l'obra normativa durant els anys vint i trenta del segle XX.
- d) A més de l'augment en la freqüència i de l'extensió als diversos parlars catalans, hem analitzat els canvis en l'estructura semàntica que ha experimentat *copsar*. En aquest sentit, no s'ha de menystenir que ja s'advertien canvis d'aquest tipus en els usos que en feia Fabra mateix, usos que, en algun cas, anaven més enllà dels descrits al DGLC.
- e) Les eines normatives (fonamentalment, els diccionaris i les gramàtiques) poden fer un paper eficaç en la preservació i en la difusió del lèxic, fins i tot, d'aquell inicialment adscrit a usos informals i àmbits geolèctals restringits. Certament això no seria possible sense l'extensió de les propostes a la literatura, als mitjans de comunicació, etc.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BDLex = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Base de dades lexicogràfica*. RAFAEL, Joaquim (dir.) [en línia]. <<https://bdlex.iec.cat/scripts/index.asp/>> [Darrera consulta: 15-II-2024].
- CICA = TORRUELLA, Joan (dir.); MARTINES, Josep; PÉREZ-SALDANYA Manuel (2008). *Corpus informatitzat del català antic* [en línia]. <<http://www.cica.cat/>> [Darrera consulta: 15-II-2024].
- CIGCMod = MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent (dir.). *Corpus informatitzat de la gramàtica del català modern (GCMoD)* [en línia]. Alacant: ISIC-IVITRA. <<http://www.ivitra.ua.es>> [Darrera consulta: 15 febrer 2024].
- CIVAL = ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. *Corpus informatitzat del valencià* [en línia]. <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>> [Darrera consulta: 15 febrer 2024].

- CTILC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*. RAFEL, Joaquim (dir.) [en línia]. <<http://ctilc.iec.cat/>> [Darrera consulta: 15 febrer 2024].
- DAladern = ALADERN, Josep (1905). *Diccionari popular de la llengua catalana*. Barcelona: Francisco Baxarias, Editor.
- DAmengual = AMENGUAL, Joan J. (1858). *Nuevo diccionario mallorquin-castellano-latin*. 2 vol. Palma: Imprenta y Librería de Juan Colomar. També disponible en línia a: BDLex.
- DBelvitge = BELVITGES, Josep; ESTEVE, Joaquim; JUGLÀ, Antoni (1803-1805). *Diccionario catalán-castellano-latino*. 2 vol. Barcelona: Imp. de Tecla Pla. També disponible en línia a: BDLex.
- DBotet = BOTET, Renat (1997). *Vocabulari rossellonès*. Perpinyà: Editorial Trabucaire.
- DBulbena = BULBENA TOSELL, Antoni (1905). *Diccionari català-francès-castellà*. Barcelona: Stampa d'en Francesch Badia.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma: Moll. També disponible en línia a: <<https://dcvb.iec.cat/>>.
- DDLc = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. RAFEL, Joaquim (dir.) [en línia]. <<https://dcc.iec.cat/ddlci/scripts/index.html>> [Darrera consulta: 15 febrer 2024].
- DDyM = M. y M., D. (1861). *Diccionario catalán-castellano y vice versa*. Barcelona: Agencia Médica Catalana.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial / La Caixa. També disponible en línia a: <<https://decat.iec.cat/>>.
- DFerrer = FERRER, Magí (1839). *Diccionario catalán-castellano*. Barcelona: Pablo Riera.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona: Llibreria Catalònia. També disponible en línia a: BDLex.
- DIEC1 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona/Palma/València: Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Editorial Moll / Edicions 3 i 4. També disponible en línia a: BDLex.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia, amb actualitzacions periòdiques, a: <<https://dlc.iec.cat/>> [Darrera consulta: 15 febrer 2024].

- DLabèrnia = LABÈRNIA, Pere (1839-1940). *Diccionari de la llengua catalana*. 2 vol. Barcelona: Estampa dels Hereus de la V. Pla. També disponible en línia a: BDLex.
- DLewis = LEWIS, Charlton T.; SHORT, Charles (1879). *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press. També disponible en línia a: <<http://www.perseus.tufts.edu>>.
- DORCA, Jordi (2015). «Els parlars de les Guàrdies: lèxic i fraseologia». A: VILA-LLONGA, Mariàngela (ed.). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Santa Coloma de Farners, amb motiu del centenari de les «Normes ortogràfiques» de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 45-56.
- DOrtogràfic = FABRA, Pompeu (1917). *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DPal·las = VALLÈS, Emili (1927). *Diccionari català-castellà-francès*. Barcelona: Llibres del Mirall. També disponible en línia a: BDLex.
- DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la Real Academia Española*. Madrid: Joaquín Ibarra. També disponible en línia a: <<https://apps.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtlle>>. [Darrera consulta: 15 febrer 2024].
- DREstorc = ESTORCH SIQUÉS, Pau (1852). *Elements de poética catalana y diccionari de sa rima*. Girona: Imprenta de Grases.
- DRovira = ROVIRA VIRGILI, Antoni (1923). *Diccionari català-castellà & castellà-català*. Barcelona: Antoni López, Llibreter.
- DSalvat = *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana* (c. 1910). Barcelona: Salvat.
- DTCA = UNIVERSITAT DE BARCELONA / FUNDACIÓ CARULLA / CENTRE DE DOCUMENTACIÓ RAMON LLULL. *Diccionari de textos catalans antics* [en línia]. <<https://www.ub.edu/diccionari-dtca/>>. [Darrera consulta: 15 febrer 2024].
- DVogel = VOGEL, Eberhard (1912). *Diccionari català-alemany*. Berlín-Schöneberg: Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung.
- EnFiter = FITER, Josep (1912/1913). *Enciclopèdia moderna catalana*. 2 vol. Barcelona: Josep Gallach.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. I (2005). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 443-946.
- (1918). *Gramàtica catalana. Curs mitjà*. Barcelona: Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana / Editorial Pedagògica. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. II (2006). Direcció de Jordi Mir i Joan

- Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 220-317.
- (1919-1947). *Converses filològiques*. RAFEL, Joaquim (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. VII (2010). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 133-947.
 - (1925). *Ortografia catalana*. Barcelona: Barcino. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. IV (2008). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 711-745.
 - (1933). *Un cursillo de fonetica catalana. Apuntes tomados por Adolfo Florensa. Arquitecto*. A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. II (2006). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 773-812.
 - (1946). *Gramàtica catalana*. París: Edicions de Cultura Catalana. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. VI (2009). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 837-932.
 - (1956). *Gramàtica catalana*. Prefaci de Joan Coromines. Barcelona: Teide. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. II (2006). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 471-835.
 - (1971 [1934-1935]). *Curs superior de català. Apunts de Joan Miravittles i Serradell*. Andorra. Reproduït a: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. II (2006). Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 813-971.
 - (2011). «Epistolari». MANENT, Jordi (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. VIII. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 87-777.
 - (2013). «Textos i materials». MURGADES, Josep (ed.). A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Vol. IX. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona/València/Palma: Proa / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, p. 77-748.
- GANDIA SILVESTRE, Marc (2015). *Les actes capitulars de la Seu de Xàtiva (segle XVIII). Estudi i edició*. Tesi doctoral. Universitat de València.
- GARCÍA BUSQUETS, Anna (2013). «*Rahó de l'esperit*» (1709-1714) de Teresa Mir i March. *L'autobiografia espiritual d'una laica, edició crítica*. Girona: Universitat de Girona.
- GEERAERTS, Dirk (1997). *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Clarendon Press.
- LANGACKER, Ronald (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford Academic.

- MARTINES, Josep (2000a): «El canvi lèxic en català (ss. xvi-xx). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva (i). Les novetats i la llengua catalana». A: POLANCO, Lluís (ed.). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 35-65.
- (2000b). «L'expressió de les emocions i la creativitat lèxica: *estimar* 'amar', entre l'eufemisme i la metàfora cultural». A: FREIXAS, Margarita (coord.). *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*. Vol. 2. Santander: Universidad Menéndez Pelayo, p. 1221-1243.
- (2015). «Diacronia i neologia: canvi semàntic, subjectivació i representació del pensament. El català *esmar*, des de 'taxar' fins a 'inferir' i 'imaginar' i més enllà». *Caplletra*, núm. 59 (tardor), p. 221-248.
- (2021). «Història del lèxic i *Curial e Güelfa*: el cas del verb *palesar*». A: FERRANDO, Antoni; BABBI, Anna M. (coord.). *La «cavalleria umanistica» italiana / The Italian «Humanistic Chivalry»*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 77-125.
- MARTINES, Josep; MARTÍNEZ-MARTÍNEZ, Caterina (2024). «La norma i el canvi lexicosemàntic: el cas de *desenvolupar*». *Caplletra*, núm. 76 (primavera), p. 299-337.
- MARTÍNEZ-MARTÍNEZ, Caterina (2020). *Origen i evolució dels connectors de contrast en català antic*. Barcelona/Alacant: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- (2021a). «Norma fabriana i canvi lingüístic: el cas de *malgrat*». A: PRADILLA, Miquel Àngel. (ed.). *De llengua i societat. De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 165-178.
- (2021b). «Canvi lingüístic i codificació. Un acostament a *gaudir* i *disfrutar*». A: CORTIJO, Antonio; SÁNCHEZ, Elena (ed.). *De la innovació al cànon. Noves tendències de recerca en Filologia Catalana: llengua, literatura, educació i cultura*. València: Editorial Afers, p. 363-395.
- (2022). «*Baldament* en el *Curial e Güelfa*: A les portes del valor concessiu». A: FERRANDO, Antoni; BABBI, Anna M. (coord.). *La «cavalleria umanistica» italiana / The Italian «Humanistic Chivalry»*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 171-190.
- Torcimany = CASAS HOMES, Josep M. (1956). «*Torcimany*» de Luis de Averçó. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- TRAUGOTT, Elizabeth C. (2010). «(Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment». A: DAVIDSE, Kristin et al. (ed.). *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Berlín / Nova York: De Gruyter Mouton, p. 29-74.

TRAUGOTT, Elizabeth C.; DASHER, Richard B. (2002). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

El llegat del *Diccionari Aguiló* en el *Diccionari general de la llengua catalana* i en el *Diccionari català-valencià-balear*

MARIA-PILAR PEREA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'últim paràgraf de les conclusions de Perea (2021), en un treball on s'examinaven les aportacions de l'obra fabriana al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), suggeria la possibilitat d'estudiar la influència que el *Diccionari Aguiló* (DA) (1915-1934) tingué en la redacció del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) (1932). És ben conegut que Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, revisaren i publicaren els materials lexicogràfics que Marià Aguiló i Fuster aplegà en els diversos viatges que emprengué per terres catalanes (Massot, 2002), però la metodologia que s'hi aplicà no és tan coneguda, llevat de les succintes informacions que proporcionen l'«Advertiment» de sis planes que figura en el primer volum del DA i el breu article que Antoni M. Alcover (1923) publicà en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC). Posteriorment, Colón i Soberanas (1985) i Colón (2003) s'hi han referit en relació amb l'edició dels materials, amb l'anàlisi de la documentació i amb la peculiaritat que presenten alguns termes i definicions; i Pons Borràs (2014) n'ha destacat la informació dialectal que l'obra aporta a partir de l'examen de les dades referides a Menorca, Eivissa i Formentera.

L'objectiu d'aquest treball és oferir una mostra de la influència que el DA tingué en la redacció del DGLC a partir de les gairebé 5.600 entrades que, en el contingut del DCVB, presenten la referència «(Aguiló Dicc.)». És cert que el DCVB recull majoritàriament citacions i exemples extrets del DA, a partir dels quals, juntament amb altres fonts documentals, els autors infereixen la definició dels termes, però un primer sondeig ha constatat també la coincidència formal

d'algunes definicions del DGLC i les que presenta el DA. El propòsit és comprovar quines entrades del DCVB, marcades amb «(Aguiló Dicc.)», apareixen en el DGLC. I, un cop extretes les que són coincidents, comparar-ne la definició amb les del DA per descriure'n els elements comuns, quantificar-ne la presència i comprovar si el DGLC extragué dels materials d'Aguiló termes antics i mots marcats diatòpicament.

2. EL *DICCIONARI AGUILÓ*. UNA MICA D'HISTÒRIA

Colón i Soberanas (1985, p. 187-197) examinen la macroestructura i la microestructura del DA, i donen compte, mitjançant observacions efectuades sobre la documentació, la revisió i la publicació dels materials, de la vàlua d'aquest «tresor» lexicogràfic, com també d'algunes de les seves limitacions, atesa la seva fragmentació, la manca d'unitat i la incompleció de les dades. Cal recórrer, però, al BDLC per conèixer certs aspectes relatius a la seva història i a la seva redacció.

És ben conegut l'ascendent que Aguiló, juntament amb Tomàs Forteza,¹ va tenir en l'època de joventut d'Alcover. I no és estrany que, coneixedor de la tasca que va desenvolupar el seu mentor en relació amb l'abast dels estudis lexicogràfics que desenvolupava (BDLC, x, 1918-1919, p. 287), el manacorí volgués emprendre l'elaboració d'un diccionari que abracés tot el conjunt de la llengua catalana (Massot, 1983, p. 105). De fet, el mateix Alcover designa Aguiló «Apòstol i Patriarca del Renaixement de la Llengua Catalana i de la seua Literatura, Precursor de l'*Obra del Diccionari* de la nostra Llengua, per la qual treballà tota la vida» (BDLC, xi, 1920, p. 317); un prolegomen, doncs, del que seria el *Diccionari català-valencià-balear*.

Des d'aquesta perspectiva té tot el sentit que, un cop iniciada l'*Obra del diccionari*, quan ja feia uns anys del traspàs d'Aguiló i davant el fet que els nombrosos materials que l'erudit havia recopilat perillessin de romandre inèdits, Alcover maldés, tanmateix amb resultats infructuosos, d'incorporar-los al seu projecte lexicogràfic. Els primers volums del BDLC recullen algunes de les gestions que efectuà. Així, sabem que l'any 1901 el fill d'Aguiló convidà Alcover a associar-se a l'obra d'Aguiló, respectant l'autoria de cada part. Aquesta proposta obtingué una resposta negativa del manacorí, que no volia limitar-se a subsumir els seus materials a l'inventari del seu mentor, perdent fins i tot el nom inicial de *Diccionari de la llengua catalana*.

1 Vegeu també altres referències al BDLC (1923-1924, p. 124) i al contingut de l'epistolari que Aguiló mantingué amb Forteza entre 1867 i 1897 (Gomis, 1966).

Més endavant, Àngel Aguiló es proposà de dur a terme en un temps breu l'edició de l'obra (BDLC, I, 1902-1903, p. 32). Alcover creia que, en fer-se la publicació, en forma de fascicles, de l'inicialment anomenat Inventari de la Llengua Catalana, se'n podria servir per al diccionari que volia dur a terme. De fet, el fill d'Aguiló (1902, p. 6), davant l'anunci d'Alcover d'aplegar materials per a la seva Obra del diccionari, publicà, l'any 1902, una *Mostra de l'Inventari de la Llengua Catalana*, que conté una presentació de la preposició *a* i d'una part de la lletra *p* (*pa-Paduray*), però no tingué continuïtat en el temps. En les paraules preliminars de l'opuscle (Aguiló, 1902, p. 6-7) es fa una descripció prou completa del que després trobarà el lector en consultar l'obra editada per l'Institut d'Estudis Catalans.

L'any 1915, el «Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914» d'Alcover informa també sobre el nom d'alguns dels col·laboradors, ben coneguts (Tomàs Forteza, Eduard Toda, Lluís d'Alós, marquès de Dou), i del destí que experimentaren els materials d'Aguiló.

És d'aquest mateix any el *Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914*, signat per Lluís Segalà i Josep Carner, un opuscle de 15 pàgines on, a més de donar compte de les tasques que desenvolupaven les Oficines Lexicogràfiques, sota la direcció de Fabra, es ressenya, en dues pàgines, un cop se n'havia publicat el primer fascicle, el procés d'ordenació de les cèdules d'Aguiló: una feina que no devia resultar senzilla (vegeu, especialment, les pàgines 6 i 7, i també la introducció del primer tom, pàgina i).

Alcover, que havia fet una breu ressenya d'aquest *Report* (BDLC, VIII, 1914-1915, p. 135), uns anys més tard, un cop esclatat el conflicte amb els intel·lectuals i polítics de Catalunya, en redactà una altra de més bel·licosa, referida als quatre primers toms editats del DA (BDLC, XIII, 1923-1924, p. 124-127). El seu propòsit era traçar una breu història de la publicació, sense estalviar-se, però, uns comentaris crítics que reivindicaven el paper que tingué Montoliu en l'ordenació i edició dels materials, a diferència de Fabra, que, segons declarava, hi contribuí molt escadusserament, però era qui figurava, en la portada dels primers fascicles, pel fet de ser membre de l'Institut. Destacava, d'altra banda, un fet evident, i és el de la nombrosa bibliografia que no és registrada en la «Llista de les principals obres citades en abreviatura», la qual, per indicar-ne la incompleció, es complementa amb l'adjectiu «provisional». Alcover retreia, en particular, que hi haguessin suprimit les seves *Contarelles*; i recriminava la lentitud amb què es feia l'obra, la qual, de fet, no va veure acabada, ja que es clogué l'any 1934. El resultat consistí en 8 volums, que aplegaren unes 2.500 pàgines a dues columnes (Rico i Solà, 1995, p. 143).

En realitat, al marge del relat d'Alcover, es té molt poca informació sobre les tasques que es van dur a terme per a l'elaboració del DA. El mallorquí explicava

en la ressenya esmentada anteriorment que l'Institut s'havia compromès a publicar els materials sense alterar-ne l'ortografia (BDLC, XIII, 1923-1924, p. 127). L'esment a l'ortografia retocada deu referir-se probablement a les definicions que encapçalaven algunes entrades del DA, però especialment a les que originalment eren en castellà, i, per bé que algunes s'han conservat, «es cregué convenient girar al català aquelles que, en ésser traduïdes, no riscaven de perdre res de llur valor» (p. v).

D'altra banda, cal tenir en compte que, com consta en el citat *Report*, es treballava, en paral·lel, en el DGLC, l'objectiu del qual, en aquells moments, era l'«enregistrament del lèxic català vivent en totes les seves varietats dialectals» (p. 8; vegeu, per al *Report*, les pàgines 8 a 15). La confecció conjunta de totes dues obres lexicogràfiques podria explicar l'existència de certes concomitàncies entre ambdues.

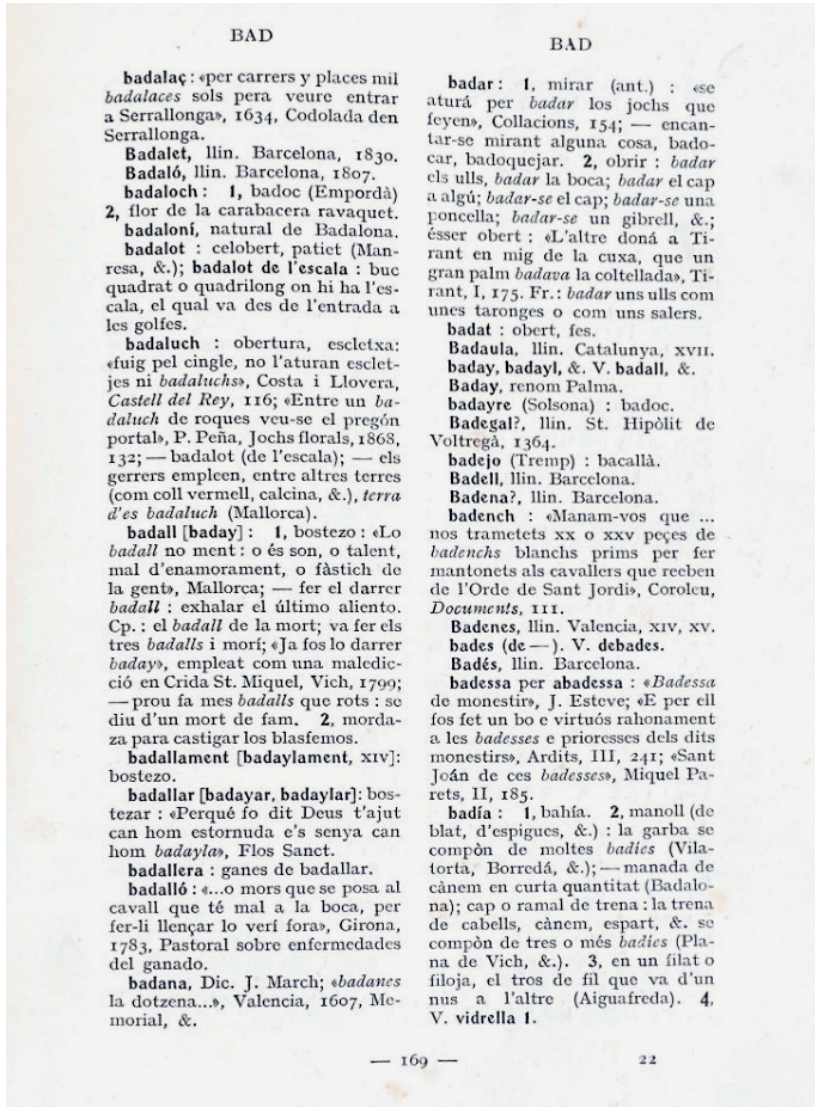
3. LA «COMPLEMENTARIETAT» DEL *DICCIONARI AGUILÓ*

Colón i Soberanas (1985, p. 196) tanquen l'apartat dedicat al DA fent referència al valor que encara té aquesta obra i a la funció de «complementarietat» que exerceix no sols en relació amb el DCVB, el qual en documentà, citant-ne la font, una part del contingut de diversos lemes o fins i tot la seva totalitat, sinó des del punt de vista de la lexicografia històrica.

Pel que fa a la presència en el DCVB, es poden comptabilitzar 5.595 entrades que contenen referències, totals o parcials, provinents del DA. Si s'observa una pàgina del DA agafada a l'atzar (figura 1), s'aprecia, des del punt de vista de la disposició del contingut, el que Casas Homs (1963-1968, p. 59) anomena «totum revolutum», expressió usada pel mateix Aguiló, que no té, però, cap connotació pejorativa, sinó que designa el mètode de treball de l'erudit palmèsà.

L'objectiu del DA es descriu també succintament en el darrer paràgraf de l'«Advertiment» que encapçala el primer tom del repertori, el qual veié la llum l'any 1918: «compondre un diccionari general de la llengua catalana» (p. vi). En efecte, el DA recull un conjunt d'informacions de tota mena, algunes de les quals es registren en la imatge: mots, i les corresponents citacions, que abracen la llengua antiga (*badalaç*), però també la llengua contemporània (*badaluch*), els llinatges (*Badalet*) i també els topònims, els dialectalismes (*baladoch*), les locucions (*badall*), els derivats (*badallera*) o els renoms (*Baday*). Observem també les entrades amb la definició en castellà (*badallar*) i les que no tenen definició sinó que sols hi apareix la referència documental (*badench*).

FIGURA 1
Mostra d'una pàgina del Diccionari Aguiló

Si aquest és el centre d'interès del DA, cal plantejar-se quines informacions n'aprofita el DCVB, que en compartia alguns dels objectius. En general, s'hi extreuen arcaïsmes, que són encapçalats generalment per l'abreviatura «ant.» (*crisolit*, *culla*, *dall*), dialectalismes —*dau* (Onda), *davallador* (Gir.), *desaforat*

(Mall.)—, definicions (*xinxollar*), exemples provinents de fonts documentals d'èpoques diverses —*endrapar* (a. 1437), *xerraire* (a. 1437), *engrevir* (a. 1593)—, topònims —*Les Feus* (s. v. *feu*)—, antropònims (*Albacar*, *Altell*, *Seca*), cançons populars (*garberol*), refranys (*cabal*: Refr. «No fiïs a cap home ton cabal, que amb ell no hi mengis un quartà de sal»), locucions (s. v. *ull*: *ulls de tòtina*: ulls grossos), exclamacions (*malguany*), variants formals (*recoble*), variants formals antigues (*sortiller*), variants ortogràfiques antigues (*sarró*), i fins i tot se'n reproduïx fidelment algunes definicions que en el DA figuren en castellà (*malginy*, *sapastre*).

D'altra banda, algunes entrades del DCVB que recullen informacions provinents del DA també inclouen referències al DGLC, el qual no sempre, però sí de manera majoritària, fa una reproducció exacta de la informació del DA. Vegem-ne algunes:

a) En l'entrada del DCVB s'al·ludeix tant al DA com al DGLC.²

TAULA 1
Exemple del mot *gruat*

	<i>gruat</i>
DCVB	2. Passat, covat (parlant de guisos) (Empordà, ap. Aguiló Dicc.; Fabra Dicc. Gen.).
DA	(Empordà): passat, covat, parlant de la vianda que es triga a menjar després de cuïta.
DGLC	Covat (aplicat a un guisat).

b) El mot es documenta en el DA i s'incorpora al DGLC:³

TAULA 2
Exemple del mot *terratrèmer*

	<i>terratrèmer</i>
DCVB	Tremolar la terra (mot usat per J. Verdaguer segons Aguiló Dicc., i acceptat per Fabra Dicc. Gen.).
DA	Tremolar la terra, J. Verdaguer.
DGLC	Tremolar la terra.

² Vegeu també *corranda* i *socarrencs*.

³ Vegeu també *demor*, *tempestívol* i *terrotxa*.

c) El DCVB fa constar també quan el mot es documenta en el DA i s'inclou al DGLC, però és el resultat d'una mala interpretació.⁴ Els mots *gueixar* o *revolvi* en són una mostra:

TAULA 3
Exemple dels mots gueixar i revolvi

	<i>gueixar</i>
DCVB	Goixar (Aguiló Dicc.; Fabra Dicc. Gen.). Etim.: sembla una falsa grafia de <i>guaixar</i> ; no es troba sinó en el diccionari Aguiló, i d'allà l'ha pres Fabra posant-lo en el seu Diccionari General, segurament sense motiu).
DA	V. <i>goxar</i> .
DGLC	Goixar.
	<i>revolvi</i>
DCVB	2. Trebolí, remolí de vent (occ., segons Aguiló Dicc., d'on ho prengué el diccionari Fabra; però sembla que és una errada de còpia per <i>revolvi</i>).
DA	(prov. de Lleyda): torbellino.
DGLC	Remolí de vent.

És cert que, en el DA, s'hi esmunyen alguns errors de còpia, com ara *escalzim* per *estalzim*; però altres cops els comentaris que fa el DCVB no són sempre encertats. Vegeu, com a exemple, a Colón i Soberanas (1985, p. 193), els comentaris en relació amb *bernejar*: «Aguiló reporta aquest article: “*bernejar* (xiv, xv): malbaratar.” Coromines no en fa cap cabal; el DCVB, per contra, comenta: “*Bernejar*, ‘malbaratar’, en els segles xiv i xv segons Aguiló Dicc. Probablement és un error de còpia, per *barrejar*.” Doncs bé, Aguiló té raó. En la *Crònica* del regnat de Joan I llegim aquestes paraules: “...car aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené e donà e *bernejà*”.»

4. LA PRESENCIA DEL DA EN EL DGLC

Els exemples de l'apartat anterior ja mostren que el DGLC tingué en compte el contingut del DA. De fet, en el prefaci del diccionari, Fabra (1932, p. vii) explica que, juntament amb altres obres lexicogràfiques (el *Diccionario* de l'Acadèmia espanyola, Hatzfeld i Darmesteter,⁵ Webster,⁶ el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, etc.), el DA en fou una font d'inspiració.

4 Vegeu també *llevants* i *toís*.

5 Vegeu Colón (1985, p. 224, 227 i s.).

6 Vegeu Colón (1985, p. 230, n. 341).

En aquest treball el que interessa saber és quina fou l'aportació real del DA a l'obra fabriana. Per raó que ambdós diccionaris tenen característiques i objectius diferents fer el repàs manual de les entrades, en les versions en paper, suposaria una gran dificultat. Atès que no hi ha accés a la versió informatitzada del DA per poder comparar cadascuna de les entrades amb la coincident del DGLC, s'han fet servir, com a treball preliminar, per aconseguir els objectius proposats, les 5.595 entrades que en el DCVB inclouen la referència, en les definicions o en els exemples, al DA. D'aquestes, n'hi ha 2.319 que també són presents en el DGLC amb el mateix significat que en el DA.

Després de fer el contrast del contingut de les 2.319 entrades comunes, hi ha un total de 676 que coincideixen formalment i semànticament en tots dos diccionaris, i les coincidències es poden trobar tant en la definició com en els exemples.

Els trets comuns mostren, doncs, que el DGLC va fer reproduir, en algunes entrades, dels lemes del DA, els exemples, les definicions o ambdues coses alhora. Malgrat que en alguns casos s'hi apliquen certs canvis, bàsicament adaptacions ortogràfiques o supressions d'una part de les definicions o dels exemples, no hi ha dubte que l'origen és el DA.

A continuació, s'ofereixen diverses mostres de coincidències agrupades per tipologies:⁷

a) Coincidències en els exemples⁸

Són els casos més nombrosos (en negreta s'indiquen les coincidències absolutes). Alguns poden presentar certes adaptacions:

TAULA 4
Comparació entre DA i DGLC. Coincidència en els exemples.

	DA	DGLC
<i>abismós</i>	« Abismoses cloterades », Verdaguer.	Semblant a un abisme. Abismoses cloterades .
<i>abrilajar</i>	Refr.: Quan el març no marceja, l'abril abrilaja .	v. intr. Fer en hivern un temps primaveral [...] « Quan el març no marceja, l'abril abrilaja ».

7 Per raons d'espai exposem de cada grup un màxim de tres exemples que compleixen les característiques que s'indiquen. En nota consten altres lemes que pertanyen a les agrupacions indicades.

8 Compareu també les entrades *acriaturat*, *aixaragallar*, *aixec*, *ajustada*, *albega*, *allitar*, *amanollar*, *amollegar*, *bandola*, *bellugor*, *bleva*, *bocadents*, *bocam*, *brinc*, *bromerós*, *brossegar*, *campejar*, *carnació*, *concloentment*, *engrevir*, *envinyar*, *erradívol*, *forenc*, *lloure*, *malabonança*, *planerenc*.

	DA	DGLC
<i>acarrerar</i>	(Plana de Vich): acostumar, habitar. Ex.: Quan una dona s'acarrera al vi, a beure, és pitjor que un home.	// Pron. Agafar una via, una direcció, un avés. Quan una dona s'acarrera al vi o a beure és pitjor que un home.

En alguns casos el DA inclou un matís semàntic prou significatiu, que no recull el DGLC:

TAULA 5
Comparació entre DA i DGLC. Pèrdua de matisos semàntics

	DA	DGLC
<i>carnissada</i>	<i>carnçada</i> – (Vall de Ribes, Puigcerdà): Fr.: <i>fer una carniçada</i> : ho diu la gent pobre i gandula que en tenir alguns diners se'n va a l'hostal a menjar carn.	Menjada de carn. <i>Fer una carnissada.</i>

b) Coincidències en les definicions.⁹ El DGLC les reproduïx totalment o parcialment:

TAULA 6
Comparació entre DA i DGLC. Coincidència en les definicions

	DA	DGLC
<i>abocador</i>	en los cafès, el mosso que aboca el cafè i la llet a les tasses que altres mossos han servit.	El qui aboca / Esp. el mosso que aboca el cafè, la llet, etc., a les tasses.
<i>esgrassotar</i>	collir els gotolls o agrassots en les vinyes (E. Toda).	Collir els agrassots (d'una vinya).
<i>comerciantalla</i>	la turba de comerciants , terme despectiu. Ex.: la <i>comerciantalla</i> de Barcelona ho omplia tot.	Turba de comerciants. <i>La comerciantalla dels basars.</i>

Cal observar el matís semàntic que afegeix el DA a *comerciantalla*: terme despectiu. També es registren locucions:

9 Compareu també les entrades *afullolar*, *agraner*, *aguitarrat*, *albader*, *alçapremera*, *allisada*, *ampoller*, *apallar*, *apetxinat*, *aula*, *barrastral*, *batega*, *broqueta*, *cendraire*, *cendrot*, *dardera*, *esbalçada*, *esgaldiny*, *estaferm*, *falcejar*, *fasser*, *girada*, *llis*, *rodellaire*, *terratrèmer*.

TAULA 7
Comparació entre DA i DGLC. Locucions

	DA	DGLC
<i>mengim</i>	<i>mengims</i> - (fer ____): menjar poc i sovint.	Fer mengims: menjar poc i sovint.
<i>mot</i>	-- no tornar <i>mot</i> : no tornar resposta.	No tornar mot: no tornar resposta.

Hi ha, però, algunes definicions ambigües, com en el cas d'*engerbir-se*, on el significat d'*enrampar-se*, en el DGLC, no és prou precís:

TAULA 8
Comparació entre DA i DGLC. Imprecisió en les definicions

	DA	DGLC
<i>engerbir-se</i>	(Àger): <i>enrampar-se</i> de fred.	<i>Enrampar-se</i> .

c) Coincidències en les definicions i en els exemples¹⁰

El nombre de casos d'aquesta agrupació és més reduït que en les anteriors.

TAULA 9
Comparació entre DA i DGLC. Coincidència de definicions i exemples

	DA	DGLC
<i>acalorar</i>	<i>donar calor</i> : «Lo sol <i>acalora</i> a tot lo món», XIX.	v. tr. <i>Donar calor</i> . El sol <i>acalora</i> tot el món.
<i>arc</i>	<i>arqueado</i> : «les celles altes e ben <i>arcades</i> e negres, Angels U. 40.	En forma d' <i>arc</i> . Les celles ben <i>arcades</i> .
<i>cluaina</i>	<i>clucayna</i> - fer la <i>cluaina</i> : tancar els ulls al morir.	Fer la <i>cluaina</i> , tancar els ulls en morir-se.

En alguna ocasió, en el DGLC, la definició no s'acaba de correspondre amb l'exemple que proposa el DA.

¹⁰ Compareu també les entrades *armariat*, *aturonat*, *corretjada*, *desbatallat*, *enrellentir*, *llamp*, *llaurador*, *marès*, *sopaller*.

TAULA 10
Comparació entre DA i DGLC. Definicions no corresponents als exemples

	DA	DGLC
<i>sull</i>	-- en el joc de cartes, una carta sola d'un pal. Ex.: <i>tinc l'as sull</i> (Mallorca).	Fig. Sol, pelat. <i>Tinc l'as sull</i> .

A més dels testimonis recollits de la llengua oral i de la paremiologia, en el DA es troben fonts documentals antigues (segles xv, xvi i xvii; *Eiximenis* —*arcat*), però també modernes: Jacint Verdaguer, Josep Cortils i Vieta, Gaietà Vidal i Valenciano, Josep Pin i Soler, Víctor Balaguer o Eduard Toda.

Quant als canvis formals, a més de modificacions ortogràfiques, omissions en les exemplificacions o canvis en els temps verbals, s'observa que, en el DGLC, les formes pronominals plenes són substituïdes per les reforçades (*bleva*); els possessius àtons, pels tòncics (*albader*); el verb *dar*, per *donar* (*apallar*); la partícula temporal *al*, per *en* (*clucaïna*); l'article *lo*, per *el*; o *això*, per l'article neutre (*engrevir*).

d) Casos particulars

S'indiquen, a continuació, alguns casos significatius que tenen transcendència en el procés de traspàs dels lemes del DA al DGLC.

d1) Mots que en el DA duen un interrogant

Colón i Soberanas (1985, p. 195) es plantegen «a qui pertanyen els interrogants, tan abundosos al llarg del Diccionari». En efecte, alguns d'aquests interrogants es troben en el lema, per indicar que el sentit del mot és obscur o que la forma és incerta; d'altres són en la definició. Els autors sospiten que la majoria deuen provenir del mateix Aguiló, per bé que alguns podrien haver estat posats pels editors. La taula següent en recull una petita mostra,¹¹ en la qual es pot observar que, bo i la presència de l'interrogant, la definició fou incorporada al DGLC.

11 Compareu també l'entrada *furtivol*.

TAULA 11
Comparació entre DA i DGLC. Supressió d'interrogants

	DA	DGLC
<i>brisall</i>	Escapoló, retall? «Un brisall de drap de lli», Inv. Barcelona, 1513	Escapoló, retall.
<i>cuidat</i>	<i>cuydat</i> – conjectura , sospita (?): « Més val <i>cuydat</i> de vell que saber d'hom novell ».	Conjectura. Més val <i>cuidat</i> de vell que saber d'home novell.
<i>masclejar</i>	(Elx) Sacsejar els dàtils de les palmeres amb les pales del pol·len que fan les palmeres mascles (?) Ex.: aquestes palmeres o aquets dàtils estan poc <i>masclajades</i> o <i>masclejats</i> .	// Sacsejar les pales de les palmeres mascles (sobre les flors de les palmeres femelles).

d2) Tractament dels arcaismes¹²

En comparar les entrades comunes en tots dos diccionaris, cal observar si s'inclouen en el DGLC els mots antics, que, en el DCVB, són precedits per l'abreviatura «ant.» o que al DA s'assenyala que són usats en un determinat segle. Colón i Soberanas (1985, p. 219-220), en referir-se a aspectes cronològics relacionats amb el diccionari fabrià, admeten que «sembla que havia decidit refusar els arcaismes», que s'haurien destinat al «futur gros diccionari de l'Institut», el qual, però, mai no es va arribar a publicar. Amb tot, mots titllats d'antiquats tant en el DCVB com en el DA, com s'observa en la taula següent, es van incloure en el DGLC sense fer constar que es tractava d'arcaismes. Esporàdicament, pot aparèixer l'abreviatura «ant.» (*cofrer*, *genet*).

TAULA 12
Comparació entre DA i DGLC. Tractament dels arcaismes

	DA	DGLC
<i>aflat</i>	Hálito «perqué les serps ab lo seu <i>aflat</i> no infectionen les petites àligues dels nius, xv.	Hàlit, alè, buf. <i>Les serps amb llur aflat.</i>
<i>assuavir</i>	per <i>assuavar</i> (xv).	Fer més suau, menys aspre, menys rude.
<i>cofrer</i>	Tresorer , 1391.	ant. Tresorer.

12 Compareu també les entrades *espitat*, *genet*, *rigiditat*, *sedegar*.

d3) Termes dialectals¹³

Com s'ha pogut constatar en alguns exemples, en el DA la majoria de les definicions contenen una marca diatòpica. Dels lemes transferits al DGLC, aquesta tipologia és la que presenta el nombre més elevat de casos. Colón i Soberanas (1985, p. 218-219) afirmen que Fabra no exclouïa d'antuvi els mots dialectals, però calia que fossin avalats per l'autoritat dels bons escriptors» (vegeu Fabra, 1932, p. VI-VII).

El DGLC recull un bon nombre de dialectalismes provinents del DA, però mai no n'indica la ubicació geogràfica. Els termes tenen una procedència ben variada. Malgrat que una bona part provenen de la zona oriental peninsular (Santa Coloma de Farners, Vic i la Plana de Vic, la Vall de Ribes, les Guilleries, Girona, Olot, la plana d'en Bas, Olot, Sant Joan de les Abadesses, Centelles, el Masnou, Mataró, Banyoles), també n'hi ha, i no amb una xifra reduïda, de la zona occidental (Lleida, Andorra, l'Urgell, Ulldecona), de València i de Mallorca. Observem la reproducció gairebé idèntica de la definició en la majoria dels vocables.

TAULA 13
Comparació entre DA i DGLC. *Dialectalismes I*

	DA	DGLC
<i>afillolar</i>	(Mallorca, Santa Coloma de Farnès, &.): ésser padrí de .	Ésser padrí de bateig (d'algu).
<i>aguissar</i>	(Plana de Vich): azuzar, abordar , acabussar	Abordar (els gossos).
<i>apradar</i>	(Vall de Ribes, &.): fer prat de la terra que no era. Ex.: En N. des que té aigua ha <i>apradat</i> tot los seus camps.	Convertir en prat . Apradar un camp.

Molt ocasionalment el DGLC indica una ubicació geogràfica de caràcter general:

13 Compareu també les entrades *afitorar*, *auleda*, *balcar*, *barromba*, *batzoler*, *bolca*, *carranxa*, *claquera*, *cosó*, *cuca*, *enarçar*, *endengat*, *esplomatxegat*, *estuforn*, *goleró*, *grauxa*, *guinardera*, *netegies*, *oquer*, *penquer*, *picota*, *renís*, *replujar*, *santaire*, *tir*, *xorra*.

TAULA 14
Comparació entre DA i DGLC. *Dialectalismes II*

	DA	DGLC
<i>dona</i>	(St. Julià de Vilatorrada): Llevadora , comadrona.	(En alguns indrets) la llevadora .

Com expliquen Colón i Soberanas (1985), en no haver-hi cap referència a la seva extensió geogràfica, un terme dialectal, quan és admès en el DGLC, esdevé autoritzat a ser emprat en la llengua comuna. Així, el comentari del DCVB que apareix a *llagrimall* («Forma documentada en el segle XIV, segons Aguiló Dicc., i adoptada per Fabra en el seu “Diccionari general”») és justificat pel fet que «la pretensió de Fabra, en acollir un terme així, era donar-li categoria de mot general català» (Colón i Soberanas, 1985, p. 219). Tanmateix, el que es desconeix és quins criteris d'admissió i d'exclusió va adoptar.

5. CONCLUSIONS

La comparació de les dades del DA amb les del DGLC, per observar una possible influència del primer sobre el segon, es pot fer de dues maneres: des d'un punt de vista quantitatiu o des d'un punt de vista qualitatiu. En el primer cas, caldria poder accedir a la versió informatitzada i marcada d'ambdues obres, tenint en compte la dificultat que pot suposar en alguns casos la grafia prefabriana que apareix en algunes entrades, com també les definicions en castellà. Els resultats obtinguts molt probablement no s'allunyarien gaire dels que s'obtenen mitjançant una aproximació qualitativa, que és la que s'ha aplicat en aquest treball. La comparació dels resultats ha mostrat tres possibilitats que donen compte de quina fou la informació que es va extreure del DA i com es va distribuir en el DGLC:

- a) la coincidència en els exemples, que és, contra tot pronòstic, l'agrupació que té el nombre més elevat d'entrades;
- b) la coincidència en les definicions;
- c) la coincidència en les definicions i en els exemples.

S'observa també que el DGLC no vacil·la a extreure del DA formes provinents de la llengua antiga i, especialment, un gran nombre de dialectalismes, en alguns casos de caràcter molt local.

Com s'esdevenia en relació amb el DCVB, s'aprecia que el DGLC aprofita, del DA, termes moderns, dialectals, locucions, refranys, mostres de llengua oral i vocables antics.

Constatada la influència que el DA exercí en el DGLC, i, òbviament, en els seus successors, el DIEC1 i el DIEC2, cal, com van fer en el seu moment Colón i Soberanas (1985), reivindicar el valor d'aquesta obra, la qual, malgrat la seva incompleció i fragmentació, és un treball imprescindible no sols per a l'estudi de la llengua antiga sinó també de la llengua moderna. I és, en definitiva, un precursor incontestable del *Diccionari català-valencià-balear*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, Àngel (1902). *Mostra del Inventari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Tipografia «L'Avenç».
- BDLC = ALCOVER, Antoni M. (ed.) (1901-1926). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Vol. I-XIV. També disponible en línia a: <<http://alcover.iec.cat>>.
- CASAS HOMS, Josep M. (1963-1968). «Un predecessor de Pompeu Fabra». *Estudis Romànics*, vol. XII, p. 51-63.
- COLÓN, Germà (2003). «Mossèn Alcover i la lexicografia catalana». A: *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*. Palma/Barcelona: Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 277-290.
- COLÓN, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1985). *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DA = AGUILÓ, Marià (1915-1934). «*Diccionari Aguiló*». *Materials lexicogràfics revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma: Moll.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- GOMIS, Josep A. (ed.) (1966). *Marian Aguiló i la «Renaixença» a través d'un epistolari de 266 cartes a Tomàs Forteza (1867-1897)*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1915). *Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914*. Barcelona: Tipografia «L'Avenç».
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2002). *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- PEREA, Maria-Pilar (2021). «Les aportacions de l'obra fabriana al *Diccionari català-valencià-balear*». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *De llengua i societat*.

De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 275-299.

PONS BORRÀS, David (2014). «Caracterització dialectal del *Diccionari Aguiló*». Treball de fi de grau. Universitat de Barcelona.

RICO, Albert; SOLÀ, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València: Universitat de València

PART IV
Estudis del discurs i política lingüística

El *unilingüismo* francés, de los cimientos puristas de la normativización, consolidados por la Revolución y la III República, hasta los síntomas de su declive

HENRI BOYER

Université Paul-Valéry Montpellier 3 (DIPRALANG-EA 739)

1. INTRODUCCIÓN

La idea de que es en París donde mejor se habla el francés es antigua. Como lo es también la adhesión a una «pureza innata del francés» (Trudeau, 1992, p. 16 y 30). Se trata de *representaciones* (estereotipadas) del francés todavía vigentes que integran la ideología sociolingüística que he llamado *unilingüismo* (Boyer, 1999, 2000, 2001, 2007, 2023; Alén Garabato y Boyer, 1999).

A pesar de que esa operatividad se haya diluido un tanto, estas representaciones siguen estando disponibles para determinados *incidentes glotofóbicos* (Blanchet, 2017), como el desencadenado hace unos años (2018) por un personaje político de primer plano, Jean Luc Mélenchon, al agredir verbalmente a una periodista tolosana cuya pronunciación daba la espalda a la norma parisina (figura 1). Esto confirma que el purismo está bien arraigado en las mentes francesas, sobre todo, pero no solamente, en aquellas personas que están condicionadas por una práctica pública y elitista de la lengua francesa.

En mi presentación examinaré el desarrollo del *unilingüismo* a través de la historia del francés y de su normativización. Esta ideología lingüística, a la que me refiero como *unilingüismo*, y las representaciones de la lengua francesa de las que es «la instancia de razón» (Rouquette y Rateau, 1998, p. 24), se traducen en el ámbito de las políticas lingüísticas («internas» y «externas») del Estado-nación francés (Boyer, 2012). Con respecto a las políticas «internas», que nos interesan especialmente aquí, se trata de:

- a) una lucha obsesiva por la unificación lingüística del territorio o, al menos, por impedir el mantenimiento de un plurilingüismo heredado distinto del patrimonial;
- b) una defensa de la integridad del francés: esencialmente el dispositivo de *neología defensiva* (Hagège, 1987) contra el angloamericano.

FIGURA 1

Mélenchon parece confundir el fondo (= «tonterías») y la forma (= «comprensible») en su respuesta a la periodista: «¡Usted dice tonterías! ¿Alguien puede hacerme una pregunta en francés y más o menos comprensible? Porque su nivel me supera.»

Me centraré de forma particular en el aporte de la Revolución (y sobre todo del Abbé Grégoire) y de la III República en la instalación del *unilingüismo*. Propondré en primer lugar una reflexión sobre la emergencia y la promoción muy franco-francesa del designante *patois* y su impacto glotopolítico. Con la práctica «pedagógica» del *signo* (*señal, símbolo*) (Boyer, 2017) llegaremos al punto álgido de este diagnóstico para tratar, en el último siglo de la historia del francés, de la resistencia al *unilingüismo* (Boyer, 1999, 2001, 2007, 2023; Alén Garabato y Boyer, 1999).

2. UNA LENGUA...

El *unilingüismo* se traduce aquí por la *unificación lingüística del territorio*, que coincide con la historia sociolingüística de Francia y que se funde en la construcción del estado nacional iniciada bajo la Monarquía (desde sus inicios), pero acelerada bajo el régimen republicano, a partir de la Revolución. Esta historia es la de una dominación lingüística que ha pasado por varias fases, desde un estado de plurilingüismo efectivo (y de competencia sociolingüística abierta, especialmente en el campo literario en lo que respecta a la lengua de oc), hasta un estado contemporáneo de casi monolingüismo (si consideramos la lengua heredada y no las nuevas prácticas que surgen de intervenciones glotopolíticas militantes, como la de las «calandretas», las «bressolas», las «ikastolas» o los «diwans»), pasando por varias etapas de pluriglosia.

Este proceso de unificación lingüística, que tendía a valorar durante el Antiguo Régimen la lengua del Rey como única lengua administrativa del Estado monárquico, impuso a partir de la Revolución la lengua francesa como única lengua nacional. Esta obligación encontrará su expresión jurídica más clara en los últimos años del siglo xx, con esta inscripción en la Constitución francesa, en la reforma de 1992 (motivada por la ratificación del Tratado de Maastricht) del enunciado: «La lengua de la República es el francés.»

La Ordenanza de Villers-Cotterêts, promulgada por Francisco I en 1539, se cita a menudo como el inicio de la activación de la política de unificación lingüística del estado monárquico francés. Pero se trata de un hito sobre todo administrativo, que se ha convertido en una fecha simbólica: varios estudios dedicados a este período en el ámbito occitano han demostrado que, antes de 1539, la mayoría de los actos notariales estaban escritos en francés y ya no en latín o en lengua vernácula (véase, por ejemplo, Nacq, 1979). En realidad, la Revolución Francesa fue el momento clave para legitimar la unificación lingüística en favor del francés, incluso si la ambición de algunos revolucionarios de implementar una planificación lingüística auténtica no pudo materializarse en ese momento (Boyer y Gardy, 1985; Schlieben Lange, 1996; Boyer, 1999).

En 1790, el Abbé Grégoire inicia su famosa encuesta («una serie de preguntas relacionadas con el *patois* y las costumbres de la gente del campo»), cuyo objetivo fundamental se deja entrever claramente en una de las preguntas (pregunta 29): «destruir completamente el *patois*» (De Certeau, Julia y Revel, 1975). La palabra *patois* acababa de ser consagrada por la Enciclopedia como un designante discriminatorio, estigmatizante de las lenguas de Francia distintas del francés, la única lengua reconocida como tal (Boyer, 2005).

Con su encuesta, Grégoire no sólo busca evaluar la importancia de la pluralidad sociolingüística en Francia, sino que a fin de cuentas condena esta pluralidad como un obstáculo para una comunicación política satisfactoria, un obstáculo por lo tanto para la Revolución. Su informe de mayo de 1794, una auténtica declaración de política lingüística, desarrolla en cierto modo el objetivo ya inscrito en la encuesta de 1790, inspirado en el *unilingüismo* de una manera aún más explícita (el título no podría ser más claro: «Informe sobre la necesidad y los medios de aniquilar el *patois* y de universalizar el uso de la lengua francesa»).

Aun así, y a pesar del informe de Talleyrand (1791), tras el cual se creó el Comité de Instrucción Pública encargado del desarrollo de las escuelas primarias en toda Francia, y del decreto adoptado a raíz del Informe Barère presentado en nombre del Comité de Seguridad Pública, que preveía el nombramiento de maestros francófonos en departamentos no exclusivamente francófonos, fue sólo durante la Tercera República, un siglo después, cuando se implementó, con el éxito que conocemos, la política escolar de unificación lingüística imaginada por la Revolución, gracias a la institución de una escuela pública gratuita, obligatoria y laica.

2.1. *Aparición y promoción de la denominación estigmatizante patois: breve historia de un deslizamiento de categorización*

Se sabe que el designante en cuestión, originalmente de naturaleza epilingüística, ha sido víctima de un deslizamiento de categorización que considero con otros de naturaleza fundamentalmente ideológica (véase, por ejemplo, Gardy y Lafont, 1981; Boyer, 1991). La historia de este deslizamiento parece comenzar en el siglo XVIII, aunque las premisas se encuentran en el siglo XVII, como lo demuestran las definiciones de *patois* dadas por los diccionarios franceses entre 1640 y 1694 (Laurendeau, 1994, p. 148). Por ejemplo:

Lenguaje corrupto y grosero como el de los pequeños campesinos & Y de los que aún no saben pronunciar bien. La lengua de los campesinos o del vulgo. Hablar en su patois. i. su lengua materna y grosera. (Oudin, *Curiositez françaises, pour supplement aux dictionnaires...*, París, 1640)¹

Especie de lenguaje grosero de un lugar particular y que es diferente del que habla la gente honrada. Los provincianos que aman el idioma vienen a París para deshacerse de su patois. Todavía habla el patois de su pueblo. Hablar patois. (P. Richelet, *Dictionnaire français*, Ginebra, 1680)

Language de campesinos o del vulgo / También se dice de los extranjeros cuyo idioma no se entiende. Se dice de los alemanes, hablan en su

1 Todas las traducciones son de elaboración propia.

patois, no entendí nada. (A. Furetière, *Diccionario universal*, La Haya y Rotterdam, 1690)

Lenguaje rústico, grosero como el de un campesino, o de la gente de baja extracción. No entiendo su patois, habla un verdadero patois, me dice en su patois que... (*Le dictionnaire de l'Académie française*, París, 1694)

Se puede observar que estamos hablando aquí de un lenguaje descrito como «grosero», «corrupto», «rústico» y «aldeano»/«campesino», «vulgar», «de personas de bajos extractos», «de la gentuza» o «de un lugar particular». También es un lenguaje de «extranjeros» que no entendemos. En resumen, si el estigma ya está presente en estas definiciones, se dirige principalmente a formas de hablar que no se ajustan a la norma legítima (ya instituida) del francés, pero puede referirse incidentalmente a otro idioma (al alemán en este caso). Esto anuncia el cambio del significado y por lo tanto el deslizamiento del que hemos hablado, que tiene lugar durante el siglo XVIII y pone perfectamente en evidencia la profunda simbiosis entre los dos principios constitutivos del *unilingüismo* como «estructuración sociolingüística ideológica de la historia de la lengua francesa»: ni desviación (en comparación con la única norma legítima del francés), ni competencia (en relación con la única lengua legítima: el francés) (Boyer, 2003, p. 49-57). La *Encyclopédie* (tomo XII, 1765, p. 174) establece claramente el cambio de tipo de nombre:

PATOIS, (Gramm.) lenguaje corrupto que se habla casi en todas las provincias: cada una tiene su propio patois; Así tenemos el patois bourguignon, el patois normando, el patois de Champagne, el patois gascón, el patois provenzal, etc. La lengua se habla sólo en la capital. No tengo ninguna duda de que este es el caso de todas las lenguas vivas, y que así fue con todas las lenguas muertas. ¿Cuáles son los diferentes dialectos del idioma Griego? ¿si no el patois de las diferentes partes de Grecia?

A partir de entonces, el *patois* se estableció definitivamente como designante metalingüístico: un sustituto del glosónimo en el paradigma de categorización lingüística francesa. Sabemos que la Escuela de la República fue la punta de lanza de esta sustitución, precisamente a través de su proyecto de alfabetización de Francia en lengua francesa y de su lucha despiadada contra la resistencia de las lenguas dominadas, incluso en los patios de recreo. Sabemos que la *señal* fue la más cruel de las armas utilizadas para esta cacería del *patois* (Chanut, 1996, p. 213), en particular por la inculcación de la estigmatización con los famosos *ren-glones* infligidos por cientos como castigo a los *malos escolares*.

2.2. *Las derivas de la Escuela Republicana. El signo/señal/símbolo: una práctica pedagógica coercitiva espectacular y ejemplar*

Según R. Milin (2022), «en Bretaña, entre las 182 personas que especifican el nombre dado al objeto otorgado a los que hablaban en bretón, la palabra *símbolo* no es la más común. Según las declaraciones de varios testigos, era el término oficial, utilizado principalmente por maestros y supervisores [...] También hay una mención de la *señal*, el término más común en Occitania, pero raro en Bretaña [...]. En cuanto al *símbolo*, es una representación figurativa de la falta cometida». La encuesta de R. Milin nos indica cual era la naturaleza del *signo-señal-símbolo*: en Bretaña el zueco es el que más se repite, con 42 menciones, a veces en forma de zueco real y a veces como uno miniaturizado, siempre rudimentario y/o utilizado (figura 2).

FIGURA 2.

Un ejemplo de signo (un zueco medio roto) que se colgaba del cuello del alumno que se soltaba a «hablar patois» (véase Milin, 2022).

Las piezas de madera aparecen en segundo lugar. Podían ser de varias formas y tamaños, pero siempre eran un objeto inútil e insignificante. El tercer objeto más utilizado como *símbolo* es la moneda, que podría ser una moneda sin valor, generalmente de dos centavos, una moneda falsa o una ficha, perforada con un agujero para que pudieran colgarse en el cuello de los estudiantes: «[era] una moneda mala de dos centavos».

2.3. *El tratamiento del patrimonio plurilingüe: de la Ley Deixonne a la «educación bilingüe»²*

Sabemos que el primer acto legislativo de ruptura muy moderada con el pasado glotófago del Estado republicano fue el voto, tras la Liberación (1944) y los principios resultantes de la Resistencia, de la Ley Deixonne (Ley núm. 51-48, de 11 de enero de 1951, relativa a la enseñanza de lenguas y dialectos locales). Cuatro idiomas aparecen explícitamente citados: el bretón, el vasco, el catalán y el occitano. Se trata a lo sumo de tolerar, en condiciones muy restrictivas, cierto tipo de enseñanza básica de estas lenguas. Otras lenguas obtendrán, por decreto, el mismo tratamiento que los idiomas iniciales: el corso (1974), el tahitiano (1981), los idiomas regionales de Alsacia (1988), los idiomas regionales de los países del Mosela (1991), las lenguas melanesias (1992) y el criollo (2002).

La ruptura antes mencionada parece confirmarse con las Circulares Savary (82-261 de junio de 1982, 83-547 de diciembre de 1983) que abren el camino a un avance innegable en el tratamiento de determinadas lenguas históricas de Francia en el sistema educativo francés.³ El decreto del 31 de julio de 2001 consolida las nuevas orientaciones de la política educativa a favor de las lenguas «regionales»: prevé la «Implementación de la educación bilingüe en lenguas regionales ya sea en escuelas, colegios y escuelas secundarias, o en *lengua regional*, secciones en escuelas intermedias y secundarias». Pero este decreto fue anulado por el Consejo de Estado (28 de octubre de 2002), en particular porque estaría en contradicción con el artículo 2 de la Constitución, ya citado: «El idioma de la República es el francés». Una nueva orden (mayo de 2003) integra esta anulación al estipular que

La educación bilingüe con el sistema de paridad horaria se imparte por mitad en el idioma regional y por mitad en francés. Sin embargo, ninguna materia o campo disciplinario, distinto del idioma regional, podrá ser enseñado exclusivamente en el idioma regional. Las partes de los programas o lecciones impartidas en francés o en idiomas regionales se determinarán en el marco del proyecto de escuela o del proyecto de establecimiento de acuerdo con el principio de paridad horaria.

La enseñanza de lenguas regionales por el método de inmersión (como en las escuelas asociativas del tipo Calandreta) queda fuera del sistema público. Sin

2 Agradezco, para toda esta parte, las informaciones que me han sido comunicadas por Carmen Alén Garabato. Véase, entre otros, Alén Garabato (2006).

3 No debemos olvidar la presión glotopolítica representada por el establecimiento y el éxito del sistema de escuelas asociativas que practican la inmersión en Francia desde los años ochenta: Ikastolas, Diwans, Calandretas.

embargo, en 2008 las lenguas regionales han estado en el centro de un debate público: en la Asamblea Nacional (7 de mayo) y en el Senado (13 de mayo). El resultado fue una enmienda a la Constitución, cuyo artículo 75-1 ahora estipula que «Las lenguas regionales pertenecen al patrimonio de Francia». Es cierto que este no es el reconocimiento por el que muchos actores se habían movilizado con motivo de la revisión constitucional de 1992: un cierto número de parlamentarios habían propuesto una enmienda que completaba así la redacción del artículo 2 («La lengua de la República es el francés»): «en el respeto de las lenguas y culturas regionales y territoriales de Francia». Era demasiado *antijacobi-no*, obviamente...

Estos episodios ponen de relieve, por un lado, las contradicciones recientes de la República según los momentos políticos y la filiación ideológica de los autores (no se puede negar que, a pesar de que la huella profunda del *unilingüismo* impregna tanto la izquierda como a la derecha moderada, esta última parece abruptamente asumir el pasado glotofágico del Estado-Nación) y, por otro lado, la necesidad de tener en cuenta la percepción internacional de la acción política en materia lingüística (con pretensiones de que la política francófona tenga cierta legitimidad). Los debates, sobre los que no me detendré aquí, en torno a la (no) ratificación por parte de Francia de la Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias (Alén Garabato, 2010a, 2010b; Viaut, 2004), firmada en 1999, son la perfecta ilustración de ello: el *unilingüismo* no está muerto, aunque esté cada vez más amenazado.

3. ... UNA **NORMA**

3.1. *El bloqueo sociopolítico de la norma*

Esta es la otra cara del monolingüismo francés, complementaria de la lucha permanente (y vigente desde finales del siglo XIX) por la unificación lingüística: la obsesión por la estandarización del uso de la lengua, por el respeto escrupuloso de una norma única, del *buen uso* [le *bon usage*]. Así, no es casualidad que la Ordenanza de Villers-Cotterêts fuera promulgada durante los inicios del período de normalización de la lengua francesa, período que iría, según D. Trudeau (1992), de 1529 (fecha de la publicación de *Champ Fleury* por Geoffroy Tory) a 1647 (fecha de la publicación de las *Notas sobre la lengua francesa* de Vaugelas).

A. Decrosse observa acertadamente que «la política lingüística enunciada por Francisco I y el Humanismo [...] fijará definitivamente los confines de la nación entorno al Estado y al amor a la lengua francesa», y que en el siglo XVII:

Se produce una entrada definitiva del Estado en la representación de la lengua; centralización y norma reabsorben cualquier incompletud de la lengua francesa con respecto a las lenguas cultas, y la genealogía del francés se estabiliza entonces en todos los discursos sobre el buen y el verdadero uso, que procede de la hegemonía estatal sobre los usos de la comunidad nacional (Decrosse, 1986, p. 174-175).

Este diagnóstico es ampliamente compartido. Así, G. Schöni, por ejemplo, observa que los gramáticos del siglo XVII y su representante más destacado, Vaugelas, tendrán una responsabilidad considerable en el advenimiento de actitudes puristas y estáticas hacia el lenguaje. En efecto, cuando el objetivo principal de tales acciones es proporcionar reglas de uso, toda ambición cultural queda relegada a un segundo plano para dejar el campo libre a un conjunto de prescripciones, de las que las actuales «crónicas del lenguaje» —y su negativa a tener en cuenta cambios en el uso— son la continuación (Schöni, 1988, p. 25-26).

Este proceso normativo/normativizador, fundador de las lenguas modernas, se ha desarrollado en Francia de una manera muy singular. Podemos decir que la normalización ha sufrido en este caso una deriva: en lugar de instalar normas gramaticales, léxicas, ortográficas abiertas, imprescindibles para la madurez de la comunidad lingüística, para la normalización de sus usos, se ha sacralizado una norma del francés, se ha idealizado un uso purista de la lengua, se ha institucionalizado —y por lo tanto solidificado— el Buen Uso, y esto, por supuesto, en sintonía con la confirmación de una profunda tendencia a la unificación etnolingüística a favor únicamente del francés (que acabamos de mencionar). Es evidente que el francés y su único uso legítimo han estado conjunta y totalmente ligados al Estado, desde su entrada en la época moderna. Es innegable que la unificación político-administrativa de Francia se basó en una única lengua *uniformizada*.

La Academia Francesa fue creada por Richelieu en 1635. Fue precisamente en el siglo XVII, la edad de oro del estado monárquico absolutista, durante el cual se puede observar mejor este fenómeno singular del «bloqueo» de la «gramatización» (= normativización): un ideal de la lengua (muy circunscrita desde el punto de vista sociológico) tiende a fosilizarse y vemos asentarse bajo las plumas autorizadas la religión de una lengua francesa que se creyó conveniente pensar que había (¡ya!) llegado «al punto más alto de su excelencia» (Peletier du Mans, 1549, citado en Aurox, 1992, p. 362). A partir de entonces, todo lo que aparecerá como una amenaza contra la perfección de la lengua será a priori rechazado, estigmatizado. Este fetichismo del lenguaje, denunciado por Bourdieu y Boltanski (1975), instalado permanentemente en el imaginario colectivo de los franceses es, en efecto, el producto del *unilingüismo*.

3.2. *El dispositivo de neología defensiva frente al angloamericano (Hagège, 1987)*

Podemos decir que en la Francia contemporánea no se emprendió una política lingüística ofensiva oficial (es decir, una política dotada de los medios jurídicos, institucionales y financieros adecuados) hasta los años sesenta del siglo xx. De hecho, esta ofensiva no tiene lugar, concretamente, hasta el decreto de 1966, que crea el «Alto Comité para la Defensa y Expansión de la Lengua Francesa», y más tarde, en 1972, el decreto «relativo al enriquecimiento de la lengua francesa», que preveía el establecimiento de «comisiones ministeriales de terminología» cuya misión era poner orden en el vocabulario francés, persiguiendo si es posible los términos importados masivamente del otro lado del Atlántico y promoviendo términos sustitutivos.

El establecimiento de tal sistema, así como la implementación de disposiciones legales, obviamente tenían como objetivo, más allá de la protección de la integridad lingüística, defender un vasto conjunto geolingüístico (y geopolítico): la F/francofonía que, como sabemos, reúne a muchos países del mundo que comparten la lengua francesa. Dos leyes marcan esta política lingüística francesa de finales del siglo xx: la ley Bas-Lauriol (1975) y la ley Toubon (1994). Además de estas dos leyes, entre 1966 y 1993 se redactaron nada menos que noventa y cuatro textos reglamentarios (decretos, circulares y órdenes), incluidas cuarenta y ocho órdenes y circulares relativas a diversas terminologías (véase el *Diccionario de términos oficiales de la lengua francesa* publicado por la Delegación General para la Lengua Francesa en 1994).

La primera de las dos leyes (Bas-Lauriol), que pasó casi desapercibida para el público en general, estipulaba en su artículo primero que:

En la designación, oferta, presentación, publicidad escrita o hablada, instrucciones de empleo o utilización, límites y condiciones de garantía de un bien o servicio, así como las facturas y recibos, es obligatorio el uso del idioma francés. Se prohíbe el uso de cualquier término extranjero o de cualquier expresión extranjera cuando exista una expresión o un término aprobado en las condiciones previstas por el Decreto núm. 72-19, de 7 de enero de 1972, relativo al enriquecimiento de la lengua francesa. El texto en francés puede complementarse con una o más traducciones a un idioma extranjero. Las mismas reglas se aplican a toda información o presentación de programas de radio y televisión, excepto cuando se destinen expresamente a un público extranjero.

Sin embargo, las penas previstas para las infracciones a esta ley fueron tan irrisorias que no tuvieron un impacto acorde con la voluntad mostrada. Juzgue-

mos: la compañía aérea TWA, por haber entregado en Francia tarjetas de embarque escritas únicamente en inglés, en violación de la ley en cuestión, fue condenada a una multa de 500 francos (más o menos 75 euros) y al pago de 500 francos en concepto de daños e intereses a la Asociación General de Usuarios de la Lengua Francesa que interpuso una acción civil.

Las comisiones de terminología, creadas en 1972 y ratificadas en su misión por la ley de 1975, ciertamente han funcionado bien (más de tres mil unidades léxicas enumeradas en el diccionario citado), pero conviene evaluar objetivamente, con C. Hagège, los límites de lo que él llama una *neología defensiva*, no siempre relevante desde el punto de vista de un trabajo estrictamente semiolingüístico: *cadreur* y *perchiste* amenazan seriamente hoy en día los anglicismos *cameraman* y *perchman*. Del mismo modo, la palabra *baladeur* ha ganado terreno y finalmente ha suplantado *walkman* (Julia, 2023). Podemos mencionar otros éxitos neológicos como *logiciel*, *puce*, *monospace*, *covoiturage* o *VTT* (véase Hagège, 1987, p. 150-152; Julia, 2023).

La ley de 1994 «relativa al uso de la lengua francesa» (conocida como ley Toubon), que reemplazó la ley de 1975 en septiembre de 1995, pretendía, según la Delegación General para la Lengua Francesa, ampliar el alcance de esta última y fortalecer las disposiciones en cinco áreas clave: información al consumidor, el mundo del trabajo, enseñanza, audiovisuales, y eventos, conferencias y congresos.

Sin embargo, la censura parcial del Consejo Constitucional suprimió una disposición muy importante, contenida sin embargo en la ley de 1975, relativa a la responsabilidad de los mediadores en cuanto a promover o no los términos aprobados por las comisiones de terminología (véase *Les Brèves*, publicación periódica de la DGLFLF, núm. 3, 1995). Por otro lado, esta nueva ley incluye una disposición penal específica (a diferencia de la ley de 1975): las infracciones relativas a la presentación de productos y la organización de conferencias internacionales ahora deberían estar sujetas a multas de 5.000 francos (750 euros) si los infractores son personas públicas y a una cantidad de 25.000 francos en el caso de personas jurídicas. Las demás infracciones se sancionan sobre la base del Código del trabajo.

Hoy la Delegación General para la Lengua Francesa y las Lenguas de Francia (DGLFLF) es el principal actor institucional de política lingüística en Francia. Oficialmente, «anima y coordina la acción de las autoridades públicas para la promoción y el uso del francés y asegura su uso como lengua de comunicación internacional» También se «esfuerza por promover las lenguas de Francia y desarrollar el multilingüismo». Tiene «vocación interministerial» al estar adscrita al Ministerio de Cultura y Comunicación.

El procedimiento institucional actual para la adopción de un nuevo término está previsto por el decreto núm. 96-602 del 3 de julio de 1996, relativo al enriquecimiento de la lengua francesa: previamente, en cada ministerio, un alto funcionario es «responsable de la terminología y de la lengua francesa con el fin de iniciar y coordinar acciones para enriquecer la lengua francesa en las áreas de su administración», y se prevé además «la creación de grupos de expertos en los temas que le parezcan necesarios».

La Comisión para el Enriquecimiento de la Lengua Francesa, que depende del primer ministro, «examina los términos, expresiones y definiciones que le remite el delegado general para la Lengua Francesa y las Lenguas de Francia o de los que se ocupa ella misma»:

Vela por la armonización de los términos, expresiones y definiciones propuestos con los de otros órganos terminológicos, de neología y normalización y con los de los países francófonos y de las organizaciones internacionales en las que el francés es lengua oficial o de trabajo.

Debe entonces «[contribuir] a la difusión de todos los términos, expresiones y definiciones desarrollados... y concienciar al público de las contribuciones de la terminología a la evolución de la lengua francesa».

He aquí una pequeña muestra de equivalentes franceses retenidos y publicados en el *Diario Oficial de la República Francesa* (en varios sectores de actividad) gracias al dispositivo de terminología y neología, con el fin de reemplazar términos provenientes del otro lado del Atlántico, y su utilización efectiva en tres importantes periódicos franceses (Julia, 2023):

TABLA 1
Equivalentes franceses retenidos y publicados en el Diario Oficial de la República Francesa

ANGLICISME EQUIVALENT	NOMBRE TOTAL D'OCCURRENCES (<i>LE MONDE, LIBÉRATION, LE FIGARO</i>)
<i>biopic</i>	1874
film biographique	107
<i>burn-out</i>	1659
syndrome d'épuisement professionnel	44
<i>fake news</i>	2223
infox	223

ANGLICISME EQUIVALENT	NOMBRE TOTAL D'OCCURRENCES (<i>LE MONDE, LIBÉRATION, LE FIGARO</i>)
<i>live</i>	13024
en direct	48470
<i>low cost</i>	6262
a bas prix a coût(s) réduits	4588 83 (53)
<i>prime time</i>	4966
heure de grande écoute	561
<i>vintage</i>	5863
d'époque rétro	9455 6831

Los diagnósticos, al igual que los pronósticos, son contradictorios: aún no ha visto la luz una evaluación digna de ese nombre, a pesar de algunos intentos de investigadores atentos a esta dimensión de la política lingüística de Francia y, en particular, a la implementación terminológica (Depecker, 1997).

3.3. *Un episodio conclusivo paradójico de las dos últimas décadas del siglo xx (Boyer, 1997, 2016a, 2016b): el français des jeunes (des cités), celebrado y despreciado*

La fascinación de los medios de comunicación (escritos, sobre todo) por esta habla iconoclasta se puede observar por ejemplo en la portada de *Le Nouvel Observateur*, núm. 1171, octubre 1998 (figura 3).

Lo que sorprende al sociolingüista es la obsesión mediática (en un primer momento) por el habla joven que apareció a mediados de los años ochenta-noventa, que rápidamente se convirtió en el francés de los jóvenes (de las *cités*). Pero tras una abundante producción de elogios, este mismo francés sufrirá un «inversión» en la década de 2000. De una atención benevolente se pasa a una actitud habitual en términos de desviación normativa: la estigmatización, centrándose en la desventaja que representa, para los jóvenes en las *cités* que buscan trabajo, el hecho de dominar mal el francés estándar normativizado.

FIGURA 3
Portada de Le Nouvel Observateur, 1171, octobre 1998

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALÉN GARABATO, Carmen (2006). «Enseigner l'occitan / en occitan aujourd'hui: un parcours du combattant». A: BOYER, Henri (coord.). *Langues minorées, langues d'enseignement?* [monográfico de *Etudes de Linguistique Appliquée*, núm. 143], p. 265-280.
- (2010a). «L'enseignement en langues régionales ou minoritaires selon la Charte européenne». *Les Langues Modernes*, núm. 4 (octubre-diciembre), p. 21-26.
- (2010b). «Lenguas y naciones: dinámicas sociolingüísticas en la Europa del siglo XXI». *Signos Lingüísticos*, vol. VI, núm. 11 (enero-junio), p. 9-29.

- ALÉN GARABATO, Carmen; BOYER, Henri (1999). «L'occitan sur Internet: signe des temps, chant du cygne ou pied de nez?». *Lengas*, núm. 46, p. 21-31.
- AUROUX, Sylvain (dir.) (1992). *Histoire des idées linguistiques*. Vol. 2. Lieja, Mardaga.
- BLANCHET, Philippe (2016). *Discriminations: combattre la glottophobie*. París: Éd. Textuel.
- BOURDIEU, Pierre; BOLTANSKI, Luc (1975). «Le fétichisme de la langue». *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, núm. 4, p. 2-32.
- BOYER, Henri (1991). *Langues en conflit*. París: L'Harmattan.
- (2000). «Ni concurrence, ni déviance: l'unilinguisme français dans ses œuvres». *Lengas*, núm. 48, p. 89-101.
- (2001). «L'unilinguisme français contre le changement sociolinguistique». A: MATTHEY, Marinette (coord.). *Le changement linguistique* [monográfico de TRANEL, núm. 34/35], p. 383-392.
- (2005). «Patois. Continuité et prégnance d'une désignation stigmatisante sur la longue durée». *Lengas*, núm. 57, p. 73-92.
- (2012). «Idéologie sociolinguistique et politiques linguistiques "intérieures" de la France». A: STEGU, Martin; CICHON, Peter; EHRHART, Sabine (dir.). *Les politiques linguistiques implicites et explicites en domaine francophone*. Berlín: Avinus Verlag, p. 93-105.
- (2016a). «Le parler des jeunes des cités célébré et décrié». A: SALERNI, Paola; SENF, Jörg (dir.). *Textes et contextes de l'immigration*. París: Hermann Editeurs, p. 53-65.
- (2016b). «Pourquoi "Bonjour-El!" plutôt que "Bonjour!"?». A: NOVAKOVIC, Jelena (dir.). *Les études françaises aujourd'hui*. Belgrad: Association de Coopération Culturelle Serbie-France, p. 337-343.
- (2017). «Le 'symbol'/'signal'/'signe': l'unilinguisme en acte». A: MATTHEY, Marinette; MILLET, Agnès (dir.). *Hétérogénéité et changement: perspectives sociolinguistiques* [monográfico de *Cahiers de linguistique*, núm. 42/2], p. 119-126.
- (2023). «Glótopolítica de la lengua occitana en diacronía: tres actos y una incógnita». *Cauriensia. Revista Anual de Ciencias Eclesiásticas*, núm. 17, p. 881-904. También disponible en línea a: <<https://doi.org/10.17398/2340-4256.17.881>>.
- (coord.) (1997). *Les mots des jeunes. Observations et hypothèses* [monográfico de *Langue Française*], núm. 114.
- CHANET, Jean-François (1996). *L'école républicaine et les petites patries*. París: Aubier.
- DE CERTEAU, Michel; JULIA, Dominique; REVEL, Jacques (1975). *Une politique de la langue*. París: Gallimard.

- DECROSSE, Anne (1986). «Généalogie du français: purisme et langue savante». A: GRUENAI, M-P. (ed.). *Etats de langue*. Paris: Fondation Diderot/Fayard, p. 159-201.
- DEPECKER, Loïc (dir.) (1997). *La mesure des mots. Cinq études d'implantation terminologique*. Rouen: Publications de l'Université de Rouen.
- HAGÈGE, Claude (1987). *Le français et les siècles*. Paris: Odile Jacob.
- JULIA, Léopold (2023). «Sommes-nous réellement envahis par les anglicismes? Anglicismes et unilinguisme: analyse lexicologique et évaluation de l'efficacité des dispositifs d'enrichissement de la langue française». Tesis doctoral. Université Paul-Valéry Montpellier 3.
- LAURENDEAU, Paul (1994). «Le concept de *patois* avant 1790, *vel vernacula lingua*». A: MOUGEON, Raymond; BENIAK, Édouard (ed.). *Les origines du français québécois*. Montreal: Presses de l'Université Laval, p. 131-166.
- MILIN, Rozenn (2022). «Du sabot au crâne de singe: histoire, modalités et conséquences de l'imposition d'une langue dominante: Bretagne, Sénégal et autres territoires». Tesis doctoral. Université Rennes II.
- ROUQUETTE, Michel-Louis; RATEAU Patrick (1998). *Introduction à l'étude des représentations*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
- SCHÖNI, Gilbert (1988). «Du XII siècle au XX siècle: la genèse des attitudes normatives». A: SCHOENI, Gilbert; BRONCKART, Jean-Paul; PERRENONDE, Philippe (ed.). *La langue française est-elle gouvernable?* Neuchâtel/Paris: Delachaux/Niestlé, p. 23-63.
- SCHLIEBEN LANGE, Brigitte (1996). *Idéologie, révolution et uniformité de la langue*. Lieja: Mardaga.
- TRUDEAU, Dominique (1992). *Les inventeurs du bon usage (1529-1647)*. Paris: Editions de Minuit.
- VIAUT, Alain (2004). «La Charte européenne des langues régionales ou minoritaires: particularités sociolinguistiques et configuration française». *Mercator. Documents de treball*, núm 15, s. p. [en línea]. <[http:// www. ciemen.org/mercator](http://www.ciemen.org/mercator)>.

La figura de Pompeu Fabra en l'imaginari blaver i gonella

IVAN SOLIVELLAS
Universitat de les Illes Balears

1. PROLEGÒMENS

Els darrers anys de la dictadura feixista de Franco i la Transició democràtica suposaren un canvi de paradigma que comportà, entre altres mesures, acceptar més o menys la pluralitat lingüística i cultural de l'Estat. A partir d'aquest moment, als diferents territoris de parla catalana de l'Estat espanyol es començà a reivindicar la llengua catalana i la identitat pròpia, com demostra l'aparició de moviments polítics de caràcter nacionalista o regionalista. En aquest context neix el que es coneix com a *blaverisme* (vegeu Climent-Ferrando, 2005, p. 7) i *gonellisme* (vegeu Solivellas, 2021, p. 193), per als casos valencià i mallorquí, respectivament.¹

Aquests dos fenòmens constitueixen el que s'ha denominat *diferencialisme lingüístic*, un terme que encunyaren Calaforra i Moranta (2005, p. 52) i que es pot definir com «una ideologia que pretén diferenciar dues o més varietats d'un mateix idioma per crear dues llengües diferents (secessionisme) o dos models de llengua diferenciats (particularisme)» (Solivellas 2021, p. 204).² Ara bé, no podem perdre de vista que el blaverisme i el gonellisme presenten algunes diferències importants, atès que si bé el primer ha reivindicat tradicionalment una llengua valenciana diferenciada del català —i, a més, ha estat un fenomen sociopolític amb una força considerable al País Valencià—, el segon, almenys inicialment, tan sols

1 Inicialment, el gonellisme era exclusiu de Mallorca, tot i que, més modernament, ha guanyat presència també a la resta d'illes, especialment a Menorca (Canyelles, 2018; Solivellas, 2023).

2 Inicialment, Calaforra i Moranta (2005, p. 52) equiparen diferencialisme i secessionisme, tot i que jo he redefinit lleugerament el concepte per englobar-hi les ideologies secessionistes i particularistes (Solivellas, 2021).

qüestionava la codificació fabriana i reivindicava uns usos lingüístics distintius de Mallorca —i el seu impacte social ha estat sempre bastant residual.³

Sigui com sigui, tant el gonellisme com el blaverisme tradicionalment s'han oposat a la codificació de la llengua catalana i, en general, a la seva normalització social, en la mesura que el lligam cultural entre el País Valencià o les Illes Balears amb la resta de territoris de parla catalana, i especialment amb Catalunya, es percep com un perill per a la identitat singular dels uns i dels altres, però sobretot per a l'espanyolitat, com posen de manifest Viadel (2009, p. 54) per al cas valencià i Calaforra i Moranta (2005, p. 72) per al cas mallorquí. En aquest sentit, el seu argumentari qüestiona la història i els postulats lingüístics, i reivindica una identitat i una llengua (o model de llengua) diferents. I tot això ho articulen mitjançant un discurs populista i anticatalanista (Boix-Fuster, 2020) que es basa en la tergiversació de la realitat, dels fets històrics, dels textos, etc. (Calaforra i Moranta, 2008; Solivellas, 2023).

Així mateix, aquests discursos sovint critiquen qualsevol persona o institució que vagi en contra dels seus propòsits i que, per tant, defensi la unitat de la llengua, especialment l'Institut d'Estudis Catalans, les universitats i algunes personalitats concretes, entre les quals destaca Pompeu Fabra, com a responsable de la codificació de la llengua catalana.⁴ Per això mateix, aquest treball té dos objectius: (1) descriure com es representa la figura de Pompeu Fabra en l'imaginari diferencialista del País Valencià i de les Illes Balears, i (2) analitzar els recursos discursius que s'usen per construir aquestes representacions ideològiques. En aquest sentit, la meua hipòtesi és que les crítiques contra Pompeu Fabra són, en el fons, atacs per qüestionar l'idioma en sentit ampli: la codificació, la unitat, el model de llengua i el valor que pot tenir.

2. MARC CONCEPTUAL

Aquest treball s'emmarca dins la sociolingüística crítica, que se centra en l'estudi de la relació que s'estableix entre les pràctiques lingüístiques i el funcionament dels grups humans (Pujolar, 2012; Rodríguez-Iglesias, 2021), i en els estudis crítics del discurs, que estudien el discurs com una pràctica social que (re) crea una ideologia i unes identitats específiques (Van Dijk, 2001; García Agüero,

3 Actualment, conviuen diferents plantejaments *gonelles*, segons que siguin particularistes —els que reivindiquen les particularitats baleàriques i critiquen l'estàndard— o secessionistes —els que consideren que el català i el balear són llengües diferents (Solivellas, 2021).

4 Calaforra i Moranta (2005, p. 61) ja comenten que un dels plantejaments del gonellisme és l'oposició entre *poble*, *mallorquinisme* i *purisme* enfront de *fabrisme*, *imposició* i *mimetisme*.

2021). Concretament, però, em centraré en les ideologies lingüístiques, és a dir, el conjunt de creences i valors que té un grup d'individus sobre el llenguatge, en sentit general, sigui una llengua, un parlar, unes formes, etc., i que generen (i alhora són fruit de) unes pràctiques lingüístiques concretes, com recullen Pujolar (2012) i Rodríguez-Iglesias (2021). En aquest treball, a més, adoptaré una perspectiva glotopolítica, de manera que tendré en compte les imbricacions entre llengua i política (Del Valle, 2017, p. 17) i, en especial, les relacions de poder que deixen entreveure els discursos que es donen en un context determinat, en aquest cas, el valencià i el balear.

3. MÈTODE DE TREBALL

Es tracta d'un estudi qualitatiu que s'ha fet mitjançant una recerca documental —duïta a terme entre els mesos de juliol de 2023 i gener de 2024— que parteix d'un total de 66 textos publicats durant el període 2013-2023 en tres blogs diferents, dos de referits a les Illes Balear —el blog *Xerram mallorquí* (15 publicacions) i el web de *Sa Fundació* (9 textos)— i un de referit al País Valencià —el blog *Russafi* (42 entrades).⁵ La representativitat d'aquests tres llocs web és difícil de calcular, atès que si bé el blog de *Sa Fundació* pertany a la Fundació Jaume III —un col·lectiu que ha tengut un cert impacte mediàtic a Mallorca, Menorca i, en menor mesura, a Eivissa—, els altres dos blogs semblen ser iniciatives d'un o diversos individus. Tanmateix, tots tres webs recullen els discursos diferenciats que solen circular tant a la premsa com a les xarxes socials, especialment Facebook (vegeu les aportacions de Duane, 2017 i 2018).

Tots tres llocs web assignen l'autoria dels textos a autors diversos i, de vegades, inclouen articles que teòricament s'han publicat anteriorment en un altre web o en la premsa. El volum desigual d'articles referits al cas valencià i al cas balear es deu al fet que el blog *Russafi* és molt més actiu que els altres dos. De fet, el blog *Xerram mallorquí* tan sols va ser actiu entre 2013 i 2018. Tanmateix, he recollit totes les publicacions que fan referència a Pompeu Fabra de manera directa —és a dir, totes les entrades on apareix la forma *Pompeu Fabra* o *Fabra*, que es refereixen tant a la persona com a l'obra—, per bé que he prescindit de les poques que no aportaven cap informació per a l'estudi, com, per exemple, quan tan sols l'esmenten de passada. Igualment, convé destacar que al blog *Russafi* un

5 Quatre d'aquestes entrades es dediquen exclusivament a Pompeu Fabra, a criticar-lo de manera sistemàtica, mentre que en la resta de casos es tracta d'entrades que l'esmenten en un context discursiu més genèric.

mateix text de vegades apareix publicat en diverses entrades; en aquests casos, tan sols n'he tengut en compte un (normalment, la primera publicació).

Pel que fa al mètode de treball, he aplicat tant l'anàlisi temàtica com l'anàlisi crítica del discurs. Així, d'una banda, he assenyalat els diferents temes que apareixen reiteradament en els diferents textos, a fi de descriure com es construeix la figura de Pompeu Fabra en l'imaginari diferencialista valencià i balear de manera detallada. I, de l'altra, he analitzat els diferents recursos discursius per anar més enllà del que es diu explícitament i per comprovar les estratègies semiòtiques que usen.

4. ANÀLISI DE LES DADES

4.1. *Pompeu Fabra en l'imaginari diferencialista*

Una de les principals creences que s'observen en l'imaginari anticatalanista valencià i balear és el vincle que s'estableix entre Pompeu Fabra i la llengua catalana. En aquest sentit, són habituals les referències al fet que Fabra va crear la primera gramàtica del català o, fins i tot, que fou l'ideòleg de la llengua catalana. En relació amb això, són habituals alguns jocs de paraules que relacionen el llinatge *Fabra* i el verb *fabricar*, per exemple, atès que solen fer èmfasi en la invenció i en l'artifici. Així, aquest lligam entre el gramàtic i la codificació de la llengua provoca una lectura negativa que s'usa per menystenir, en el fons, el català.

Exemple 1

Respecte al tema de la llengua, dir que a partir del famós congrés nomenat ades, se constituí lo que ara es l'Institut d'Estudis Catalans i s'encomana al ingenier Pompeu Fabra l'elaboració d'un projecte llingüístic per a poder justificar les seues pretensions de tindre una llengua i no un dialecte. Ad este projecte va donar com resultat final una llengua híbrida "el barceloni" —versió ¿pòlida i culta? de lo que se parlava en aquell temps— que com a tal, no deixa de ser atra volta un dialecte mes o sub-dialecte fet en lo llaboratori de So Pompeu. El barceloni, per tant i aci, si que es pot dir que n'hi han arguments científics, ya que es una llengua pre-fabricada, pero acceptada per tota la burguesia catalana. (Federico Bonillo Vigo, «Catalunya, ¡breçol de l'humanitat! o fantasies de la Warner Bros», 1r de novembre de 2022)⁶

6 L'autoria de les entrades s'ha extret de la informació que consta als blogs corresponents.

Aquest tòpic sovint va relacionat amb d'altres, com l'afany de Pompeu Fabra per allunyar-se tant del castellà —per una qüestió política, com exposaré més endavant— com de l'occità —la qual cosa els permet reivindicar un suposat idioma occitanocatalà que denominen *occitanoromànic*. A més, sovint també es critica que la codificació, descrita com a *uniforme* i *uniformadora*, parteix del barceloní i deixa de banda la resta de parlars, de manera que els redueix a una simple anècdota.

Exemple 2

La retirada de Alcover se debió a su oposición a este «centralismo lingüístico» de Fabra, que pretendía imponer en todas partes el habla no ya de Cataluña sino de Barcelona, con talante dogmático y con arbitraria eliminación de las formas que se asemejaban al castellano, pero que provenían de una evolución natural y legítima, es decir, perfectamente catalana. (Ricardo de la Cierva, «Las arbitrariedades de Pompeyo Fabra», 16 de maig de 2016)

En relació amb això, precisament, és habitual que els discursos diferencia-listes oposin Pompeu Fabra a Antoni Maria Alcover (de Mallorca) i, en menor mesura, a Lluís Fullana (de València). Mossèn Alcover sol representar-se com un lingüista que tenia en compte les varietats i que proposava un model plural i divers, mentre que el pare Fullana es representa com un valencianista que defensà la singularitat del valencià fins al final.

Exemple 3

sa defensa d'Alcover de sa llengua viva i de sa seva pluralitat, una concepció radicalment contrària a sa d'un s'estàndard uniformisador i centralista que defensava Pompeu Fabra, i que ha acabat malmenant tots ets altres dialectes, tal com aventurava es lingüista manacorí. A diferència de Fabra, Alcover no era cap enginyer lingüístic, era un conservador que estimava sa llengua tal com era. (Fundació Jaume III, «Museu Alcover: una desfiguració més», 22 de juny 2014)

En general, Pompeu Fabra pot aparèixer, segons el text en qüestió, bé com un impostor, bé com una autoritat,⁷ tot i que abunda la primera imatge en comptes de la segona. Val a dir, però, que no he documentat cap text que digui, literal-

7 Els pocs contextos que empen Pompeu Fabra com a autoritat sempre recorren a la mateixa forma discursiva: diuen que el gramàtic gracienc va reconèixer a *L'Avenç* que el català i el valencià eren llengües diferents i que, per tant, fer una ortografia comuna seria «contra natura». Amb tot, no he sabut trobar enlloc aquest article a què fan referència, suposadament publicat dia 31 de març de 1891.

ment, que Fabra era un impostor. En canvi, sovint critiquen que no era filòleg ni lingüista, sinó químic o enginyer.

Exemple 4

El cientifismo de la obra lingüística de Alcover en lo referente al estudio y codificación de las hablas populares de Baleares, [...] poco tenían que ver con el improvisado y escasamente científico trabajo del químico Fabra. Quien, en un alarde de arrogante despotismo impuso su proyecto dialectal barceloní. Una especie de “neocatalán” de laboratorio como el “estándar” ortopédico que ahora nos imponen. Y todo ello apadrinado por el nacionalista catalán, Prat de la Riba, quien vio en esa creación el instrumento perfecto para uniformizar lingüística y culturalmente lo que para él eran los territorios de la “gran Cataluña”. Prat de la Riba estaba empeñado en anular nuestra identidad balear. (Jorge Campos, 7 de març 2013, «La verdad ocultada de la obra de Alcover»)

Igualment, els pocs que no esmenten la seva formació inicial, defensen que la seva obra és poc científica, sigui perquè alguns lingüistes, com Miguel de Unamuno, suposadament varen posar en dubte el mètode de treball de Fabra, sigui perquè critiquen que fou una tasca artificiosa que responia a raons polítiques i no filològiques, com recull l'exemple 5:

Exemple 5

Tan sonoras proclamas solo demuestran la solemne ignorancia de las leyes y principios que han regido la evolución lógica de la histórica lengua valenciana frente a otros menores dialectos que se han desviado de ellas para crear, a principios del siglo xx, un standard artificial con la mirada puesta en la lexicografía gala. Tal es el caso del afrancesado dialecto barceloní (ahora llamado catalán), inventado en el laboratorio del ingeniero Pompeu i Fabra y a quien el gran lingüista vasco don Miguel de Unamuno siempre definió como «un mal aprendiz de filólogo», empeñado en crear una «lengua bombardada plagada de galicismos» y carente de background. Pompeu i Fabra fue, precisamente, el auténtico secesionista de diseño porque, para crear su standard, tomó como koiné de referencia el dialecto más hablado en Cataluña: el de la urbe de Barcelona, el barceloní... «el mes impur de tots». (M. Teresa Puerto Ferre, «Los secesionistas son ellos», 13 de setembre de 2016)

Fins aquí, doncs, és obvi que Pompeu Fabra s'entén com una icona de la llengua catalana, en la mesura que l'idioma es lliga amb l'obra del gramàtic. D'aquesta manera, els atacs contra Fabra o la seva obra s'han d'entendre, en el fons, com atacs contra la llengua catalana, com apuntava a la hipòtesi. A més, és recurrent

que vinculin Fabra amb el nacionalisme i el catalanisme polític de l'època. De fet, en algunes publicacions, sobretot de l'àmbit mallorquí, es fa èmfasi en el fet que l'obra fabriana tenia per objectiu establir una llengua nacional, al costat del castellà o el francès, la qual cosa, en l'imaginari diferencialista, es trasllada en l'establiment d'una nació catalana.

Exemple 6

No s'ha insistit a bastament en ses implicacions polítiques i nacionals de sa codificació normativa de Pompeu Fabra. [...] Observam que sa codificació normativa, almanco sa fabriana, no se pot deslligar d'intencions polítiques, encara que molts insistesquin en què una cosa és sa llengua i una altra sa política. [...] Com podem veure, Fabra, que era enginyer industrial, no només aixecà una obra pública, com deia Aracil, sinó també una autèntica obra nacional. (Joan Font Rosselló, «Argumentari (11): Quan mos diuen que s'elecció des barceloní com a base de s'estàndar obeí a raons científiques», 5 de gener 2014)

Aquest lligam que comentava, en suma, fa que la codificació del català es presenti com un projecte polític que, suposadament, pretenia expandir-se més enllà de Catalunya i crear els Països Catalans o la Catalunya Gran, la qual cosa els permet vincular l'obra de Fabra i, per tant, l'establiment normatiu de la llengua catalana, amb una empresa imperialista que, irremeiablement, afecta la singularitat de valencians i balears, però també la seva suposada espanyolitat.

Exemple 7

Sorprendentemente encontré la clave, el por qué el idioma valenciano ha sido y es una lengua independiente, sin confusión alguna con el catalán, hasta que en el pasado siglo se le ocurrió a Pompeu Fabra y al Instituto de Estudios Catalanes colonizar Valencia y Baleares, inventando unos supuestos Países Catalanes, que nunca han existido, siguiendo la fórmula nazi «hablamos la misma lengua, luego somos una misma nación» [...]. El empeño de que el catalán y el valenciano sean la misma lengua, solo es un instrumento de expansión territorial. (Wenley Palacios, «El valenciano, arma de libertad», 19 de gener de 2015)

Mitjançant aquest discurs, alguns textos estableixen un vincle més o menys explícit entre Pompeu Fabra, el catalanisme i el nazisme o el feixisme —com mostren els exemples 7 i 8. I dic que és més o menys explícit perquè en alguns casos simplement es parla de Fabra i la seva *intelligentsia*, en relació amb els seus col·laboradors, especialment de *L'Avenç*, o fan referència a la *batalla propagandística* que suposadament va guanyar el fabrisme enfront del valencianisme, del balearisme o de l'occitanisme. En altres ocasions, però, el lligam és molt més

explícit i s'usen etiquetes com *imperialisme*, *feixisme* o *nazisme*, així com expressions relacionades, com *filòlegs aris*.

Exemple 8

Sin embargo, ya embarcado en el totalitario proyecto imperialista de Prat de la Riba, Pompeu Fabra colaboró eficazmente desde su contaminado laboratorio en la conquista del Regne y nos envió a su comisariado. Era el tiempo de los despotismos socialistas —nazi-fascistas/marxistas— que erosionaban, desde la prepotencia, las frágiles mentes de una sociedad valenciana inerme y desinformada. Era el momento del izquierdorrepublikanismo montaraz, fabricante de las obsoletas «Bases Castellonencas del 32», diseñadas para imponernos a los valencianos el infame dialecto barceloní. (M. Teresa Puerto Ferre, «AVL secesionista versus RACV historicista», 5 de setembre de 2021)

4.2. *Recursos discursius al servei del diferencialisme lingüístic*

Totes les creences que s'han exposat al llarg d'aquestes pàgines, que resumeixen els postulats ideològics del blaverisme i del gonellisme, tenen com a objectiu establir una diferenciació, és a dir, crear un *nosaltres* (valencians o illencs) i un *altres* (els catalans). Amb aquest objectiu, recorren a les diferències lingüístiques —d'aquí el terme *diferencialisme*—, de manera que es dona un procés semiòtic denominat *recursivitat*, que consisteix a projectar una diferenciació concreta (lingüística, social, etc.) en molts altres nivells amb la intenció de crear una relació dicotòmica entre dos grups o entre una persona i un grup (Irvine i Gal, 2000, p. 38). En relació amb això, és habitual que els postulats del blaverisme i del gonellisme contraposin algunes formes lingüístiques concretes, com l'article salat —en el cas de les Illes Balears— o la preposició *en* —en valencià— amb els usos del català central, respectivament, l'article literari i la preposició *amb*.

Això permet que l'argumentari diferencialista reivindiqui una identitat valenciana / balear distinta de la catalana a partir d'uns trets lingüístics concrets i, alhora, que es reivindiqui una llengua diferent basant-se en qüestions identitàries. Així, la contraposició que s'observa en els textos estudiats entre l'obra de Pompeu Fabra i els treballs gramaticals i lexicogràfics anteriors d'autors valencians (J. Esteve, L. Fullana) o balears (J. J. Amengual, A. M. Alcover) respon al mateix recurs discursiu (i semiòtic) de dibuixar una diferència dicotòmica entre *nosaltres* i *els altres*.

Exemple 9

Fabra i Alcover defensaven models de llengua contraposats. Alcover estava enlluernat de sa diversitat de sa llengua. Fabra, en canvi, veia sa ne-

cessitat de posar orde i unitat a lo que ell considerava un caos. Fabra partia des català que se xerrava a Barcelona i, com a gramàtic, sa diversitat li feia nosa i per això va priorisar es dialecte central de Catalunya a s'hora de construir sa llengua literària moderna. Alcover, en canvi, partia de tots es dialectes i aspirava a fer-ne una síntesi composicional que donàs prioritat an es més purs, o sigui, es balears, es més aïllats. (Joan Font Rosselló, «Sa topada de Fabra i Alcover», 9 març de 2018)

Les dicotomies que s'estableixen abracen molts d'aspectes diferents, però sempre parteixen d'una relació dicotòmica en què les característiques associades al balear o al valencià són positives (*històric, divers, tresor, llengua viva, llengua dels avis*, etc.), mentre que les associades al català són negatives (*artificial, inventat, dialecte, llengua híbrida*, etc.). Per això mateix, es relaciona Fabra amb adjectius negatius o pejoratius (*uniformització, acientífic, individualista*), mentre que els referents valencians i balears van acompanyats d'adjectius positius (*diversitat, científic, col·lectivista*), més enllà de si són o no reals, atès que són fruit d'una ideologització.

Un altre recurs que sol acompanyar sovint la recursivitat és el que en anglès denominen *erasure* i que es pot traduir com *esborrat* o *invisibilització*. Segons Irvine i Gal (2000, p. 38), consisteix a deixar de banda els aspectes que no encaixen en un esquema ideològic definit prèviament. En aquest sentit, el que no encaixa es deixa de banda o, fins i tot, es nega, en cas que qüestioni la dicotomia preestablerta. Un exemple d'aquest procés d'invisibilització consisteix a negar l'existència de la llengua abans de Fabra i, per tant, qualsevol altra obra gramatical, com les *Regles d'esquivar vocables*, com podem veure a l'exemple 10. Igualment, quan es critica l'artificialitat de la codificació fabriana, també es pot observar una invisibilització, en la mesura que es deixa de banda que qualsevol codificació/estandardització ho és.

Exemple 10

En el Wahala germànic del «Avenç» pontificava Pompeu Fabra (tragué la Gramàtica en 1891), además de Jaume Massó (que falsificaria les «Regles d'esquivar vocables» per 1925), y el ideólec Joaquim Casas que publicó uns «Estudis d'etnogenia catalana», afirmant que: «el ciutadà francfortés és el català d'Alemania» (L'Avenç, p. 194). (Jaume de la Serra, «Diccionari Històric del Idioma Valencia Modern, DIVHAM», 12 de juny de 2019)

Finalment, un tercer procés semiòtic que apunten Irvine i Gal (2000, p. 37-38) és la *iconització*, que implica resignificar els trets lingüístics associats a un grup social o a una varietat concreta perquè esdevinguin una icona d'aquell grup o varietat. Això, que es pot observar en casos com l'article salat o la preposició *en*, que he esmentat més amunt, també es pot relacionar, si es fa una lectura més

general de la iconització, en l'associació que s'estableix entre Pompeu Fabra (i la seva obra) i la llengua catalana. D'aquesta manera, en comptes de resignificar un tret lingüístic, el que es resignifica és una personalitat i tot un procés de codificació, que esdevenen la icona de la llengua catalana i la representació de l'idioma. Això permet entendre per què els sectors diferencialistes han criticat la figura del gramàtic gracienc contínuament.

5. DISCUSSIÓ

Com s'ha vist al llarg d'aquestes pàgines, l'imaginari diferencialista estableix un lligam directe entre Pompeu Fabra i la llengua catalana. Així, a través d'una mena de sinècdoke, s'agafa la part (l'obra fabriana) pel tot (la llengua catalana) i el gramàtic català esdevé un símbol clau de l'idioma i del procés de normalització lingüística. A partir d'aquest marc de referència, apareixen totes les creences que qüestionen l'obra fabriana i la persona, així com tot el que representa, amb la intenció de desacreditar i atacar tant el projecte normatiu —i el model de llengua— com el procés de normalització de la llengua. És obvi, per tant, que hi ha un rerefons anticatalanista, en part perquè la recuperació de la llengua es percep com un problema per a l'espanyolitat —perquè el català podria competir amb el castellà, que s'entén com la llengua nacional d'Espanya— i per a la singularitat de valencians i balears —que suposadament quedarien relegats a una extensió de la catalanitat.

Així, es tracta d'un problema identitari que s'ha abordat de manera passional, sobretot si hom té en compte que l'imaginari diferencialista parteix de lectures esbiaixades. Al cap i a la fi, ningú no negarà mai que Pompeu Fabra va poder dur a terme la seva tasca normativitzadora gràcies al suport institucional que aleshores li oferí el catalanisme polític. Tanmateix, el catalanisme de principis del segle xx no té res a veure amb el catalanisme actual. Igualment, si bé és cert que Pompeu Fabra va partir sobretot del català central, també va tenir en compte la resta de varietats geolèctals pel que fa a l'establiment d'una ortografia composicional i, en menor mesura, l'assumpció d'un model morfològic de caràcter polimòrfic que tenia en compte les formes clàssiques dels diferents parlars (Ginebra i Solà, 2007; Bellés i Benavent, 2024).

Ara bé, què amaguen aquestes creences? Sovint s'ha parlat d'autoodi (sobre aquest concepte, vegeu Ninyoles, 1969; Boix i Vila, 1998), però crec que hi ha un entramat d'aspectes molt més profund i que va més enllà d'un ideari espanyolista que poua dins l'autoodi valencià i balear. En aquest sentit, com tot just he comentat, hi ha una qüestió identitària: es defensa una identitat exclusiva, illenca o valenciana, lligada sempre a l'espanyolitat, com a identitat nacional comuna.

Aquesta singularitat adscrita a una illa o al País Valencià constitueix una personalitat cultural (i lingüística) exclusives que, sense fugir del sentiment nacional espanyol, els atorga un punt diferencial que no es vol perdre. Sembla, per tant, que en el fons trobam les denominades *ideologies de l'autenticitat*, que lliguen el valor de l'idioma amb la relació que té amb la comunitat (Woolard, 2016, p. 22) i amb una identitat específica, la qual cosa té implicacions ulteriors en la concepció de cada idioma en la pràctica social (usos lingüístiques, mudes, etc.). Tanmateix, també s'hi observa una mena de gelosia o enveja, possiblement fruit de la situació política singular que ha tengut Catalunya en l'àmbit estatal espanyol i, fins i tot, m'atreviria a dir que hi ha un sentiment d'inferioritat i de pugna que ha generat un *nosaltres* (valencians i balears) i un *altres* (catalans), promogut tradicionalment per part dels sectors conservadors i uniformitzadors de l'Estat espanyol, que han fet servir un argumentari idèntic al del diferencialisme en benefici d'una personalitat espanyola única.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Al llarg d'aquestes pàgines, he descrit de manera global com es representa la figura de Pompeu Fabra en l'imaginari diferencialista valencià i balear, per una banda, i he analitzat els processos semiòtics que hi ha darrere els discursos que generen aquest imaginari a partir de l'adaptació dels conceptes d'iconització, recursivitat i esborrat d'Irvine i Gal (2000), per l'altra. A més, s'ha confirmat la hipòtesi de partida que assenyalava al principi: les crítiques contra Pompeu Fabra són, en el fons, crítiques en contra del català i formen part dels recursos discursius del diferencialisme i de l'anticatalanisme.

El blaverisme i el gonellisme, des dels inicis, s'han oposat a la codificació i normalització de la llengua catalana, sigui perquè es reivindica una llengua diferenciada, sigui perquè es reivindiquen uns usos propis que no es volen canviar. Totes dues perspectives, però, comparteixen un objectiu comú: considerar que la codificació de la llengua catalana és una tasca innecessària, en la mesura que la llengua nacional és el castellà, com es pot veure en alguns dels exemples citats. Així, mentre que el castellà es concep com la llengua de relació de l'Estat, les varietats concretes del català valencià i del català baleàric (adscrit sempre a una illa) s'entenen exclusivament com un tret identitari més de valencians i balears, respectivament.

És obvi, doncs, que aquesta pugna amaga un entramat d'ideologies de l'autenticitat —i l'anonimat, és clar— (Woolard, 2016), en la mesura que es reivindica una singularitat valenciana i insular (mallorquina, menorquina, eivissenca o formenterera) genuïna —i autèntica— i, alhora, s'assumeix una espanyolitat co-

muna que és anònima. Així, la codificació del català es percep com a innecessària perquè, en el fons, la llengua pròpia té un valor únicament identitari, que singularitza, al qual no volen renunciar. I, en paral·lel, perquè en aquest imaginari les funcions comunicatives les exerceix el castellà, que és la llengua de comunicació més enllà de l'endogrup.

Tanmateix, la qüestió lingüística —i, per tant, la figura de Pompeu Fabra— són solament una excusa, atès que el rerefons és —i sempre ho ha estat— polític, tal com ho reconeixen alguns dels exemples recopilats. En aquest sentit, la unitat de la llengua i l'establiment d'un model normatiu i estàndard compartits es perceben com una mena d'imperialisme català i, alhora, com la pèrdua d'una identitat singular, arrelada a un lloc i a un grup de persones concret —fruit de les ideologies de l'autenticitat (Woolard, 2016) esmentades—, així com un atac a l'espanyolitat, en tant que podria afectar la comunitat imaginada de l'Estat espanyol —en termes d'Anderson (2005)—, que es concep monolingüe i monocultural.

Finalment, atesa la perspectiva glotopolítica i crítica que assumesc en aquest treball, crec que no es pot obviar que tot aquest imaginari diferencialista, que al llarg d'aquest treball he analitzat a partir de com s'entén la figura de Pompeu Fabra, en moltes ocasions també s'ha generat no només per influència d'uns sectors polítics conservadors de tall espanyolista, sinó també per culpa d'alguns actors de l'entorn de la defensa i la promoció de la llengua catalana, tant de Catalunya com del País Valencià o les Illes Balears, respectivament. Em referesc, per exemple, a alguns sectors minoritaris que han instrumentalitzat alguns postulats de Fabra en benefici d'un ideari purista (vegeu Thomas 1992) o que han alimentat algunes ideologies adscrites a la denominada *cultura de la llengua estàndard* (Milroy, 2001). Això, però, haurà de ser l'objecte d'estudi d'un altre treball.

FONTS PRIMERES

1. Autor desconegut, «Mallorca apócrifa», blog *Xerram Mallorquí*, 6 de setembre de 2018. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2018/09/mallorca-apocrifa.html>.
2. Autor desconegut, «La lepra catalanista y la historia: ¿Existió alguna vez el idioma “catalán” antes de 1913? – La Paseata», blog *Xerram Mallorquí*, 12 d'abril de 2018. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2018/04/la-lepra-catalanista-y-la-historia.html>.
3. Joan Font Rosselló, «¿Por qué no quieren el 12 de septiembre?», blog *Xerram Mallorquí*, 14 de desembre de 2016. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2016/12/por-que-no-quieren-el-12-de-septiembre.html>.

4. Autor desconegut, «Un poc d'història: mossèn Antoni Maria Alcover», blog *Xerram Mallorca*, 3 d'agost de 2016. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2016/08/un-poc-dhistoria-mossen-antoni-maria.html>.
5. Joan Font Rosselló, «Vuelta a la normalidad», blog *Xerram Mallorca*, 20 de juliol de 2015. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2015/07/vuelta-la-normalidad.html>.
6. Grup d'Acció Balear (GAB), «¿Aigo, aygo o aigua?», blog *Xerram Mallorca*, 4 d'agost de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/08/aigo-aygo-o-aigua.html>.
7. Fundació Jaume III, «Museu Alcover, una desfiguració més», blog *Xerram Mallorca*, 22 de juny de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/06/museu-alcover-una-desfiguracio-mes.html>.
8. Fundació Jaume III, «Gabinet de crisi», blog *Xerram Mallorca*, 6 de juny de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/06/gabinet-de-crisi.html>.
9. Juan Vanrell Nadal, «El insulto como argumento», blog *Xerram Mallorca*, 6 de juny de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/06/el-insulto-com-argumento.html>.
10. Joan Font Rosselló, «Es fracàs de s'estàndar oral», blog *Xerram Mallorca*, 18 de maig de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/05/es-fracas-de-sestandar-oral.html>.
11. Autor desconegut, «Mallorca es un reino anterior a la admisión de los Condados Catalanes en la corona de Aragón. 3ª parte», blog *Xerram Mallorca*, 16 de març de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/03/mallorca-es-un-reino-anterior-la_16.html>.
12. Joan Font Rosselló, «Argumentari (11): Quan mos diuen que s'elecció des barceloní com a base de s'estàndar obeí a raons científiques...», blog *Xerram Mallorca*, 5 de gener de 2014. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2014/01/argumentari-11-quan-mos-diuen-que.html>.
13. M. Jesús Cañizares, «Diez mentiras del nacionalismo catalán», blog *Xerram Mallorca*, 20 de novembre de 2013. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2013/11/diez-mentiras-del-nacionalismo-catalan.html>.
14. Autor desconegut, «Mosser Alcover. en Mallorca se habla la lengua mallorquina y no la inventada lengua catalana», blog *Xerram Mallorca*, 29

- d'octubre de 2013. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2013/10/mosser-alcoveren-mallorca-se-habla-la.html>.
15. Jorge Campos, «La verdad ocultada de la obra de Alcover», blog *Xerram Mallorca*, 7 de març de 2013. Disponible en línia a: <xerrammallorquimaicatala.blogspot.com/2013/03/mosen-alcover-quin-dret-ni-categoria.html>.
 16. Joan Font Rosselló, «Sa topada de Fabra i Alcover», web de Sa Fundació, 9 de març de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/documents/altres-document/sa-topada-fabra-alcover/>.
 17. Joan Pons Torres, «València, Balears i Nàpols reivindicaran major protecció a sa seva identitat lingüística a s'Unió Europea i a nivell internacional», web de Sa Fundació, 28 de setembre de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/valencia-balears-i-napols-reivindicaran-major-proteccio-a-sa-seva-identitat-linguistica-a-sunio-europea-i-a-nivell-internacional/>.
 18. Joan Pons Torres, «No xerram cap patois», web de Sa Fundació, 6 de juny de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/documents/articulos-dopinio/no-xerram-cap-patois/>.
 19. Fundació Jaume III, «Sa Corona catalanoaragonesa», web de Sa Fundació, 12 de febrer de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/premsa/sa-corona-catalanoaragonesa/>.
 20. Fundació Jaume III, «S'entelèquia de s'unitat de sa llengua», web de Sa Fundació, 6 de febrer de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/premsa/sentelequia-de-sunitat-de-sa-llengua/>.
 21. Fundació Jaume III, «IB3, una televisió que ningú mira», web de Sa Fundació, 5 de febrer de 2018. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/premsa/ib3-una-televisio-que-ningu-mira/>.
 22. Joantoni Horrach Miralles, «Sa norma no descansa», web de Sa Fundació, 16 de desembre de 2016. Disponible en línia a: <safundacio.es/comunicacio/noticies/sa-norma-no-descansa/>.
 23. Joan Font Rosselló, «Meloideas pancatalanistas», web de Sa Fundació, 3 d'octubre de 2016. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/noticies/meloideas-pancatalanistas/>.
 24. Fundació Jaume III, «Comunitats lingüístiques», web de Sa Fundació, 24 d'abril de 2015. Disponible en línia a: <safundacio.es/es/comunicacio/premsa/comunitats-linguistiques/>.
 25. Federico Bonillo Vigo, «Catalunya, ¡brecol de l'humanitat! o fantasies de la Warner Bros», blog Russafi, 1r de novembre de 2022. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2022/11/catalunya-brecol-de-lhumanitat-o.html>.

26. M. Teresa Puerto Ferre, «Calpe y los comparses del “panocho barceloní”», blog Russafi, 8 de juny de 2022. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2022/06/calpe-y-los-comparsas-del-panocho.html>.
27. M. Teresa Puerto Ferre, «AVL secesionista versus RACV historicista», blog Russafi, 5 de setembre de 2021. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2021/09/avl-secesionista-versus-racv.html>.
28. Ricart García Moya, «¿Idioma valenciá en Catalunya? Sí, sí sinyors», blog Russafi, 4 de juny de 2020. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2020/06/idioma-valencia-en-catalunya-si-si.html>.
29. M. Teresa Puerto Ferre, «Normalización del barceloní y gestación del catalán. Hechos y fechas: siglos XIX y XX», blog Russafi, 12 de juny de 2019. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2019/06/normalizacion-del-barceloni-y-gestacion.html>.
30. Jaume de la Serra, «Diccionari Històric del Idioma Valencia Modern, DI-VHAM», blog Russafi, 12 de juny de 2019. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2019/06/diccionari-historic-del-idioma-valencia.html>.
31. Joan Benet Rodríguez, «3r saló valencià del llibre. ¿Valencià?», blog Russafi, 17 de gener de 2019. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2019/01/3r-salo-valencia-del-llibre-valencia.html>.
32. Juan Romero, «Valencià i català ¿idiomes diferents?», blog Russafi, 29 de novembre de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/11/valencia-i-catala-idiomes-diferents.html>.
33. Ferrer, «Valencià i andalus: el joc de les 7 diferencies», blog Russafi, 29 de novembre de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/11/valencia-i-andalus-el-joc-de-les-7.html>.
34. Francesc Josep Segura Sanchez, «Tots contra ella (II) replica a un historiador imperialiste», blog Russafi, 28 de setembre de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/09/tots-contra-ella-ii-replica-un.html>.
35. Ricardo García Moya, «Toneladas y toneladas de flexió verbal», blog Russafi, 28 de setembre de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/09/toneladas-y-toneladas-de-flexio-verbal.html>.
36. Joan Costa i Catala, «Revolució copernicana», blog Russafi, 12 de juny de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/06/revolucio-copernicana.html>.
37. RAVC, «Resposta de la R.A.C.V. al dictamen de la A.V.L. (9-2-2005)», blog Russafi, 12 de juny de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/06/resposta-de-la-racv-al-dictamen-de-la.html>.

38. Miquel Carbonell Roig, «Quina és la llengua valenciana?», blog Russafi, 10 de maig de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/05/quina-es-la-llengua-valenciana.html>.
39. Diego Igual, «Pompeu Fabra i la llepra catalana», blog Russafi, 22 de febrer de 2017. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2017/02/pompeu-fabra-i-la-llepra-catalana.html>.
40. Federico Bonillo Vigo, «Ni som d'ací, ni som d'alla», blog Russafi, 20 de novembre de 2016. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2016/11/ni-som-daci-ni-som-dalla.html>.
41. M. Teresa Puerto Ferre, «Los secesionistas son ellos», blog Russafi, 13 de setembre de 2016. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2016/09/los-secesionistas-son-ellos.html>.
42. Ricardo de la Cierva, «Las arbitrariedades de Pompeyo Fabra», blog Russafi, 16 de maig de 2016. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2016/05/las-arbitrariedadesde-pompeyo-fabra-por.html>.
43. Jaume de la Serra, «La normativa bufa de la academia valenciana de la lengua», blog Russafi, 29 de febrer de 2016. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2016/02/la-normativa-bufa-de-la-academia.html>.
44. Joan Ignaci Culla, «La llengua valenciana y la montaña de Gales», blog Russafi, 21 de desembre de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/12/la-llengua-valenciana-y-la-montana-de.html>.
45. Francisco de B. Cremades Marco, «La llengua valenciana en perill», blog Russafi, 21 de desembre de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/12/la-llengua-valenciana-en-perill.html>.
46. Ricardo García Moya, «¿La gramática del futuro canal en valenciano?», blog Russafi, 22 d'octubre de 2015. <russafi.blogspot.com/2015/10/la-gramatica-del-futuro-canal-en.html>.
47. Ricardo García Moya, «La criolla, el madrileño y el valenciano», blog Russafi, 22 d'octubre de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/10/la-criolla-el-madrileno-y-el-valenciano.html>.
48. Francisco B. Cremades Marco, «L'acientifisme de Pompeu Fabra», blog Russafi, 20 de setembre de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/09/lacientifisme-de-pompeu-fabra.html>.
49. Jaume Hurtado, «La AVLL: com acabar en una ilusio», blog Russafi, 20 de juliol de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/07/la-avll-com-acabar-en-una-ilusio.html>.
50. Cardona Vives Associació Cultural, «Informe sobre la llengua valenciana», blog Russafi, 11 de juny de 2015. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2015/06/informe-sobre-la-llengua-valenciana.html>.

51. Ricardo García Moya, «Erdara, ramat y ramerías», blog Russafi, 20 de març de 2015. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2015/03/erda-ra-ramat-y-rameries.html>.
52. Ricardo de la Cierva, «En defensa de la lengua valenciana», blog Russafi, 19 de gener de 2015. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2015/01/en-defensa-de-la-lengua-valenciana.html>.
53. Wenley Palacios, «El valenciano, arma de libertad», blog Russafi, 19 de gener de 2015. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2015/01/el-valenciano-arma-de-libertad.html>.
54. Ricardo de la Cierva, «El torpe manifiesto de 1970», blog Russafi, 3 de desembre de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/12/el-torpe-manifiesto-de-1970.html>.
55. Catedra Fullana, «El pare Fullana defensor del valencià front al català», blog Russafi, 23 de setembre de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/09/el-pare-fullana-defensor-del-valencia.html>.
56. Autor desconegut, «El mal que no ve d'Almansa tambe alcança...», blog Russafi, 7 de setembre de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/09/el-mal-que-no-ve-dalmanasa-tambe-alcanca.html>.
57. Autor desconegut, «El falso parecido entre el idioma valenciano y el catalán», blog Russafi, 11 de juliol de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/07/el-falso-parecido-entre-el-idioma.html>.
58. Chimo Lanuza, «El blau de la llengua», blog Russafi, 14 d'abril de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/04/el-blau-de-la-llengua.html>.
59. Carles Recio, «Denuncia de genocidio contra el pueblo valencia», blog Russafi, 11 de febrer de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/02/denuncia-de-genocidio-contra-el-pueblo.html>.
60. Joan Batiste Sancho Gea, «Deformacio informativa del valencianisme en els mijos de comunicacio», blog Russafi, 27 de gener de 2014. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2014/01/deformacio-informativa-del.html>.
61. Eduardo Wenley Palacios, «Cómo hablan los hombres libres», blog Russafi, 27 de desembre de 2013. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2013/12/como-hablan-los-hombres-libres.html>.
62. Josep Boronat Gisbert, «Catalanisar, error ofensiu», blog Russafi, 10 de desembre de 2013. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2013/12/catalanisar-error-ofensiu.html>.
63. Agusti Galbis, «Les valencianes i las catalanas», blog Russafi, 17 de juny de 2013. Disponible en línea a: <russafi.blogspot.com/2013/06/les-valencianes-i-las-catalanas.html>.

64. M. Teresa Puerto Ferre, «La AVL i l'aliança per la bojaca», blog Russafi, 6 de març de 2013. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2013/03/la-avl-i-lalianca-per-la-bojaca.html>.
65. Chimo Ferrer, «El bloc valencià y Unión Mallorquina», blog Russafi, 15 de febrer de 2013. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2013/02/el-bloc-valencia-y-union-mallorquina.html>.
66. Valencià d'Elig, «La “pseudocientífica” normativa de la A.V.L. para el idioma valenciano», blog Russafi, 8 de gener de 2013. Disponible en línia a: <russafi.blogspot.com/2013/01/la-pseudocientifica-normativa-de-la-avl.html>.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSON, Benedict (2005). *Comunitats imaginades*. València/Catarroja: Publicacions de la Universitat de València / Editorial Afers.
- BOIX-FUSTER, Emili (2020). «Particularismes i populismes als països de llengua catalana». *Arxius de Ciències Socials*, núm. 42, p. 285-296.
- BOIX-FUSTER, Emili; VILA, Francesc X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BELLÉS, Eloi; BENAVENT, Laia (2024). «L'evolució del model lingüístic de Pompeu Fabra (1891-1933)». *Caplletra*, núm. 76, p. 15-40.
- CALAFORRA, Guillem; MORANTA, Sebastià (2005). «Propostes i despropòsits: aspectes del gonellisme». *Els Marges*, núm. 77, p. 51-73.
- (2008). «Francesc de Borja i el discurs lingüístic il·lustrat». *Els Marges*, núm. 84, p. 75-86.
- CANYELLES, Xavier (2018). *Gonellisme. Particularisme i secessionisme lingüístics a les Illes Balears*. Palma: Documenta Balear.
- CLIMENT-FERRANDO, Vicent (2005). *L'origen i l'evolució argumentativa del secessionisme lingüístic valencià. Una anàlisi des de la transició fins a l'actualitat*. Barcelona: CIEMEN.
- DEL VALLE, José (2017). «La perspectiva glotopolítica y la normatividad». *Anuario de Glotopolítica*, núm. 1, p. 17-39.
- DUANE, Lucas J. (2017). «Castilian takes backstage in the Balearic Islands: The activation of Catalan standardization recursions in Facebook». *Journal of Linguistic Anthropology*, vol. 27, núm. 1, p. 71-91.
- (2018). *The institution of linguistic dissidence in the Balearic Islands: Ideological dynamics of Catalan standardisation*. Tesi doctoral. Universitat de Luxemburg / Universitat Oberta de Catalunya.

- GARCÍA AGÜERO, Alba N. (2021). *La identidad mexicana en libros escolares y narrativas*. Berlín/Boston: Walter de Gruyter.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- IRVINE, Judith T.; GAL, Susan (2000). «Language ideology and linguistic differentiation». A: KROSKRITY, Paul V. (ed.). *Regimes of Language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press, p. 35-84.
- MILROY, James (2001). «Language ideologies and the consequences of standardization». *Journal of Sociolinguistics*, vol. 4, núm. 5, p. 530-555.
- NINYOLÉS, Rafel L. (1969 [2017]). *Conflicte lingüístic valencià*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- PUJOLAR, Joan (2012). «La sociolingüística crítica». A: PUIGDEVALL, Maite (coord.). *Sociolingüística (mòdul 4)*. Barcelona: Editorial UOC, p. 1-58.
- RODRÍGUEZ-IGLESIAS, Ígor (2021). «Sociolingüística. Una introducció epistèmica y política». *Boletín de Filología*, vol. 56, núm. 1, p. 459-486.
- SOLIVELLAS, Ivan (2021). «Diferencialisme lingüístic a les Illes Balears: actors, discurs i evolució». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 31, p. 191-206.
- (2023). «Ideologies lingüístiques sobre l'estàndard català: una aproximació des de Menorca». *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. 36, p. 263-292.
- THOMAS, George (1992). *Linguistic purism*. Londres / Nova York: Longman.
- VAN DIJK, Teun A. (2001). «Critical discourse analysis». A: SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah; HAMILTON, Heidi E. (ed.). *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, p. 352-371.
- VIADÉL, Francesc (2009). *No mos fareu catalans: Història inacabada del blaverisme*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- WOOLARD, Kathryn A. (2016). *Singular and plural. Ideologies of linguistic authority in 21st century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, Lletres A i B (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, Lletres C (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, Lletres D i E (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, Lletres F a Ll (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, Lletres M a O (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, Lletres P i Q (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, Lletres R i S (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, Lletres T a Z (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)

- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba*. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984 (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT I QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)

- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolors FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004)* (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba, vol. IV, Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)* (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007)* (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. Salomé RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 23 d'octubre de 2009)* (2012)
- 68 Andreu BOSCH I RODOREDA, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)

- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)
- 72 Cesáreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008) (2012)
- 74 Daniel RECASENS, *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants* (2014)
- 75/1 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 1* (2015)
- 75/2 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 2* (2015)
- 76 M. Teresa CABRÉ (ed.), Judit FREIXA i Elisenda BERNAL, *La neologia lèxica catalana* (2015)
- 77 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte* (2016)
- 78 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte* (2016)
- 79 Joan COROMINES, *Llibreta de Camp XXV de l'«Onomasticon Cataloniae». Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)* (2016)
- 80 Daniel RECASENS, *Fonètica històrica del català* (2017)
- 81 Antoni FEBRER i CARDONA, *Obres gramaticals, II* (2017)
- 82 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *I Jornada in memoriam de Josep Panisello* (2017)
- 83 Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Comunitat lingüística i norma. Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013) (2018)
- 84 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, V* (2018)
- 85 Joan MIRALLES, *'L'art de picapedrer', de Josep Gelabert (1653)* (2019)
- 86 Jordi CARBONELL i Hortènsia CURELL, *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals* (2020)
- 87 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *De llengua i societat. De la proposta fabriana a la reforma normativa de l'IEC* (2021)
- 88 Pau CARDELLACH, *Gramàtica catalana* (2021)
- 89 Germà COLÓN (dir.), *'Vocabulari de la llengua catalana medieval' de Lluís Faraudo de Saint-Germain* (2022)
- 90 Joan VENY, *Història lingüística dels nostres peixos* (2022)
- 91 Joan VENY i Teresa CABRÉ, *Antoni M. Badia i Margarit: rellevància acadèmica, inquietud científica i servei a la llengua* (2022)
- 92 Magí SUNYER i Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *Joaquim Mallafrè, traductor i lingüista* (2023)
- 93 Joan Coromines, *Llibreta de Camp XXVI de l'«Onomasticon Cataloniae». Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (Rosselló, Capcir, Baix Conflent, 1960)* (2025)

- 94 Pere MONTALAT, *Lexicografia catalana siscentista: el Gazophylacium Catalano-Latinum, de Joan Lacavalleria i Dulac* (2025)
- 95 Jordi GINEBRA, Ivan SOLIVELLAS i Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *Normalització i codificació del català: història, balanç i perspectives* (2025)

Normalització i codificació del català: història, balanç i perspectives

Aquest volum aplega un conjunt d'aportacions dedicades a l'estudi de qüestions que tenen un gran interès en la lingüística catalana d'avui. S'hi tracten aspectes de la vida i obra de Pompeu Fabra que encara susciten l'atenció dels experts. Alhora, el llibre conté treballs que descriuen tendències del català d'avui i que analitzen la manera com es relacionen amb la normativa gramatical actual, sobretot amb la que es concreta després del 2016. Finalment, el volum ofereix contribucions relacionades amb la lexicografia i la fraseologia actuals i amb l'anàlisi dels discursos sobre la llengua i sobre la política lingüística.

L'origen remot del llibre és el VI Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra», organitzat a Tarragona, els dies 28, 29 i 30 de novembre de 2023, pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili amb la col·laboració de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. Després del Col·loqui es va fer una crida als participants i els treballs dels estudiosos que hi van respondre van ser sotmesos a un procés de doble avaluació cega per garantir-ne la qualitat. El resultat de tot plegat és un conjunt d'aportacions acadèmiques que amb tota seguretat tindran una bona acollida entre estudiosos, professors, tècnics de planificació lingüística i professionals de la llengua.

UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI

Fundació "la Caixa"

FUNDACIÓ PRIVADA
MÚTUA CATALANA

